

EPVLO

Časopis studenata povijesti
Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli

Journal of Student's of History
of University Juraj Dobrila in Pola

Rivista degli studenti di storia
dell'Università Juraj Dobrila di Pola

Časopis Epulon

Godina 7.

Broj 7.

Pula 2009.

ISSN 1334-1464

Izdavači

Studentski zbor Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli
Klub studenata povijesti ISHA-Pula

Uredništvo

Aldo Šuran (glavni urednik)
Nina Džeko
Anita Buhin

Lektori za hrvatski jezik

Anita Buhin
Ursula Rabar

Recenzenti članaka teme broja

prof. dr. Slaven Bertoša
prof.dr. Klara Buršić – Matijašić
prof. dr. Igor Duda

Prijevodi sažetaka

Ivana Bančić (engleski)
Sarah Zancovich (talijanski)

Naslovnica:

Nina Džeko

Adresa uredništva

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za humanističke znanosti
I. M. Ronjgova 1
52100 Pula – Hrvatska
Tel. 098/535-634, 098/588-296
e-mail: urednistvo@epulon.org

<http://www.epulon.org>

Časopis *Epulon* izlazi jedanput godišnje.

Časopis se objavljuje novčanom pomoći
Istarske Županije i Grada Pule

Naklada

500 primjeraka

Tisk

TISKARA NOVA - Galižana

Poštovano čitateljstvo,

Izašao je i sedmi broj Epulona, doduše s par mjeseci zakašnjenja. Novi termin izlaženja časopisa koji smo zacrtali, a to je mjesec listopad, ipak nismo uspjeli ostvariti. No kako se kaže, na greškama se uči, tako da ćemo kao uredništvo dati sve od sebe da sljedeći, osmi, broj ugleda svjetlo dana u listopadu ove 2010. godine.

Ovaj broj donosi i neke novosti. Uz članke iz teme broja, te ostalih već tradicionalnih cjelina, velika je novost nova cjelina „Izvori za istarsku povijest“. Ideja je ove cjeline da se u sljedećim brojevima našeg časopisa objavljuju prijepisi starih i teško dostupnih dokumenata, te osvrti i razmišljanja na već objavljene dokumente i izvore koji su nezaobilazna građa za istraživanje istarske povijesti. Građa će dakako biti namijenjena studentima koji će za svoje seminare, završne i diplomske rade lakše pribavljati izvore na kojima će se bazirati njihovi radovi, ali i drugim stručnjacima i osobama koje zanima povijest i koji se bave povijesnom znanosti. Na naše je veliko zadovoljstvo dokument koji će prvi put nakon 159 godina doživjeti ponovno izdanje Rovinjski statut (Statuti municipali di Rovigno) Pietra Kandlera.

U ovom broju predstavljamo vam i dva intervjua. Na pitanja vezana uz temu broja „Mora i oceani – spone čovječanstva“ odgovorio profesor emeritus Miroslav Bertoša kojem se i ovim putem zahvaljujemo. Veliku zahvalu dugujemo i dr. sc. Mauriziju Levaku koji je odgovorio na pitanja vezana uz 15. godišnjicu Odsjeka za povijest u Puli.

Uz novu cjelinu, ovaj broj Epulona donosi i još jednu veliku novost, a to su recenzenti članaka iz teme broja. Kako bismo kvalitetu časopisa digli na višu razinu, odlučili smo prihvati prijedlog profesora Odsjeka za povijest. Vjerujemo da smo tim potezom napravili korak dalje u kvalitativnom smislu, a suradnja se pokazala vrlo učinkovitom. Moramo naglasiti da studenti i dalje imaju punu slobodu biranja tema o kojima će pisati, kao i predlaganja novih ideja koje bi mogle unaprijediti kvalitetu časopisa.

Na kraju nam ne preostaje ništa drugo nego zahvaliti se svima koji su sudjelovali u izradi ovog broja časopisa, počevši od autora, lektora, prevoditelja, pa sve do recenzentata, gostiju broja i svima koji su nas na bilo koji način podržali. Zahvaljujemo se i voditeljici Sveučilišne knjižnice u Puli mr. sc. Tijani Barbić-Domazet. Naravno, zahvaljujemo se i Istarskoj županiji, Gradu Puli i Studentskom zboru Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli bez čije bi finansijske potpore bilo nemoguće izdati ovaj broj.

Uredništvo

SADRŽAJ

Contents / Indice

UVOD U BROJ

Nina Džeko:

Mora i oceani – spone čovječanstva.....	9
---	---

GOST BROJA

Aldo Šuran:

Intervju – proffesor emeritus Miroslav Bertoša.....	11
---	----

NACIONALNA POVIJEST / National history / Storia nazionale

Hana Žerić:

Teatar Mediterana: more, luke i trgovina u prapovijesnoj Istri.....	25
Theatre of the Mediterranean: Sea, Ports and Trade in Prehistorical Istria.....	33
Teatro del Mediterraneo: Il mare, i porti e il commercio nella preistoria dell'Istria.....	34

Mirko Jurkić:

Povijesni razvitak pomorstva na Jadranu (od prapočetaka do 1919).	35
Historical Development of Maritime Affairs in the Adriatic (from the early beginnings to 1919).....	49
Lo sviluppo storico della navigazione nell'adriatico (Dalle prime origini al 1919).....	50

Sanja Orepić:

Štovanje Svete Lucije na području Istre i Kvarnera.....	51
Veneration of Saint Lucy in the Area of Istria and the Bay of Kvarner.....	62
La venerazione di s. Lucia nell'istria e nel quarnero.....	63

Anita Buhin:

Ljetovati na Jadranu 1969.....	65
Summer Vacations on the Adriatic Coast in 1969.....	74
Vacanze estive sull'Adriatico nel 1969.....	75

Saša Vejzagić:

Obilježavanje dana ratne mornarice u Hrvatskoj kroz dva politička sustava: Hvala mornarima.....	77
The celebration of Navy Day in Croatia during two political systems: Thanks to the Sailors.....	87
Commemorazione della giornata della marina militare in due sistemi politici diversi: Grazie ai marinai.....	88

SVJETSKA POVIJEST / World history / Storia mondiale

Vedran **Bileta:**

Pomorska trgovina u Rimskome Carstvu.....	91
Maritime Trade in the Roman Empire.....	99
Il commercio marittimo nell'Impero romano.....	100

Nina **Džeko:**

Putovanje od Massalije do Marseillea.....	101
Travel from Massalia to Marseille.....	106
Viaggio da Massalia a Marsiglia.....	107

Ivan **Hrastovčak:**

Svjetska mora pod budnim okom Španjolske.....	109
World Seas under the Watchful Eye of Spain.....	122
I mari mondiali sotto lo sguardo attento della Spagna.....	123

David **Orlović:**

Prvi svjetski rat na Jadranu.....	125
World War I in the Adriatic.....	133
La prima guerra mondiale nell'Adriatico.....	134

POVIJESNI KOLORIT

ET PICTURAE HISTORIAM SCRIBUNT

Nina **Džeko:**

Marseille.....	137
----------------	-----

VELIKE BITKE

Vedran **Dukovski:**

Bitka kod Kurska.....	147
-----------------------	-----

IZVORI ZA ISTARSKU POVIJEST

Pietro **Kandler:**

Statuti municipali di Rovigno.....	153
------------------------------------	-----

KULTURNΑ BAŠTINA

Alen **Drandić:**

Kažuni – privremena skloništa.....	307
------------------------------------	-----

Sanja Stojić:

Pazinski kaštel.....311

Miljana Hadžić:

Historicizam u Puli.....315

OBLJETNICE

Ursula Rabar:

Svjetska izložba u Parizu – 120. obljetnica Eiffelova tornja.....321

Igor Stanić:

90 godina mirovne konferencije u Versaillesu.....327

Aldo Šuran:

15 godina Odsjeka za povijest u Puli: Intervju s prof. Maurizijom Levakom.....331

PRIKAZI POVIJESNIH KNJIGA

David **Orlović:** Dario Petković, *Ratna mornarica Austro-Ugarske monarhije: brodovi u K.u.K. Kriegsmarine s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće do kraja Prvog svjetskog rata*, C.A.S.H., Pula, 2004.337

Anita **Buhin:** Nevio Šetić, *Istra za talijanske uprave. O istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918.-1941.*, Dom i svijet, Zagreb, 2008.339

Hana **Žerić:** Klara Buršić-Matijašić, *Gradinska naselja; Gradine Istre u vremenu i prostoru*, Leykam international, Zagreb, 2008.341

ZANIMLJIVOSTI

Sanja Orepić:

Hetitska umjetnost.....343

Jelena Novoselec:

Nabatejci i crveni grad Petra.....347

Petra Valković:

Vitezovi.....351

Vedran Stanić:

Atentat na Hitlera – operacija Valkyrie.....357

IZVJEŠTAJI

Sara Konić:

Četvrti Jadranski susreti studenata povijesti.....361

Katherine Rein:

Multikulturalnost i Balkan – jesenski seminar ISHA-e u Pisi.....363

Nina Džeko

MORA I OCEANI – SPONE ČOVJEČANSTVA

Oceani i mora poveznica su naroda i kultura, putovi otkrića novih mjesta i civilizacija i potporanju trgovini i općoj povezanosti svijeta. Mora i morski putovi nezaobilazni su u svim tim segmentima. Čovječanstvo oduvijek crpi velike vode što ga okružuju, a koje se ne mogu prisvojiti kao što se može kopno. Mora i oceani podupiru život, ali ga i uzimaju. Mnoge bitke vođene su na morskim površinama, mnoga mjesta otkrivena su ili osnovana zahvaljujući vodenim putovima. Nepoznate i egzotične stvari upoznate su i prihvaćene zahvaljujući razvitku trgovačkih ruta. Iz tih smo razloga odabrali ovu temu kao svojevrsni hommage svim morima svijeta, poprištima mnogih povijesnih događanja i uloga koje su imala od pamтивјека do danas.

Razvoj pomorstva potaknut je željom čovjeka da ovlada morem i koristi se njime, željom da se zajednica širi i jača. U svakom slučaju zaploviti je značilo mogućnost za zaradu i razvoj. Ploviti znači komunicirati, koristiti se prirodnim resursima te razmjjenjivati robu, tj. trgovati. Stari su Egipćani unatoč nepovoljnome geografsko-klimatskome položaju, što znači nedostatku čvrstoga drvnoga materijala, gradili plovila od stabiljike papirusa za prijevoz tereta. Takva su plovila imala kratki vremenski rok pa su počeli uvoziti cedrovinu iz Libanona. Iz potrebe za održavanjem svoje tradicije, po naputku kraljice Hatšepsut, plovili su do Somalije da bi priskrbili smirnu – mirisnu smolu tropskih biljaka koja je bila jedan od sastojaka za balzamiranje. Kako su tadašnje lađe izgledale i koliko je važan bio takav pothvat vidi se po prikazima na zidovima hrama u Tebi. U starome su vijeku Grci zahvaljujući svojim kolonijama u Sredozemlju stvorili golemo tržište za svoje proizvode što je dovelo do razvoja novih zanata i prerade uvezene sirovine. Što je povezanost među narodima bila veća, rasla je i konkurenčija što je vodilo k specijalizaciji proizvoda.

Val prekomorske trgovine i želja za osvajanjem kopna često je dovodila do pomorskih sukoba što je značilo usporedni razvoj trgovačkih i ratnih brodova. Neke su civilizacije pritom jačale, a neke nestajale, gradovi su se širili ili pustošili.

Otkrivanjem novih kopnenih teritorija mijenjala se i percepcija svijeta o njegovoj veličini, različitosti, razvitu i ljudskim potrebama; kako se slika povećavala, tako su rasle i potrebe za napredovanjem, znanjem, jačanjem.

U novome vijeku počinje doba velikih otkrića i tzv. europeizacija svijeta,

uspostavljaju se interkontinentalne veze i time se karta svijeta ondašnjih ljudi širi i mijenja.

Industrijska revolucija poklonila nam je brod na parni pogon koji je udaljenost daleke obale učinio bližom i kraćom – od tada razvoj tehnologije čini svijet pristupačnijim i razotkrivenijim.

Osim što je more zahtjevalo napredak ljudske vrste i što nas othranjuje, ono je nepresušni izvor inspiracije za mnoge umjetnike koji pišu, slikaju ili pjevaju o njemu, vrelo istraživanja za istraživače i put koji oduvijek povezuje čitav svijet.

Aldo Šuran

INTERVJU – PROFFESOR EMERITUS MIROSLAV BERTOŠA

Miroslav Bertoša se rodio 17. svibnja 1938. u Beogradu u obitelji istarskog emigranta, agronoma Ivana Bertoše, posljednjeg maturanta stare Hrvatske gimnazije u Pazinu. Od kasne jeseni 1947. stalno je nastanjen u Puli, gdje je završio osnovnu školu i osam razreda Hrvatske gimnazije. Diplomirao je povijest s književnošću na Pedagoškoj akademiji u Puli (1963.), a 1966. i povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na tom je Fakultetu (1981.) obranio doktorsku disertaciju pod naslovom “Gospodarske i društvene prilike u mletačkom dijelu Istre u doba kolonizacije XVI. i XVII. stoljeća”.

Već 1954. počeo je objavljivati prozne i eseističke priloge, osvrte i bilješke u srednjoškolskim časopisima u Zagrebu i Puli. Poslije 1963. bavi se isključivo povjesnom problematikom i surađuje u znanstvenim i stručnim edicijama. Glavno područje njegovoga znanstvenog interesa obuhvaća istraživanje gospodarskih, društvenih, etničkih, migracijskih, kolonizacijskih i kulturno-antropoloških pojava u Istri (posebice u njezinome mletačkom dijelu) od konca XV. do konca XVIII. stoljeća, te proučavanje i kritično vrednovanje istarske historiografske baštine. Bavi se i demografskom poviješću, a posebnu pozornost posvećuje kretanjima u europskoj povjesnoj znanosti, napose avangardnim nastojanjima francuske “škole Annales”. Vršio je istraživanja u fondovima mnogih domaćih i inozemnih arhiva. Član je Société de Demographie historique u Parizu, Società italiana di demografia storica (Bologna-Firenze), Povijesnog društva Istre, itd.

Njegovi znanstveni radovi o Istri i sjevernojadranskome akvatoriju zapaženi su i u stranome svijetu, napose u susjednoj Italiji, pa su gotovo izravno unesenii i u poglavlja o Istri u sintezu mletačke povijesti (usp. G. Cozzi - M. Knapton - G. Scarabello, *La Repubblica di Venezia nell'età moderna: dal 1517 alla fine della Repubblica*) u prestižnom izdanju nakladničke kuće Utet (Torino 1992.).

God. 1986. izabran je u zvanje znanstvenoga savjetnika, a 1993., osim što je nastavio znanstvenoistraživački rad u Zavodu za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, postaje i redovitim profesorom Pedagoškoga (kasnije Filozofskog) fakulteta u Puli (danas Odjel za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli). Za znanstvenog je savjetnika potvrđen 15. prosinca 1999. čime je to zvanje trajno zadržao. God. 1990. izabran je za Akademijina člana suradnika. Od 1994. do 2006. na studiju Povijesti na istom Fakul-

tetu predaje Uvod u znanost o povijesti. Od 1994. do 1996. predavao je Hrvatsku povijest XVI.-XVIII. stoljeća, a od 1995. do 2000. i od 2003. do 2006. i Svjetsku povijest od XVI. stoljeća do 1870. Od 1. svibnja 2003. zaposlen je s punim radnim vremenom na Filozofskom fakultetu u Puli. Sada na novoosnovanom Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli na studiju Povijesti predaje kolegije: Metodologija znanstvenog rada; Historiografija; Migracije (XV.-XVIII. stoljeća): Istra, Jadran, Sredozemlje; Svakodnevica Europe: stanovanje, hrana i odijevanje (XVII.-XVIII. stoljeća), a na studiju Kultura i turizam kolegij Kulturna povijest Hrvatske. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, na studiju Povijesti predavao je Svjetsku povijest srednjega vijeka (V.-XVI. stoljeće) (2004.-2006.), Povijest srednje i jugoistočne Europe XVI.-XVIII. stoljeća (2006./2007.) i Svijet Sredozemlja od V. do XVI. stoljeća (2006./2007. i 2008./2009.).

Od 2003. na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu na studiju Povijesti predaje obvezatne kolegije Metodologija znanstvenog rada, Hrvatska historiografija XIX. i XX. stoljeća i Teorija povijesti te izborni kolegij Zapadna granica hrvatskog etnosa.

Autor je velikog broja znanstvenih i stručnih članaka, te knjiga.

Venecija je dugo vremena imala jednu od jačih, ako ne i najjaču flotu na svijetu. No, u jednom trenutku, kada su došle nove tehnologije plovidbe, nije ih prihvatile te je nastavila graditi brodove zastarjelom tehnologijom. Zašto?

Mletačka Republika bila je moćna aristokratska država, koja je snagu crpila iz trgovačkih i bankarskih resursa, a podrijetlo i jednih i drugih bilo je vezano za pomorstvo, za more i njegove plovidbene putove – prema istočnoj obali Jadrana, prema Levantu / Istoku i Ponentu / Zapadu. „Tempo delle galere“ / „Doba galija“ - koje počinje u XIV., a vrhunac doživljava u XV. stoljeću – predstavljalo je razdoblje najvećega mletačkog prometno-pomorskog i trgovačkog uspona. Od 1328., a možda i prije te godine, mletački je Arsenal gradio *galere da mercato*, trgovačke brodove, najprije od 100, potom i od 300 tona (mogle su primiti teret kompozicije od 50 vagona). Promet i trgovina ostvarivali su se kroz sedam glavnih pomorskih putova: 1. prema Aleksandriji; 2. prema Siriji; 3. prema Nauplionu i Carigradu; 4. prema sjevernome moru i Engleskoj (1374.); 5. put za Tunis i Alžir (središta tzv. Berberije) i dalje do Granade u Španjolskoj (1436.); 6. prema Aigues-Mortesu, gradu u Lionskome zaljevu (1402.) te 7. – tzv. „Trafego“, tj. trgovački put od Tunisa do Tripolisa, Tobruka, Aleksandrije do Acre na obali Male Azije (oko 1460.). Od tih su se glavnih linija odvajali mnogobrojni pomorski putovi koji su – pogledamo li zemljovid išaran označenim plovidbenim

rutama¹ – stizali do gotovo svakog važnijeg središta prostranoga sredozemnog akvatorija. Visoki probitci, ostvareni pomorskom trgovinom i bankarskim poslovima, odrazili su se u svijesti mletačkih patricija i konstruirali imaginarije o snazi i moći Prejasne kraljice mora kao vladarici Jadranskoga i velikoga dijela Sredozemnoga mora. Jadran i Levant postala su duboko ukorijenjena „mjesta memorije“ mletačkoga društva uopće, ne samo vladajućega patricijskog staleža. Jadransko je more nosilo službeni naziv „Golfo di Venezia“ (Mletački zaljev). Državno-pravni ritual duždeva „vjenčanja“ s morem obavljao se na svečanoj paradnoj lađi nazvanoj *Bucintoro*, s četrdeset vesala, ukrašenoj vijencima, zlatom, bareljeffima i slikama kentaura (otud joj i ime). Dužd je, u činu simboličnoga vjenčanja sa svojom *zaručnicom*, sve do 1722., bacao u more zlatni prsten ... Venecija je i kasnije – nakon što su je istisnule pomorske sile poput Engleske, Nizozemske, Španjolske i kada je izgubila primat – nastavila ploviti na tradicionalan način, služeći se provjerениm pomorskim rutama i detaljnim *portolanima* s označenim uporišnim točkama na putu u kojima su galije i ostale vrste brodovlja mogle naći zaklon i zaštitu. Politički imaginariji i „mjesta memorije“ pretvorili su se u stereotipe o veličini i superiornosti mletačke civilizacije mora i učinili je inertnom na inovacije, tehnički i tehnološki napredak. Bio je to uteg koji je opterećivao ideje o gospodarskom napretku. Već u XVI. stoljeću mletački je patricijat goleme svote zarađenih kapitala usmjerio na gradnju vila (ne samo u gradu na Lagunama, već i u *Terrafermi*) i njihovo raskošno opremanje, u kupnju skupih predmeta od dragocjenih metala, u narudžbe umjetničkih djela ..., u lagodan život neopterećen brigom za pomorske inovacije i borbu s konkurentima ...

Nama danas život uz more podrazumijeva znati plivati, dok u prošlosti čak ni ribari nisu znali plivati. Nije im bilo jasno da se zbog tog njihovog neznanja mogu utopiti?

Pokušamo li razmišljati logikom života predindustrijskoga društva ta činjenica neće se doimati čudnom! Valja se prisjetiti da je radni dan običnoga čovjeka prošlih stoljeća trajao od izlaska do zalaska sunca – „dal sol levà al sol a monte“ (kako piše u nekim istarskim statutima). Vrijeme danjega svjetla bilo je vrijeme kontinuiranoga rada s malim predasima! More je – kao i zemlja – bilo izvor prihoda za održanje gologa života. Po moru se plovilo, iz mora su se izvlačila hrana ... Pri tom je trebalo raditi, koristiti snagu i energiju kako

¹ Usp. kolektivno djelo pod naslovom *Venise au temps des galères*, Paris 1968., poglavito kartu *Le commerce vénitien* u dodatku; također i radove znanstvenoga skupa održanog u mletačkoj Fondazione Giorgio Cini davne 1957. i objelodanjene u zborniku *Aspetti e cause della decadenza economica veneziana nel secolo XVII*, Venezia-Roma 1961.

bi se ribari, skupljači školjaka, pjeskari, prijevoznici i pomorci vratili kući s probitkom. Plivanjem se ništa nije moglo zaraditi. Plivanje je trošenje energije, uzaludan napor koji se mogao korisno upotrijebiti. Dok pliva čovjek se dobro osjeća, no nikakav mu novac, niti materijalna sredstva ne pritječu ... Plivanje je bilo „luksuz“ koji se nije isplatio. Plivačko umijeće, stoga, nije bilo masovna pojava, no pojedinci su sigurno znali plivati ...

Možete li izdvojiti nekoliko najznačajnijih povjesničara koji su se bavili ovom temom i koji su na Vas ostavili značajnijeg traga.

Nemoguće je pobrojiti sve povjesničare koji su proučavali mletačko morestvo i njegova gospodarska dostignuća. U svojim sam predavanjima iz raznih kolegija (Metodologija znanstvenoga rada, Historiografija, Migracije XVI.-XVIII. stoljeća: Istra, Jadran, Sredozemlje i dr.) spominjao njihova imena i osebujnost pristupa toj tematici. Možemo se prisjetiti imena kao što su Fernand Braudel, Alberto Tenenti, Michel Mollat du Jourdin, Frederic C. Lane, Alain Cabantous, André Zysberg, Alain Corbin i dr. Bez tih fundamentalnih radova daljnja saznanja ne bi bila moguća. (Na žalost, osim Braudelove knjige *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, u izdanju zagrebačkog Antibarbara, 1997./1998., nijedno od navedenih djela nije u nas prevedeno). Povjesničar mora poznavati historiografska dostignuća koja prethode njegovu angažmanu. No, osobno se ne pridržavam nikakvog „uhodanog“ puta, niti slijepo slijedim ikakav metodološki „idealan obrazac“. Još sam manje sklon „kopiranju“ teoretskih postavki nekih ličnosti, ma koliko bile poznate kao autori uspješnih teza ... Pristaša sam novina, skokova u nepoznato, izazova i eksperimentiranja ... Osjećaj kreativnosti obuzima me dok brodim neotkrivenim tematikama ili slijedim poticajne ideje ..., kada ispitujem granice do kojih osobno mogu doći, dok širim svoje vidike. To nije samo „znanstveno stajalište“, već i životno stajalište uopće. Opsjeda me to još od osnovne škole, još od onoga dana u četvrtom razredu (1948./1949.) kada sam trebao naučiti napamet stihove Preradovićeve pjesme:

Sunce žarko sjeda

i skoro će sjest.

Stalna na tom svijetu

Samo mijena jest.

Podcrtao sam ono *mijena jest*. Za mene živjeti znači doživljavati i prilagođavati se promjenama ... *Nepokretni svijet* – s imobilnim pogledima na život, imobilnim „ideologijama“, imobilnim mitovima, imobilnim „velikanima“ i „uzorima“ – uvijek mi se doimao kao nešto zaostalo u razvoju, bez vitalnosti i novih odskočnica prema budućnosti, jednom riječju kao nešto sterilno i neprihvatljivo ...

Vječno pitanje: spaja li more ili razdvaja? Vaše mišljenje o tom problemu.

Nema dvojbe – more spaja! Čak kada postoje politički prijepori i ratni sukobi, veze dviju obala ostaju u doticaju, a stanovništvo – u očekivanju normalizacije odnosa – nastoji pronaći legalne putove kako bi ostvarilo gospodarsku, rodbinsku i civilizacijsku komunikaciju ... U jadranskome bazenu stoljećima se stvarao osebujni *koinè*, govorna etnokulturna i civilizacijska mješavina ilirskoga, bizantskog, hrvatskog, mletačkog, osmanlijskog, albanskog, austro-ugarskog, hebrejskog ... nasljeda. Prisjetimo se miješanih imena i njihovih inačica na jednoj i drugoj obali Jadrana, toponima, spontanih strujanja riječi i fraza, strujanja kulturnih i umjetničkih stilova ... Razmjena dobara, trgovina namirnicama – solju, uljem, vinom, slanom ribom, sirom, svježim i usoljenim mesom ..., ali i sirovinama (poput vune, kože ...), građevinskim materijalom (kamenom, trupcima, pretežito hrastovim, te loživim drvom) ... – gotovo je svakodnevno povezivala dvije jadranske obale. Tu povezanost izvanredno dobro ilustrira prvi hrvatsko-talijanski rječnik – *Opera nuova che insegn a parlare la lingua schiavonesca* ... – tiskan 1527. u Anconi ili Veneciji, u kojem su navedene najfrekventnije riječi u poslovnim i trgovačkim dogovaranjima i međusobnom komuniciranju. Mogli bismo navesti riječi, poput *andiamo = hod'mo, poj'mo; allegrezza = veseglie, arrosto = messo napeceno; gallina = kokossa, castron = ovan, capra = koza, cervo = jelenko ...; axedo [ažedo] = kvasina, persemolo = petersin ...; bichiere = zmulj, bocale = vrc* ... Račun valja platiti *pinezima*, a prije spavanja *trgovac*, primjerice iz Ancone / *Jakina*, zaželjet će svima *lahka noc i sillia dobra*. Posebne stranice posvećene su uputama kakvo zavesti ženu na istočnoj obali Jadrana:

Ja ne znam nijednu stvar veće lipša kako jedna žena ili

Ja te molju, draga gospoja, uzmi me za junaka vašega, ili

Lipa gospoja, oću ti dati jedna kužuh i jednu suknjicu itd.

Povezanost dviju obala nije bila ograničena samo na urbane slojeve, već je uključivala i prigradska i seoska područja. Svjedoče o tome i stihovi pučke pjesme iz XV. stoljeća, koji povezuju grad Anconu s istočnom obalom Jadrana, odnosno Zadrom i njegovim zaledem:

Vozila se ladja od merdžana

Ispod grada bijela Jakina,

I u ladji Jakinlija Jovo.

Gledale ga Jakinke djevojke,

Gledajući tio govorile:

„Lijep ti je Jakinlija Jovo

Da nam oće ostat u Jakinu,

Dale bi mu po Jakina grada

I najljepšu Jakinku djevojku ...“

More je neprijeporno osebujna višestoljetna cesta komunikacije i spajanja. Danas pogotovo.

Mnoge svoje članke i knjige posvetili ste migracijama stanovništva iz Dalmacije u Istru. Opisivali ste tragedije koje su proživljavali ti ljudi, i to prije odlaska, a detaljnije poslije dolaska. Možete li nam nešto više reći o njihovim dogodovštinama na putu iz Dalmacije u Istru?

Kako bi na ovo pitanje trebao odgovoriti povjesničar koji se u svojim razmatranjima oslanja na arhivske dokumente i sačuvana svjedočanstva? Kada je potkraj XIX. stoljeća francuski povjesničar Jules Michelet, koji se zalagao za drukčiji pristup povijesnom proučavanju, istaknuo tezu da bi zadaća povjesničara trebala biti „integralno uskrsnuće prošlosti“, bila je izrečena sjajna misao vodila za buduću historiografiju. Na žalost, ta je ideja neostvariva! Povjesničar se mora zadovoljiti građom kojom raspolaže ... A opisi puta mnogobrojnih skupina doseljenika u Istru s detaljima o proživjelim nedaćama – nisu sačuvani. I u ovome se slučaju možemo koristiti jedino sačuvanim dokumentima. Mletačka je vlada slala u Dalmaciju i njezino zalede, u Boku kotorsku, albansko priobalje, na Levant ... svoje činovnike, iskusne vabitelje, koji su bjeguncima nudili povoljne uvjete za naseljivanje u Istru i u slučaju da su pristali, ukrcavali su ih na lađe u Zadru, Splitu, Makarskoj, Boki itd. i dovozili na cilj ... Iz opisa putovanja, primjerice, brodova za prijevoz krupne i sitne stoke (tzv. *manzere i castrere*), poznato je da su za nevremena morali potražiti zaklon u lukama, lučicama i zaljevima, da su povremeno iskrcavali stoku radi pojena i pasenja, da su na brodu izbijale bolesti, te da se uginula stoka bacala u more ... Nešto se slično događalo i sa skupinama kolonista i njihovom stokom. Putovanja su trajala tjednima, pa i mjesec i više dana, uz česta zaustavljanja i opskrbu, iskrcavanja oboljelih, popravak oštećenja na brodu i sl. Zapovjednici su smirivali sukobe među doseljenicima (katkada su završavali ubojstvom, kao, primjerice, u skupini koja se naselila u Premanturi). Obitelji kolonista zasigurno je mučila neizvjesnost puta u nepoznato, strah da će ih napasti gusari, ali i da vlast neće održati dana obećanja ... Znali su da ih čeka karantena – četrdeset dana u izolaciji zbog straha lokalnih vlasti od širenja bolesti. Brodovi su plovili praćeni jatima galebova, čiji su krikovi zlokobno odjekivali u svijesti tadašnjih ljudi koji su vjerovali da su te bijele ptice glasnici umrlih duša ... – Hrvatski književnik Nenad Šepić u svojem je romanu *Jakovljica* (Zagreb 2005.) opisao je dolazak jedne takve skupine kolonista u Istru ... Šepićeve djelo pripada žanru književnosti, no dobrim se dijelom temelji na literaturi, pa i građi, te predstavlja zanimljivo štivo i za povjesničara.

Što mislite o knjizi Predraga Matvejevića „Mediteranski brevijar“?

Matvejevićevi tekstovi – dopustite mi da, uz njegov proslavljeni *Mediterski brevijar*, spomenem i knjige *Druga Venecija* (Zagreb 2002.) i *Kruh naš* (Zagreb 2009.), tematski vezane za isti prostor – nisu povjesna djela, napisana na arhivskim vrelima, već eseistički vješto sročen spoj pročitane lektire i osobnih putnih dojmova. Autor je nedvojbeni erudit i stilist, pa su iz njegova pera izašla vrlo dopadljiva djela, svakako i nakladničke uspješnice. No, takav se pristup razlikuje od onoga koji potječe od profesionalnoga povjesničara i njegova znanstvenoga zanata. Matvejević može, navest će samo jedan primjer, eseistički uobičiti rečenicu koja lijepo i sugestivno zvuči: „*Serenissima* je poznavala pohlepu i lihvnu, ali je znala i za milost i milosrđe“. Povjesničar treba prolistati na tisuće stranice arhivskih kodeksa, fascikla i svežnjeva građe da bi takvu tvrdnju dokumentirao, obrazložio primjerima i popratio znanstvenom aparaturom. Ovdje je riječ o dva sasvim različita pristupa stvarnosti, dva različita medija istraživanja i predstavljanja realiteta prošlosti.

Život je uz more često bio vrlo težak, pa su ljudi, koji su u moru imali gotovo neograničene količine hrane, umirali od gladi. Zašto?

Pitanje se doima jednostavnim, no odgovor bi trebao biti vrlo kompleksan. Naime, nije dovoljno živjeti uz more i usput izvlačiti iz njega hranu potrebnu za život. More na neki način „štiti“ svoje plodove, štiti svoj životinjski svijet. Eksploracija morskih dobara nije jednostavna. Čovjek ih iz/ od mora treba „oteti“ A zato je potrebno umijeće koje se stječe generacijama. Uzmimo istarski primjer. Ako su stari stanovnici Pule, Fažane, Rovinja, Poreča, Novigrada, Kopra, Pirana ... i bili vješti ribari i školjkari, to nije bilo dovoljno za probitačan život. Ugrožavali su ih lokalni statuti i propisi koji su ograničavali ribarske zone ili ih davali u zakup ribarima iz Chioggie, tzv. Čozotima. Tako su, primjerice, Rovinjci lovili ribu u akvatoriju oko Lošinja i Paga, čak do Zadra, a ne neposredno uz obalu svojega otočnog (kasnije poluotočnoga) grada ili obale Istre! Premanturcima je bilo zabranjeno loviti ribu oko Kamenjaka, jer je to bila zakupljena ribolovna zona. Mogli su to činiti jedino nezakonito, izvrgavajući se opasnosti od oštih kazni mletačkoga zakonodavstva. Dio novih stanovnika, doseljenika u Istru iz dalmatinskoga zaleđa ili zapadne Bosne, nije bio vičan ribolovu, pa im je blizina mora malo značila ... Prolazila su desetljeća, pa i stoljeća, dok su se naraštaji naviknuli na novi način privređivanja. Osim toga, primitivan način ribolova nije mogao prehranjivati stanovništvo. Usto je bilo potrebno koristiti raznoliku prehranu, pa ne začuđuje činjenica da se, primjerice, žiteljstvo Rovinja, trgovšta (*terra*) orijentirana prema moru, dijelilo na „svijet mora“ i „svijet ratara“ (*gente di mare i gente di terra*).

Često se u stručnoj i znanstvenoj literaturi mogu čitati rečenice hvale

hrvatskim pomorcima, koji su kroz povijest ostali zapamćeni kao jedni od vrijednih i požrtvovnijih mornara. Je li ta tvrdnja realna ili malo nerealna i pretenciozna?

Realna je, nema dvojbe. A i nije pretenciozna, jer se umijeće plovidbe, pomorska sklonost i znanje ne vežu uz *etnos*, već uz kontinuitet življena mnogih naraštaja uz more. Povijest pomorstva i pomoraca na istočnoj obali Jadrana prepuna je primjera koji potvrđuju iznimne sposobnosti i vrline ljudi koji prebivaju u tim područjima, od mirnodopske plovidbe do ratnih okršaja, od vještine upravljanja lađom po lošim vremenskim uvjetima ili orientacijom po zvijezdama do strateških manevriranja u kojima se odlučuje ishod sukoba ... Valja se prisjetiti primjera, iznesenim na mojim predavanjima, o mornarima na patrolno-policiskim/*miličijskim* „hrvatskim (uz albanske) naoružanim barkama“ (*barche armate croate / albanesi*) ili o postrojbama mletačkoga mornaričkog pješaštva na Kerkanskim otocima u zaljevu Sirta (*squadra marittima veneziana*), koje je pratilo i branilo mletačke „galere da Ponente“ (one koje su plovile na Zapad, prema Gibraltarju) ... Bili su to vješti i sposobni pomorci iz Dalmacije, Boke i Istre ... Ne treba zaboraviti plejadu znamenitih pomoraca Dubrovačke Republike, a ni lošinjske pomorce ... Rovinjci se se, sudeći prema mnogobrojnim primjerima opisanim u arhivskim vrelima, isticali kao vrsni i spretni pomorci, katkada i krijumčari razne robe (od slane ribe, ulja i vina do drvenih trupaca i kamenih blokova). Koristeći velike valove koje je podizalo jugo znali su se zakloniti iza njih i gotovo „surfati“ po njima, neprimijećeni od pomorske milicije (*militia maritima*). – Evo, na koncu i jedne anegdote o zapovijedima i uputama mornarima na brodovima u prvim desetljećima austrijske vladavine istočnom obalom Jadrana. Kada je bilo lijepo vrijeme i more mirno, zapovijedi su se izvikivale svečanim tonom na njemačkome jeziku; kada se vrijeme pogoršalo, spontano se prešlo na mletački dijalekt, a kada se podignula oluja i počeli se valjati golemi valovi, zapovijedalo se na – hrvatskom / čakavskom!

Što mislite o časopisu i o samoj temi ovog broja?

Držim da je izdavanje studentskih časopisa, pa i *Epulona*, koristan i poticanjan napor. Osobno suočavanje s nekom povijesnom temom produbljuje stečeno znanje i potiče razmatranje problema iz nekog drugog ugla gledanja, uvodi budućega povjesničara u hermeneutički rad, jer bez traženja novih bibliotečnih i arhivskih vrela nema onoga neizbjegnog osjećanja biti povijesnoga zanata. Primjer je važno znati ocijeniti osobne mogućnosti i ne precijeniti stečeno znanje ... Ipak je to samo vježba u fazi učenja i saznavanja. Mislim da bi takve tekstove trebali pregledati / recenzirati profesori, stručnjaci za pojedina razdoblja. – Što se tiče teme o Sredozemlju, ona je uvijek aktualna, jer je riječ o prostoru nagonmilanih civilizacija naslaga i slojeva koji nisu detaljno proučeni. Mediteranska

je civilizacija stoljećima obilježavala i davala ton južnim i jugoistočnim dijelovima Europe, a svojom osebujnošću i stalnim preobrazbama to dobrom dijelom čini i danas ...

Znamo da svaki povjesničar mora težiti objektivnosti, no isto tako znamo da je to nemoguće i da se radaju simpatije prema određenom osobi, narodu ili državi. Imate li Vi možda neku osobu, koja je vezana uz temu, kojoj ste posebno priklonjeni i koju posebno poštujete?

Misljam da bih trebao objasniti svoj pristup prošlosti, napose što se tiče problema „objektivnosti“. Ne postoji, dakako, neka absolutna „objektivnost“. Povjesničar je punokrvno intelektualno i tjelesno biće, uključujući i mentalna pulsiranja nazočna u njegovoј osobnosti, pa se u svojim tumačenjima i vizijama doživljavanja prošlosti zasigurno spontano više priklanja jednoj negoli drugoj temi. To nije „neobjektivnost“, već neki osebujni „odabir“, ovisno o strukturi ličnosti i sveukupnom pogledu na svijet. Nema dvojbe da tematika kojoj smo naklonjeni i koja nas zanima, uvjetuje i afinitet prema zbivanjima, prostorima proučavanja i ličnostima ... Pa ipak, široka tematska lepeza s kojom se povjesničar susreće u svojim istraživanjima ne mora uvijek iznjedriti temu ili ličnost koja bi za povjesničara predstavljala znanstvenu opsесiju i želju za istraživanjima samo te teme ili osobe ... Nikada nisam bio „opsjednut“ nekim problemom ili ličnošću. Naprotiv, težim uvijek širenju istraživačke problematike i novim saznanjima ... „Objektivnost“ povjesničara leži u njegovoј savjesti i poštenju, u vjerodostojnom iznošenju činjenica kako ih je on znanjem i iskustvom spoznao i doživio.

Povijest pomorstva, ukoliko zaobiđemo slavne admirale, pomorce i bitke, čini čitav niz malo poznatih životnih priča o kojima ste i pisali. Možete li nam izdvojiti neku takvu priču malog čovjeka koja Vas se posebno dojmila?

Primjera ima beskonačno mnogo ... U Državnom arhivu u Veneciji našao sam niz takvih biografija o kojima sam pisao ili namjeravam pisati, primjerice o kapetanu Franinoviću iz Kanfanara, koji je (koncem XVII. stoljeća) stupio u mletačku mornaricu, ratovao na Levantu i Kerkanskom otočju uz obalu Afrike, da bi, nakon umirovljenja (polovicom XVIII. stoljeća), kao visoki časnik – *benemerito croato* – posjetio rodni Kanfanar i prespavao na goloj zemlji u siromašnoj kući svoje rodbine ... Ili priča o dvojici braće, prebjega s osmansko-ga područja, koji su našli utočište na Buzeštini (u Rašporskome kapetanatu), dok je njihova majka ostala u turskome zarobljeništvu. Kako bi prikupili novac za majčino oslobođanje i nabavku ratarskog alata i stoke, prijavili su se kao plaćeni veslači-galijoti i služili nekoliko godina na mletačkim lađama. Nakon tog iznimno napornog posla, vratili su se u selo, popravili kuću, kupili alat i stoku, a

s preostalom svotom novca otkupili majku iz turskog ropstva. Kada je riječ o sredozemnomo prostoru, napose me impresionirala dramatična *Povijest mojega života (Discurso de mi vida)*² Alonso de Contrerasa, dječaka koji se rodio u Madridu (1582.), postao slučajni ubojica već u trinaestoj godini, pobjegao u Napulj, potom u Palermo. Služio je kao vojnik-plaćenik u Flandriji, u Francuskoj, na otocima Egejskoga mora, stigao čak do Amerike, postao malteški vitez, ratovao protiv Osmanlija, Maura, Engleza, Barbareza, Nizozemaca i drugih. Bio je sudionik sukoba na moru i kopnu, tukao se u bordelima, živio kao pustinjak u špilji, bio predstavnik Dvora pri Svetoj Stolici ... Avanturistički duh de Contrerasov i njegov osebujan život privukao je pozornost znamenitoga književnika Lope de Vege, koji ga je pozvao u svoju kuću i nagovorio ga da napiše svoje uspomene. Alonso de Contreras nije u životu pročitao nijednu knjigu, no tekst opisanih dogodovština predstavlja vjerodostojno remek-djelo. Život mu je bio tako sadržajan da sam po sebi predstavlja – literaturu! Njegova je autobiografija doista fascinantno svjedočanstvo. – Postoji, dakako, niz drugih primjera, kao što su biografije (oko 900!) djelomično prepričane u knjizi bračnoga para Bartoloméa i Lucile Bennassar, *Alahovi kršćani: Neobična povijest renegata (XVI.-XVII. stoljeća)*.³ Tu je opisan i slučaj „Hrvata Nikole Ivanče“ (*Croate Nicolas Givancia*) iz nekoga sela pokraj Kotora, koji je kao dijete odveden u Carigrad, jer roditelji nisu mogli platiti harač. Njegov ga je gospodar, nakon što se osvjedočio o Nikolinim sposobnostima i vrlinama, po povratku s hodočašća u Meku, stavio pred odluku: neka prijeđe na islam (što će mu omogućiti da dobije slobodu, da napreduje i postane bogat) ili neka se vrati u svoj kraj. Nikola je izabrao ovo drugo, gospodar mu je platio prijevoz, a Ivanča se dobrovoljno podvrgnuo istrazi Svetog oficija ... Tu je počela „nova priča“.⁴

Postali ste professor emeritus / zaslužni profesor, što je razlog više da i dalje ostanete vrlo aktivni ... Čime se trenutno bavite i kakvi su Vam planovi za budućnost?

S ovom zgradom secesijskoga stila s početka stoljeća – u kojoj se nalazi Odjel za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile – povezane su, tijekom gotovo pedeset godina, mnoge epizode iz mojega života. Bio sam (1961.) student Pedagoške akademije, potom predavač-asistent, kasnije profesor, da bih u toj zgradi završio svoj radni vijek. Iskustvo i znanje stečeno tijekom 47 godina

2 Usp. talijanski prijevod Alonso de Contreras, *Storia della mia vita*, Genova 1996.

3 Bartolomé Bennassar–Lucile Bennassar, *Les Chrétiens d'Allah: L'histoire extraordinaire des renégats, XVI-XVIII siècles*, Paris 1989.

4 Epizodu je kasnije obradila i Lovorka Čoralic, *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, Zagreb 2001. Ispravila je navod Bennassarovih i utvrđila je da se zapravo radi o Nikoli Vuku, sinu Vuka Ivanče iz sela Brosinčević u zaledu Kotora. Ivanča je, dakle, bio Nikolin otac.

službe u znanstvenim, pedagoškim i znanstveno-nastavnim ustanovama dio su mojega – volim to vjerovati – još neiscrpljenog spremnika ideja koje bih, još koju godinu, mogao „prerađivati“ i prenositi mlađim generacijama studenata. Moji su vršnjaci odgajani u gotovo „polihistorskem“ duhu. Bilo nam je važno prikupiti što veću količinu znanja, ne samo onoga koje se odnosilo na struku, već i znanja iz tzv. „opće kulture“. Taj „priklupljački“ sindrom nagomilao je u nama toliku količinu znanja da ona, u vremenu u kojem živimo, postaje nešto suvišno, neuporabivo, gotovo beživotno ... Nešto kao kava koju netko stalno nalijeva, a ona već prelazi preko ruba šalice ... U svojim predavanjima koristim prigodu da usput „prodam“ i nešto iz te antikvarnice prošloga stoljeća ... - No, šalu na stranu! Pitate me kakvi su mi planovi. Pa, svako živo biće više planira negoli uspije ostvariti! Katkada nije moguće ostvariti ni ono što se doima realnim i, da tako kažem, na dohvatu ruke ... Ipak – dovršio to ili ne – u godinama koje slijede planirao sam objaviti knjigu *Doba nasilja, doba straha: Vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i XVIII. stoljeća*, zatim uspomene na služenje vojnog roka u bivšoj JNA pod naslovom *Banja Armija, kratak rok*, dnevničke zapise s radnim imenom *Sumorna ozračja osamdesetih* ... Tema zapravo nikad ne bi nedostajalo. No, *ars longa, vita brevis* ...

Hvala što ste gostovali u sedmom broju časopisa Epulon.

NACIONALNA POVIJEST
National history / Storia nazionale

Hana Žerić

TEATAR MEDITERANA: MORE, LUKE I TRGOVINA U PRAPOVIJESNOJ ISTRI

„More okruženo zemljom a zemlja morem, zajedničko sunce i jedne te iste zvijezde, obale, zaljevi, otoci, gradovi i luke međusobno povezani putovi i plovvidbe koji se sastaju i rastaju, prošlost i povijest koji se spajaju i dijele - lako je povjerovati da je upravo tu središte svijeta. Otvorenost i providnost nebeskog svoda uz nose pogled u visine i istodobno rađaju strah od beskraja. Mediteran je podizao spomenike vjeri, praznovjerju, veličini i taštini.“¹ Nadovezujući se na Matvejevićeve misli iz Brevijara možemo primjetiti da je more oduvijek bilo važna spona među narodima kroz različita povijesna razdoblja do današnjih dana.

Morem su stizale vijesti o novim događajima, dostignućima, trendovima. Ono je donosilo i strahove od različitih pljačkaša, osvajača i bolesti, strahove žena za svoje muževe na dalekim putovanjima, strahove od velikoga plavetnila i njegovih dubina prepunih raznim bićima koja su raspirivala maštu pomoraca.

Suživot čovjeka i mora vidljiv je još od prapovijesti. Generacije prvotnih mornara razbijale su strahove jedreći preko horizonta i na taj način povezivale udaljene krajeve; na početku polagano uz obalu i otoke samo u ljetnim mjesecima, a tek kasnije uz već skupljena iskustva preko pučina. Na svojim putovanjima započinju razmjenu raznolikih predmeta, ali i ideja te time postavljaju temelj trgovini i trgovačkim putovima.

Već u paleolitiku imamo dokaz o ljudskoj opsесiji morem. Uz pomoć školjaka mogu se pratiti putovi razmjene dobara jer su njihovi ostaci pronađeni duboko u unutrašnjosti Europe. Nama najzanimljiviji nalaz školjaka, koje potječe iz Istre, pronađen je na lokalitetu Pavlov u Češkoj, i ukazuje na povezanost toga područja sa Sredozemljem i Istrom.²

Mezolitičke nalaze školjaka (*Spondylus Gaederopus*) i morskih puževa (*Columbella Rustica, Cyclope Nermea*) nalazimo u mnogim predjelima Europe, stotinama kilometara od mora.³ Smatra se da su te školjke i puževi osim ukrasne imali i duhovnu vrijednost, povezivali su mezolitičkoga čovjeka i njegovu pradomovinu (Sredozemlje) jer je s obale krenula kolonizacija postglacijsk-

1 Predrag MATVEJEVIĆ, Mediteranski brevijar, Zagreb 2007., 17.

2 Ivor. JANKOVIĆ, „Paleolitik“, *Trgovina i razmjena u pretpovijesti*, Zagreb 2006., 17.

3 Darko KOMŠO, „Mezolitik“, *Trgovina i razmjena u pretpovijesti*, Zagreb 2006., 21.

noga doba. Školjku *Spondylus* u mezolitiku i neolitiku možemo smatrati ekskluzivnom robom, bila je ukras, platežno sredstvo, a smatra se da su joj ljudi u prapovijesti davali i magijska svojstva.

Osim školjki pomorskim su se putem distribuirali i predmeti izrađeni od posebnih vrsta kamena i minerala (kremen, mramor, opsidijan) koji su također pripadali posebno vrijednim predmetima. Na taj način možemo rekonstruirati i trgovačke puteve koji su morem spajali različite krajeve.⁴ Na Jadranskoj obali zabilježeni su, na neolitskim nalazištima i opsidijan, nefrit i jadit. Poseban nalaz bile su sjekire od jadeita, a opsidijan, crno vulkansko staklo, služio je u tome razdoblju kao oruđe za rezanje. Nalaze opsidijanskih predmeta nalazimo i u Istri, i to u srednjoneolitičkom sloju Pupićine pećine i najvjerojatnije na Sv. Mihovilu kraj Bala.⁵ Budući da je najbliži izvor tih sirovina bila i Sicilija i otok Lipari možemo zaključiti da su ondašnji pomorci održavali gotovo redovne pomorske veze s drugom stranom Jadrana.⁶ Jedna ruta išla je preko Istre prema području srednje Europe, a druga je povezivala poluotok Gargano i Tremitsko otoče s Palagružom i Lastovom, Visom te Korčulom i Hvarom.⁷

U neolitiku započinje i trgovina solju, važnoga sastojka u prehrani ljudi i životinja, koja se zadržala i do današnjih dana. Solju bi se opskrbljivali skupljajući nataložene kristale koji su nastali isparavanjem morske vode po plićacima i pukotinama stijena uz more. Iz mora se sol dobivala ogradijanjem plićaka u bazene. Jadranska je obala imala sjajne uvjete za izgradnju solana, visoki salinitet vode i plitke, zaštićene zaljeve. Ne može se sa sigurnošću reći koje su uvale imale solane u prapovijesti, no sačuvana toponimija raznih uvala koje nose naziv Soline ukazuju nam na mogućnost da je upravo tu solana nekad i bila.⁸

Početkom eneolitika mijenjaju se polako i sirovine za izradu predmeta; bakar, a zatim i bronca, istiskuju iz upotrebe kamene predmete – opsidijan i ostale minerale.⁹ U jednom trenutku stari pomorski putovi prepustaju dominaciju trgovačkim putovima prema unutrašnjosti kontinenta, u jadransko zaleđe, otuda ti novi metalni predmeti i dolaze.¹⁰ U tom razdoblju dolazi i do smjene stanovništva; indoeuropski narodi dolaze sa svojim kolima iz daleke unutrašnjosti Euroazije i donose sa sobom nove običaje, vjerovanja i način života.

Nestajanjem neolitskoga načina života, ukrase od *Spondylusa* i ostalih

4 Romuald ZLATUNIĆ, „Arheološka interpretacija i rekonstrukcija načina života u neolitičkom razdoblju Istre“, *Histria archaeologica* 33/ 2002., Pula 2004., 94.

5 *Isto.*, 98.

6 J. BALEN, „Neolitik“, *Trgovina i razmjena u prtpovijesti*, Zagreb 2006., 32.

7 S. MIHELJ, „Trgovački putevi i prijevoz“, *Trgovina i razmjena u prtpovijesti*, Zagreb 2006., 94.

8 D. BALEN – LETUNIĆ, „Sol“, *Trgovina i razmjena u prtpovijesti*, Zagreb 2006., 128.

9 T. TEŽAK – GREGL, „Eneolitik“, *Trgovina i razmjena u prtpovijesti*, Zagreb 2006., 34.

10 B. MARIJANOVIĆ, „Transjadranska trgovina u neolitiku“, *Histria antiqua* 12, Zagreb 2004., 42.

školjki zamjenjuje nov predmet obožavanja, a to je jantar. Stvaraju se novi trgovački putovi koji ovoga puta povezuju dva mora, Baltičko i Sredozemno, kopnenim tzv. Jantarnim putom. Taj se put iz naših krajeva (Istre) nadovezuje na one stare pomorske puteve kojima su novoprdošli stanovnici ovladali te prekomorska trgovina u brončano doba i dalje buja.

Dokazuju nam to i nalazišta potopljenih trgovacačkih brodova kod Ulu Buruna i rta Gelidonya na južnoj obali Turske. Na brodovima su pronađene sirovine (10 tona bakra, 1 toni kositra, ...) i gotovi proizvodi. Značajan je pronađenak 149 utega i dosad najveća poznata kolekcija kanaanitskoga zlatnoga nakita kojim se u ono vrijeme također trgovalo,¹¹ te jantar koji nalazimo i na istarskome području.¹²

Kao što smo već napomenuli, razmjene se nisu odnosile samo na sirovine i proizvode, u brončanome dobu razmjenjuju se i ideje. Vidljivo je to u načinu gradnje pojedinih objekta na istarskim gradinama. Tako se na Monkodonji, gradini koja se nalazi kraj Rovinja, vidi južni utjecaj u gradnji. Naime, velike i male prostorije grupiraju se naizgled, bez određenoga reda, uz veliki broj hodnika i prolaza tvoreći jedan kompleks sličan labirintu. Ovakve oblike naselja nalazimo i u ranomikenskoj Grčkoj.¹³

Sličnu situaciju nalazimo na brdu Maklavun na čijemu se vrhu nalazi tumul iz brončanoga doba.

U novije vrijeme postoje indicije koje govore da se ovaj tumul može promatrati i kao grobnica grčko-egejskoga tipa. Najvjerojatnije je grobnica podignuta kao mikenski *tholos* građen tehnikom lažnoga svoda. Naime, među kamenim materijalima oko grobnice i u njoj nalazi se mnogo obrađenoga kamenja trapezastoga oblika. Na mnogim blokovima vide se zaobljene ili zakriviljene površine koje su nastale obrađivanjem kamena, a služile su za izgradnju zaobljene površine stropa. Da se grobnica zaista može rekonstruirati kao *tholos* grčke provijencije vidljivo je iz konstrukcije ulaznoga dijela gdje je prisutna drugačija struktura položaja kamenih blokova te se može zaključiti da se između dva dromosa morao nalaziti i ulaz. Nažalost, zbog devastacije groba nije moguće sa sigurnošću to tvrditi, međutim, uzmemli u obzir ove činjenice onda se Maklavun može usporediti samo s istim takvima grobovima mikenskoga tipa u Grčkoj.¹⁴

Istra je u brončanome dobu ležala na sjecištu važnih trgovacačkih puteva.

11 Ž. BRNIĆ, „Predmonetarni sustavi i početak novčane privrede“, *Trgovina i razmjena u prtpovijesti*, Zagreb 2006., 116.

12 M. ZANINOVIC, „Zemljopisno – povjesni položaj luka Parentija i Nezakcija“, *Histria archaeologica* 36/2005., Pula 2007., 120.

13 B. HÄNSEL, „Monkodonja“, *Trgovina i razmjena u prtpovijesti*, Zagreb 2006., 51.

14 B. HÄNSEL, B. TERŽAN, „Brončanodobna kupolasta grobnica mikenskog tipa u Istri“, *Histria archaeologica* 30/1999., Pula 2001., 69. – 83.

Ovuda je prelazio jantarski put koji je dolazio do ušća Pada, Timava i Soče. Stoga je vrijedno usporediti funkciju istarskih luka, uvala i zaljeva.¹⁵

„Zaljevi manji i veći, više ili manje otvoreni i pristupačni, imaju svaki svoju predaju, povijest, priču. U njima započinju i zaključuju se plovidba i pustolovina.”¹⁶

Mnogi od zaljeva razvili su se u sigurne luke gradine koje su se nalazile nedaleko od njih.¹⁷ Upravo u metalnim razdobljima dolazi do izražaja prometni karakter prostora kada nastaju prve gradine s čijih su se položaja kontrolirale pomorske veze.¹⁸ Takvi zaljevi se nalaze oko Parentiuma, u čijem se zaleđu nalaze važne gradine Mali Sv. Andeo i Picugi, koji su posebno zanimljivi jer njihov kontinuitet od srednjega brončanoga doba do rimskih osvajanja daje potvrdu trgovine i razmjene dobara. U nekropoli Picuga pronađeni su vrijedni predmeti, posude, kovine te jantar iz udaljenih krajeva (Veneta, Etrurije, Umbrije, Apulije, Grčke) što nam svjedoči da je Parentium bio važna luka na pomorskom putu sjeverne Jadrana.¹⁹

Sam Parentium spominje se u Pseudo Skilakovu *Periplu* iz zadnje trećine 4 .st. pr. Kr. prema kojem je lađi trebao jedan dan plovidbe uz istarsku obalu.²⁰ Po tome, nalazeći se u sredini zapadne istarske obale između Mirne i Limskoga kanala porečka je luka bila prirodno pristanište za lađe koje su u njoj nalazile sigurnost od sjevernih i južnih vjetrova.²¹

S druge strane poluotoka Istre istu važnost za plovidbu i trgovinu usmjerenu prema Liburniji imao je Nezakcij. Nezakcijska luka nalazila se na Budavi, na kraju njezina klanca, oko pola sata udaljenosti od mora.²² Sama uvala dugačka je 2,5 km što pruža izuzetnu zaštitu za lađe, a to što se Nezakcij nalazio malo dalje od mora bilo je iz sigurnosnih razloga. Nezakcijska luka bila je završetak pomorskog puta po istočnojadranskoj obali, a nijedan vjetar nije mogao ugroziti sigurnost luke i lađa u njima. Taj put uz Elektride (Cres i Osor) prirodno je usmjerjen prema Budavi, pogotovo ako se plovi iz pravca Osora (Apsorus), tj. jug-jugoistok. Svaka lađa nošena jugom ili šilkom vodi od Osora u Budavu, odnosno Nezakcij.²³

Da je Nezakcij kao brončanodobno, ali i željeznodobno središte koristio prednosti svojega pomorskog položaja vidljivo je iz arheoloških nalaza nađenih

15 M. ZANINOVIC, *n.dj.*, 115.

16 P. MATVEJEVIC, *n.dj.*, 22.

17 M. ZANINOVIC, *n. dj.*, 121.

18 K. BURŠIĆ – MATIJAŠIĆ, *Gradinska naselja, Gradine Istre u vremenu i prostoru*, Pula 2008., 133.

19 M. ZANINOVIC, *n. dj.*, 122.

20 Na ist. mj.

21 ISTI, *n. dj.*, 123.

22 ISTI, *n. dj.*, 127.

23 ISTI, *n. dj.*, 128.

u grobovima. Tako je nađena protogeometrijska apulska keramika koja se javlja tek početkom starijega željeznoga doba. Takva se keramika prvi put javlja u Apuliji, a karakterizira je pojava fino bojane geometrijske keramike rađene od kvalitetne pročišćene gline žućkaste boje, bez lončarskoga kola. Geometrijski ornament nalazi se na gornjem dijelu, jedna linija iznad ručaka posude, te druga šira linija oko posude ispod ručaka. Između linija nalaze se geometrijski ukrasi. U Nezakciju je pronađeno pet takvih posuda, tri su sličnoga oblika, a druge dvije su nešto različite. Ovu keramiku datiramo u 8. st. pr. Kr., a prethodnica je daunske keramike.²⁴ Nađena je i keramika iz Daunije, Picenuma, Spine i dr.²⁵ Raznovrsna se keramika na našim prostorima našla posredovanjem susjednih naroda, ali i gusarenjem kojemu su Histri bili vični.²⁶ Tako u Nezakciju nalazimo ulomak brončane situle s prikazom pomorske bitke.²⁷ To nije ni čudno ako znamo da prvo spominjanje Histra donosi Tit Livije i to u negativnome kontekstu. Naime, Histri i Liburni zabilježeni su u *Rimskoj povijesti* kao narodi skloni gusarenju i ratovanju na moru. Upravo je to bio povod Rimljanim za obračun s Histrima u Prvom i Drugom histarskom ratu.²⁸

Brod prikazan na situli iz Nezakcija bio je tipično prapovijesno plovilo – *serilla* ili *serilia* – koje je uploviljavalo ne samo u Nezakciji, već i u druge luke naše obale. Takvi brodovi bili su napravljeni od dasaka koje su bile šivane lanenim ili žukovim konopima. Dužina im je bila 8 m, širina 2,5 do 3 m s gazom od 0,4 m. Uz križno jedro, pokretali su se još s 4 do 5 pari vesala. Uz krmene škote postajalo je i krmeno veslo kojim se upravljalo. Serila prikazana na situli iz Nezakcija bila je nešto veća, ali i dublja i zdepastija što je bila glavna osobina trgovačkih i teretnih brodova.

Ispod palube nalazilo se najmanje osam otvora za vesla. Centralno veslo kormila nalazilo se iza oštrog zaobljenoga krmenoga dijela koji je završavao uvijenjom volutom. Kormilar je upravljao okomitim veslom kormila. Na prikazu pomorske bitke na situli vidljivo je odvajanje posade broda od ratnika naoružanih lukovima. Brodovi su se iz trgovačkih lako mogli transformirati u ratne. Serila prikazana na Situli nastala je izvan Istre oko 500. godine pr. Kr., moguće po narudžbi histarskoga naručitelja radi heroiziranja vlastite prošlosti.²⁹

„...Jednima je bliže zaleđe, drugima more. Prvi su sredstvo u pomorstvu i trgovini, drugi i sredstvo i svrha. Neki zauvijek ostaju samo pristaništem, neki

24 D. GLOGOVIĆ, „Protogeometrijska apulska keramika iz Nezakcija“, *Histria antiqua* 2, Pula 1996., 55. – 57.

25 M. ZANINOVIC, *n. dj.*, 129.

26 K. MIHOVILIĆ, „Nezakcij – glavno središte plemenskog saveza Histra“, *Histria antiqua* 2, Pula 1996., 62.

27 K. BURŠIĆ – MATIJAŠIĆ, *n. dj.*, 19.

28 R. MATIJAŠIĆ, „Smještaj Mutile i Faverije“, *Opuscula Archaeologica* 23- 24, Zagreb 1999.-2000., 95.

29 K. BURŠIĆ – MATIJAŠIĆ, *n. dj.*, 20.

postaju pozornicom. I u jedne i u druge prilazi se s kopna i pristaje s mora, ali ne na iste načine...”³⁰

Osim već navedenih luka Parentiuma i Nezakcija, razvedenost obale pružala je mogućnost naseljima u zaštićenim uvalama da se razviju u luke. Prateći plovni put od južnoga Jadrana do Kvarnera pokušat ćeemo dočarati plovidbu prahistorijskoga moreplovca uz istarsku obalu.

Naše putovanje započinje od Plominskoga zaljeva jer su nalazišta iznad Plomina samo hipotetička. U dnu zaljeva smjestila se gradina Plomin s koje se nadzirao Kvarner, ali i sve kopnene komunikacije prema unutrašnjosti. Gradina se nije vidjela s mora i na taj je način bila zaštićena od vjetrova, ali i od potencijalnih napadača.³¹

Iako u uvali Rabac nije zabilježeno postojanje prapovijesnih lokaliteta, blizina gradina Labin i Kunci upućuje na povezanost s Kvarnerom, dok ostatci na poluotoku Punta Lunga ukazuju na naselje s povoljnim zemljopisnim položajem koji kontrolira uvalu Prklog.³²

Raški je zaljev u prapovijesti bio izrazito važna i strateška točka tako da su se na njegovu području nalazile ove gradine koje su kontrolirale ulaz: Gradec – Turan u Koromačnu,³³ Gradac – Tunarica i Ubac,³⁴ a s druge strane zaljeva Sv. Agnezija i Stari Rakalj. Na dnu Raškoga zaljeva u skrovitome dijelu uvale Blaz nalazila se gradina Šiljar.³⁵

Na obronku drage koja iz luke Krnica vodi prema Raklju smjestio se lokalitet Gradina, a na njega se nadovezuje Kaštelir sjeveroistočno od Pavičina iznad Duge Uvale.³⁶ Ulas u najznačajniju luku istočno istarske obale, Nezakcij, čuvao je prapovijesni lokalitet Cuf. S njega se vidi sljedeća dominantna točka nad plovnim putem: Svetica ili Monte Madona. Lokalitet je devastiran izgradnjom vojnoga objekta na početku 20. stoljeća. Zbog svojega strateškoga položaja i vizualnoga dometa Svetica je do odlaska Jugoslavenske narodne armije bila zatvorena zona.³⁷

Medulinski zaljev naseljen je još od neolitika i bogat je prapovijesnim nalazima. Ulas u zaljev štitila je gradina Punta Kašteja koja je mogla služiti kao mjesto privremenoga boravka radi obrane zaljeva.³⁸ S lijeve strane nalazi se premanturska Gradina s izrazito dominantnim položajem u zaljevu, a nasuprot njoj

30 P. MATVEJEVIĆ, *n. dj.*, 22.

31 K. BURŠIĆ – MATIJAŠIĆ, *n. dj.*, 346.

32 *Isto*, 260.

33 *Isto*, 168.

34 *Isto*, 160.

35 *Isto*, 246.

36 *Isto*, 163.

37 *Isto*, 111.

38 K. BURŠIĆ – MATIJAŠIĆ, *n. dj.*, 66.

iznad Medulinskoga zaljeva bila je jednako impozantna gradina Vrčevan. Na samome poluotoku Premantura, kao i na obližnjim otocima, zabilježeni su tragovi prapovijesnoga života, a danas je jedino prepoznatljiva gradina Kastril na koju su se s lijeve strane nadovezivale gradine Glavica i Kaštelir.

Prije ulaska u uvalu Veruda na istoimenome otočiću vidljivi su prapovijesni elementi naselja. U dnu zaljeva nalazi se gradina Vintijan i u njezinoj blizini Kučine.³⁹

Mnogi su lokaliteti zbog svoje strateške važnosti devastirani izgradnjom vojnih objekata. Jedan od njih je i nedovoljno istraženi Muzil koji se nalazi na vojnome području. Preko puta Muzila kao kontrola ulaza u Pulsku luku stoje gradine Monte Grosso i Munida, devastirane austro-ugarskim utvrdama. U dnu zaljeva na području današnjega grada Pule nalaze se gradine Monte Zaro i Kaštel; Monte Ghiro i Sv. Juraj u njihovoј blizini.⁴⁰

Plovni put uz Brijunsko otočje prema sjeveru poluotoka prolazi pored lokaliteta s nazivom Turulù, iznad uvale Runci sjeverozapadno od Štinjana. Na Velikome Brijunu nalazi se Vela straža i Gradina, dok se na Malome Brijunu nalazi istoimena utvrda nastala na prapovijesnoj gradini.⁴¹

Daljni pravac plovidbe prema Rovinju nadgledaju gradine udaljene od mora: Magornjak, Kaštelir – Batvači i Mandriol, sve do Monte Majana iznad uvale Sv. Pavla koja je isto tako devastirana austrijskom vojnom gradnjom. Iznad uvale Cisterna smjestila se gradina Monbrodo koja je korištena kao partizanska vojna postaja u Drugom svjetskom ratu. Iznad sjeverne obale zaljeva Veštar nalazi se gradina Muja koja je u istoj ravnini s već spomenutom Monkodonjom.⁴²

Prapovijesni nalazi Rovinja govora nam o prisutnosti ljudi na području samoga grada, poluotoka Monvi te na otoku Sv. Katarina. Od Rovinja do Limskoga kanala nalazi se obala u čijem su zaledu gradine Laštare, Mondelako, Monpaderno i Monter koji je smješten već na južnim obroncima Limskoga kanala.⁴³ Na rovinjskim otocima nalaze se hipotetičke lokacije koje se danas ne mogu prepoznati zbog devastacije terena. Na samome dnu Limskoga kanala leže lokaliteti Sv. Martin i Limska gradina. Osim važnosti sigurne luke, ove su gradine na izuzetnome strateškome položaju jer kontroliraju plovni put prema Vrsaru i Poreču ali i sve komunikacije preko Dvigrada u unutrašnjost Istre.⁴⁴ Sjeverno od Vrsara postojali su lokaliteti Sv. Martin i Jugovec. I sam je Vrsar, kao i Funtana, prapovijesno nalazište, kao i otočić Školjić i lokalitet Brulo. Osim već spomenu-

39 K. BURŠIĆ – MATIJAŠIĆ, *n. dj.*, 100.

40 *Isto*, 122.

41 *Isto*, 117.; 125.-126.

42 *Isto*, 177.

43 *Isto*, 191.

44 *Isto*, 279.

toga Poreča, u tom je razdoblju bio naseljen i otočić Sv. Nikola, a plovnim putem prema sjeveru kraj Červara stajala je gradina Monkaštel.

Sama rijeka Mirna i njezino ušće bilo je izuzetno važno strateško mjesto za prolaz plovnim putem. U uvali Sv. Martin bila je gradina, a na suprotnoj strani smjestio se lokalitet Sv. Duh kraj Novigrada.⁴⁵ U blizini ušća Mirne egzistirale su gradine Gromača (delle Saline) između uvala Vruje i Soline, i Sv. Juraj koji je imao stratešku kontrolu putova uz rijeku Mirnu.⁴⁶

Na zadnjoj etapi prapovijesnoga plovnoga puta uz Istru susrećemo prapovijesna naselja na rtu Sv. Ivana, gradinu Romania i Sv. Petar u Savudrijskoj vali. U neposrednoj blizini smjestio se Markovac i Monte di Mazzoria na pogodnom položaju iznad južnih obronaka Dragonje. Zanimljiv je i lokalitet rt Kaštel – Sipar na kojem se nalaze ostaci srednjovjekovnoga dvorca ispod kojega se naziru slojevi antike i prapovijesti.⁴⁷

Nastavljujući ploviti uz Istru moreplovci su prolazeći uz slovenski i tršćanski kras susretali važnija nalazišta kao što su Castellezzo, Silvia, Cattinara, Eleri i Sermin.⁴⁸

Naš put završava uz ušće rijeke Timav u Jadransko more gdje se i nalazi granica Istre.

Kao što je to Matvejević primijetio, nisu sva pristaništa postala luke niti su se sve luke održale do današnjih dana. Neke su postale pristaništa, a neke su se stopile s veličanstvenim pejzažom koji primjećuje samo iskusno oko zaljubljenika u povijest. A neke su ostale i postale velike luke u kojima se odvija drama, teatar Mediterana. „Na njima se igraju različite uloge, beznačajne i sudbonosne, obavljaju se obredi svjetovni i sveti, ponavljaju činovi svakodnevni i vječni. Takvim su prizorima ispunjena stoljeća... ”⁴⁹

45 *Isto*, 362. – 363.

46 *Isto*, 370.

47 *Isto*, 435.

48 K. BURŠIĆ – MATIJAŠIĆ, *n. dj.*, 148.

49 P. MATVEJEVIĆ, *n. dj.*, 60.

THEATRE OF THE MEDITERRANEAN: SEA, PORTS AND TRADE IN PREHISTORICAL ISTRIA

During the Bronze Age Istria was situated on the crossroad of important trade routes. The Amber Road, which led to the mouths of the river Po, Timava and Soča, ran through this area. Many bays evolved into safe ports for the nearby citadels. During the metal ages the traffic character of the area became prominent. This was the period when the locations which enabled the control of the naval routes engendered first citadels.

One of these locations was the Parentium Bay and the citadels in the hinterland: Mali Sv. Andeo and Picugi. These localities are especially interesting because the continuity of their existence, which is traceable from the Middle Bronze Age to the Roman conquest, proves the existence of commerce and exchange of goods.

On the other side of the Istrian peninsula Nesactium played the identical significant role in relation to trade with Liburnia. The port of Nesactium was situated in the Bay of Budava, at the end of its ravine, around half an hour from the sea.

Beside the aforementioned ports of Parentium and Nesactium, the indentedness of the coast provided the settlements situated in protected bays with the opportunity to develop into ports.

TEATRO DEL MEDITERRANEO: IL MARE, I PORTI E IL COMMERCIO NELLA PREISTORIA DELL'ISTRIA

Nell'età del bronzo, l'Istria si trovava all'incrocio di importanti vie commerciali. Di qui passava la via dell'ambra che arrivava fino alla foce del Po, del Timavo e dell'Isonzo.

Molte baie sono divenute porti sicuri delle gradine che si trovavano nelle vicinanze. È proprio nelle età dei metalli, quando nascono le prime gradine, da cui era possibile controllare le vie marine, che trapela la possibilità di traffico su questo territorio.

Una baia di questo tipo era anche Parezo, nel cui entroterra si trovavano le gradine di Piccolo S. Angelo e Picugi, che sono particolarmente interessanti perché la loro continuità dall'età del bronzo fino alle conquiste romane conferma l'esistenza del commercio e dello scambio dei beni.

Dall'altra parte della penisola dell'Istria, Nesazio possedeva la stessa importanza per quanto riguarda la navigazione e il commercio indirizzati verso la Liburnia.

Accanto ai già menzionati porti di Parenzo e Nesazio, l'articolazione della costa offriva ai villaggi situati nelle baie riparate la possibilità di svilupparsi in porti.

Mirko Jurkić

POVIJESNI RAZVITAK POMORSTVA NA JADRANU (OD PRAPOČETAKA DO 1919.)

Zemljopisni položaj s jedne, i bogata pomorska tradicija s druge strane, omogućuju Hrvatskoj da se razvija kao izrazito pomorska zemlja. U svijetu je prevladalo saznanje da su sretne one zemlje koje imaju more zbog velikih komparativnih prednosti koje im ono pruža.

Jadran nije samo zaljev kojim se Sredozemno more najdublje usjeklo u europsko kopno sve do samoga podnožja Alpi i tako stvorilo najkraći i najekonomičniji prometni put iz srednje i sjeverne Europe na Levant i dalje na Istok, ono je ujedno i kolijevka jedne stare i visoke civilizacije o kojoj su nam ostala sačuvana mnogobrojna materijalna svjedočanstva. Pojedini predjeli obale i neki otoci, za život najpovoljniji i za obranu najsigurniji, ukazuju na postojanje naselja iz razdoblja paleolitika i mezolitika potvrđujući staru istinu, onu da je najstarija povijest čovječanstva najuže povezana s morem i životom na moru te da more ne razdvaja, već spaja narode.

Ljudi kamenoga doba poznavali su plovila primitivnoga oblika. Pojavljuje se prapovijesno plovilo načinjeno od izdubljenoga debla (*monoksil*), na Jadranu nazvano *ladva*¹. Žitelji istočnoga Jadrana oko 3000 g. pr. Kr. održavaju pomorske veze s mjestima na zapadnoj obali Jadrana,² čak i s nekim krajevima Sredozemlja. Nalazi ribljih kosti i velikih količina školjki u spiljama i na otocima i obali prvi su dokazi bavljenja ribolovom na istočnome Jadranu.³ Na jednome fragmentu keramike iz Grapčeve spilje na otoku Hvaru, datiranome u približno 2700 g. pr. Kr., nalazi se prikaz broda, te je to jedna od najstarijih slika broda u Europi.⁴

U brončanome dobu, od oko 1800. do 1100. g. pr. Kr., mijenja se način života žitelja Jadrana zvanih Protoilirima. Jačaju trgovачke veze s egejskim područjem i istočnim Sredozemljem, pa istočni Jadran ulazi u sastav trgovacačkih putova, među kojima se ističu jantarski putovi.⁵ Jedan jantarski put koji je počinjao na

1 Sanjin MIHELIĆ, „Rijekama i morima“, *Katalog (Trgovina i razmjena u pretpovijesti)*, sv. 71, Arheološki muzej Istre, Pula 2007., 23.-25.

2 Kristina MIHOVILIĆ, „Pomorstvo i trgovina na Jadranu u prehistorijsko doba“, *Katalog (Brodarstvo i pomorstvo Istre u antici)*, sv. 23, Pula 1986., 3.-4.

3 Grga NOVAK, *Prehistorijski Hvar. Grapčeva spilja*, Zagreb 1955., 52.-53.

4 Isto, 40.-41., 208., T. CXCIV.

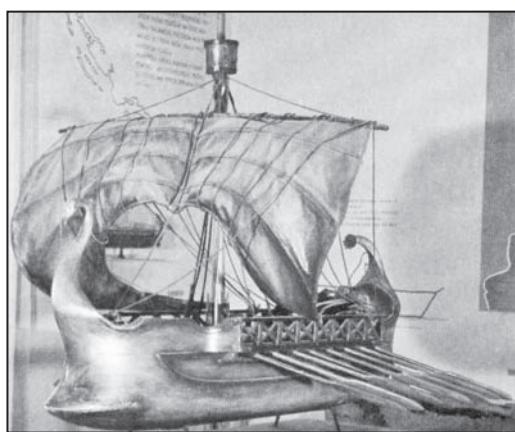
5 Jakov BRATANIĆ, „Jantar“, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 3, Zagreb 1955., 61.-62.

obalama Baltičkog mora izbjiao je na sjeverni dio Jadrana (otok Cres – Osor)⁶, o čemu govori nakit otkriven u tumulima⁷ i zidanim grobnicama u Istri (Vrčin).⁸ U zamjenu za jantar s istoka se uvozila metalna i druga roba za potrebe obalnoga stanovništva i srednje Europe.

Razdoblje prijelaza iz brončanoga u željezno doba, između 1100. i 900. g. pr. Kr., period je kada balkanski Iliri prelaze plovilima na suprotnu obalu Jadrana. Među njima su najznačajniji Japigi, Dauni i Liburni koji naseljavaju istočna i južna područja Apeninskoga poluotoka. Zasebne kulturne skupine istočnojadranskih Ilira jesu Veneto-Histri u Istri, Liburni u Hrvatskom primorju i Delmati u Dalmaciji. Ova pomorska kretanja dokazana su brojnim grobnim nalazima pripadajuće keramike, od Istre preko srednje (Zadar) do južne Dalmacije.⁹

Pojava željeza na istočnoj obali Jadranskoga mora i na otocima datira se oko 800. g. pr. Kr. Histri i Liburni postaju glavna politička i vojna snaga na istočnom Jadranu. Bili su dobri brodograditelji i pomorci. Rimljani su po njima prozvali jedan tip galije – *liburna*, a koristila se i *serilia*. Prelaze preko Jadrana i razvijaju intenzivnu razmjenu dobara s mjestima na današnjoj talijanskoj obali, posebice s Picenumom i Apulijom. U to se doba uspostavljaju prometne i trgovačke veze žitelja istočne obale Jadrana s najvažnijim središtim grčkoga svijeta na obalama i otocima Egejskoga mora i s južnom Italijom. Pobjedom

Korinćana 734. g. pr. Kr. kod Krfa postupno opada liburnska prevlast na Jadranu koja se protezala i na dio zapadne obale Jadranskoga mora.

Model ilirske liburne

Već u razdoblju između 500. i 450. g. pr. Kr. nastaju prve ilirske državice na otoku Visu. Grčki pisac Teopomp zabilježio je da je ovom ilirskom državom vladao Jonije koji je bio „rodom Ilir“. S vremenom je Jonije proširio svoju vlast na Jonsko more, na srednjodalmatinske otoke i

⁶ Josip MLADIN, „Iskapanje ilirskog tumula u Osoru na Cresu“, *Jadranski zbornik*, sv. 4, Rijeka-Pula 1960., 211.-240.

⁷ Boris BAĆIĆ, „Tumuli iz brončanog doba na Maklavunu i Žamnjaku u južnoj Istri“, *Jadranski zbornik*, sv. 4, Rijeka- Pula 1960., 197.-210.; Kristina MIHOVILIĆ, „Gradine – naselja brončanog doba“, u: *Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009., 52.-53.

⁸ Klara BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre. Povijest prije povijesti*, Pula 2007., 235.-237.

⁹ Pascal ARNAUD, „La navigation en Adriatique d’après les données chiffrées des géographes anciens“, u: *Les routes des l’Adriatique antique*, Bordeaux-Zadar 2006., 39.-53.

na krajeve srednje i južne jadranske obale. Histri razmjenjuju dobra s Daunijom i Apulijom, Etruščanima i Grcima, a osobito s Venetima. Gravirani prikaz pomorske bitke i izgled broda na situli iz Nezakcija iz oko 450. g. pr. Kr. ukazuje na jaku vojnu i trgovačku luku u zaljevu Budava¹⁰. Pseudo Skilakov *Periplous*, prvi „peljar“ istočnoga Jadrana, sadrži i najstarije podatke o plovidbi obalama Histrije, tj. predrimske Istre u 4. st. pr. Kr.¹¹

Oko 390. g. pr. Kr. Dionizije Stariji Sirakuški (432. – 367.), vladar Sicilije, osvaja ilirsko naselje na Visu, strateški najvažnijemu jadranskom otoku, te osniva sirakušku koloniju¹². *Issa* postaje glavnim uporištem njegova imperija na Jadranu sa stalnom posadom i flotom najboljih *trijera*. Legenda Kalimaha i Likofronta iz 3. st. pr. Kr. o Kolhiđanima koji kao prognanici smiriše vesla u zaljevu i naselje nazvaše *Polai* ukazuje na trgovačku luku u Puljskom zaljevu, što potvrđuju i najnoviji helenistički nalazi pod puljskim rimskim forumom.¹³

Oko 3. st. pr. Kr. javlja se nova politička, vojna i trgovačka sila na Jadranu. Rim se postupno počinje uplitati u prilike na tome području s težnjom da zavlada i istočnom obalom. Nakon smrti ilirskoga kralja Agrona 230. g. pr. Kr. vlast preuzima kraljica Teuta koja nastavlja osvajačku politiku na Jadranskoj i Jonskoj moru. Napada i osvaja *Corcyru* (Krf) sa zapovjednikom Demetrijem Hvaraninom. Njezini brodovi ometaju plovidbu i trgovinu rimskih saveznika na Jadranu, pa Rim upućuje kaznenu ekspediciju sastavljenu od 200 brodova. Rimski-ilirski ratovi (299. – 167. g. pr. Kr.) za prevlast završavaju pobjedom Rimljana. Osvojeno područje Rimljani predaju na upravljanje Demetriju Hvaraninu.¹⁴

Već 135. g. pr. Kr. Rimljani počinju odlučnu borbu protiv ilirskih plemena Ardijejaca i Plereja na srednjemu dijelu istočnoga Jadrana, koji su sa svojim brzim brodovima pljačkali rimske brodove i brodove rimskih saveznika. U tim je pomorskim sukobima rimska mornarica porazila ardijejske brodove kod Makarske. Već 129. g. pr. Kr. vodi se rat protiv ilirskih plemena Histra i Japoda na sjevernome dijelu istočnoga Jadrana. Tijekom ustanka Delmata protiv rimske okupacije 119. g. pr. Kr. spominje se Salona kao luka ilirskoga plemena Delmata, koja između 78. i 76. g. pr. Kr. postaje rimski posjed.¹⁵

10 Maria Cecilia D'ERCOLE, „Itinerari e scambi nell'Adriatico preromano (VIII-V sec. a. C.)“, u: *Les routes des l'Adriatique antique*, Bordeaux-Zadar 2006., 91.-106.

11 Mate SUIĆ, „Istočno jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu“, *Rad JAZU*, sv. 306, Zagreb 1955., 168.; Robert MATIJAŠIĆ, *Gospodarstvo antičke Istre*, Pula 1998., 431.-435.

12 Grga NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, sv. 1, Zagreb 1944., 25.

13 Kristina DŽIN, „Pula – forum. Arheološka građa 2006.-2007.“, *Katalog (Pula – forum. Arheološka građa 2006.-2007.)*, sv. 72, Pula 2007., 6.-18.

14 G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 31.-33.

15 Isto, 38.-40.

Godine 50. pr. Kr. na nemirnome području sjevernoga Jadrana konzuli Kasije Longin (*Cassius Longin*) i Kalpurnije Pison (*Calpurnius Piso*) utemeljuju julijevsku koloniju Pulu (*Colonia Pietas Iulia Pola*) koja postaje sjedište rimske posade i baza za daljnje vojne pohode. *Pola* kao rimski grad s lukom važno je pomorsko uporište i trgovačko središte na putu prema Akvileji i Istoku. Sukob između Cezara i Pompeja prenosi se 49. g. pr. Kr. i na Jadransko more. U tijeku građanskoga rata Cezar upućuje na Jadran jaku flotu pod zapovjedništvom legata Marka Antonija (*Marcus Antonius*). Pompejevi legati sa svojim brodovima pobjeđuju Antonija kod otočića Sv. Marko nedaleko *Curictae* (Krka). Poslije Cesarove pobjede nad Pompejom kod Farsale 48. g. pr. Kr. u Tesaliji (Grčka) Pompejeva se flota povlači u Jadran, a Cezar šalje legije u Ilirik koje Delmati pobjeđuju kod *Synodia* (između Salone i Sinja). Godine 47. pr. Kr. u odlučujućoj pomorskoj bitci između Cesarova i Pompejeva brodovlja u Jadranu, Cesarov legat pobjeđuje kod otoka *Tauris* (Šćedro) i zauzima *Issu* koja od neovisne države i rimskoga saveznika postaje grad podložan Rimu.¹⁶

Odlučujuća bitka kod Akcija u Grčkoj 31. g. pr. Kr. i pobjeda nad Markom Antonijem i Kleopatrom omogućuje Oktavijanu da konačno zavlada zapadnim i istočnim dijelom rimske države. Puljanin Lucije Sergije Lepid (*L. Sergius Lepidus*), zapovjednik XXIX. legije pogiba kod Akcija. Legija je rasformirana i Salvija Postuma Sergi 27. g. pr. Kr. gradi 29. g. pr. Kr. slavoluk Sergijevaca u Puli.¹⁷

Međutim, Iliri ne miruju te već 6. g. pr. Kr. dižu ustanak protiv Rimljana, a borbe vodi delmatski vladar Baton kojemu se pridružuju ilirska plemena od Drave do Jadrana. Kvint Cecilije Metel (*Q. Caecilius Metellus*) i Licinije Nerva Silijan (*L. Nerva Silianus*) organiziraju flotu u Puli i iz grada kreću u vojni pochod. Pored Pule, i Poreč je poznata rimska luka. Subprefekt ravenatske flote Tit Abudije Ver (*T. Abudius Ver*) obnavlja luku i hram kolonije Poreč (*colonia Parentium*).¹⁸

Rimski legat Publike Kornelije Dolabella (*P. Cornelius Dolabella*) između 14. i 20. godine gradi pet cesta koje iz Salone radikalno vode uz obalu¹⁹ i u

16 G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 42.-43.; Slobodan ČAČE, „South Liburnia at the Beginning of the Principate: Jurisdiction and Territorial Organization“, u: *Les routes des l'Adriatique antique*, Bordeaux-Zadar 2006., 65.-79..

17 Gustavo TRAVERSARI, *L'arco dei Sergi*, Padova 1971., 39.-44.; Kristina DŽIN, „Helenistički utjecaj na oblikovanje i dekoraciju slavoluka Sergijevaca u Puli“, *Jadranski zbornik*, sv. 14, Pula-Rijeka 1991., 11.-32.

18 Vesna GIRARDI JURKIĆ, „Prilog za sintezu povijesti Istre u rimsko doba“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 11/1, Pula 1987., 68.-70.; V. GIRARDI JURKIĆ, „Od prethistorije do mletačke vladavine“, Poreč (monografija), Umag 1985., 7.; V. GIRARDI JURKIĆ, „Tri kapitolijska kulturna središta rimske Istre“, u: *Duhovna kultura antičke Istre*, sv. 1, Zagreb 2005., 109. i d.

19 Željko MILETIĆ, „Roman Roads along the Eastern Coast: State of Research“, u: *Les routes des l'Adriatique antique*, Bordeaux-Zadar 2006., 125.-136.

unutrašnjost. Ceste su imale stratešku važnost i služile su za osiguranje područja Rimskoga Carstva od Jadrana do Dunava. Tim se prometnicama odvijala i trgovina između Balkana i Podunavlja s istočnom obalom Jadrana i područjima preko Jadranskoga mora,²⁰ a pomorski putovi snabdijevaju gradove luksuznom i potrošnom robom te umjetničkim djelima, kao što je helenistički brončani kip Apoksiomena, koja često zbog nevremena završavaju brodolomom na dnu mora.

Razdoblje 12. st. u Dalmaciji znakovito je obilježeno stalnim diplomatskim spletkama, vojnim i pomorskim sukobima oko dalmatinskih gradova i otoka između Venecijanaca, hrvatsko-dalmatinske krune i Bizanta. Predstavnici Pule (*Pola*), Izole (*Isula*) i Kopra (*Iustinopolis*) 1145. potpisuju ugovor s Venecijom i preuzimaju obvezu da će brodovljem pomagati venecijansku mornaricu, a u mirno doba progoniti gusare na sjevernome Jadraru. Gotovo istovremeno (1148.) Dubrovnik sklapa ugovor s talijanskim gradom Molfettom u Apuliji o međusobnim odnosima i povlasticama u pomorskoj trgovini, koji je značajan jer je to prvi ugovor takve vrste o pomorskoj trgovini na Jadraru s jednim talijanskim gradom. Godine 1151. benediktinci na otoku Mljetu grade jedini mlin na Jadraru koji je tjerala morska struja izazvana plimom i osekom, a povlasticu ribolova na Malome i Velikome jezeru potvrđuje im i Dubrovačka Republika.

Arapski pisac i geograf El-Idrisi, opisujući Dubrovnik 1153., bilježi da „stanovnici Dubrovnika, radišni i ratoborni Dalmatinci, imaju znatno brodovlje i plove daleko“. Godine 1169. predstavnici Dubrovnika i talijanskoga grada Pise sklapaju „čvrst i nepovrediv mir i prijateljstvo“ radi osiguranja i unapređenja trgovačkoga poslovanja, a već 1188. crkveni i svjetovni dostojanstvenici Zadra i Pise sklapaju ugovor o trgovačkim olakšicama, pomoći i obrani u ratu. Tada i Rovinj (1190.) obnavlja ugovor o prijateljstvu s Dubrovačkom Republikom,²¹ koja ima također trgovački ugovor s bosanskim banom Kulinom (1180. – 1204.) o izvozu željeznih proizvoda po Sredozemlju. U pomorskoj bitci kod Savudrije u Istri 1176. između ujedinjene flote Genove i Pise protiv Venecije sudjeluju i istarske *galije*. Venecijanska mornarica 1196. ponovno zauzima pobunjenu Pulu i razara gradske zidine.²²

Krajem 12. st. naredbom pape Inocenta III. započinju pripreme za četvrti križarski rat (1202. – 1204.), u kojem je Venecija pristala prevesti križarsku vojsku Jadransom za 87 000 srebrnih maraka. Kako križari nisu mogli isplatiti ugovorenou svotu, mlatački dužd Enrico Dandolo traži osvajanje Zadra koji se

²⁰ Mithad KOZLIČIĆ – Mateo BRATANIĆ, „Ancient Sailing Routes in Adriatic“, u: *Les routes des l'Adriatique antique*, Bordeaux-Zadar 2006., 107.-124.

²¹ Josip LUETIĆ, *1000 godina dubrovačkog pomorstva*, Zagreb 1969., 8.

²² G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 115.-119.; Branko KOJIĆ - Radojica BARBALIĆ, *Ilustrirana povijest jadranskog pomorstva*, Zagreb 1975., 45.-48.; Marino BUDICIN, „Srednji vijek, I. Rani srednji vijek“, u: *Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009., 249.-256.

nakon opsade predao. Već 1242. ugarsko-hrvatski kralj Bela IV., bježeći pred Mongolima, sklanja se u Trogir i zatim bježi brodom na otoće. Trogiru daje status municipija sa širokom autonomijom. Unatoč ograničenjima koje je Venecija nametnula dubrovačkoj pomorskoj plovidbi i trgovini, 1252. Dubrovčani u Veneciji kupuju brodove i raznu robu, a mnogi Mlečani sele u Dubrovnik gdje se bave unosnim obrtimi. Tako se 1258. na Jadranu pojavljuje dubrovačka *koka*, tip broda koji se smatra brzim jedrenjakom, dok su se prije toga u sastavu dubrovačke mornarice nalazili brodovi na vesla i jedra.²³ Stanovnici Dubrovnika 1272. donijeli su Statut kojim je grad dobio osnovu svoje državnosti, a u sedmoj knjizi nalaze se najstariji propisi o pomorskoj plovidbi i trgovini (osiguranje, krediti, lučke daće, brodske posade, prava i dužnosti mornara), što ukazuje na značaj ovoga grada kao važnoga pomorsko-trgovačkoga središta Jadrana.²⁴

Dubrovačka karaka - Ivan Setis

Hvaru gradi arsenal za svoju ratnu mornaricu. Gotovo istovremeno splitski knez Juraj Bribirski uzima naslov „knez primorskih gradova Dalmacije“ (*comes civitatum maritimarum Dalmatiae*). U statutu grada Zadra (1305.), u IV. knjizi *De navibus et navigiis* donose se brojni propisi iz područja pomorskoga prava.

U drugoj polovici 14. stoljeća višekratno se u Dubrovniku i okolici pojavljuje kuga (1363., 1371., 1374., 1391.), te se uvodi karantena za brodove koji su dolazili iz zaraženih ili sumnjivih krajeva.²⁶ Godine 1351. u obrani Dubrovnika prvi se put koristi vatreno oružje.²⁷ Od 1377. bosanski ban Tvrtko I. (1353. – 1391.) širi svoju vlast na cijelu Hrvatsku i Dalmaciju te se proziva „kraljem

Godine 1281. u ispravi Mletačke Republike prvi se put spominje Rijeka (*Flumen*). Početkom 1288. donesen je Vinodolski zakon za područje kneževine Vinodol. Već 1293. ugarsko-hrvatski kralj Andrija III. daruje knezu Pavlu Bribirskom, „banu Hrvatske i Dalmacije“ gotovo cijeli teritorij Hrvatske i Dalmacije s utvrdama i naseljima na otocima.²⁵ Venecija 1300. u

23 J. LUETIĆ, *n. dj.*, 17., 31.-32.

24 G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 118.-126.; J. LUETIĆ, *n. dj.*, 12.-14.

25 G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 130.-131.

26 G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 142.-144.; J. LUETIĆ, *n. dj.*, 22.

27 J. LUETIĆ, *n. dj.*, 24.-25.

Srbije, Bosne, Dalmacije i Hrvatske i Primorja“. Sredinom 1354. đenoveška je flota prodrla u Jadransko more, pojavljuje se pred Korčulom, Hvarom i Porečom, a u pomorskoj bitci između mornarica Venecije i Genove, admiral Pagano Doria unišio je venecijansku flotu pod zapovjedništvom Nicolòa Pisanija, te dolazi do zaključenja mira s Genovom. U Zadru je 1358. potpisana ugovor o miru između Venecije i ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. Anžuvinskog kojim se Venecija odriče područja istočne obale Jadrana „od polovice Kvarnera do Drača“, a Ludovik vraća Veneciji područja oko Trevisa i u Istri. Stara prava dalmatinskih gradova ponovno se uspostavljaju, razvijaju se pomorska trgovina, plovidba i obrt. Dalmatinskim gradovima i otocima vladaju hrvatsko-dalmatinski bani-vi. Dubrovnik se zauvijek oslobođio tutorstva Venecije, a 1359. sa sultanom Orhanom II. sklapa ugovor o pravu slobodne trgovine na području Osmanskog Carstva. U razdoblju između 1369. i 1376. Zadar biva sjedištem vlasti hercega Karla Dračkog koji vlada Hrvatskom, a 1378. započinje treći rat kralja Ludovika I. i Genove kao saveznika Venecije za obranu posjeda Dalmacije. Godinu dana kasnije đenoveška flota u Fažanskome kanalu pobjeđuje venecijansku i zauzima, pljačka i pali Pulu, a ista je sADBINA 1380. zadesila Rovinj, Umag, Gradež i Caorle na sjevernom Jadranu²⁸.

Godine 1382. umire ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. Anžuvinski, čije se kraljevstvo prostiralo na području između Jadranskog, Crnog i Baltičkog mora. U dinastičkoj borbi pogiba Karlo Drački, a Ludovikova kći Marija okrunjena je. Iskoristivši slabu vladavinu kraljice Marije, bosanski kralj Tvrtko I. osvaja dalmatinske gradove (osim Zadra i Dubrovnika) i utemeljuje državu koja se na moru protezala od Velebita do Kotora.²⁹ Dubrovnik u to vrijeme utemeljuje u Sirakuzi *prvi konzulat* u pomorskoj luci,³⁰ a krčki knezovi Ivan i Stjepan Frankopan donose prvi statut grada Senja koji sadrži niz odredaba za unapređenje pomorske plovidbe i trgovine. U međuvremenu se Dubrovnik sve više diplomatski povezuje s moćnim gradovima Mediterana. Tako je oko 1400. otvoren napuljski konzulat u Dubrovniku i utemeljena je redovita poštanska brodska veza od Carigrada preko Dubrovnika za Barlettu i Napulj. Ovaj je grad ujedno ukinuo trgovinu robljem (1416.). Na istočnom Jadranu grade se pristaništa i arsenali za trgovačke brodove (Poreč, Pag, Hvar, Dubrovnik) i svjetionici (primjerice, na otoku sv. Nikola u Istri).

28 Mirko ŠEPER, „Pomorski ratovi i pomorstvo“, *Pomorska enciklopedija*, sv. 6, Zagreb 1960., 239.-240.; B. KOJIĆ - R. BARBALIĆ, *n. dj.*, 48.-59.; Egidio IVETIĆ, „Srednji vijek, II. Komune i feudi“, u: *Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009., 271.-290.

29 G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 145.-146.

30 Bogdan KRIZMAN, *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb 1957., 28.-33.; Josip LUE-TIĆ, *n. dj.*, 25.

U 15. st. Venecija je ponovno diplomatskom aktivnošću i pomorskim operacijama zavladala cijelom obalom istočnoga Jadrana, zajedno s otocima (osim dubrovačkoga područja). Kako bi suzbila trgovačku i prometnu konkureniju dalmatinskih gradova, 1422. uvodi carinu na robu koja se izvozi iz Dalmacije, a dalmatinskim se brodograditeljima zabranjuje gradnja većih brodova kako ne bi konkurirali venecijansko arsenalu. Međutim, crkveni koncil u Baselu 1433. donosi odluku, potvrđenu papinom bulom, kojom se dozvoljava Dubrovčanima da mogu trgovati sa Svetom zemljom i drugim zemljama na Istoku uz otvaranje konzulata. Tako je 1441. otvoren dubrovački konzulat u Anconi,³¹ najvažniji za Jadran i Sredozemlje, a već 1442. sklopljen je ugovor s osmanskim sultanom da se uz godišnji danak od 500 dukata može trgovati sa svim zemljama koje Osmanlije osvoje. Tim se ugovorom Dubrovnik uspio sačuvati od osmanskih osvajanja koja su uništila sve nacionalne države na Balkanu.³²

U razdoblju od 1469. do 1480. traju vojni sukobi ugarskoga kralja Matije Korvina s knezovima Frankopanima u Hrvatskome primorju, a Osmanlije preko zauzete Hercegovine prodiru na južni Jadran i u Herceg Novom 1482. utemeljuju pomorsku bazu osmanske flote na Jadranu.³³ U tim povijesnim prevaranjima Firenca otvara prvi konzulat u Dubrovniku koji održava žive trgovačke veze s Firencem radi izvoza srebra iz balkanskih zemalja, a uvoza sukna, svile i brokata. Godine 1529. započinju upadi i pljačke senjskih uskoka na mletačkome području Dalmacije i otoka, a poznato je da se 1530. Vicko Palatin s otoka Korčule iskrcao u San Domingu kao prvi Hrvat koji je prešao Atlantik, ako se izuzme legenda o prisutnosti dubrovačkih mornara na Kolumbovim brodovima. Izradio je zemljopisnu kartu Španjolske čiji se original čuva u Museo Correru u Veneciji, a također je preveo *Dell'Arte del Navigare* sa španjolskog na talijanski jezik. Godine 1535. dubrovačka mornarica sudjeluje u neuspjelom pomorskom pohodu španjolskoga kralja Karla V. (1550. – 1558.) na Tunis, a iste godine u Dubrovniku je utemeljen prvi posebni Pomorski sud za rješavanje pomorskih sporova, koji je djelovao četiri godine, kada je donesen *Ordo revocationum officialium marinariaiae* kojim je pomorska sudbenost vraćena redovitom građanskome sudstvu.³⁴ Godine su 1558. uskoci završili gradnju jake tvrđave Nehaj iznad Senja³⁵ a poznato je da je već tada bila uspostavljena svakodnevna brodarska veza između Senja i Baške na otoku Krku.

U bitci kod Lepanta u Grčkoj (Patraski zaljev) 1571., u kojoj su na galijama sudjelovali Istrani, Cresani, Krčani, Rabljani, Šibenčani, Trogirani, Hvarani i

31 J. LUETIĆ, *n. dj.*, 23.

32 G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije...*, 187.-188.

33 J. LUETIĆ, *n. dj.*, 27 i d.

34 *Isto*, 44.

35 Trpimir MACAN, *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb 1992., 211.-212.

Kotorani, slomljena je moć Osmanlija na moru i Jadran je oslobođen od osmanskih pomorskih osvajanja.³⁶ U to se vrijeme u Dubrovniku, za vladavine kralja Karla IX., otvara prvi francuski konzulat. Godine 1573. započinje dugotrajni uskočko-mletački sukob na sjevernome Jadranu. Razdoblje između 1580. i 1600. smatra se „zlatnim dobom dubrovačkog pomorstva“ jer Dubrovnik raspolaže s jakom trgovačkom mornaricom u čijem se sastavu nalazilo preko 160 većih prekomorskih brodova (57 karaka, 72 galeona, 32 nave).³⁷ Ukupna dubrovačka trgovacka mornarica imala je tada oko 33 000 kara (kola) nosivosti s oko 5000 pomoraca.³⁸

U Madridu je 1617. posredovanjem španjolskoga kralja potpisani mir između Austrije i Venecije kojim prestaju uskočki napadi i gusarenje na Jadranu. Senj je 1640. proglašen slobodnim kraljevskim gradom i postaje glavna hrvatska luka za prekomorskou trgovinu. Za razliku od Senja, Rijeka je malo mjesto, a na Sušaku nema naselja. Tijekom ovih povijesnih zbivanja Istra stagnira,³⁹ a 1631. Pula pod Venecijom ima svega 300 stanovnika. Za razliku od sjevernog Jadrana, Dubrovnik je jaka pomorska sila do 1667. kada je opustošen katastrofalnim potresom. Ipak 1685. uspijeva postaviti u Rimu stalnoga diplomatskoga predstavnika te na taj način sudjeluje u dogadajima vanjske i unutarnje politike. Jednako tako 1690. u Rijeci imenuje konzula za austrijsko područje.⁴⁰

Austrijski interesi na Jadranu tijekom prve polovice 18. stoljeća sukobljavaju se s interesima Venecije, Osmanskog Carstva i Španjolske te Karlo VI., brat Josipa II., uviđajući da je trgovina istočnim Jadranom bitna za razvitak Austrije obnavlja luke, gradi ceste koje spajaju Jadran sa zaleđem. Tako je 1719. ute-meljena Carska privilegirana kompanija u Beču, zbog pojačanoga izvoza preko Bakra i Rijeke za Osmansko Carstvo. Trst i Rijeku proglašava „slobodnim lukama“, što omogućava industrijski razvitak, brodarstvo i prekomorskou trgovinu. U Rijeci se 1722. otvara i Trgovačko-mjenični sud s nadležnošću za pomorske sporove. Godine 1726. otvara se lazaret u Rijeci, koji služi do 1838. kada se seli u Martinšćicu. Tada se razvija i austrijska ratna mornarica, a 1728. porinuta su u more i prva dva austrijska ratna broda (*Car Karlo VI, Trst*), kada je predana u promet i cesta nazvana *Karolina* (Rijeka-Bakar-Kraljevica-Karlovac). Kralj Karlo VI. otvara brodogradilište u Kraljevici za gradnju ratnih brodova.⁴¹

Posebno obilježje pomorskoj orijentaciji Jadrana dala je vladavina carice Marije Terezije u razdoblju od 1740. do 1780. Nastojeći povezati važnije luke

36 Edgar VASIĆ, „Lepanto“, *Pomorska enciklopedija*, sv. 4, Zagreb 1957., 640.-641.

37 Josip LUETIĆ, *Brodovlje dubrovačke republike XVII stoljeća*, Građa za pomorsku povijest Dubrovnika, knj. 3, Dubrovnik 1964., 21.-44.

38 J. LUETIĆ, *n. dj.*, 49.-53.; B. KOJIĆ – R. BARBALIĆ, *n. dj.*, 80.

39 Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije*, Pula 1995., 307.-327.

40 J. LUETIĆ, *n. dj.*, 33.-38.; B. KOJIĆ – R. BARBALIĆ, *n. dj.*, 90.-94.; E. IVETIĆ, «Pomorska dimenzija», u: *Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009., 409.-412.

41 M. ŠEPER, *n. dj.*, 253.-254.; B. KOJIĆ – R. BARBALIĆ, *n. dj.*, 100.

sjevernog Jadrana u jednu administrativnu cjelinu, 1748. utemeljuje Primorsku trgovinsku provinciju (*Provincia mercantile del Litorale*), koja obuhvaća glavne austrijske luke toga područja (Akvileju, Trst, Rijeku, Bakar, Kraljevicu, Senj, Karlobag). U toj novoj administrativnoj jedinici Trst i Rijeka zadržali su režim slobodnih luka, a sjedište je bilo u Trstu (*I. R. Suprema Indipendenza Commerciale*), gdje je 1754. otvorena i prva javna pomorska škola na istočnome Jadranu. Godine 1764. Kraljevica postaje ratnom lukom Austrije, a inicijativom Josipa II. 1769. počinje izgradnja austrijske pomorske ratne flote. U razdoblju od 1776. do 1779. grad i luka Rijeka pripojeni su Hrvatskom Kraljevstvu zajedno s Bakrom i Kraljevicom. Bakar je proglašen slobodnom lukom s područjem od Trsata do Kraljevice, a za razvitak trgovine značajan je pothvat izgradnja Jozefinske ceste koja je spajala Karlovac (*Josephina principium*) sa Senjom (*Josephina finis*). Godine 1774. proglašen je Politički edikt o austrijskoj trgovačkoj mornarici (*Editto politico di navigazione mercantile austriaco*) koji je sadržavao pravne propise za pomorsku plovidbu i trgovinu. Kao kodeks pomorskoga prava ostao je na snazi sve do raspada Austro-Ugarske, a u Jugoslaviji sve do 1941. Godine 1779. carica Marija Terezija izdvojila je grad Rijeku iz sklopa Primorske trgovinske provincije kao *Corpus separatum* i dodijelila ga Mađarskoj. U 18. stoljeću posebice je bila značajna uloga dubrovačke trgovačke mornarice s toskanskom lukom Livorno.⁴² Napoleonski ratovi prekinuli su vezu Rijeke i Mađarske uslijed stvaranja Ilirskih provincija (1809. – 1813.) u koje je bila uklopljena i Rijeka.⁴³

U Veneciji je 1786. u Zakoniku mletačke trgovačke mornarice objavljen poseban propis o istarskim peljarima (*Piloti d'Istria*), a u Malom Lošinju 1794. donesen je Statut društva (*Statuto Società Institutrice delle scuole pie di Lussin-Piccolo*), na temelju kojeg je 1804. osnovana prva privatna pomorska škola, a 1855. državna pomorska škola.

Nakon pada Mletačke Republike (1797.) na hrvatskoj obali se smjenjuju austrijska i francuska vlast.⁴⁴ Godine 1806. ukinuta je neovisnost Dubrovačke Republike u koju ulazi francuski maršal Marmont. U Dubrovniku prestaje svaka gradnja brodova. Razdoblje do 1815. i Bečkog kongresa obilježeno je borborom pomorskih sila – Francuske, Velike Britanije, Rusije i Austrije. U prvom razdoblju austrijske vladavine (1797. – 1805.) nastavlja se pomorska konjunktura iz posljednjih desetljeća 18. stoljeća. U lukama istočnoga Jadrana odvija se razmjena engleske kolonijalne robe i tvorničkih proizvoda za robu iz srednje Europe. Povećava se trgovački promet i trgovačka flota. Prema statističkim podatcima, na istočnoj obali Jadrana 1805. bilo je ukupno 1599 registriranih jedrenjaka duge

⁴² Vinko IVANČEVIĆ, *Luka Livorno i dubrovački brodovi, 1760.-1808.*, Grada za pomorsku povijest Dubrovnika, knj. 4, Dubrovnik 1968., 7.-28.

⁴³ T. MACAN, *n. dj.*, 236.-239.

⁴⁴ Grga NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, sv. 2, Zagreb 1944., 265.-280.

plovidbe, u Trstu (593), Istri (8), Dalmaciji (236), Dubrovniku (363) i Boki kotorskoj (399). Ovaj će trend rasta biti prekinut Požunskim mirom (1805.) kojim Venecija, zapadna Istra, Dalmacija i tzv. Mletačka Albanija postaju dijelom Napoleonove Kraljevine Italije. Četiri je godine kasnije, mirom u Schönbrunnu, Napoleon izdvojio nekadašnje mletačke posjede istočno od Soče iz Kraljevine Italije i objedinio ih s novostečenim krajevima u zaleđu u Ilirske provincije. Jadran je nakon 1806. pod režimom kontinentalne blokade, pa će se kao odgovor na blokadu pojaviti i ratne flote Velike Britanije i carske Rusije (kao dijela snažne Treće protufrancuske koalicije).⁴⁵ Ovo će brodovlje, potpomažući gusarstvo i piratstvo (koje je zapravo bilo u njihovoj službi), nastojati onemogućiti svaki promet između jadranskih i sredozemnih luka. Velika Britanija preuzima vlast na otoku Visu te uspostavljući posadu 1812. onemogućava izlaz na otvoreno more francuskim ratnim brodovima, sagrađenim u venecijanskom Arsenalu. Zarobljava i novoizgrađeni linijski brod *Rivoli*, zauzima Rijeku, te uplovjava u Kraljevicu i Bakar. Međutim, kako će se i francuska ratna flota u Jadranu opredjeliti za gusarsko i protugusarsko djelovanje, za brodarstvo i poduzetništvo na hrvatskoj obali nastupaju teški dani. Prema podacima, do 1808. Dalmacija je sama izgubila 140 brodova duge plovidbe. Podaci pokazuju da je do Bečkog kongresa, na istočnoj obali Jadrana, uključujući Trst i Boku kotorsku, bilo registrirano svega 540 jedrenjaka duge plovidbe, u Trstu 351, u sjevernoj Dalmaciji 42, Dubrovniku 61, a Boki kotorskoj 50. Plovidba morem postaje nesigurna te se svodi na najmanju mjeru. Zanimljivo je da je upravo u to doba francuski hidrograf Beaumets Beauprè započeo prva mjerena dubina u Jadranu i to na području Boke kotorske, Dubrovnika, Splita, Šibenika, Pašmanskog kanala, Zadra, Pule, Rovinja, Poreča, Novigrada i Umaga.⁴⁶

Bečki je kongres 1815. dodijelio Austriji istočnu obalu Jadrana od Trsta do Budve, pa su Habsburgovci svoju vlast proširili i na taj dio. Proširivši se i na teritorij Venecije, Austrija je došla u posjed flote bivše Napoleonove Kraljevine Italije pa je tako postala vodećom pomorskom silom na Jadranu.⁴⁷

Druga polovica 19. stoljeća bilježi stalан pad cijena vozarina, što je posljedica zasićenosti ponude brodskoga prostora na tržištu, kao i pojave jedrenjaka s većom tonažom. No, mogućnost brodova na parni pogon da budu rentabilniji i da smanje troškove održavanja (i pored povećanja brodskog prostora),⁴⁸ uz otvaranje Sueskog kanala, nužno vodi istiskivanju jedrenjaka s nekih plovidbenih

45 M. ŠEPER, *n. dj.*, 266.; B. KOJIĆ – R. BARBALIĆ, *n. dj.*, 127.

46 T. MACAN, *n. dj.*, 271.-272.

47 T. MACAN, *n. dj.*, 271-272.; E. IVETIĆ, „Dugo devetnaesto stoljeće, 1797.-1814. (Kraj „starog“ režima)“, *n. dj.*, 425.-434.

48 Alfons LEIBENFROST, „Parni strojevi, brodski“, *Pomorska enciklopedija*, sv. 6, Zagreb 1960., 45.-46.

pravaca i postupnom nestajanju brodarstva na jedra na istočnoj obali Jadrana.

Nagli razvitak duge plovidbe Istra i Kvarnersko otoče doživljavaju već nakon 1850., istodobno kada se razvija i brodarstvo duge plovidbe u pomorskim centrima istočne obale Jadrana. U doba propasti *Serenissime* flota broji 8 brodova duge plovidbe i 349 brodova male obalne plovidbe, a nakon prestanka Napoleonske vlasti 1814. svega 186 brodova male obalne plovidbe.

Mali i Veli Lošinj u 19. stoljeću najveća su istočnojadranska pomorska središta. U području duge plovidbe brodarstvo Istre doživljava nagli razvitak nakon 1850., što je rezultat povećane potražnje za brodskim prostorom. Brodogradilišta i škverovi na istarskoj obali, odnosno na otocima (u mjestima Kopar, Piran, Rovinj, Ika, Volosko, Cres i Mali Lošinj) iskorištavaju gotovo 50 posto prvakasne istarske hrastovine. U uvali Velopin iskusni pomorski kapetan i brodovlasnik Antun R. Kozulić podiže svoje brodogradilište koje je opremom nadmašilo sve ostale. Na lokalitetu Prevlaka, nasuprot Kozulici, svoj škver gradi Antonio Tarabocchia. Podaci pokazuju da je s navoza lošinjskih brodogradilišta u razdoblju od 1846. do 1855. u more porinuto 16 brodova čija je tonaža bila veća od 500 tona. U brodarstvu na jedra duge plovidbe plovila Malog Lošinja čine 90 posto sveukupne trgovачke mornarice duge plovidbe Istre i Kvarnerskih otoka. Istarski brodovlasnici i njihovi brodograditelji u brodogradnji primjenjuju tekovine moderne gradnje. Na sjevernom Jadranu sagrađeno je i 39 klipera (Rijeka, Valun, Cres, Lošinj, Trst, Kopar) – većinom *barkova*, koji nisu bili brži od brodova tipa barka. Lošinjski pomorci sudjeluju u razgranatoj trgovini koja obuhvaća Crno more i Sredozemlje, a povezani su i s glavnim pomorskim središtima Sjeverne i Južne Amerike. Jedan od lošinjskih brodovlasnika (Ivančić) upućivao je brodove i do norveške obale, kamo je prevozio sol, a odakle se vraćao s teretom bakalara za Veneciju. Godine 1852. u vlasništvu brodovlasnika s Malog i Velikog Lošinja bilo je 136 brodova s ukupno 51 000 tona nosivosti. Više je imao samo Trst (182 broda duge plovidbe). Rijeka je u to vrijeme imala svega 82 jedrenjaka. Godine 1880. u vlasništvu lošinjskih brodovlasničkih obitelji ili u suvlasništvu s brodovlasnicima iz drugih krajeva bilo je 140 brodova duge plovidbe. Deset godina kasnije ovaj se broj smanjuje na svega 44 broda, a 1905. na flotnoj je listi samo osam jedrenjaka, od kojih su tri bili željezni *kliperi*.⁴⁹

U 19. stoljeću, stoljeću nadmetanja „jedara i pare“, s istočne obale Jadrana postupno nestaju jedrenjaci duge obalne plovidbe. Tradicijska pomorska i brodograditeljska sjedišta ne mogu „držati“ korak s potrebama tržišta, industrijska revolucija iz temelja mijenja proces proizvodnje. Od sredine 19. stoljeća postup-

49 B. KOJIĆ – R. BARBALIĆ, *n. dj.* 143.-154.

no prevladavaju parobrodi. Nastaju novi centri brodogradnje i pomorstva. O brzom propadanju svjedoči i statistički podatak da je 1846. u brodogradilištima Hrvatskog primorja (Rijeka, Senj, Bakar, Kraljevica) izgrađen 41 jedrenjak (ukupno 17 184 tona nosivosti), a 1885. ni jedan. Zbog krize jedrenjaka, mnogi pomorci i brodograditelji napuštaju obale istočnog Jadrana tražeći nove destinacije za nastavak svoje djelatnosti. Jedna od njih bila je Trst.

Mnogi su pomorci – kapetani i brodovlasnici upisani i u svjetsku povijest pomorstva i brodogradnje. Spomenimo samo neke: Lošinjan Petar Leva – prvi će pod austrijskom zastavom oploviti rt Horn, morima Dalekog istoka plovit će Vološčanin Petar

Kazamatni brod PRINZ EUGEN

Poščić (1857. – 1859.) barkom *Lorenzo*; Celestin Ivančić iz Malog Lošinja zapovjednik broda *Eolo*, jedini je u Monarhiji odlikovan počasnom crvenom zastavom (*Fortitudine navalii*) za borbene pomorske pothvate i uspješnu obranu od neprijateljskih i gusarskih napada. Uz Ivana Lupisa, Riječanina, austrijskoga pomorskoga časnika vezanoga za pronalazak torpeda, kao zapovjednike i pilote kroz Sueski kanal bilježimo kapetane Josipa Polića i Kuzmu Moderčina iz Kraljevice.

Godine 1856. Carsku ratnu mornaricu čine 93 naoružana broda s ukupno 762 topa. Ne osjećajući se ugroženom sve do pobune u Veneciji (1848.), Austrija nema jasan koncept razvoja ratne mornarice. Zanimljivo je da će još 1836. u Kraljevici izgraditi svoj prvi ratni brod na parni pogon (*Marianna*), nosivosti 550 tona, koji je imao 54 člana posade. U Rijeci, na Žabici, u brodogradilištu Braće Schiavon, 1867., na pramcu topovnjače II. klase (*Gemse*), ugrađen je prvi torpedo (jedan metar ispod vodene linije, dužine 2,04 metra, promjera 470 mm) Roberta Whiteheada.⁵⁰ Od druge polovice 19. stoljeća u Puli, Kraljevici i Rijeci do početka Prvoga svjetskoga rata Austrija izrasta u reprezentativnu pomorsku silu. U puljskome brodogradilištu, prema zapovijedi cara Franje Josipa I.,

50 Petar ŠPERAC, „Torpedo“, *Pomorska enciklopedija*, sv. 7, Zagreb 1961., 560.-565.

sagrađen je linijski bojni brod (*Kaiser*) koji je označio početak modernizacije ratne mornarice i početak razvoja brodograditeljske industrije Pule, najvećega grada istarskoga poluotoka.⁵¹ Izvješćujući o porinuću *Kaisera* 1858. *Wiener Zeitung* ističe: „(...) s ovim linijskim brodom ratna mornarica svrstava se u red koji nije više trećerazredna sila, već se mirno i odlučno uzdiže do onog mjesta koje će nam pripasti u skoroj budućnosti (...).“ U Viškoj će bitci (1866.) *Kaiser* biti na čelu druge eskadre, eskadre drvenih brodova. Od 38 poginulih časnika i članova posade u Viškoj bitci, čak ih je 17 bilo rodom s hrvatskog Jadrana. Pobjeda kod Visa Austriji je osigurala prevlast na Jadranu.⁵²

Pulska luka sredinom XVIII. stoljeća

Završetkom Prvoga svjetskoga rata nestala je i austro-ugarska pomorska sila na Jadranu.⁵³ Njezino je brodovlje podijeljeno na ime reparacija pobjednika, a tek kao materijalna svjedočanstva vremena ostali su svjetionici i objekti za sigurnost plovidbe na istočnoj obali Jadrana (66 svjetionika, 136 obalnih svjetala, 247 lučkih svjetala, 3 svjetleće plutače, 118 pomorskih oznaka, 7 pomorskih signalnih stanica).⁵⁴

51 Hrvoje MARKULINČIĆ – Armando DEBELJUH, „Brodska dnevnik“, u: *Uljanik 1856.-2006.*, Pula 2006., 63.-83.

52 Posade u austrijskoj, odnosno austro-ugarskoj ratnoj mornarici bile su sastavljene najvećim dijelom od Istrana, Primoraca i Dalmatinaca, ljudi vičnih moru, brodskom životu i teškoćama, pa je i jezik sporazumijevanja bio mješavina hrvatsko-talijanskog i njemačkog jezika. Jezik je nazivan „*Lingua di Bordo*“, a 1899. izdan je i poseban rječnik hrvatskog jezika, koji je omogućavao sporazumijevanje časnika i dočasnika s posadom. U trenutcima nevremena i opasnosti za brod i posadu jezik zapovijedanja nije bio službeni – njemački jezik, ni pomoćni – talijanski, već hrvatski, jezik ljudi vičnih moru i njegovim čudima.

53 Zdenko VUKOVIĆ, „Svjetski rat na moru, prvi“, *Pomorska enciklopedija*, sv. 7, Zagreb 1961., 398.-399.

54 B. KOJIĆ – R. BARBALIĆ, *n. dj.*, 191.-198.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF MARITIME AFFAIRS IN THE ADRIATIC (from the early beginnings to 1919)

The work analyzes the most crucial historical and material indicators of development of maritime affairs in the East Adriatic from the beginnings to the 20th century. Special attention is paid to the treatment of historical data and archaeological indicators of maritime contact between nations, which occurred through commerce, during the period from the year 3000 B.C. (Eneolithic Age, Bronze Age, Iron Age) to the Roman wars. The article cites commercial contacts with Greece, the East Adriatic, Southern Italy, the Po valley and the Alps. From the period of Roman incursions into the East Adriatic region, which occurred during the Punic wars in the 3rd century, until the age of Caesar and Octavianus Augustus, Istria, Liburnia and Southern Dalmatia were locations of constant battles (Korfu, Krk, Šcedro, Senj) with different outcomes. Pula and Poreč were main ports of the North Adriatic region, while Salona acted as the principal port of the South Adriatic.

During the period of four centuries (from the 12th to the 16th century) the Adriatic was the area of special interest for Venice, Byzantium, Croatian kings, the Hungarian throne, Bosnian dynasty (king Tvrtko) and especially the Republic of Dubrovnik and Turkey. The Crusades were fatal for the Dalmatian area (Zadar). In 1571 the fleets of Istria, Dalmatia and Dubrovnik participated in the naval battle of Lepanto.

The 1617 peace treaty between Austria and Venice marked the end of the Uskok assaults and robberies, but in terms of economic and social power Istrian and Dalmatian towns entered a period of stagnation.

After the fall of the Venetian Republic (1797) the Croatian coast of the Adriatic was under the Austrian and French rule. In 1806 the Republic of Dubrovnik lost its independence. After the 1815 Congress of Vienna the East Adriatic area (from Trieste to Budva, along the Venetian territory) was given to Austria, which became the leading naval power.

The second half of the 19th century was marked by the decrease in the use of sailing ships and increase in the use of steamboats (Senj, Bakar, Kraljevica and Rijeka flourished). Istrian and Kvarner towns experienced a notable maritime development. The towns of Mali and Veli Lošinj became the naval centres of shipbuilding and maritime trade in the East Adriatic. Torpedoes were produced in Rijeka, the Austro-Hungarian navy grew. Pula became the principal naval centre and „Kaiser“, the ship which participated in the victorious Battle of Vis (1866), was constructed in 1858.

With the end of the First World War (1918) the Austro-Hungarian naval power vanished from the East Adriatic, the area which came under the authority of Italy and the State of Serbs, Croats and Slovenes.

LO SVILUPPO STORICO DELLA NAVIGAZIONE NELL'ADRIATICO (dalle prime origini al 1919)

Nell'articolo vengono analizzati gli indicatori storici e materiali più importanti dello sviluppo della marineria dell'Adriatico orientale, dalle sue origini al XX secolo. Una maggiore attenzione è stata rivolta ai dati storici e agli indicatori archeologici concernenti i contatti delle popolazioni attraverso il commercio e lo scambio dei beni, dal 3000 a. C. (periodo eneolitico, età del bronzo, del ferro) fino alle guerre di conquista romane. Vengono menzionati i contatti commerciali con la Grecia, il Mediterraneo orientale, l'Italia meridionale, la valle padana e la zona alpina. Sono conosciute le vie mercantili della ceramica (vasi greci, daunici e apuliesi), dell'ambra e degli oggetti di metallo (elmi, ornamenti, utensili ed armi, vasellame – le situle).

Con l'invasione romana dell'Adriatico orientale, dalle guerre puniche nel III secolo fino a Cesare e Ottaviano Augusto, l'Istria, la Liburnia e la Dalmazia meridionale furono costantemente interessate da battaglie (Corfù, Cherso, Torcola, Segna) dall'esito vario. Pola e Parenzo furono i porti principali dell'Adriatico settentrionale, mentre Salona lo fu dell'Adriatico meridionale. Negli anni della riconquista di Giustiniano, l'Adriatico orientale fu una zona d'interesse anche degli spostamenti delle truppe di Narsene e di Belisario (Brioni).

In quattro secoli (XII – XVI secolo) l'Adriatico fu zona d'interesse di Venezia, di Bisanzio, dei re croati, della corona ungherese, della dinastia bosniaca del re Tvrtko e in special modo della Repubblica di Ragusa e della Turchia. Le guerre crociate furono fatali per i territori dalmati (Zara). Nel 1571 le flotte dell'Istria, della Dalmazia e di Ragusa parteciparono alla battaglia di Lepanto.

Dal 1617, con la pace tra Austria e Venezia, cessarono gli attacchi e i saccheggi uscocchi, ma il potere economico, sociale e societario delle città istriane e dalmate iniziò a stagnare. Malgrado il terremoto, Ragusa si rimise e diventò la più grande potenza mercantile e diplomatica dell'Adriatico meridionale ed un importante fattore nel Mediterraneo. Vennero decisi rilevanti ordinamenti legali che regolarizzarono il commercio marittimo.

Dopo la caduta della Repubblica di Venezia (1797), sulla sponda croata dell'Adriatico, si susseguirono i domini austriaco e francese. Nel 1806 venne sospesa l'indipendenza della Repubblica di Ragusa. Dopo il congresso di Vienna del 1815, l'Adriatico orientale, da Trieste a Budva, venne concesso all'Austria, che in questo modo diventò la più forte potenza marittima.

La seconda metà del XIX secolo fu contrassegnata dal crescente disuso dei velieri e dalla crescita del numero delle navi a vapore (fioriscono Segna, Buccari, Porto Re, Fiume). Si svilupparono, particolarmente, le città istriane e quelle quarnerine. A Fiume si produceva il torpedo, crebbe la flotta militare austro-ungarica. Pola diventò il centro marittimo militare più importante e nel 1858 venne costruito il „Kaiser”, che partecipò alla vincente battaglia di Issa (1866).

Nel 1918, con la fine della Prima guerra mondiale, terminò il potere marittimo austro-ungarico sull'Adriatico orientale, che si ritrovò sotto il dominio dell'Italia e dello Stato dei Serbi, Croati e Sloveni.

Sanja Orepić

ŠTOVANJE SVETE LUCIJE NA PODRUČJU ISTRE I KVARNERA

*U nebu žena plemenita sjedi,
što žali smetnju, koju ti spomenuh,
i blaži stroge božje zapovijedi.¹*

Sveta Lucija kršćanska je mučenica, zaštitnica Sirakuze, seljaka, kočijaša, staklara i nožara, sedlara, tapetara, tkalaca, krojača i šivača, vratara, pazikuća, sluškinja, torbara i pokajničkih bludnica, bilježnika i odvjetnika, pisara i pisaca, bolesne djece i slijepih (smatra se da njezino ime potječe od lat. lux, lucis - svjetlo). Pomoćnica je kod tegoba s očima, bolesti grla, infekcija, krvarenja i dizenterije.²

Francesco del Cossa, Sveta Lucija (ulje na drvu)

U likovnim prikazima drži mučeničku palmu, također i atribut sv. Apolonije s kojom se javlja u paru, a vrat joj može biti proboden bodežom. Posebni su joj atributi upaljena svijeća (lojanica) i oči koje su uz uljanicu pridodane kao aluzija na ime (svjetlost). Legenda, kojoj je svrha bila da ih rastumači, javila se kasnije. Kao manje učestali atributi kulta javljaju se katkad i knjiga, kalež ili krača vrsta mača (spada).

U legendi o sv. Luciji, ali i u onoj o sv. Agati, ikonografski instrumentarij (škare, vatra i pladanj na kojemu leže Lucijine oči i odrezane Agatine dojke) ukazuju na modeliranost štovanja dviju sicilijskih mučenica, ali se kod štovanja sv. Lucije ističe razlikovanje i povezivanje dobra i zla, svjetla i tame, života i smrti,

1 Dante ALIGHIERI (prijevod Mihovil Kombol), "Pakao" (II, 94-96.), Beograd 1961., 12.

2 Erhard GORYS, Leksikon svetaca, Zagreb 1997., 248.

medijatora svega misterijskoga.³

O njezinom životu postoje samo legende. Smatra se da je živjela za vrijeme cara Dioklecijana. Podrijetlom je bila iz imućne sicilijanske obitelji. Otac joj je umro dok je još bila djevojčica, a majka Eutihija teško se razboljela. Velik dio imetka potrošile su na liječnike, ali joj nitko nije mogao pomoći jer bolest nije prestajala. Tada su Lucija i njezina majka posjetile grob sv. Agate u Kataniji gdje se Luciji jednom prilikom ukazala sv. Agata.⁴

„Lucija klekne i počne moliti. ‘Oče naš koji jesi...’ izgovori i naglo umukne. Nestalo je dnevni svjetla i posvemašnja tama ovila je nju, majku i grob svete Agate. Lucija raširi oči pokušajući razabratiti bilo što u mraku. Kao da je zatitralo slabašno svjetlo, učini joj se. Još više napregne vid. I doista, prilazila joj je mlada djevojka sva u sedefastoj bjelini te se činilo kao da žar izbjiga iz njezina tijela. Jesi li to ti Agato, nikne pitanje u Lucijinom mozgu. Istog trenutka začuje u srcu odgovor: Da, ja sam. Došla sam ti reći da će tvoja majka ozdraviti, ali ti ćeš umrijeti mučeničkom smrću. Bojiš li se? Ne, odgovori Lucija i toga časa prikaze nestade. Sunce je tek zalazilo i nebo bijaše rumeno i zlatno. ‘Zaspala si dušo?’ upita gospoda Eutihija. ‘Ne, majko’ reče djevojka. ‘Ukazala mi se sveta Agata i prorekla da ćeš ozdraviti.’ Bolesnica se osmjejhnu i šapne: ‘Vjerujem.’ A ono o mučeništvu Lucija prešuti.“⁵

Lucija se zavjetovala sv. Agati na vječnu nevinost i krstila u Sirakuzi.

Poznata je legenda o Lucijinim očima. Kako bi se riješila mladića koji ju je želio zaprositi i straha da ga njezine oči ne navedu na zlo, Lucija je sama sebi iskopala oči i poslala ih mladiću. Svladan grižnjom savjesti i očaran hrabrošću kojom je Lucija svjedočila svoju kršćansku vjeru, i on postade kršćaninom.⁶

Nakon kratkoga vremena njezina je majka zaista ozdravila. Lucija je odlučila svoju baštinu razdijeliti siromasima i razvrgnuti zaruke, nakon čega ju je zaručnik iz srdžbe i povrijeđenoga ponosa prijavio vlastima kao kršćanku.

U vrijeme progona kršćana, za vrijeme cara Dioklecijana, Lucija je mučena, a na kraju joj je odrubljena glava. Predvidjela je skoru smrt Dioklecijana, kao i prestanak progona kršćana. Njezino se predviđanje vrlo brzo ostvarilo.

“...ali ti ćeš umrijeti mučeničkom smrću. Bojiš li se?” pričini se Luciji kao da ponovno čuje Agatin glas. ‘Ne bojim se’ šapne i sklopi oči da ne zbujuje vojnika. Da ne gleda svjetlost zemaljsku. Ruka s bodežom treći se put podiže i silovito spusti na Lucijin vrat. Djevojka se zanjiše. I gle! Umjesto tame, pod vjeđama joj rasula se svjetlost vječna“.⁷

3 Igor ŠIPIĆ, “Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana”, Senjski zbornik, vol. 33, br. 1, prosinac 2006., (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=27436), 106.

4 E. GORYS, *n. dj.*, 248.

5 Sonja TOMIĆ, *U iščekivanju spasitelja*, Zagreb 1993., 10.-11.

6 I. ŠIPIĆ, *n. dj.*, 106.

7 S. TOMIĆ, *n. dj.*, 13.-14.

Njezino je mučenje bilo popraćeno raznim čudesima. Prema jednoj predaji, kada su je smjestili u javnu kuću ni jedna mušterija nije obratila pažnju na njezinu ljepotu. Trebala je biti provedena kroz grad na kolima s volovskom zapregom, ali volovi se nisu pomaknuli niti kada su vojnici pokušali pomaknuti kola. Nakon toga su je polili vrelim uljem i smolom te zapalili, ali je Lucija ostala neopečena. Napokon su joj skratili muke probovši joj srce mačem. Tako je Lucija dobila odjednom dvije krune: djevičansku i mučeničku.⁸

Njezin grob u Lucijinoj katakombi u Sirakuzi ponovno je otkriven u 6. stoljeću. Nad njim je nastala osmerokatna kapela, a u 12. stoljeću velika bazilika, *Chiesa di Santa Lucia*. Lađu crkve ukrašava majstorsko djelo Michelangela Merisija de Caravaggia *Seppellimento di Santa Lucia* (*Pogreb svete Lucije*, 1609.). Svetičine relikvije donesene su u Carigrad 1038., a odatle u Četvrtome križarskom ratu (1204.) u Veneciju, gdje se od 1860. štuju u crkvi *S. Geremia e Lucia*.⁹

Svetu Luciju počeli su štovati već u 5. stoljeću, a njezino je štovanje doživjelo procvat u 6. i 7. stoljeću, koji se još jednom ponovio u 16. stoljeću.¹⁰

Najstariji autentični nalaz koji ukazuje na njezino štovanje, a navodi ga Agostino Amore, dokumentiran je u natpisu pronađenom 1894. na groblju Sveti Ivan u Sirakuzi. Datiran je na početak 5. stoljeća, a u njemu se spominje izvjesna mrtva Euschia.

Njezino štovanje nije ostalo samo na Siciliji, već je od konca 6. stoljeća zasigurno uvedeno također i u Rimu. Najstarija crkva posvećena Luciji u Rimu izgrađena je za vrijeme pape Onoria I. (625. – 638.). U istome je periodu (6. stoljeće) Lucijino ime uvedeno u Kanone Milana i Ravenne.¹¹ Povijesni izvor jasno ukazuju na to da se u ranome srednjem vijeku štovanje sv. Lucije proširilo najprije po Siciliji, a zatim rasprostrlo po čitavoj Italiji i Mediteranu pa se naručestalije i susreće u talijanskoj i španjolskoj umjetnosti renesanse, sve do kasnoga baroka.

Izuzimajući Siciliju, na zapadnoj obali Jadrana, Igor Šipić navodi da se izdvajaju dva povjesno-geografska područja njezina izrazita štovanja: tijekom ranog srednjega vijeka regije Marche, Abruzzo i Molise te Venecija.¹² Osim Venecije, nijedan od tretiranih većih urbanih centara nema crkvu koja nosi titulu Sv. Lucije, čak neovisno o snazi štovanja.

Igor Šipić navodi primjer štovanja Lucijina lika u gradiću Montemitro (hrv. Mundimitar), u talijanskoj pokrajini Molise, koji su naseljavali Hrvati od sredine

8 E. GORYS, *n. dj.*, 248.

9 *Isto*, 248.

10 *Isto*, 250.

11 I. ŠIPIĆ, *n. dj.*, 106.

12 *Isto*, 107.

15. stoljeća bježeći pred Osmanlijama. Predaja govori da su upravo oni vođeni sv. Lucijom prenijeli štovanje te svetice na to uže imigracijsko područje zapadne obale Jadrana. Zaštitnica mjesta slavi se u spomen na dan i mjesto dolaska ute-meljitelja grada na lokalitet Selo, gdje je u 16. stoljeću podignuta polukružna kapela posvećena Djevici sirakuškoj (*alla Vergine di Siracusa*). Njezina skulptura, poprsja prekrivenoga zavjetnom pozlaćenom odorom, kojoj uz mještane hodočaste mnogi turisti i posjetitelji, nosi se ulicama grada u procesiji na blagdan 13. prosinca.

Ovaj slučaj ukazuje na duboko štovanje njezina kulta kod Hrvata pa čak i pri migracijskim pokretima, ovdje direktno oslonjenim na plovidbene putove.

Glavni kopneni pravac na zapadnoj obali vodio je duž Apeninskoga poluotoka i spajao zemlje antičkoga *Mare Superuma* (Jadran) i *Mare Inferuma* (Tirensko more). Nazvan *la Via Flaminia*, pravac je sjevernije, prema Ascoli Piceno i Anconi, kasnije valoriziran kao *Praetorium Lauerianum* i dokumentiran u Tabuli Peutingeriani. Riječ je o antičkom pravcu koji je Apulijom повezivao, između ostalog, i tri urbana centra: Luceria (Lucera), Aecae i Arpi. Od Ankone se kopneni koridor nastavljao sjeverno prema Veneciji, a maritimni istočno prema Zadru, što će biti izrazito uočeno u 15. stoljeću u hodočašćenu loretskoj Crnoj Bogorodici.¹³

U Europu se za vrijeme križarskih ratova masovno kupuju i prenose relikvije. Trgovanje relikvijama postaje učestalo, čak i njihove krađe, s koncentracijom prijenosa u Veneto kada Republika iskazuje neviđenu snagu gospodarskoga rasta zahvaljujući razvoju pomorstva i prekomorske trgovine te nastoji ojačati ciklus eminentnih mučenika kršćanstva.

Zahvaljujući dobrim trgovačkim i plovidbenim vezama, donoseći u sjeverni dio Italije relikvije svetaca, Mlečani priskrbaju sebi simboličku zaštitu koja će im omogućiti društveni položaj nadređen, katkada, i samome Vatikanskome pontifikatu.

Sv. Lucija, eponim svjetlosti i zaštitnica vida, savršeno se uklapa u sustav simboličke protekcije pomorske sile kakva je bila Venecija. Jako pomorstvo u to je vrijeme statusni temelj svake državne i gospodarske moći pa se i samoga Dužda također naziva Njegovom Svjetlosti.

Poput simbola sv. Marka, krilatoga lava s knjigom Evanđelja i perom koji se proširio svojom snažnom figurom, reljefom ili otiskom diljem Venecijom kontrolirane Dalmacije, i središnje javljanje štovanja sv. Lucije u Splitu, po svemu sudeći, povezano je s globalnim geostrateškim opredjeljenjima venecijanskoga interesa 15. i 16. stoljeća, u vječitom nadmetanju s dubrovačkim trgovcima za prevlast nad Jadranom.

13 Isto, 111.

Od trenutka kada Venecija postaje absolutna gospodarica Dalmacije (1420.), započinje i ozbiljnije širenje simbola Republike u te krajeve. Paralelizam čašćenja sv. Lucije u kulnim sjedištima, kripti sv. Marka u Veneciji koja se nalazi ispod razine mora, i kripti ispod mauzoleja splitske prvostolnice, pokazuje istovjetnost njihove funkcionalnosti za vrijeme njezina Blagdana kada se kripte otvaraju i pale jednodnevne luči.¹⁴

Mnogi talijanski majstori izrađuju kipove i poliptihe na temu *Storie di Santa Lucia*. S kasnim srednjim vijekom raste štovanje Lucije na zadarskome području. Na tome području nema njoj posvećene crkve, ali su vrlo raširene oltarne pale s njezinim slikama. Među mnoštvom fotografija bogato ilustriranih djela, autori prezentiraju nekoliko značajnih radova: oltarnu palu s likom sv. Lucije u crkvi sv. Jeronima u Ugljanu na otoku Ugljanu za koju se pretpostavlja da je nastala oko 1600. godine, oltarnu sliku sv. Lucije iz zbirke franjevačkoga samostana sv. Mihovila u Zadru, također nastalu oko 1600. godine te oltar sv. Lucije i njezinu sliku u crkvi sv. Šime za koju se misli da je nastala između 1565. i 1568., a mogao ju je izraditi talijanski umjetnik Bernardino Ricciardi.¹⁵

Na istočnoj obali Jadrana uočeno je štovanje sv. Lucije na području Istre i Hrvatskoga primorja te u Splitu, dok je na kontinentalnim lokalitetima manje zapaženo.¹⁶

Većina je svetišta na Jadranu nastala u gradovima s jakim protokom trgovine. Kako su tijekom cijelog srednjega vijeka plovidbeni trgovački putovi uglavnom i hodočasnički, kršćansko zavjetovanje u matičnim lukama zbog „zaštite“ pomoraca od oluja, bolesti (ponajviše kuge) i mraka bilo je svekolika pojava.

Od antike se prinose zavjetni darovi. Pergamonski su umjetnici imali snažan smisao za doživljavanje i likovno tumačenje čovjeka i njegovih složenih psiholoških stanja.

Kultura prinošenja zavjetnih darova poganskim božanstvima inauguiranjem kršćanskih svetaca „zaštitnika“ nakon rimskoga doba nastavila se tradicionalno u srednjemu vijeku pa je zahvatila i naše obale. Bolesti vida osobito su se javljale kod svećeničkoga reda zbog dugotrajnosti prepisivačkoga rada pod lošim svjetлом pa je gubitak ili slabljenje vida zbog učestalosti bolesti iziskivao potrebitu svetačku „zaštitu“.

Diljem Jadrana javljaju se srebrne zavjetne pločice, a najbrojnije su one s prikazom oka kao prikazanim bolesnim dijelom tijela. U srednjemu su vijeku najčešće smrti bile one na plovidbenim putovima.

Štovanju vida mogla je prethoditi dragocjena životna vrijednost svjetla pre-

14 *Isto*, 111.-114.

15 *Isto*, 109.-110.

16 *Isto*, 107.

ma strahotom tame kakva je vladala na moru. Zbog svjetla koje širi, svjetiljka se smatra simbolom mudrosti i pobožnosti, iako se kod sv. Lucije odnosi na njezino viđenje sv. Agate. „Lucijo, ti si doista svjetlo!”, prema legendi je prilikom uka-
zanja Agata rekla Luciji.

Lucija se redovito javlja u ikonografiji zapadnoga kršćanstva uz druge zaštitnike tipično „jadranske“ provenijencije. Njezin se blagdan slavi baš 13. prosinca, kada po mletačkoj pjesmi „dan počinje biti duži od noći za duljinu pijevčeve noge.“¹⁷

Prometni su koridori imali veliki utjecaj na sustavno određenje granica širenja kršćanske ikonografije. Transverzalni pravac koji je povezivao Pugliu i današnje srednjodalmatinske gradove između Siponta i Salone poznat je kao transjadarska ruta, dokumentirana u *Itinerarium Maritimum*.

Kompatibilno ovome pravcu, na Hvaru je u razdoblju kasnoga srednjega vijeka bila podignuta crkva sv. Lucije u Starome Gradu, koju je proučavao Joško Kovačić. Smatra se da ju je vjerojatno oko 1500. godine sagradio svećenik Nikola Barbeta koji je podignuo i crkvu sv. Jerolima. Druga crkvica sv. Lucije iz 19. stoljeća, koju je također detaljno obradio Kovačić, pronađena je na Hvaru u mjestu Vrbanju, na putu između Starog Grada i Jelse. Kopneni i morski koridori za kasne antike vodili su sve do Istre, gdje iz Rima u nekadašnje rimske gradove Poreč, Pulu¹⁸, Rovinj, Umag i druge kršćanstvo stiže već u 2. stoljeću, preko trgovaca, činovnika, vojnika, ali i izričitih vjerovjesnika.

U istarskome zidnome slikarstvu čest je prikaz sv. Lucije, što svjedoči o njezinome vrlo ranome i dugotrajnometu štovanju koji se od obalnoga pojasa širio prema unutrašnjosti poluotoka.

Najstariji zidni prikaz sv. Lucije u Istri nalazi se u crkvi sv. Agate kraj Kanfanara, na zidu ispod trijumfalnoga luka. Igor Šipić navodi podatak da postoji mišljenje da se u crkvi strugalo vapno iz očiju svetaca da bi se njegov prah koristio kao lijek protiv očnih bolesti.

Sv. Luciji posvećivani su i brojni oltari kao oni u Raklju, Mutvoranu, Lovranu i Kastvu. Kastavski oltar nalazio se u istoimenoj crkvi, a održavala ga je bratovština Sv. Lucije. Andelko Badurina spominje ukupno petnaest lokaliteta s titularom sv. Lucije u Porečkoj i Pulskoj biskupiji, dok Marijan Bartolić i Ivan Grah navode devet crkava sv. Lucije. Najstarija od sačuvanih, prije 16. stoljeća ona je u Selinama. Dvije od njih su župne, one u Svetoj Luciji na Pazinskom Polju i u Skitači.¹⁹

Za ovu potonju postoji zanimljiva legenda. Godine 1616. u mjestu Skitača pokraj Labina sagrađena je crkva posvećena sv. Luciji. Venecijanski providur

17 *Isto*, 124.-128.

18 Postoji teza da je u Puli sagrađena crkva sv. Lucije već na početku prodora kršćanstva.

19 I. ŠIPIĆ, *n. dj.*, 109.-110.

Antonio Civrano u dogovoru s pulskim biskupom Sozomenom osniva četiri nove labinske župe. Ona u Skitači sagrađena je kao mala kapela s ulazom na stražnjoj strani, na mjestu gdje su danas postavljena dva zvona na kamenoj ploči, dok sadašnji oblik dobiva 1924. kada se dograđuje i obnavlja za vrijeme župnika Ivana Studenčića koji je bio rodom s otoka Cresa.

Jedna priča spominje da su stanovnici Skitače ukrali Labinjanima oltar za svoju crkvu. Budući da svoj nisu imali, potužili su se labinskим sakristanima kako nemaju oltar za obnovljenu crkvu. Labinjani su im obećali darovati jedan koji u Labinu nije bio u uporabi pod uvjetom da se to ne sazna. Tako su Skitačani došli noću s volovskom zapregom po njega. Putovali su cijelu noć i u svitanju s prvim sunčevim zrakama novi je oltar bio u župnoj crkvi svete Lucije u Skitači, gdje se nalazi i danas.

Legenda govori da je sv. Lucija hodajući svijetom došla do stijene na rubu toga sela. Umorna je sjela na stijenu gdje je i zaspala. Kada se probudila iduće jutro opazila je kraj sebe tek nastali izvor na kojem je umila svoje oči. Od tada taj izvor neprestano teče, a vjernici su uzimali tu vodu i milovali svoje oči, pogotovo oni koji su bili slabovidni.

Postoji još jedna legenda koja govori da je hodajući svijetom, jednoga dana došla na vrh Brdo na rubu sela Skitača i kada je vidjela predivan pogled na čitav Kvarnerski zaljev i Veneciju u daljini od milosti se rasplakala. Kako su suze klizile s njezinoga lica, tako je u zemlji nastao potok (izvor).

Vrh Brdo (475 metara) s južne strane zaokružuje uzvisinu na kojoj se nalazi selo Skitača. Tamo se nalazi mali izvor vode koji izlazi iz stijene i nikada ne presušuje, čak ni u vrijeme najjačih žega usred ljeta, kada se u Skitači temperatura diže i do 40 stupnjeva celzijevih. Godine 2007. za vrijeme lipnja izmjereno je 42 stupnjeva celzijeva, ali izvor nije presušio.

Voda se iz izvora skuplja u jednome malome udubljenju u stijeni i ta je udužina prozvana „školnica“. U cijelome tome kraju nema nigdje ni jednoga izvora vode osim toga maloga izvora koji se nalazi na vrhu brda.

Svaka je kuća u povijesti obvezatno gradila bunare gdje se za vrijeme kiša s krovova skupljala kišnica ili se voda morala dovoziti. Izvor koji izvire na vrhu brda, a ne u njegovu podnožju, svakako je fenomen koji je vrlo teško objasniti.

Upravo zbog toga ljudi vjeruju da se radi o suzama sv. Lucije. Kroz povijest se u Skitaču pješice hodočastilo iz svih krajeva Labinštine pa i šire, dva puta godišnje, i to na „Križevu“ (Sveti Križ, 3. svibnja) i na blagdan svete Lucije (13. prosinca). Za vrijeme tih blagdana održavala se procesija „Školnica“ svete Lucije ili „suze“ svete Lucije. Tada bi mlade djevojke nakon svečane mise u crkvi nosile u procesiji kroz selo kip sv. Lucije do izvora gdje po legendi teku suze. Za to je vrijeme okupljeni narod molio i pjevalo svečane pjesme, a čitavo su vrijeme

zvonila crkvena zvona.²⁰

Kako na istočnoj strani Jadrana iz starokršćanskoga perioda do danas nema značajnijih tragova njezina štovanja, od važnosti je podatak koji navodi Pavuša Vežić. On spominje, uz južnu obalu otoka Paga, na poziciji Košljun, ranokršćansku crkvu sv. Lucije koja je nastala između 5. i 6. stoljeća. Vežić smatra da bi mogla biti antički "porat" ili sidrište. Crkva je jednobrodna građevina s polukružnom apsidom.²¹

Na otoku Krku postoji dugovječna tradicija štovanja sv. Lucije.

Prema prijevodu Bašćanske ploče, krajem 11. ili početkom 12. stoljeća, kralj Zvonimir daruje sv. Luciji neku zemlju (*ledinu v dni svoje*): „Ja, u ime Oca i Sina i Svetoga Duha, ja opat Držiha pisah ovo o ledini koju dade Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje dane Svetoj Luciji, .“ Prema drugome prijevodu istoga izvora, opat Dobrovit zidao je današnju crkvu sv. Lucije u dane kada je knez Kosmat (Kuzma) vladao cijelom Krajinom, u koju je bio uključen i otok Krk.

Spominjanje Lucijina imena govori o njezinome ranome štovanju na otoku i prije nastanka Bašćanske ploče, pa se može prepostaviti da je postojala i neka starija crkvica s njezinim titularom na istome ili bližemu lokalitetu.

U to vrijeme Venecija uspostavlja vlast na otoku, negdje oko 1116. godine.

Ranoromanička crkva sv. Lucije nalazi se u današnjem selu Jurandvor. Igor Šipić spominje da stariji izvori navode podatak da se nalazi u Baški, odnosno Bašćanskoj Dragi. Smatra se da su crkvu i samostan (opatiju) podignuli benediktinci još u 11. stoljeću na ostacima *villae rusticae*, u istome valu kada nastaju i sve ostale opatije benediktinaca na Jadranu. Jedan od izvora spominje i beneficij bivše opatije sv. Lucije koja je nekad bila vrlo bogata, „velika blagašica“.

Uz crkvu u Baški, tj. Jurandvoru, druga među starijima, prepostavlja se da je također ranokršćanska (datacija nije pouzdano potvrđena), a nalazi se na lokalitetu Selo, između Omišlja i Dobrinja, u blizini lokalnoga jezera. Njezini ostaci, na starome putu iznad Luga, pokazuju da je crkva bila jednobrodna, pravilno orijentirana, a imala je polukružnu apsidu. Zidovi, debeli oko 60 cm, sačuvani u prosjeku oko 1,5 m, građeni su od neuslojenih, pritesanih, nepravilnih komada vapnenca različite veličine.

I prvi spomen kapelice sv. Lucije podignute iznad grada Krka, na glavnoj cesti koja vodi u Bašku, datiran je u 1424. godinu, pa stručnjaci drže da je njezino podrijetlo čak ranokršćansko. Slične kapelice kasnije se podižu diljem jadranske obale. Neostilsku crkvicu s dojmljivim osobinama romantizma sagradio je Ivo Šimunković, glasoviti potomak pomorskoga roda u mjestu Potomju na Pelješcu,

20 "Crkva svete Lucije", http://www.croatia-travel-guide.com/hr/Skita% C4% 8Da#Skita. C4.8Da_.E2.80.93_povjesni_pregled

21 I. ŠIPIĆ, *n. dj.*, 110.

u 19. stoljeću, u sklopu obiteljskoga gospodarstva.²²

U općini Kostrena Katolička je crkva organizirana u dvije župe: Rimokatoličku župu svete Lucije (osnovanu 1789.), i Rimokatoličku župu svete Barbare (osnovanu 1839.). Lucijino ime u Kostreni vezano je za crkvu koja iznad ulaznih vrata ima kamenu ploču iz 1714. te potječe iz 18. stoljeća. Po mnogim izvorima, na tome se mjestu nalazila kapelica već u 15. stoljeću. Zasad je još upitna njezina ranija datacija.²³

Kvarnerskim zaljevom i diljem Jadrana u pomorskoj tradiciji konstantom ostaje štovanje Gospe Trsatske, ali na području Kostrene štovanje sv. Lucije u tradiciji tamošnjega puka nije bilo niti nestajalo. Godine 1724. donesena je čak i uredba kojom se draškim i kostrenskim podanicima bakarske gospoštije zabranjuje pokapati mrtvace na Trsatu ili gdje drugdje bez „naročita“ znanja bakarskoga kapitula. Nakon toga, sve dok Kostrena 1855. nije dobila svoje groblje, žitelji koji su stanovali istočno od crkve sv. Lucije, pokapali su svoje mrtve u Bakru, a oni zapadno od crkve na Trsatu.²⁴

Župa u Kastvu također slavi sv. Luciju kao jednu od posljednjih žrtava progona Dioklecijana, u kapelici na kastavskome groblju. Kao dio predbožićne tradicije kastavskoga puka još živi običaj sijanja pšenice na dan Lucijina blagdana. Prema narodnoj predaji, prokljiale vlati pšenice zasjat će uz svjetlost svijeća u svojem zelenilu na sam Božić jer njezino ime naviješta veliko svjetlo Božićne noći. Ova se tradicija inače zadržala kod hrvatskoga puka na Jadranu.

Također, i u samoj Rijeci postoji podatak o Lucijinom štovanju. Igor Šipić navodi da Pomorski povjesni muzej Hrvatskoga primorja u Rijeci u svojem fundusu čuva restauriranu sliku, nastalu najvjerojatnije u 17. stoljeću, s prikazom lika sv. Lucije. Pretpostavlja se da je u muzej mogla dospjeti s Trsata, iako to još nije pouzdano ni potvrđeno.²⁵

Dan svete Lucije, 13. prosinca, kada je zimski solsticij, vrijeme je za sporazume i kraj školske godine. Toga su dana djeca dobivala male darove, bili su zabranjeni poslovi sa šiljatim ili oštrim predmetima (aluzija na mač kojim je Luciji odrubljena glava), sijala se „Lucijina pšenica“ (sjeme pšenice za rano

22 *Isto*, 120.-121.

23 *Isto*, 122.

24 *Isto*, 123.

25 *Isto*, 124.

Michelangelo Merisi Caravaggio,
Pokop Svetе Lucije

klijanje), „Lucijin stolac“ navodno je raskrinkavao vještice i otkrivaо budуće muževe, tamjanom se posvećivao stan, djeca su bacala upaljeno drvo u potoke i rijeke i trčala kroz sela noseći baklje.

Što se tiče hrvatskih narodnih običaja, blagdan sv. Lucije vrlo je značajan. U Dalmaciji i na otocima djeca su bila darivana na taj blagdan, a ne na blagdan sv. Nikole.

Večer uoči njezina blagdana, kao i na sam blagdan, djeca su u manjim skupinama obilazila kuće noseći izdubljenu tikvu kojoj bi izrezali šupljine u obliku očiju, nosa i usta te je osvijetlili svijećom dajući joj sablasni izgled. Tikvom bi plašili djecu dižući je do prozora i govoreći „Ide baba Luca, po selu se smuca“ i domaćini bi im otvorili vrata darujući ih.

Postoji i običaj da bi, uoči dana Sv. Lucije, lik umotan bijelom plahtom s tanjurom na kojemu su nož i životinske oči, hodao umotan selom i plašio djecu.

U mnogim se hrvatskim krajevima na dan sv. Lucije sije pšenica da bi ozelenjela do Božića, a zelenilom se prizivala plodnost i obilje u nadolazećoj godini. Narasla se pšenica po tradiciji vezala crvenom vrpcom koja je štitila od uroka, i stavljala, ovisno o području, u kut sobe, na stol ili pod bor. U sredinu božićne pšenice, negdje se stavljala jabuka, a negdje jedna do tri svijeće.²⁶

Običaj sijanja pšenice vezan je uz bijeg Svetе obitelji. Bogorodica je bježeći pred Herodovim vojnicima zamolila težaka koji je na svojoj njivi sijao pšenicu da kaže progoniteljima kako su tim putem prošli u vrijeme kada je sijao. Kada su progonitelji stigli, pšenica je čudesno izrasla, zbog čega su odustali od daljnje potjere.²⁷

Postojali su i običaji da bi na dan sv. Lucije neudane djevojke ispisivale trinaest ceduljica s imenima momaka. Svakoga se dana po jedan neotvoreni papirić bacao u vatru, a djevojka bi se po predaji trebala udati za onoga čije ime posljednje ostane ispisano na cedulji.

Kada bi se dvanaest dana od sv. Lucije do Božića svakoga dana bilježilo vrijeme, prema predaji bi i sljedeće godine u pojedinome mjesecu bilo takovo vrijeme kakvo je bilo u odgovarajućim danima od blagdana sv. Lucije do Božića.²⁸

Na sv. Luciju izbjegavali su se svi poslovi s iglom jer se vjerovalo da bi moljci mogli oštetiti rad ili da bi se tako mogle „zaštititi“ oči. Također se nije smio peći kruh nego tanka pogača od kukuruznoga brašna.

Postoje običaji koji su se i danas zadržali, kao na otoku Zlarinu, primjerice. „Uvečer pred Svetu Luciju djeca bi, odlazeći na spavanje, stavila pod jastuk

26 „Blagdan sv. Lucije“, http://www.zena.hr/bozic/clanak/ostalo/blagdan_sv_lucije/90.aspx

27 „Blagdan sv. Lucije“, <http://www.kastela.org> - Portal Grada Kaštela

28 „Blagdan sv. Lucije“, [http://www.zena.hr/...](http://www.zena.hr/)

čarape, jer su očekivala da im sveta Luce ostavi darove. U čarapi bi osvanula šibica, a dobra djeca bi dobila i suhih smokava, bajama, oraha, jabuka, eventualno i kupovnih slatkiša. Ujutro su djeca jedna drugima pokazivala što su dobila.“ U Novalji na Pagu na dan sv. Lucije djeca i siromašni obilazili bi kuće i molili: „Dajte mi za Svetu Lucu, vami će Bog i Sveta Luce“.²⁹

U Srednjoj Europi mrgodna lutka od slame plašila je malu djecu. Nazvana je „Luc“ ili „Lučka“. Na drugim je područjima Lucija čarape, koje su bile obješene preko noći, punila darovima.

U Švedskoj se od 1780. pojavljuje „Lussibrud“, mladenka Lucija, simbolizirajući kraj dugih i mračnih zimskih dana, koja na glavi i rukama nosi vijenac s upaljenim svijećama.

U gradu Fürstenfeldbrucku, u pokrajini Bavarskoj, njeguje se običaj nazvan „svjetleći slapovi“. Na dan sv. Lucije mladež u crkvi sv. Magdalene donosi papirnate kućice koje nalijepe na velike komade drveta zajedno sa zapaljenim svijećama koje se zatim blagoslove i puste da plutaju rijekom Amper.³⁰

29 „Blagdan sv. Lucije“, [http://www.zena.hr/...](http://www.zena.hr/)

30 E. GORYS, *n. dj.*, 250.

VENERATION OF SAINT LUCY IN THE AREA OF ISTRIA AND THE BAY OF KVARNER

Saint Lucy, who came from a wealthy family, lived in Syracuze (Sicily) during the rule of the emperor Diocletian. On one occasion she visited Agatha's tomb in Catania in order to pray for the restoration of her mother's health. Then she saw the apparition of Saint Agatha, who predicted Lucy's soon death and martyrdom. Lucy immediately returned to Syracuze, broke off her engagements and distributed all of her dowry to the poor. The insulted fiance denounced her as a Christian to the authorities. This accusation could provoke fatal consequences during the rule of Diocletian, whose laws encouraged Christian persecution. Lucy was incarcerated and tortured, but she did not deny her faith. She was sentenced to be decapitated. Before the sentence was executed, Lucy succeeded to receive the Eucharist and foresaw the imminent death of Diocletian and the end of persecution of Christians. Her predictions soon became reality.

The veneration of Saint Lucy began in the 5th century, flourished during the 6th and the 7th century and was revived again in the 16th century.

The Syracusan virgin is highly respected among the people. With the exception of Sicily, at the western coast of the Adriatic, Igor Šipić lists two historical-geographic areas of special veneration: during the early medieval period those were the regions of Marche, Abruzzo and Molise and Venice. Beside Venice, neither of the mentioned larger urban centres have a church dedicated to Saint Lucy, independently of the strength of the veneration.

In the folk and church tradition Saint Lucy is celebrated as the patron saint of the blind and is very often represented holding a dish with two eyes on it. According to the legend, Lucy plucked her eyes out in order to repel the young man who courted her.

LA VENERAZIONE DI S. LUCIA NELL'ISTRIA E NEL QUARNERO

Santa Lucia visse a Siracusa, in Sicilia, durante il dominio di Diocleziano. Proveniva da una famiglia ricca. Durante il suo pellegrinaggio alla tomba della martire Agata, in Catania, dove avrebbe chiesto la guarigione della madre inferma, le apparve la martire stessa e previde la sua morte imminente. Appena ritornata a Siracusa, sospese il fidanzamento e spartì il proprio patrimonio tra i poveri. Il fidanzato, offeso, la denunciò alle autorità e la accusò di essere una cristiana. Questo tipo di accusa, secondo le leggi di Diocleziano, che perseguitava i cristiani, era mortalmente pericolosa. Venne rinchiusa in prigione e torturata, ma non rinnegò la propria fede. Venne condannata a morte per decapitazione. Prima di venir giustiziata, riuscì a ricevere l'eucaristia e previde la morte imminente di Diocleziano e la prossima cessazione della persecuzione dei cristiani. La sua predizione si avverò molto presto.

La venerazione di Santa Lucia ha le sue origini già nel V secolo e fiorì massimamente nel VI e VII secolo, il che si ripeté ancora una volta nel XVI secolo.

La vergine di Siracusa è molto onorata dal popolo. Tranne che in Sicilia, cioè sulla sponda occidentale dell'Adriatico, Igor Šipić nomina l'esistenza di questo culto anche in altre due zone storico – geografiche, in cui viene venerata in modo particolare: durante il basso medioevo, nelle regioni delle Marche, dell'Abruzzo, del Molise e a Venezia. Tranne Venezia, nessuno dei maggiori centri urbani presi in considerazione possiede una chiesa che recasse il nome di S. Lucia, anche indipendentemente dal culto.

Nella tradizione della devozione popolare ed ecclesiastica, S. Lucia è la protettrice della vista ed è spesso raffigurata con un vassoio recante un paio d'occhi. La leggenda narra che Lucia si tolse gli occhi per liberarsi del giovane che aveva voluto chiederle la mano.

Anita Buhin

LJETOVATI NA JADRANU 1969.

Povijest turizma u hrvatskoj je historiografiji poprilično zanemarena (kao i uostalom i mnoge druge grane povijesne znanosti). Čak i ona djela koja se naoko bave poviješću turizma, bilo cijele Hrvatske, bilo pojedinoga kraja, najčešće su pisana iz pera turističkih i ekonomskih stručnjaka, i namijenjena su budućim turističkim i ugostiteljskim djelatnicima.¹ Jedina povjesničarska literatura dje-lo je Igora Dude *U potrazi za blagostanjem*, ali čak ni ono nije u potpunosti posvećeno turizmu, već je turizam smješten u širi kontekst povijesti dokolice i potrošačkoga društva.

Uzevši u obzir opseg ovoga rada bilo je nemoguće proučiti i analizirati veliku količinu izvora te je kao primjer izabrana 1969. Zašto baš ta godina? S jedne je strane izazovno bilo pitanje što se i koliko promijenilo u turizmu u četrdeset godina. Nadalje, tijekom druge polovice šezdesetih godina dogodile su se značajne promjene u jugoslavenskome, a time i u hrvatskome društvu, ne samo u politici, već i u mentalitetu te svakodnevnome životu. Još je jedan razlog taj što su izvor ovome radu prvenstveno bili časopisi, a upravo su 1968. i 1969. počela izlaziti dva časopisa, *Vikend* i *Start*, bez kojih bi sljedeći redci izgledali znatno drugačije. Velik prostor koji je turizam zauzimao u tiskovinama, na kraju krajeva, pokazuje da je bio od izuzetnoga značaja za Hrvatsku i Jugoslaviju, počevši od političkoga i društvenoga aspekta, pa sve do onoga privatnoga i intimnoga. Krenimo redom.

Šezdesete su godine u socijalističkoj Hrvatskoj protekle u znaku liberalizacije. Podloga tome svakako je bio Program Saveza komunista Jugoslavije iz 1958. godine. Samoupravljanje je svoju konačnu potvrdu dobilo u Ustavu 1963. koji također stavlja naglasak na ljudе „kao slobodne i ravnopravne proizvođače i stvaraoce“.² Iako je zabilježen stalni porast standarda te društveni proizvod šezdesetih godina raste za 76 posto, stvarno je stanje bilo drugačije.³ Nakon privrednog čuda 1955. – 1961., dolazi do krize. Gospodarstvo ostavljeno bez finansijske pomoći zapadnih zemalja imalo je za posljedicu stagnaciju u industrializaciji. Petogodišnji je plan 1961. – 1965. propao. Godine 1965. dolazi do nove privredne reforme. Uveden je tzv. tržišni socijalizam čija je glavna značajka bila

1 Usp. Igor DUDA, *U potrazi za blagostanjem*, Zagreb 2005., 9.

2 Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918. – 1991.)*. Hrvatski pogled, Zagreb 1998., 341.

3 Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb 2008., 450.

da privredni život određuje tržište, a ne država. Bio je to zapravo kapitalistički način poslovanja, samo bez privatnoga vlasništva. Dio državnoga vrha, na čelu s Aleksandrom Rankovićem, kao centralističko-unitaristička struja, bio je protiv privredne reforme. Međutim, Brijunski plenum i Rankovićev pad 1966. značili su daljnju liberalizaciju, ne samo tržišta, nego i političke scene.

Svakodnevni se život mijenjao sukladno liberalizaciji. Rađanje potrošačkoga društva i bolji svakodnevni život također su istaknuti u Programu iz 1958.: „Suština socijalističke privredne politike jeste briga za potrebe čovjeka, stalno poboljšavanje materijalnih i kulturnih uslova života i rada radnih ljudi.“⁴ Postojala je gotovo potpuna sloboda putovanja iz zemlje i ulaska u nju, a do kraja je desetljeća potpuno legalizirana devizna štednja za sve građane bez dokazivanja podrijetla deviza.⁵ Otvorene granice značile su odlazak u kupovinu u Trst, ali i ne samo to. Sa završetkom izgradnje Jadranske magistrale veze s morem postale su još bolje, a otvorene su i zračne luke u Splitu i Dubrovniku. Sve je to značilo veći dolazak stranaca na ljetovanje kao glavno obilježje turizma druge polovice šezdesetih godina.

Da je međunarodni turizam za državu, bolje rečeno za gospodarstvo, značio mnogo više od pukoga dokoličarenja, govore i ozbiljne rasprave u *Vjesniku u srijedu* 1969. godine. Najveći su problem predstavljele devize, tj. gdje one odlaze nakon što ih turisti potroše. Turistički je savez Jugoslavije izradio materijal pod nazivom *Aktuelni problemi politike u oblasti turizma* u kojem predlaže da osnovne odluke trebaju donositi banke i putničke agencije. Taj je prijedlog izazvao snažnu kritiku koja je zamjerala TSJ-u što bi turističkim radnim organizacijama oduzeo pravo na upravljanje dijelom deviza, a banke bi morale davati kreditne onim objektima iz kojih bi mogle izvući najveću deviznu korist.⁶ To bi pak dovelo do problema u cjelokupnoj jugoslavenskoj privredi koja je bila nesposobna uključiti se u međunarodnu podjelu rada i ostvariti vlastiti devizni prihod.⁷ Jačanje međunarodnoga turizma nije bilo korisno Jugoslaviji samo zbog dotoka deviza. Navedeni su problemi stavili na kušnju samoupravljanje i „pravo neposrednog proizvođača da odlučuje o svojoj budućnosti“.⁸ Kritika je trenutačne državne politike bila moguća, štoviše, potrebna jer je kroz turizam Zapadu trebalo pokazati socijalizam na djelu, zadovoljstvo domaćih svojim životom te čak i određenu superiornost.

⁴ Program Saveza komunista Jugoslavije. Prihvaćen na Sedmom kongresu Saveza komunista Jugoslavije (22-26. travnja 1958. u Ljubljani), GRO Joža Rožanković, Sisak 1984., 185., prema: I. DUDA: *U potrazi za blagostanjem*, 46.

⁵ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, 455.

⁶ „Turistička država ili državni turizam“, *VUS*, 25. lipnja 1969.

⁷ „Devizni davaljenik“, *VUS*, 20. kolovoza 1969.

⁸ „Turistička država ili državni turizam“, *VUS*, 25. lipnja 1969.

Turizam je znatno izmijenio i demografsku dinamiku. Stanovništvo se iz zaledja i manje razvijenih krajeva seli na obalu. Visoka koncentracija stanovništva na obalnome području dovela je do višestrukih problema, od onih komunalnih i opskrbnih pa sve do kulturnih i socioloških.⁹ I dok su mnogi dotada marginalizirani stanovnici pokušali popraviti svoj imovinski status baveći se turizmom, društveni je status i mentalitete bilo mnogo teže mijenjati. To je u svojem antologiskome djelu *Kronika o našem Malom mistu* izvrsno opisao Miljenko Smoje, pogotovo u odnosu Bepine i Ande.

„ – A jemate li sluškinju? – prekinila je Bepina.

– Tražin, ali teško je danas doći do sluškinje. Sve se, moja drugarice, danas pogospodilo. Niko neće u sluškinje.

– Je, to jemate prav, a ča ne dovedete koju rodicu sa sela? – lukavo Bepina namistila Andi trapulu u koju je ova nepromišljeno uletila.

– Pisala san već jednoj... – sitila se Andja i ugrizla za jezik zaraj tega ča jon se svičica kasno upalila. – I znate ča su mi odgovorili? Da nađen za sluškinju koju gospoju iz grada. – osvetila se Andja.¹⁰

Bepina je, kao gradska žena, one iz zaleda smatrala nekulturnim seljacima i za nju su oni takvima i ostali bez obzira na to što su, upravo poput „Vlajjine“ Ande i njezina muža Roka, s dolaskom socijalizma naglo popravili svoj društveni i ekonomski status, dijelom i zahvaljujući turizmu koji je postao najunosniji posao države.

Država je organizirano počela brinuti o turizmu već 1950-ih. Godine 1952. osnivaju se turistička društva, prvo Savez turističkih društava za Istru, Hrvatsko primorje i Gorski kotar, a sljedeće godine i Turistički savez Hrvatske te Turistički savez Jugoslavije.¹¹ Obnavljaju se turističke organizacije i putničke agencije, odobravaju se investicijski krediti pod vrlo povoljnim uvjetima, a provođene su i različite mjere za stimuliranje domaćega i inozemnoga turizma.¹² Turizam se počinje shvaćati ozbiljnije te se njime počinje baviti struka. Godine 1952. počinje izlaziti prvi stručni turistički časopis (*Glasnik Ugostiteljske komore NRH*), a iste je godine objavljena i prva stručna knjiga o turizmu (*Turizam Josipa Srećka Vrinjanina*). TSH od 1953. izdaje svoj časopis, prvo pod nazivom *Turističke vijesti*, od sljedeće godine pod nazivom *Turistički pregled*, a 1956. konačno je preimenovan u *Turizam*.¹³ U Zagrebu je 1959. osnovana prva stručna institucija koja se trebala baviti istraživanjima turizma (Biro za turističko-ugostiteljsku izgradnju), a sljedeće je godine otvoren i studij turizma u Opatiji, prvo kao visoka škola, a

⁹ Boris VUKONIĆ, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometuj, Zagreb 2005., 157.

¹⁰ Miljenko SMOJE, *Kronika o našem Malom mistu*, Marjan tisak, Split 2004., 267. – 268.

¹¹ I. DUDA, *U potrazi za blagostanjem*, 83.

¹² B. VUKONIĆ, *Povijest hrvatskog turizma*, 137. – 138.

¹³ I. DUDA, *U potrazi za blagostanjem*, 85.

kasnije kao specijalizirani četverogodišnji studij.¹⁴

S druge strane, i stranci su se u to vrijeme počeli ozbiljnije zanimati za istočnojadransku obalu, Hrvatsku i Jugoslaviju, a tome svjedoči i postojanje nekoliko turističkih vodiča na engleskome jeziku.¹⁵ Jadran je 1960-ih bio popularan iz više razloga. Prvi su razlog, zbog kojeg su vjerojatno inozemni turisti najvećim dijelom i dolazili, bile povoljne cijene. Upravo je 1969. Sylvie Nickels objavila vodič *The Traveller's Guide* u kojem ističe jeftine karte za gotovo sva prijevozna sredstva, posebni turistički tečaj za zamjenu deviza za dinare te zaključuje da se može „živjeti lagodno za skromni trošak“.¹⁶ Strane su turiste u zemlju privlačile i prirodne ljepote obale, ali i ostalih dijelova Jugoslavije koji su za većinu stanovnika zapadnoeuropskih zemalja još uvijek predstavljali egzotičan kraj.

I dok su se strancima njihovi domaćini činili izuzetno ljubaznima i uslužnjima,¹⁷ a život opuštenim, domaća je javnost, pogotovo ona stručna, pokušavala riješiti postojeće probleme. Časopis se *Turizam* najozbiljnije bavio problemima hrvatskoga turizma toga vremena. Unatoč povećanome broju turista, a samim time i dohotka, vidljiva je kritika postojećega stanja. Na sjednici Upravnog odbora TSH-a održanoj 17. siječnja 1969. zaključeno je da mjere poduzete za unapređenje turizma ne predstavljaju dugoročna rješenja. Turistička su predstavnštva u inozemstvu imala preslabu ulogu, cestovni promet, koji je bio najvažniji, bio je u nezadovoljavajućemu stanju, a kulturno-zabavno-sportski život najvećim se dijelom odvijao improvizirano.¹⁸ Ipak, usprkos problemima, odaziv inozemnih turista te je godine bio i veći od očekivanoga. U usporedbi s 1968., u prvih se jedanaest mjeseci promet inozemnih turista na području Hrvatske povećao za 35 posto, dok se devizni prihod povećao za 24,3 posto te je u Hrvatskoj dosegao 202 milijuna dolara.¹⁹ Primjetan je i znatan porast dolaska stranih jahti, glisera i čamaca u područje obalnoga mora SFRJ.²⁰ Nedovoljna pripremljenost za jaku turističku sezonom dovela je do prebukiranosti hotela što je neizbjježno dovelo do kritika u inozemnoj javnosti.²¹ Taj je problem, a i ostale poput nedozvoljenoga kampiranja, loše sanitarne i zdravstvene zaštite ili manjka

14 B. VUKONIĆ: *Povijest hrvatskog turizma*, 145. – 148.

15 Vidi Igor DUDA, „Dokono mnoštvo otkriva Hrvatsku. Engleski turistički vodiči kao izvor za povijest putovanja na istočnu jadransku obalu od 1958. do 1969. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2003., 35, 3, 803. – 821.

16 I. DUDA, „Dokono mnoštvo otkriva Hrvatsku. Engleski turistički vodiči kao izvor za povijest putovanja na istočnu jadransku obalu od 1958. do 1969. godine“, 809.

17 Isto, 814.

18 „Zaključci sjednice Upravnog odbora Turističkog saveza Hrvatske“, *Turizam*, br. 2, 1969., 2. – 3.

19 „Analiza turističke sezone 1969.“, *Turizam*, br. 2, 1970., 2.

20 „Jahting i nautički turizam u god. 1969.“, *Turizam*, br. 3-4, 1970., 9.

21 „Drugi o nama“, *Turizam*, br. 10, 1969., 20.

kvalificiranih radnika, trebalo riješiti sljedeće godine.

Da su inozemni turisti tada bili izuzetno važni govore i naporci pojedinih turističkih djelatnika i stručnjaka da ljetovanje strancima učine što ugodnijim. Predlaže se izgradnja malih rekreativnih igrališta i naprava da odmor ne bi bio dosadan, modernizacija ugostiteljstva i obogaćivanje assortimana usluga te učenje stranih jezika.²²

Pridavanje pažnje strancima izazvalo je zanemarivanje domaćih turista. Broj ležaja u objektima radničkih, dječjih i omladinskih odmarališta rastao je mnogo sporije od onih u komercijalnom smještaju, a i s već stečenom navikom odmaranja, kolektivna odmarališta i organizirani turizam gubili su smisao. Obitelji su sada htjele svoj privatni prostor za zajedničko intimno druženje i odmor.²³ To nije bilo moguće za sve zbog previšokih cijena u komercijalnim objektima. Nerijetko se moglo čuti i to da se osjećaju građanima drugoga reda u ugostiteljskim objektima.²⁴ Godine 1969. domaći je turizam porastao za samo 15 posto u odnosu na prethodnu godinu.²⁵

I ostali su časopisi, revije i dnevne novine redovito izvještavali o turističkoj sezoni. Ti su članci i reportaže bili pristupačniji običnome čitatelju. U njima su se reklamirale popularne turističke destinacije, davali su se korisni savjeti ili su izvještavali o doživljajima bogatih i slavnih na ljetovanju.

Vikend je, kao časopis koji se bavio provođenjem slobodnoga vremena, često davao korisne savjete o ljetovanju, pogotovo o kampiranju kao jeftinoj opciji za dobar odmor.²⁶ Ljetni su brojevi pak donosili *Vikendove turističke informacije* gdje su iz broja u broj predstavljeni gradovi na jadranskoj obali (Šibenik, Zadar, Crikvenica, Rab, Hvar, Volosko, ...) s korisnim informacijama o prometnim vezama do toga mjesta, cijenama privatnih smještaja, hotela i kampova, ponudi zabavnoga sadržaja te svim ostalim pojedinostima koje zanimaju prosječnoga čitatelja, istovremeno i potencijalnoga turista.²⁷

Slične je izvještaje iz turističkih središta pod nazivom *Gdje, kada i kako na godišnji odmor* davao i *Vjesnik u srijedu*.²⁸ Njegovi su reporteri u kolumni *Jadranski cikcak* izvještavali i o trenutačnom stanju iz pojedinih gradova u jeku sezone.²⁹

22 Vidi „Uloga sporta u hotelijerstvu, ugostiteljstvu i turizmu“, *Turizam*, br. 4-5, 1969., 10.; „Novi profili ugostiteljskih radnika (mješač pića)“, *Turizam*, br. 1, 1969., 21.

23 Vidi I. DUDA, *U potrazi za blagostanjem*, 128. – 130.

24 I. DUDA, *U potrazi za blagostanjem*, 140.

25 „Analiza turističke sezone 1969.“, *Turizam*, br. 2, 1970., 2.

26 Vidi npr. „Zašto pod šatore“, *Vikend*, br. 51., 1969., 45.

27 Vidi npr. „Hvar – najsunčaniji jadranski otok“, *Vikend*, br. 55, 1969., 16.; „Za Umag se sve više čuje“, *Vikend*, br. 58, 1969., 17.; „PULA – odmor u festivalskoj atmosferi“, *Vikend*, br. 61., 17., „Hvar – najsunčaniji jadranski otok“, *Vikend*, br. 55, 1969., 16.

28 Vidi npr. „Otok Vis“, *VUS*, 18. lipnja 1969.

29 Vidi npr. „Jadranski cikcak“, *VUS*, 2. srpnja 1969.

Časopisi su prvenstveno bili usmjereni prema ženama. S jedne su strane to bile zaposlene žene željne malo dokolice i odmora, a s druge su strane stajale domaćice i majke koje su također tražile malo vremena za sebe. Odlazak na ljetovanje činio se idealnim. Ipak, žene su smatrane „težim turistima“, najviše zato što su bile prikazane kao one koje drže sve konce u rukama i kao one koje su zadužene za organizaciju kako svakodnevnoga života u kući, tako i ljetovanja. Žene su se brinule da se muž zaista odmori od posla, a djeca od škole. Morale su također paziti na to da ne nedostaje kućnog komfora. Uz sve su se to trebale i odmarati.³⁰ Na taj je način objašnjen fenomen bungalova i apartmana koji ženi „nude novi stan za kratko vrijeme, stvaraju oko nje atmosferu u kojoj se ona osjeća sigurnije, već i stoga po formi može i smije odlučivati o toku svakog dana svog odmora“.³¹ Da ne bi sve palo na leđa ženama, muževima se preporuča da preuzmu brigu o djeci i odgovornost o organizaciji putovanja, a naglašeno je i to da se muž ne smije naljutiti ako se žena miješa u „muške“ poslove poput automobila i benzina.³² Časopisi, prvenstveno *Arena* s temama iz obiteljskoga i društvenoga života, i razni priručnici nude savjete o brizi za sobne biljke za vrijeme odsutnosti i svim ostalim sitnicama da bi kućanstvo u međuvremenu ostalo u savršenom stanju.³³

Da sve ipak ne bi ostalo na ženinim obvezama i dužnostima, pravi je užitak trebalo priuštiti uljepšavanje i praćenje najnovijih modnih trendova. Ženski časopis *Svijet* iz broja u broj, čitavoga ljeta donosi najnovije modne krikove, od ljetnih haljina do kupaćih kostima, a i u *Areni* se mogu naći modne preporuke. Za one skromnijega džepa dijele se savjeti kako od staroga kupaćega kostima napraviti novi.³⁴ Prava je žena bila osviještena i o dobrom izgledu svojega muškarca.³⁵ Ako se žena već nije mogla istinski opustiti, onda je tako trebala izgledati. Šminka treba biti blaža i umjerenija zbog tamnije boje tena, a frizura jednostavna.³⁶ Sunčanje i preplanula koža jedna su od najčešćih tema ženskih časopisa. Tamniji je ten značio zdravlje, a posebno je istaknuto zdravo djelovanje morske vode i umjerenoga izlaganja suncu.³⁷ Da bi se izbjegle opekatine ili sunčanica preporučeno je korištenje zaštitnih sredstava ili maslinova ulja. Što zbog zdravlja, a što zbog ljepote, preporučivala se i podvodna gimnastika. Osim

30 „Godišnji odmor može postati i zamor!“, *Svijet*, br. 15, 1969., 48. – 49.

31 Na ist. mj.

32 Na ist. mj.

33 Vidi I. DUDA, *U potrazi za blagostanjem*, 94.

34 „Od starog kupaćeg kostima – novi“, *Arena*, br. 448, 1969., 33.

35 „Njegova večernja garderoba“, *Arena*, br. 444, 1969., 33.

36 „Sunce i šminka“, *Arena*, br. 443, 1969., 33.; „Jednostavne frizure za godišnji odmor“, *Arena*, br. 449, 1969., 33.

37 Vidi npr. „Morska voda koristi vašoj koži“, *Arena*, br. 449, 1969., 33.; „Ljetna strana studija“, *Studio*, 277, 1969., 51., „Sunce, voda, zrak“, *Svijet*, br. 13, 1969., 6.

što je poboljšavala cirkulaciju krvi, oblikovala je i žensko tijelo koje je zbog oskudne odjeće bilo izloženo muškim pogledima.

Nije novost da su žene, a pogotovo strankinje bile na meti domaćih mladića. Tzv. galebovi nisu „izum“ kasnih šezdesetih zbog povećanoga dolaska strankinja, međutim, doživjeli su stanovitu transformaciju. I dok su ranije zahvaljujući svojemu izgledu i šarmu od strankinja uspijevali „užicati“ šuškavac ili traperice (po čemu ih je i bilo lako prepoznati), moderni su galebovi s kraja šezdesetih mogli biti definirani ovako: „Pravi ‘galeb’ ima oko trideset godina. Svojim izgledom on se nimalo ne razlikuje od ‘galebova’ s francuske rivijere, talijanskih plaža ili grčkih otoka. On puca na biznis, a ne na šuškavac, zato damama iz inozemstva često sve plača, a ponekad snosi sve njihove troškove boravka i provoda na moru da bi svoj ‘paket usluga’ s kamatama naplatio u – inozemstvu.“³⁸

Nije ipak sve bilo iz koristi. Zabavljati se bez obveza bio je glavni razlog kratkotrajnim ljetnim avanturama. Među momcima su najpopularnije bile Švedanke koje su „unijele među njih na svoj način živost, šarm, mladost i dah dalekog sjevera“. ³⁹ Sa svojom ljepotom netipičnom za mediteranske djevojke privlačile su velik broj „galebova“, ali i obrnuto, mnoge su strankinje očekivale da će na ljetovanju upoznati nekoga tko će ih zabavljati. „Neke su strankinje, na primjer, napustile Opatiju, zato što su danima morale same šetati, same se kupati, same zalaziti u klubove i kavane i тамо same sjediti, jer nikoga nije bilo da ih pozove na ples, kamoli na šetnju po mjesecima.“⁴⁰

Širenje potrošačke kulture dovelo je, između ostalog, i do toga da su i domaće djevojke počele, ili barem pokušavale, pratiti svjetske modne trendove te je postalo teško prepoznati koja je djevojka turistkinja, a koja nije. Uz to, seksualna revolucija učinila je i jugoslavenske mladiće i djevojke slobodnijima. Međutim, domaće su djevojke „padale“ na Talijane koji su bili sličnoga izgleda i mentaliteta kao i domaći momci, ali su djevojkama mogli ponuditi više, ako ništa drugo, onda barem vožnju u skupocjenome automobilu.⁴¹

Nije Italija bila samo izvor privlačnih i bogatih mladića. Što zbog sličnoga mentaliteta, što zbog blizine, Italija je u mnogočemu bila uzor, ali i pokazatelj stvarnoga stanja u Jugoslaviji. *Startovi* novinari provjeravaju kako se Talijani nose s turističkom sezonom te opisujući njihova iskustva zapravo kritiziraju domaći turizam: „Mi imamo lijepu i razvedenu obalu, izvrsnu klimu te specifičnu floru i faunu – sve što naši susjedi nikad neće moći umjetno stvoriti. A ipak – oni, sa svojim ne baš čistim morem, umjetnim plažama, jeftinom robom, masovnom zabavom, serijskim komforom i konfekcioniranom romantikom – uspješno

38 „Avanture sezonskih kazanova“, *Start*, br. 39, 1970., 29.

39 „Švedske ‘Lucije’ u hotelima ‘Solaris’“, *VUS*, 4. lipnja 1969.

40 Vidi „Tugovanka za papagalima“, *Arena*, br. 450, 1969., 21. – 22.

41 „Avanture sezonskih kazanova“, *Start*, br. 39, 1970., 30.

konkuriraju našem bistrom moru, prirodnim ljepotama, udobnim hotelima i često nespretnoj ljubaznosti. Čini se u tome uspijevaju jedino zato što su temeljito proučili psihologiju suvremenog turiste, što bolje od nas poznaju njegove zahtjeve i potrebe, što mu bolje nego mi znaju ugoditi.“⁴²

Glazbeni festivali lakih nota nastali su po uzoru na talijanski *Sanremo*, najprije *Opatijski festival*, a kasnije i svi ostali poput *Melodija Istre i Kvarnera* ili *Splitskog festivala*.⁴³ Jugoslavenski su pjevači prepoznali potencijal ljetnoga turizma te su svoja ljeta radije provodili radno, najčešće na terasama ugostiteljskih objekata u turističkim mjestima, nego u dokoličarenju.⁴⁴ A da je Jugoslavija u to vrijeme izgradila i svoje sustav zvijezda govori i činjenica da su pojedini pjevači za jedan koncert dobivali i 200 000 „starih“ dinara što je bilo dvostruko više od tadašnje prosječne plaće u Hrvatskoj.⁴⁵ Međutim, čitatelje kao da to i nije previše zanimalo te su, sudeći po broju naslova u pojedinim tiskovinama, rado pratili kako njihovi „idoli“ provode svoje slobodno vrijeme, pogotovo ako oni sami nisu imali tu mogućnost da uživaju sunčajući se na nekoj od jadranskih plaža.⁴⁶

Postoji još pregršt mikrotema koje bi se dale analizirati imajući na umu turizam, tj. ljetovanje. Ovo su bile samo neke, i to uzevši u obzir samo jednu godinu. Na primjeru turizma mogu se pratiti stanovite promjene u društvu. Liberalizacija političkoga života, kao i društva, dovela je do promjena u svakodnevnome životu. Migracije prema moru imale su za posljedicu sukob različitih mentaliteta, ali i stvaranje nekih novih stilova života. Stranci, osim deviza, u zemlju donose i popularnu kulturu koja se širi sukladno širenju potrošačke kulture.

42 „Devize u pašta šuti“, *Start*, br. 39., 1970. 17.

43 I. DUDA, *U potrazi za blagostanjem*, 54.

44 „Ljetno tržište lakih nota“, *Arena*, br. 445, 1969., 25.

45 Usp. Statistički godišnjak SR Hrvatske: 1971. Republički zavod za statistiku, Zagreb, 193.

46 Vidi npr. „Signal s odmora“, *Arena*, br. 447, 1969., 16., „Pula bez haljine“, *Arena*, br. 450, 1969., 24., „Hotelska prašina Olivere Vučo“, *Arena*, br. 452., 1969., 16., „Stradun prepun tračeva i afera“, *Start*, 39., 1970., 4. – 7.

Utjecaj Zapada vidljiv je i u slobodoumnijim stavovima mlađih koji postaju sve prihvatljivijima. Konačno, sve se te promjene zbivaju uz „blagoslov“ države kojoj je turizam postao jednim od najvažnijih izvora prihoda.

Prikazani događaji, stanja, procesi ne moraju nužno biti reprezentativni i bilo bi neprofesionalno iz njih izvlačiti nekakve opće zaključke na temelju kojih bismo mogli ispričati totalnu povijest turizma u Jugoslaviji. Dapače, ovaj je rad samo dokazao kako je najveća odgovornost na istraživaču samome, od kojih će premlisa krenuti i koja će polja istraživati. Ovdje su otvorene neke nove ideje, neki novi smjerovi kojima se može krenuti. To može biti odnos državne politike prema turizmu, promjena mentaliteta, migracije, potrošačka kultura, popularna kultura, moda ili štogod drugo. Vrijeme je da i hrvatska historiografija zaroni u to more neistraženoga materijala.

SUMMER VACATIONS ON THE ADRIATIC COAST IN 1969

The history of tourism is rather neglected within the context of Croatian historiography (and other branches of historical science, for that matter). Even the works which seemingly deal with the history of tourism in Croatia, or one of its regions, are in most cases written by experts in tourism or economy and are intended for the future workers in the hospitality industry and tourism.

Considering the scope of this work, it was impossible to explore and analyze a large quantity of sources. For that reason the year 1969 was chosen as an example. Why 1969? In the first place, the question of changes which occurred in tourism within the period of forty years was very exciting. On the other hand, during the second half of the sixties the Jugoslavian and, consequentially, the Croatian society underwent significant changes, not only in the political sphere, but also in the domains of mentality and everyday life.

VACANZE ESTIVE SULL'ADRIATICO NEL 1969

La storia del turismo in Croazia è stata alquanto trascurata dalla storiografia (come del resto lo sono stati numerosi altri segmenti della disciplina storica). Anche quei testi che apparentemente trattano la storia del turismo, sia di tutto il territorio della Croazia, sia di una delle regioni, sono stati stesi da esperti del ramo turistico o economico e sono destinati a futuri dipendenti che si dedicheranno al lavoro nel campo turistico - alberghiero.

In questo ambito non è stato possibile analizzare una grande quantità di fonti, quindi sono state prese in considerazione soltanto quelle concernenti l'anno 1969. Tale data è stata scelta per due motivi: per osservare quanto è cambiato nel turismo negli ultimi quaranta anni e perché nella seconda metà degli anni sessanta hanno avuto luogo molti cambiamenti nella società jugoslava, e di conseguenza anche in quella croata, non soltanto nell'ambito della politica, ma anche della mentalità e della vita quotidiana.

Saša Vejzagić

OBILJEŽAVANJE DANA RATNE MORNARICE U HRVATSKOJ KROZ DVA POLITIČKA SUSTAVA: HVALA MORNARIMA

Uvod

Prije dvjesto godina raznim društvenim kuhačama kuhale su se nacionalne juhe u europskim, afričkim, bliskoistočnim, američkim ili nekim drugim lorcima. Nije bila tako rijetka pojava da iz jednoga od njih kipi dok se u drugima začinima spašavala situacija. Sve u svemu, svaka je po nečemu specifična, no o mnogima se može reći da su vrlo slične ili da barem dijele slične sastojke. Da se ne ulazi previše u kulinarske vještine i okuse, uzimajući najvažnije dijelove metafore, može se dokučiti da je svaka nacija nastajala po određenoj zamišljenoj matrici te se s većim ili manjim oscilacijama modernizacijskih, demografskih, demokratskih i mnogih drugih procesa formirala u ono što mi danas poznajemo kao modernu naciju. Na tome se putu tražio, ali istovremeno i stvarao nacionalni identitet. Nastajanje tih identiteta i njihovo definiranje je predmet razmišljanja teoretičara ali zato postoje određena obilježja koja se mogu koristiti univerzalno na svim primjerima. Prema Anthonyu D. Smithu mit o zajedničkome porijeklu, kolektivno ime, predodređen geografski prostor, kulturni amblemi, međusobna etnička solidarnost i zajednička prošlost obilježja su etničkih grupa.¹ Uspored-bom etničkih skupina i nacija može se doći do zaključka da imaju većinu zajedničkih obilježja.

Suvremeno se društvo neiscrpno trudi postaviti određene stalne vrijednosti koje bi u jednome trenutku postale nepromjenjive, međutim, zbog dinamičnih procesa koji utječu na okolinu i društvo, takva politika nije moguća. Najbolji su primjer tome ideologije totalitarnih sustava koji su pokušavali nametnuti svoja pravila i postaviti ih zdravo za gotovo. Ubrzo društvo prepoznaće tlačitelja i započinje vlastitu transformaciju prema nečemu „boljem“, tj. „naprednjem“.

Jedan od najcijenjenijih i najpoznatijih povjesničara današnjice Eric Hobsbawm u historiografiku je terminologiju uveo pojam „izmišljene tradicije“: „Izmišljena tradicija označava skupinu praksi ritualne ili simboličke prirode, kojima u načelu upravljaju javno ili prešutno prihvaćena pravila, a čiji je cilj

¹ Anthony D. SMITH, *National Identity*, London 1991., 21.

ponavljanjem usaditi određene vrijednosti i norme ponašanja. Ponavljanjem se automatski implicira kontinuitet s prošlošću. Kad je god to moguće ‘izmišljene tradicije’ teže uspostavi kontinuiteta s odgovarajućom herojskom prošlošću.²

Tradicija u ovakvome obliku mora biti smislena cjelina. Treba imati svoju glavu i svoj rep. Ona pronalazi svoje uporište na čvrstim temeljima koji se zasnivaju na novonastaloj dubokoj promjeni. Najbolji su primjer revolucije u posljednjih dvjesto godina. Sve što je uslijedilo nakon njih pokazivalo je različitosti naspram prethodnoga sustava. Promjene koje su bile revolucionarnih razmijera bile su jednim dijelom najčvršći temelji za provođenje novoga sustava. Promjene su značile i novi početak koji je postavljao nove vrijednosti. Državni praznici ili dani koji su obilježavali i podsjećali na važne događaje u prošlosti mogu se sagledati kao homogenizacijski element, tj. kao mali kotačić koji sustavu daje energiju i život.

U ovome članku posvećena je pažnja obilježavanju Dana ratne mornarice u Hrvatskoj u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u dva različita politička sustava i u dva različita državna okvir. Iako su toga dana svi građani na svojim radnim mjestima i uglavnom o tome čitaju u novinama, ipak mu se odaje posebna pozornost kroz specifičan ritual koji izvode pripadnici mornarice negdje u blizini mora. Kasnije će se u tekstu moći vidjeti da to ne mora biti slučaj, ili barem nije morao biti. Dnevne novine *Vjesnik* koje su u tisku od samih početaka druge Jugoslavije pa sve do današnjice pune su različitih članaka koji pomažu predaćiti i shvatiti obilježavanje dana i jugoslavenske i hrvatske ratne mornarice. Uzorci novina koji se analiziraju i prožimaju kroz cijeli članak su iz sedamdesetih i devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Godine 1977. nanizalo se veliki broj značajnih jubileja, kada se obilježavalo 40 godina osnutka Komunističke partije Hrvatske i Komunističke partije Slovenije, 35 godina postojanja Jugoslavenske ratne mornarice, Titov 85. rođendan, te 40 godina stupanja Tita na čelo Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije i 25 godina otkako je Tito prvi put stupio na brod *Galeb*. Isto tako, 1996. Godine, obilježavalo se pet godina Hrvatske ratne mornarice. Prvo što svakome istraživaču privuče pozornost prilikom čitanja novina obim je članaka i tekstova posvećenih tome danu i ritualu. Oba su sustava veličala ovaj dan u iste svrhe, međutim, postoje razlike nijanse koje su određene izabranim datumom.

,,Hura, hura, hura!!!“

Povodom jubilarne 35. obljetnice osnivanja Jugoslavenske ratne mornarice u cijeloj se Jugoslaviji, a osobito diljem jadranske obale, obilježavao Dan Jugo-

² Eric HOBSBAWM, *The Invention of tradition*, Cambridge 2008., 1.

slavenske ratne mornarice, Josip Broz Tito kao vrhovni zapovjednik oružanih snaga redovito se pojavljivao na svim važnijim događajima u zemlji pa tako i na obilježavanju ovoga, za Jugoslaviju ne tako nebitnoga dana. Kaštel Solin i ostala mjesta koja gravitiraju Splitu osjećala su jednaku potrebu kao i dalmatinska metropola da dostojanstveno dočekaju svojega predsjednika. Više od stotinu tisuća ljudi, veselih lica, s raznim transparentima i zastavicama, uzduž magistrale pozdravljalo je Tita. Kada je ušao u Split, brodovi usidreni u luci gromoglasnom sirenom, na mornarski način, izrekli su dobrodošlicu, dok su folklorna društva već pjevala poznatu pjesmu „Druže Tito mi ti se kunemo“. Osim raspjevanoga puka dočekali su ga svi visoki predstavnici Socijalističke Republike Hrvatske te su ga u veseloj atmosferi smjestili u vilu *Dalmaciju*.³

Drugi se dan pokušalo vrlo bogatim programom što živopisnije sjetiti trenutaka formiranja Jugoslavenske ratne mornarice. Visoko je predstavništvo darovalo predsjedniku Titu novu jahtu *Jadranku* na splitskoj obali s kojom je nastavio put do ratne luke Lore. Jedni do drugih, brodovi i podmornice, bili su poredani u luci. Njihovi ponosni stanari, uz stav mirno, obraćali su se Titu gromoglasnim povikom „hura“. Nakon predaje izvješća i himne uslijedila je čestitka vrhovnoga komandanta. U govoru je pitomce podsjetio na teške trenutke i oskudne uvjete u kojima se stvarala mornarica, a tehnološki napredak brodova istaknuo je kao ponos države i svih njezinih građana. U društvu generala armije Nikole Ljubičića i admirala Branka Mamule Tito je ručao na školskome brodu *Galeb* koji je te godine također upisao zanimljiv jubilej. Naime, 25 godina ranije Tito je prvi put stao na palubu toga slavnog broda kojim je u više navrata oplovio Zemljin ekvator.⁴ Posjet Splitu i ratnoj bazi Lora zaključen je spektakularnom večernjom proslavom koja je ponovno podigla cijeli Split na noge u pratnji pjesme i zvukova sirena. Program koji se dijelom odvijao na raskošno osvijetljenim palubama ratnih i trgovačkih brodova Maršal je pratio s terase doma Jugoslavenske narodne armije. Ostatak se programa, s kojim se završilo višednevno obilježavanje dana Jugoslavenske ratne mornarice, odvijao u samome Domu Jugoslavenske Narodne Armije.⁵

Na pojedinim mjestima u opisanoj epizodi iz 1977. mogu se prepoznati elementi dobro izgrađenoga kulta ličnosti predsjednika Jugoslavije. Kult je tih godina već uvelike bio ustaljena tradicija jer je svako pojavljivanje Tita u javnosti budilo euforiju među svjedocima tih trenutaka. Danas još uvijek ne treba kopati po arhivima da bi se našlo pisanih dokaza o atmosferi koja je vladala tih godina. Postoji više generacija živih svjedoka koje su cijeli ili samo dio života gradili kroz drugu polovicu 20. stoljeća te imaju barem jedno sjećanje koje bi išlo u

³ „Split priredio veličanstven doček predsjedniku Titu“, Vjesnik 10. rujna 1977.

⁴ „Hura – Vrhovnom komandantu“, Vjesnik 12. rujna 1977.

⁵ „Svečana priredba u Domu JNA“, Vjesnik 12. rujna 1977.

prilog toj konstataciji.

Je li dan mornarice bio samo pozadina, a Tito u prvoj planu? Obilježavanje toga dana 1977. upitno je zbog nekoliko, u uvodu članka spomenutih, jubileja koji su se poklopili te godine, ali na ostalim primjerima, iz godine kasnije i ranije, o tome se ne može govoriti. Programi su bili jednaki, samo je postava glavnih likova bila izmijenjena. Predsjednik je pismenim putem, preko posrednika iz državnoga ili vojnoga vrha, čestitao mornarima.

Sve je počelo 12. rujna 1991. godine

Devetnaest godina nakon velike proslave iz 1977. godine, u splitskoj se Lori pojavila nova generacija slavljenika. Možda su to jednim dijelom bili i isti ljudi, ali sada su branili drugu zastavu. Prilikom obilježavanja pete obljetnice osnutka Hrvatske ratne mornarice odvijali su se slični rituali kao i u Titovo vrijeme, samo s malo manje pjesme i plesa. Može se reći da su slavljenici iz devedesetih godina postali nešto pragmatičniji od onih prije njih. Dan prije samoga Dana HRM, za poginule pripadnike položeni su vijenci ispred križa na splitskom groblju Lovrincu. Kao što je Tito primio jahtu *Jadranku*, tako je HRM primila podmornicu *Velebit*. Sve je bilo popraćeno svečanim postrojavanjem časnika, dočasnika i mornara u slavnoj ratnoj luci. U ime Ministarstva obrane i Glavnoga stožera Hrvatske vojske čestitku je prenio načelnik Glavnoga stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske general Zvonimir Červenko. Prisutnu je publiku, osim mornara i njihovih časnika, činio veliki broj sudionika i invalida Domovinskoga rata, članovi obitelji poginulih branitelja, građani, te visoki predstavnici vojnih i civilnih vlasti.

Dok je Červenko u svojem govoru podsjetio na žrtve Domovinskoga rata te najavio preustroj kojim će se Hrvatska vojska kretati prema Europi, zapovjednik HRM viceadmiral Vid Stipetić vratio se na same početke osuvremenjene Hrvatske ratne mornarice. Naime, 12. rujna 1991. dr. Franjo Tuđman imenovao je Svetu Leticu prvim zapovjednikom Hrvatske ratne mornarice i toga je datum ona službeno počela postojati. Stipetić se u nekoliko rečenica osvrnuo i na najznačajnije događaje iz Domovinskoga rata u kojima je mornarica odigrala odlučujuću ulogu. Osim satova povijesti koji su se redovito održavali i na sličnim jugoslavenskim manifestacijama, govorilo se također i o budućnosti i zacrtanim planovima koji će Hrvatsku odvesti u velike vojne integracije svijeta. Veliki se značaj pridavao časnicima i dočasniciima koji su završili pomorski fakultet te onima koji još uvijek studiraju jer se snaga očituje i u kadru koji posjeduje rod vojske.⁶

6 „Červenko: Snaga HRM-a nije u brodovima, nego u ljudima“, Vjesnik, 18. rujna 1996.

Ono što je u vojnim kuloarima vrlo važno, a zajedničko je ceremonijalnim izvedbama prilikom svih obljetnica, svakako je podjela odličja. Viceadmiral Svetozar Letica od predsjednika je Republike dobio visoko odličje kojim mu je dodijeljen Red hrvatskog pletera. Neki su pripadnici HRM-a bili nagrađeni hrvatskim pištoljem koji im je dodijelio Červenko, a ostalim je nagrađenima Stipetić uručio pohvale. Cijeli je događaj zaokružen koncertom orkestra Hrvatske ratne mornarice u Časničkome domu Hrvatske vojske.⁷

Iz opisanih se primjera može zaključiti da se radi o dva, u temeljima, slična rituala, međutim, odašiljali su nešto različitije poruke. Dok je jugoslavenska proslava bila velika i otvorena javna manifestacija u kojoj se istovremeno veličalo i samoga predsjednika, hrvatski Dan mornarice zatvorio se u nešto intimniju i službeniju atmosferu s točno ciljanom neposrednom publikom, ali s jasnom porukom za puno šire mase. Prožimanje tradicijom kakvu Červenko navodi nije ništa drugo već korištenje starih događaja kao nešto što je udarilo temelje suvremenoj zbilji: „...naša ratna mornarica mora biti i primjerenopremljena, mora biti organizacijski dobro ustrojena i prožeta dugogodišnjom tradicijom Hrvata kao pomoraca“⁸

Istočni Jadran i ništa više

Uoči i za vrijeme Dana mornarice svi se mediji usredotoče na obalu i sve što je vezano uz njezinu vojnu komponentu u sklopu države. Puštaju se prigodni programi o obali ili samim brodovima, kao što je to bila dokumentarna emisija 1976. o školskome brodu JRM-a „Galebu“, poznatome brodu mira.⁹ No, s druge pak strane novine su sedamdesetih bile pune članaka o vojnim mogućnostima JRM-a i prednostima razvedene obale kao što je to hrvatska obala. U razgovoru s admiralom Brankom Mamulom, novinar je prošao sve segmente koji su izravno ili neizravno vezani uz pomorsku vojnu strategiju. Mamula u svojem intervjuu vrlo iscrpno govori o uvjetima dobre obrane – među kojima ističe geostrateški položaj, tehnički razvoj, društveno-političke odnose u državi – i moralu među mornarima. Posebnu pozornost posvećuje diverzantski i strateški plodnome području kao što je to istočnojadranska obala čiji otoci znatno pomažu u obrani kopna. Osim strategije, govora je bilo i o masovnosti te volji ljudi na obali koji u slučaju agresije postaju najvažniji čimbenik kao što su to bili za vrijeme Drugoga svjetskog rata.¹⁰ Inovacije u pomorskoj tehnologiji i sam napredak, kao i danas, uvelike su uveseljavale službeni Beograd i medijima informiranu javnost. Ino-

7 Na ist. mj.

8 „Červenko: Hrvatska ulazi u obrambene sustave Zapada“, Vjesnik, 19. rujna 1996.

9 „Galeb, brod mira“, Vjesnik, 10. rujna 1976.

10 „Naša obrana nikad nije bila masovnija“, Vjesnik, 10. rujna 1978.

vacije se nisu pretjerano skrivale, već suprotno, isticalo ih se kao ponos domaćih istraživanja i uloženoga truda jugoslavenskih instituta i brodogradilišta. Obično su dolazile u paketu s čestitkama upućenim mornarima, časnicima i ostalim građanima.¹¹

Sličnim se riječima načelnik Glavnoga stožera Oružanih snaga Republike Hrvatske, general Červenko, dan nakon proslave u Splitu 1996. godine, obratio svojoj publici u Šibeniku. Govorio je o tehnički visoko opremljenoj mornarici koja je uz teške napore svakodnevno ispunjavala svoje zadaće. Kao njezin primarni cilj isticao je čuvanje je teritorijalne cjelebitosti Hrvatske, osobito na obali, otocima i u podmorju. Također je napominjao kako će se svojim napretkom Hrvatska ratna mornarica moći približiti otvorenome moru čime bi s hrvatskim barjakom na jarbolu mogla prikazati vojnu silu i braniti ugled Republike Hrvatske. Nakon kratkih govora održana je proslava na šibenskoj rivi gdje je građanima omogućeno razgledati ratne brodove i jednim od njih otići na kratku plovidbu do Skradina. Fra Petar Odak održao je misu zadušnicu za sve poginule branitelje u crkvi sv. Frane. Viceadmiral Vid Stipetić otvorio je izložbu u Muzeju grada Šibenika pod nazivom „Šibenik ranjen, a nepokoren grad“.¹²

Prisjećanjem na 1942. i na dva skromno naoružana ribarska broda koja su predstavljala početak Jugoslavenske ratne mornarice započinjao bi svaki članak vezan uz nova dostignuća JRM-a. Činjenica da su u iznimno teškim uvjetima partizani imali tek dva ribarska broda uvelike bi uvećavala svaku prinovu. Uvijek iznova bio je prikazan naporni put razvoja mornarice. Kada se govori o brodogradnji, nikako se ne smije zanemariti činjenica da se velika većina brodovlja ratne i trgovačke mornarice Jugoslavije proizvelo u domaćim brodogradilištima. Protupodmornički patrolni brodovi s arsenalom raznoga naoružanja i izgradnja samih podmornica pripadali su četvrtoj generaciji s domaćih navoza. Mali se broj zemalja sredinom sedamdesetih mogao dičiti proizvodnjom takve vrste naoružanja. Prednost proizvodnje nije bila samo u jeftinijem zadovoljavanju vlastitih potreba obrane obale, već i izvoz u druge zemlje, a najviše u one Trećeg svijeta.¹³ Pokret nesvrstanih je, osim solidarnosti među novostvorenim državama, omogućavao i snažne ugovore o gospodarskoj i trgovačkoj suradnji. Osim egzotičnih plovila gradila su se i ona za širu upotrebu kao što su spasilački brod *Spasilac PS 12* i desantno-jurišni čamac, također prema domaćim nacrtima. Prilikom izgradnje koristila se najsvremenija oprema i materijal, a sami graditelji nagrađeni su zlatnim i srebrenim spomenicama.¹⁴ A da brodogradilišta nisu proizvodila samo vojne brodove potvrđuje slučaj iz 1978. kada je povo-

11 „S osloncem na vlastite snage“, Vjesnik, 10. rujna 1978.

12 „Červenko: Hrvatska ulazi u obrambene sustave Zapada“, Vjesnik, 19. rujna 1996.

13 „Uskoro – I četvrti generacija s domaćih navoza“, Vjesnik, 11. rujna 1976.

14 „Još dva nova broda u sastavu JRM“ Vjesnik, 11. rujna 1976.

dom Dana mornarice porinut prvi ribarski brod od poliestera iz brodogradilišta *Greben* u Veloj Luci. Tada je to bio najveći ribarski brod u Europi sagrađen od pojačanoga poliestera što je bilo na ponos hrvatskoj brodogradnji.¹⁵ No, javnosti se neprestano ponavljalo kako će baš oni kao narod i masa odigrati ključnu ulogu, te će njihovi ribarski i ostali privatni brodovi biti najmasovniji dio ratne strategije obrane Jadrana.¹⁶

Čuvari života na obali Jadrana imaju razne dogodovštine za ispričati poput „Kako se nebo spojilo s morem“ i slično. Kao elitnoj jedinici JRM-a dano im je na dužnost, ali njima osobno kao čast, spašavanje unesrećenih, nasukani brodovi i potonule podmornice te razne diverzantske akcije. Njihov doprinos na moru ocijenio je jedan od starješina ove jedinice:¹⁷ „Odred za spašavanje je mnogo dao našem društvu. Ne samo spašavajući već i podukom. Tamo gdje su bili ovi ljudi, tko roni dobro je upoznat s opasnostima tog hobija, pa će rado reći da svakoj nesreći u dubinama prethodi nekontrolirana znatiželja i neznanje. ... odsukivanje broda, a time su spašene milijarde i za posade dragocjeni trenuci.“¹⁸

Može se tvrditi da je sredinom sedamdesetih postojala dobro uhodana i vrlo kvalitetna brodogradnja na istočnoj obali Jadranskoga mora. Osim u već poznate i provjerene projekte, ulagalo se i u inovativne ideje. Postojaо je prostor za istraživanje. Teško je pretpostaviti da je slična situacija bila i sredinom devedesetih. Država koja je tek izašla iz dugoga i iscrpljujućega rata, našavši se u novim političkim, gospodarskim i međunarodnim okolnostima, nije imala mogućnosti da odmah ulaze u velike i nepoznate vojne i industrijske projekte.

Vrpca za najbolje

Posebna komisija dnevnih novina *Vjesnik* svake je godine uoči proslave Dana Jugoslavenske ratne mornarice izabirala kandidate za dodjelu trofeja pod nazivom „Plava vrpca Vjesnika“. Trofej je osmislio i utemeljio književnik i novinar Ratko Zvrko: „...koji je u to vrijeme bio urednik Pomorske rubrike *Vjesnika*, Zvrko je to učinio imajući na umu da više negoli bilo tko drugi pomorci dolaze u priliku da nevoljnima na moru priteknu u pomoć, riskirajući pritom i vlasti život. Zvrko je pojasnio kako je priznanje nazvano „Plava vrpca Vjesnika“, s obzirom na to da je pojam „plava vrpca“ od prije bio poznat kao priznanje kvaliteti gradnje broda. Tako je „Plava vrpca Vjesnika“ postala priznanje kvaliteti – čovjeka...“¹⁹ Vrpca je prvi put dodijeljena 1966. godine

15 „Prvi ribarski brod od poliestera“ *Vjesnik*, 11. rujna 1978.

16 „Još dva nova broda u sastavu JRM“ *Vjesnik*, 11. rujna 1976.

17 „Svaki zadatak pothvat“, *Vjesnik*, 9. rujna 1976.

18 Na ist. mj

19 „Jedinstveno priznanje za hrabrost pomoraca“, *Vjesnik*, 27. rujna 2006.

u sklopu obilježavana dana Jugoslavenske ratne mornarice. Njime se odavalo priznanje onima najzaslužnijima koji su sudjelovali u sprječavanjima nesreće ili spašavanju tuđih života. Godine 1976. ovaj su trofej primila sedmorica članova broda *Podgorke* koji su sudjelovali u spašavanju talijanskih turista s jahte *Eos*, a pojedinačna nagrada bila je dodijeljena kapetanu tankera Muzavidu Biljaliju zbog izuzetne snalažljivosti i hrabrosti koje je pokazao na djelu. Naime, pokazao je sve svoje kvalitete nakon sudara njegova tankera *Ribnice* s grčkim tankerom *Iliade* u belgijskoj luci.²⁰ Od početka devedesetih „Plava vrpca Vjesnika“ prestaje biti dio dana Hrvatske ratne mornarice i počinje se dodjeljivati odvojeno krajem svake godine, a zadržala je kontinuitet sve do danas.

Godina 1977. još se nazivala godinom Titovih jubileja. Već 24. ožujka *Galeb* je primio „Plavu vrpu“ za stvaranje ljudske solidarnosti, spašavanje od nevolja koje prijete čovjeku pojedincu i čovječanstvu. Brod *Galeb* je za svoju misiju također dobio spomenuti trofej. Godine 1977. „Plava vrpca Vjesnika“ obilježavala je svoj vlastiti jubilej od deset godina postojanja.²¹ Trofej je imao posebno mjesto u jugoslavenskoj javnosti jer je na iznimian i stanovništву puno bliskiji način nagradio one najzaslužnije mornare. S vremenom je nagrada postala dio samoga rituala i tako ga svake godine uljepšavala svojim značajem.

Gdje su tražili prve mornare?

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija svoj je Dan ratne mornarice obilježavala svakoga 10. rujna povodom osnivanja prve partizanske mornaričke jedinice 1942. godine u Podgori kraj Makarske. Nakon više od godinu dana borbe na kopnu, partizani sele svoje diverzantske akcije na morsku obalu. Osobito važno područje bila je upravo okolica Makarske gdje su partizanske aktivnosti bile najintenzivnije.²² Najviše su napadali brodove koji su se nalazili usidreni u lukama. U siječnju 1943. godine, u Podgori je formiran Prvi mornarički odred koji je imao zadatku braniti obalu i napadati pomorski promet. Odred je imao flotilu od dva naoružana ribarska broda – *Pionir* i *Partizan*.²³ Akcije su, kao i one na kopnu, bile gerilske prirode. Trgovački i transportni brodovi koji su plovili pod talijanskom zastavom bili su omiljena meta partizanskih odreda. Plod takvih akcija bilo je i naoružavanje prvih dvaju ribarskih brodova što je ujedno značilo i početak Jugoslavenske ratne mornarice. Nakon toga događaja sustavno se radilo na boljoj organizaciji i širenju pokreta po cijeloj obali. Prvi veći uspjeh postignut

20 „Trofej posadi „Podgorke“ i Muzavidu Biljaliju“, *Vjesnik*, 11. rujna 1976.

21 „Galebu“, „Ososru“ i kapetanu Miljenku Žaniću“, *Vjesnik*, 11. rujna 1977.

22 Ivan JELIĆ, *Hrvatska u ratu i revoluciji 1941. – 1945.*, Zagreb 1978., 160.

23 Berislav VIŠKOVIĆ; Janez TOMŠIĆ, *Ratna Mornarica*, Vojna enciklopedija VII, Nikola GAŽEVIĆ, ur., Beograd 1970.-1975., 787-788.

je između 31. prosinca 1942. i 1. svibnja 1943. kada je bilo zarobljeno šest mortornih jedrenjaka od kojih je *Europa* pretvorena u naoružani brod *Partizan*.²⁴

Godine 887. odigrala se epizoda, opet kod Makarske, koja je za Mlečane i Neretljane obilježila kraj 9. stoljeća. Dužd Petar Kandijan I. odlučio je prestati plaćati danak mira što je izazvalo novi mletačko-neretljanski rat. U kolovozu 887. godine odlučio je napasti Neretljane, te je zaplovio s dvanaest lađa prema jugu istočnojadranske obale:²⁵ „Došavši do ‘slavenskog brda’ (Biokova), iskrca se kod mjesta koje se zove Mucules (Makarska), premda je imao malo vojnika. Ipak je Slavene (Neretljane) koji su mu se oprli natjerao u bijeg, poubijavši mnoge između njih i pet njihovih lađa uništi sjekirama. Tek tada su navalili Slaveni i 18. dana mjeseca rujna ubili su ga ondje sa sedmoricom drugih (vojnika). A ostali su se vratili neozlijedjeni.“²⁶

Ovaj se događaj u Hrvatskoj obilježava kao dan Hrvatske ratne mornarice. Međutim, postoje elementi u toj epizodi iz srednjega vijeka koji suvremenim hrvatskim povjesničarima „zapinju za oko“. U intervjuu za tjednik *Feral Tribune* povjesničar-medijevist Neven Budak komentirao je nespretnost i neprimjerenost prilikom izbora datuma za obilježavanje Dana hrvatske ratne mornarice:

„Taj datum vezan je uz jedan sukob koji se odvio između Mlečana i Neretljana, dakle, jedne naše etničke skupine koja u to vrijeme nije niti pripadala hrvatskoj etničkoj skupini. U to doba, naime, razlikovali su se Hrvati i Neretljani, što dokazuju svi povjesni izvori. Potonji su svoje lađe kojima su gusarili po Jadranu, tom prilikom držali izvučene na obalu. Mlečani su lađe zatekli bez zaštite pa su se iskrčali da ih razbiju sjekirama... Uto su se okupili domaći ljudi, došlo je do sukoba u kojem je poginulo dvadesetak Mlečana, a među njima i sam dužd. Sukob se odvio na kopnu i iako su posrijedi bile lađe, to nije bila pomorska bitka u pravom smislu riječi...“²⁷ Još stiče kako je ta bitka bila vrlo malih razmjera i poprilično nevažna te upućuje na sukob dviju ideologija koje su se početkom devedesetih snažno zakrvile. Isto tako navodi da u bogatoj hrvatskoj povijesti postoje puno prikladniji srednjovjekovni i novovjekovni događaji i datumi koji ne potječu iz vremena hrvatske političke samostalnosti, ali barem dokazuju prisutnost i ulogu hrvatskih mornara na raznim morima. Među njima se poziva i na datum kojim se obilježavao Dan jugoslavenske ratne mornarice.²⁸

24 Jovan VASILJEVIĆ, *Pomorski vod*, Vojna enciklopedija VII, Nikola GAŽEVIĆ, ur., Beograd 1970.-1975., 321.

25 Nada KLAIĆ, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972. 28 – 29.

26 *Isto*, 29.

27 „Slavimo hrvatsku brdsку mornaricu“, *Feral Tribune*, 14. rujna 2007.

28 Na ist. mj.

Zaključak

Uzmemo li u obzir Hobsbawmovu definiciju „izmišljene tradicije“, čak i površnom analizom ova dva, u načelu vrlo bliska, rituala, obilježavana na istim rivama hrvatskih obalnih gradova, ali izgrađena unutar dva različita politička sustava, moguće je zaključiti da su njihovi tvorci u oba slučaja željeli uspostaviti kontinuitet s odgovarajućom historijskom prošlošću. Uz to da se prikladno zahvali hrabrim i čestitim mornarima, uvijek se mogao prepoznati i drugi, pozadinski utjecaj, ideološki ili politički. Njegov je kohezivni moment neupitan. Dokle dopiru korijeni tradicije hrvatskih mornara i koji je pravi povijesni marker za ritualno slavljenje trebalo bi dublje istražiti jer je referenca na koju su se pozivali devedesetih, ali i danas, očito nezgrapno određena. Na kraju, ne smije se nikako zaboraviti i obezvrijediti trud koji su uložili mornari u svim svojim nastojanjima da obrane boje svojega zanimanja. To je zanimanje svakako časno i požrtvovno, ali nikako se njime ne bi smjelo manipulirati i zlorabiti ga u svrhu jačanja političke ili ideološke pozicije jednoga sustava.

Etnologinja Dunja Rihtman Auguštin je jedna od rijetkih u Hrvatskoj koja se bavila istraživanjem socijalističkih praznika. Praznici i rituali su vrlo slabo zastupljena tema i u etnologiji, ali i u historiografiji. U svojem članku „Metamorfoze socijalističkih praznika“ navodi kako praznici i rituali ritmiziraju čovjekov život.²⁹ Zato praznici, bogati ritualnim simbolima, zaokružuju kalendarski raspored ponavljanja gradiva iz povijesti nastanka svake države. Svi se temelje na matrici koja se svake godine ponavlja uz veće ili manje oscilacije u svojemu scenariju. Dan ratne mornarice može se zamisliti kao mali kotačić koji pokreće veliku uru nacije. Kada su se pripremale ceremonije i govorili za takve prilike, osobito se pazilo na detalje. Pomoću tih detalja ritual je dobivao na svojoj funkcionalnosti. Na primjer, cijeli popratni program koji su imali u socijalističkoj Jugoslaviji služio je tome da se događaj uljepša i što prikladnije približi širemu puku. U cijeloj ceremoniji nije se zaboravilo niti na već odavno podignut Titov kult ličnosti.

Bio to 10. ili 18. rujna, taj će dan upotpuniti kalendar državnih rituala. Koliko će Dan ratne mornarice služiti tomu da se na prikidan način zahvali mornarima, toliko će biti i u službi države, odnosno nacije.

29 Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Metamorfoza socijalističkih praznika*, Zagreb 1990., 23

THE CELEBRATION OF NAVY DAY IN CROATIA DURING TWO POLITICAL SYSTEMS: THANKS TO THE SAILORS

The article „Thanks to the sailors“ deals with the celebrations of the Navy Day during the ages of two political systems in the second half of the 20th century. This day, as one of the numerous rituals of the socialist Yugoslavia and later the rituals of the independent Croatia, was allotted a special place in the calendar. Beside many similarities, some differences existed between the celebrations organized during the 1970s and the ones arranged during the 1990s. Although this day was a working day during both systems, the Yugoslavian celebration was slightly more public and was accompanied by the cult of personality of the president Josip Broz Tito. The post-war celebrations were more intimate and followed slightly different ceremonial scenarios. The Navy Day served to appropriately remember, praise, award and promote the sailors who serve the country. Another role of the celebration was to strengthen the national integrity and to create a firmer cohesion under one name, flag and ideology.

COMMEMORAZIONE DELLA GIORNATA DELLA MARINA MILITARE IN DUE SISTEMI POLITICI DIVERSI: GRAZIE AI MARINAI

L'articolo "Grazie ai marinai" esamina le modalità di celebrazione della giornata della Marina militare croata da parte dei due sistemi politici al potere nella seconda metà del XX secolo. Questa giornata occupa un posto importante nel calendario delle festività, come uno dei numerosi rituali della Jugoslavia socialista, e più tardi anche della Croazia indipendente. Accanto alle numerose similitudini, esistono pure delle differenze tra le celebrazioni condotte negli anni settanta e poi negli anni novanta. Anche se per entrambi i sistemi tale giornata è lavorativa, quella jugoslava era più massiccia ed era presente il culto della figura del presidente Josip Broz Tito, mentre quella del dopoguerra è più intima e la cerimonia viene sottoposta a cambiamenti. La funzione della giornata della Marina militare è di ricordare, lodare, premiare e promuovere i marinai che servono lo stato. Inoltre, in questo modo viene rafforzata l'integrità nazionale e si crea una forte coesione sotto un nome, una bandiera, ovvero un'ideologia.

SVJETSKA POVIJEST

World history / Storia mondiale

Vedran Bileta

POMORSKA TRGOVINA U RIMSKOME CARSTVU

Kada je 476. godine posljednji rimski car Romul Augustul poslao carsku krunu u Konstantinopol, Zapadno Rimsko Carstvo sišlo je s pozornice povijesti. Istočno Rimsko Carstvo, poznatije pod imenom Bizant, postojat će još tisuću godina kao nasljednik Rimskoga Carstva i očuvati njegovu baštinu, a na Zapadu su novonastala barbarska kraljevstva zauzela teritorij nekada slavnoga Rimskog Carstva. Europa je ušla u mračno doba, razdoblje propasti rimskih vrednota na Zapadu, prava, pisma, ekonomskoga sustava, kao i dobro razvijenih trgovačkih puteva. Rimske ceste koje su rimski vojnici i inženjeri stoljećima gradili i održavali, obrasle su korovom, veliki su gradovi napušteni, a nekad kozmopolitske luke prepuštene su zubu vremena. Pomno njegovana i dobro razvijena rimska trgovačka mreža nestala je s karte Euroazije, veze između Zapada i Istoka bitno su oslabjеле, kao i veze između Italije i sjeverne Afrike. Svaka je regija bila ponovno upućena na to da se opskrblije iz vlastitih izvora, a jedinstvo Rimskog Carstva je prekinuto. Jedinstvena valuta zamijenjena je s više njih, a u nekim je dijelovima nekada moćnoga Carstva potpuno nestala.

No, samo dvjesto godina ranije, situacija je bila potpuno drugačija. Godine 115. poslije Krista, za vladavine cara Trajana, na preko pet milijuna kvadratnih kilometara širokome potezu, od britanskih šuma do pješčanih obala Perzijskoga zaljeva, od Gibraltara do Kavkaza, od Egipta do limesa na Rajni i Dunavu, moglo se putovati dobro održavanim popločanim cestama i s jednom valutom.¹ U to vrijeme trgovini nisu smetali ni gusari ni granice, a pomagala joj je složena mreža cesta kakvu Europa neće vidjeti do dvadesetoga stoljeća te velike, dobro zaštićene luke. Dok su glavne potrebe stanovništva Sredozemlja zadovoljavali lokalna poljoprivreda i obrti, grčko-rimska civilizacija uključivala je daleko prenošenje golemih količina dobara. Mnogi gradovi, osobito u Britaniji i Germaniji, zbog slabijega su uroda redovito ovisili o uvezenome žitu s Mediterana dok su provincije poput Mezopotamije ili Dakije uvozile mramor i kvalitetno drvo. Neki dijelovi ogromnoga Carstva, osobito Egipat, Sirija, Italija, Grčka i sjeverna Afrika nisu posjedovali nalazišta osnovnih kovina. Svi su se krajevi koristili egipatskim papirusom kao materijalom za pisanje, a luksuzni su proizvodi dolazili karavanama i brodovima s Istoka.

¹ Rein TAAGEPERA, "Size and Duration of Empires: Growth-Decline Curves, 600 B.C. to 600 A.D." Social Science History 3, Amherst 1979, 125.

Veliki dio trgovine proizvoda i dobara na velike daljine bio je izravna posljedica postojanja samoga Rimskoga Carstva. Bogatstvo je bilo usredotočeno u glavnome gradu Rimu koji je u to vrijeme imao preko milijun stanovnika i trošio većinu poreza u naturi koji su isplaćivale provincije.² Da opskrba prijestolnice bude moguća, na ušću Tibera stvorena je Ostija. U početku malen lučki grad, u Augustovo doba postala je glavnom lukom u koju je iz Egipta stizalo žito za Rim, brodovi prepuni ulja i vina iz Hispanije, Dalmacije i Grčke te egzotične namirnice iz Aleksandrije.³ Rim je trošio ogromne količine ulja i vina, toliko da je od ostataka amfora (fragmenti 53 milijuna amfora) s vremenom stvoreno umjetno brdo visoko 35 metara, zvano Monte Testaccio.⁴ Osim živežnih namirnica u Ostiju je stizalo staklo i posuđe iz Korinta i Atene, a iz feničkih luka poput Antiohije, koje su predstavljale završetak karavanskih puteva iz Kine i Indije, stizali su drago kamenje, mirodije i svila.⁵ Ostija je postala poslovno središte gdje su se susretali mornari, brodari i trgovci. U gostoničama su se izmjenjivale informacije o dalekim provincijama i sklapali poslovi na svim jezicima; stvaralo se kozmopolitsko ozračje svojstveno velikim svjetskim lukama. Gospodarski razvoj Carstva potaknuo je izgradnju stambenih zgrada za sve brojnije stanovništvo, kao i kazališta, amfiteatara, hramova, vodovoda i termi. Kamen za monumentalne građevine i životinje za raskošne predstave stizali su iz istočnih provincija poput Sirije ili Mezopotamije. Najvažniji element koji je stvorio državu, legendarna rimska vojska koja je čuvala dugačke granice, trošila je velike količine poljoprivrednih proizvoda i rukotvorina. Stoga su se u i pograničnim krajevima razvili poljoprivreda, rudarstvo i obrti. Vojne zalihe, kao i ostala dobra prevozili su se velikim trgovačkim brodovima preko cijelog Sredozemlja, Crnoga mora, nešto rjeđe Atlantika, te bi se onda manjim brodovima prenosili rijekama Rhonom, Dunavom i Rajnom do konačnih odredišta u najudaljenijim provincijama. To je iziskivalo pojavu jake administracije koja je kontrolirala transportnu mrežu i prihode koji su se neprestano povećavali. Veliki gradovi – Antiohija, Massillia (Marseilles), Akvileja, Augusta Treverorum (Trier), Lugdunum (Lyon) i Aleksandrija bili su istovremeno upravna i trgovačka središta iz kojih se upravljalo raspodjelom dobara za okolna područja. Vojska, kolonije i urbanizacija bogatijih naselja u provincijama uzrokovali su u Zapadnoj Europi i na Balkanu pojačanu potražnju za proizvodima koji su davali obilježje rimskoga načina života – vino, maslinovo ulje, oružje, fino posuđe i staklo. U ranome carskome razdoblju, Italija je izvozila vino, ulje, keramiku i

2 Prvi europski grad koji će dostići taj broj bit će London i to tek u devetnaestom stoljeću!

3 Geoffrey RICKMAN, *The Corn Supply of Ancient Rome*, Oxford 1980, 95.

4 Nigel RODGERS, *The Roman World*, The Roman World, London 2006, 238.

5 Matthew BUNSON, *Encyclopedia of the Roman Empire*, New York 2002, 402.

metalne proizvode u Galiju, Britaniju i Ilirik.⁶ Proizvodnja stakla razvila se oko Kolna (*Colonia Claudia Ara Agrippinensium*). Uz Italiju, Hispaniju, Dalmaciju i sjeverna Afrika postali su veliki proizvođači vina, maslinova ulja i drugih proizvoda. Hispanijski specijalitet bila je ukusna riblja pašteta *garum* koja se u amforama slala brodovima preko cijelog Sredozemlja i prevozila rijekama kroz Galiju do dalekih odredišta poput Germanije i Britanije.⁷ Krajem 2. st. izvozna trgovina iz Italije nazaduje jer je veliki dio područja Carstva bio sam u stanju proizvoditi osnovna dobra svojstvena rimskome načinu života. Sjeverna Afrika, Grčka, zapadna obala Male Azije i dijelovi Galije zamijenili su Italiju postavši tako glavni proizvođači vina, maslinova ulja i fine keramike za cijelo Carstvo.⁸

Raspored gradova odražavao je stupanj razvitka pojedinih područja. Provincije Bitinija i Azija u današnjoj Turskoj, Betika u Španjolskoj, Sirija, Egipt, Afrika, Grčka, Italija i Provansa bili su jedni od najrazvijenijih krajeva.⁹ Pozorno proučivši kartu Rimskoga Carstva može se zaključiti da su svi ti krajevi raspoređeni uz Sredozemno more – *Mare internum*, koje je više od pet stotina godina bilo žila kucavica Carstva. Iako su Rimljani izgradili gusto i dobro održavanu mrežu popločanih cesta, putovanje i prevoženje robe njima bilo je puno sporije i skuplje od onoga morem. Naime, dok su se kopnom mogle prenijeti samo male količine robe, i to najčešće kolima koja su vukli volovi ili mazge (što će se uz neznatne izmjene zadržati sve do kraja devetnaestoga stoljeća, tj. do izuma željeznice i automobila), brodovima se moglo jeftinije i brže prenijeti puno više robe na velike udaljenosti. Na primjer, od Gadesa, glavne hispanijske luke, brodu je za put do Ostije – vrata Rima, uz povoljan vjetar i mirno more trebalo oko sedam dana. Od Massallije do Aleksandrije trebalo je oko 30 dana, a za transport žita, najvažnijega poljoprivrednoga proizvoda za Rim, od Aleksandrije do Ostije trebalo je oko 10 dana.¹⁰ Plovila su se neprestano usavršavala, trgovački brodovi dostigli su svoj vrhunac tijekom carskoga razdoblja. Brojni prikazi i olupine donesene na svjetlo dana zahvaljujući podvodnim istraživanjima otkrili su izvanredne tipološke razlike – postojalo je više od trideset različitih vrsta trgovačkih brodova, od plovila za kratku i srednju obalnu plovidbu do velikih trgovačkih brodova, uz ribarske brodice i pomoćna plovila za određene namjene. Tipovi trgovačkih brodova (*corbita, gaulus, ponto, clavigata*, itd.) varirali su prema geografskom porijeklu i obliku trupa.¹¹ No, s tehničkoga gledišta postojala je tipološka homogenost među tim plovilima kao posljedica brojnih prilagodbi

6 David POTTER, *A Companion to the Roman Empire*, Oxford 2006, 289.

7 BUNSON, *Encyclopedia of the Roman Empire*, 216.

8 RODGERS, *The Roman World*, 210.-211.

9 *Isto*, 211.

10 Kevin GREENE, *The Archeology of the Roman Economy*, Berkeley 1990, 28.

11 *Isto*, 24.

za plovidbu preko Sredozemnoga mora, koje su Rimljani prozvali – *Mare nostrum*. Zahvaljujući ikonografiji brodova može se rekonstruirati značajan dio karakteristika te klase plovila. Tako je npr. oblik trupa mogao biti simetričan ili asimetričan. U prvome primjeru krma i pramac bili su identični, dok je u drugome pramac bio lociran na nižoj razini. Krma je u većini slučajeva završavala labuđom glavom usmjerenom prema sredini broda. Pramac je završavao kljunom, koji kod trgovačkih brodova nije služio kao ovan, već kao strukturalna osobina ojačavši nautičku kvalitetu plovila. Brodovi su posjedovali složeni sustav za kormilarenje, bočna kormila ili kormilarna vesla, koji se nalazio u krmnome dijelu. Njime se upravljalo preko sustava užadi koja su se okretala duž svoje osovine. Manevre se izvodilo polugom (*tiler*) postavljenom okomito na veslo (*clavus*).¹² Ovo antičko kormilo funkcionalno je na principu poluge koja je olakšavala kormilarov posao. Iako su trgovački brodovi s miješanim pogonom (*actuariae*) bili česti, većina trgovačkih brodova bila su plovila na jedra s jednim, dva ili tri jarbola. Jedra su bila kvadratna i njima se upravljalo pomoću kompleksnog sustava užadi. Neki su brodovi imali i malo trokutno jedro (*superparum*) koje se nalazilo iznad poprečnice.¹³ Da zadovolji različita traženja trgovine, nosivost brodova bila je vrlo promijenljiva. Prema pisanim izvorima, brod s kapacitetom od 10 000 modija žita (oko 70 tona) pripadao je nižem redu plovila čija se nosivost smatrala dovoljnom da se koristi za dobavu hrane gradu Rimu i iskoristi pogodnosti koje je nosila dozvola države.¹⁴ To su bili najmanji od brodova srednje nosivosti koji su činili najveći udio trgovačkih plovila u floti Carstva, s kapacitetom koji je znao preći 100 tona, kao i oni velike nosivosti (3 000 amfora – 150 tona) koji se spominju u pisanim izvorima, a potvrđeni su i brojnim podmorskим otkrićima. Podmorska arheologija i stari manuskripti iz klasične antike svjedoče o postojanju ogromnih rimskih trgovačkih flota. Uz obalu južne Francuske, kod mjesta Madrague de Giens nađen je trup olupine iz prvoga stoljeća. Nađeni brod bio je dugačak oko 40 m, a na njemu je pronađeno oko 400 tona tereta: 6 000 amfora visokih 1,60 m od kojih je svaka mogla prenijeti 60 litara vina ili maslinova ulja.¹⁵ Postoji i potvrda antičkih pisanih izvora koji spominju *muriophorio* nosivosti od 500 tona, nosač 10 000 amfora koji se koristio u ranome carskome razdoblju i bio najveći brod svoga vremena. Najniža granica brodova najviše nosivosti time je bila postavljena na 50 000 modija (330 tona).¹⁶ A postojali su i još veći brodovi! Tijekom helenističkoga razdoblja

12 *Isto*, 27.

13 Lionel CASSON, *Ships and Seamanship in the Ancient World*, New Jersey 1971, 273.

14 RODGERS, *The Roman World*, 210.

15 GREENE, *The Archeology of the Roman Economy*, 25.-27.

16 Nakon pada Zapadnoga Rimskoga Carstva takvi će se brodovi pojaviti na Sredozemlju tek krajem XVI. stoljeća.

Hijeron II. Sirakuški dao je sagraditi brod *Syracusia* za prijevoz žita.¹⁷ No, zbog njegovih ogromnih dimenzija nijedna ga sredozemna luka nije mogla primiti osim Aleksandrije gdje je poslan kao dar Ptolomeju III. Još jedno takvo plovilo bio je Kaligulin brod sagrađen za prijevoz obeliska (1 300 tona) koji je nakon što je potopljen iskorišten za temelje svjetionika Klaudijeve luke u Ostiji, ili brod *Isis* nosivosti od 1 200 tona. Poput *Syracusie*, *Isis* je bio brod za prijevoz žita aleksandrijske trgovačke flote, dakle ranijega, helenističkoga razdoblja. Ipak, sve njih zasjenila su dva prava giganta sagrađena kao ploveće palače, pronađena u jezeru Nemi, svaki oko 70 m dug!¹⁸ Stalna „policijska“ zaštita Mediterana nekoliko je stoljeća bila jedan od glavnih faktora uspjeha rimske trgovine jer su rimske ceste bile građene više za noge ili kopita, nego za kotače i nisu mogle podnijeti transport dobara na velike udaljenosti.¹⁹ Rimski brodovi bili bi lak plijen za pirate da nije bilo trirema rimske mornarice.

Nakon što je Oktavijan August, prvi rimski car, učvrstio granice carstva i uveo *Pax Romana* – razdoblje velikoga blagostanja, bogatstva i mira; veleposjednici, aristokracija, namjesnici provincija i pobjednički generali našli su se okruženi ogromnim bogatstvom koje nisu znali kako utrošiti. Sljedeća će dva stoljeća Rimsko Carstvo uživati u miru i blagostanju. Rimski zlatnici koji su kolali cijelim Carstvom bili su jamstvo u trgovaju s dalekim zemljama. U rudnicima Las Medulas u srcu Španjolske vadilo se zlato za kovanje većega dijela toga novca. Ključno za Rimsko Carstvo, to zlato preobratilo je gospodarsku strukturu Carstva.²⁰ Na rimskome forumu još se i danas nalaze ruševine Saturnova hrama koji je služio kao državna riznica za više od 100 tona zlata, jamstva za javne rade, vojne pohode i trgovinu.²¹ Trgovalo se na veliko, svake godine Rimljani bi na Istoku kupovali robu u vrijednosti od čak 50 milijuna sestercija što bi danas bilo ogromna svota. Velika količina zlatnika kolala je Sredozemljem sve do Indije i Kine. Poznatim Putem svile dugim oko 11 000 km u Rim je dolazilo dragi kamenje, začini, mirodije i svila, a odlazilo staklo, koralji, jantar, srebro i zlato. Nakon što bi brodovi dopremili robu do Antiohije, karavelane su trebale prijeći stepu i savladati snježne klance azijskih planina, preko pustinje Takla-Makan, kroz čuvena Vrata od žada, sve do kineske prijestolnice

17 CASSON, *Ships and Seamanship in the Ancient World*, 185.

18 Isto, 215.

19 Kola nisu bila pogodna za duža putovanja jer nisu imala ni amortizere, ni gumene kotače (bit će izumljeni tek u 20. st.), pa je transport robe (pogotovo lomljive) tako bio vrlo otežan.

20 Lewis, P. R. and G. D. B. Jones, *Roman gold-mining in north-west Spain*, Journal of Roman Studies 60, 1970, 169.-185.

21 Uz legendarnu riznicu Lidijskoga kralja Kreza, Saturnov hram bio je jedna od najvećih riznica staroga vijeka.

Luoyang.²² Tu bi razmijenili robu, i krenuli nazad prema Rimu.²³ Gradovi na čvorištu tih puteva, poput Hatre, Palmire i Apameje doživjeli su ogroman procvat zahvaljujući trgovini.²⁴ Ali pojavom države Parta, doseljenoga iranskoga naroda na području nekadašnjega Perzijskoga Carstva, Rim se našao upleten u ratove radi nadzora karavanskih putova. Bilo je potrebno naći nove puteve do Istoka. Veliki trgovački brodovi, poput onoga pronadenoga na jugu Francuske, zbog velikoga su obujma i navigacijskih karakteristika bili pogodni za plovidbu otvorenim morem te su plovili prema Indiji i Dalekomu istoku. Detaljni opisi luka i trgovinskih artikala oko Indijskoga oceana mogu se naći u Periplu o plovidbi Crvenim morem. Nakon što bi prošli luke Berenice, Leulos Limen i Myos Hormos na crvenomorskoj obali rimskoga Egipta, mornari bi koristili monsune da preplove Indijski ocean od Arabie Felix do luka Muziris i Nelkynda u indijskome Malabaru.²⁵ Glavni trgovački partneri u južnoj Indiji, tamilske dinastije, posredovale su u carskoj trgovini s Kinom. Mnogo rimskih predmeta nađeno je u Indiji, npr. na arheološkome nalazištu Arikamedu kraj današnjega grada Pondicherrya.²⁶ Velike zalihe rimskoga zlata pogodovalle su povlaštenomu odnosu indijskih i rimskih trgovaca što je stvorilo uvjete za diplomatske odnose i pogodovalo uvozu i izvozu.²⁷ Koristeći se povoljnim monsunima, Rimljani su svake godine slali u Indiju oko stotinu brodova, naročito na jug poluotoka Dekan, u potrazi za skupocjenim proizvodima koji su se prodavali duž cijelog Carstva, posebno u Rimu, uz očito veliku dodatnu vrijednost. Ljeti se uz pomoć jugozapadnoga vjetra plovilo za Indiju, a zimi iz Indije. Uz pomoć fiksnih četrvrastih jedara u četrdeset dana preplovio bi se Indijski ocean, a pridoda li se tome trideset dana plovidbe Crvenim morem i Sueskim kanalom koji su Egipćani prokopali sve do istočnoga rukavca Nila te još dva tjedna plovidbe do grada Rima; Indija je od Ostije bila udaljena oko tri mjeseca plovidbe.²⁸ Morski prijevoz bio je jeftiniji, ali riskantniji od kopnenoga. Brodovima koji bi savladali tajfune hirovitoga Indijskoga oceana prijetila je opasnost od gusara. Nakon uspostavljanja trgovine s Indijom, Rimljani su produljili svoj put oko podkontinenta kako bi dosprijeli do Kine. S moćnom dinastijom Han koja je u to vrijeme vladala Kinom razvili

22 RODGERS, *The Roman World*, 213.

23 Posebno važan bio je papar koji se stavljao u sva rimska jela i bio na cijeni zbog svojih gastronomskih i afrodizijskih svojstava.

24 Hatra će ostati sjedište rimske vojne i civilne uprave na Istoku sve do osvajanja Sasanida u 3. st. kada će njezino mjesto u Carstvu preuzeti Antiohija.

25 RODGERS, *The Roman World*, 212.

26 Kenneth W. HARL, *Coinage in the Roman Economy*, 300 B.C to A.D 700, Baltimore 1996, 291.

27 Suvremeni povjesničari smatraju da je Las Medulas bio najvažniji sustav rudnika Carstva iz kojega je dolazilo oko 3/4 zlatnih rezervi. Presušivanjem zlatne žile Las Medulasa početkom 3. st. započela je kriza i siromašnje Rimskoga Carstva.

28 GREENE, *The Archeology of the Roman Economy*, Berkeley 1990, 25.-27.

su dobre trgovačke odnose. Rimljani bi razmjenjivali proizvode od obojenoga stakla, tamjan iz Arabije i sredozemne koralje za svilu. Po cijeloj Indokini osmislili su trgovačke ispostave koje su vodili tamilski trgovci čiji bi brodovi plovili sve do kineskih luka Canton i Chang-Cheou gdje bi se ukrcavala svila i ostala kineska luksuzna roba nakon čega se kretalo na dug put prema Rimu.

Početkom 3. st. Rimsko je Carstvo ušlo u razdoblje gospodarske i vojne krize koja se odrazila i na trgovinu. To se najviše odrazilo na zapadne provincije čija je gospodarska aktivnost znatno oslabjela. Da bi se mogla isplaćivati vojska vlast je počela polagano smanjivati količinu srebra u kovanome novcu. Došlo je do sveopće inflacije. Pad vrijednosti novca i nestabilnost Carstva utjecali su najprije na slabljenje, a kasnije i na prekid prekoceanske trgovine s Istokom. Oko 300. godine Dioklecijan je privremeno obnovio stabilnost, uveo je novi porezni sistem, ukinuo inflaciju, a Ediktom o cijenama odredio je najvišu cijenu svih proizvoda u Carstvu, od običnoga luka do skupocjene svile.²⁹ Od tada je vlast zadovoljavala potrebe službenika, vojske i velikih gradova, a sam prijevoz dobara postao je porezna dužnost. Ustanovljen je novi novac sa zlatnom podlogom, ali se brza devalvacija bakrenoga novca nastavila sve do kraja 4. stoljeća. Udio novčanoga i tržišnoga gospodarstva znatno se smanjio. Carstvom su se počele širiti velike epidemije koje su pokosile na tisuće stanovnika, poput one velikih boginja krajem 3. stoljeća. Iako je Dioklecijan reorganizirao vojsku, s početkom provala barbara postalo je jasno da postojeća vojska neće moći obraniti ogromne granice. Potražnja za vojskom postala je tolika da je sami građani Carstva nisu mogli namiriti. Zato se pribjeglo uvođenju barbara-plaćenika na što se trošio ogroman novac iz državne blagajne. Uz to, na istočnim granicama Parti su počeli postajati sve ozbiljnija prijetnja Carstvu čime je ugrožen Put svile prema Mediteranu. Da obrane granice ili kupe mir carevi su počeli usmjeravati zadnje rezerve novca na Istok.³⁰ Brana koja se gradila preko 500 godina počela je pucati na svim stranama. Godine 312. Konstantin seli prijestolnicu na istok u Bizant, kasnije Konstantinopol, dok Rim sve više gubi značenje. Godine 395. Teodozije dijeli Carstvo na Istočno i Zapadno. I dok se Istočno – Bizantsko Carstvo, uspijeva održati, i započeti novi uspon te će trajati još tisuću godina; Zapadno sve više propada. Zbog izbijanja bolesti i kriminala te nedostatka novca za održavanje gradova, sve više lokalnih aristokrata i obrtnika počinje odlaziti na selo. Tako su gradovi na Zapadu opustjeli, a s njima i cijelokupna infrastruktura. Cestama se zbog sve većih opasnosti sve manje putuje, zbog slabljenja mornarice i ponovne pojave gusara luke su zapuštene, a velika je trgovačka sredozemna mreža ukinuta. Godine 476. kada je Zapadno Rimsko Carstvo propalo zapečaćena je sudbina

29 David S. POTTER, *The Roman Empire at Bay AD 180-395*, New York 2004, 217.

30 Peter HEATHER, *The Fall of the Roman Empire*, New York 2005, 100.

razvoja trgovine na Zapadu za mnoga stoljeća koja će tek doći.

Rimsko gospodarstvo, kao i samo Carstvo, bilo je puno protuznačnosti. Iako su jedinstvo i veličina države bitno pogodovali razvoju trgovine, posebno pomorske, bila je i izuzetno skupa za održavanje. Nakon što je car Hadrijan 117. godine povukao vojsku iz nekih provincija te utvrdio granice postalo je jasno da je daljnja rimska ekspanzija postala nemoguća, te da će se Carstvo morati početi braniti. Velike zalihe zlata za koje se činilo da će trajati tisuće godina, i neograničeno se trošile na luksuz i ogromne javne i privatne radove, počele su se ubrzano smanjivati. Bez zlata izdržavanje vojske za obranu granica postalo je jedva moguće, a nakon velikih epidemija i barbarskih provala potpuno neizvedivo. Potreba za većom kopnenom vojskom u kasnome Carstvu uzrokovala je zanemarivanje mornarice, a samim time i slabljenje trgovačke flote. Razvoj trgovine bio je usporen skupoćom i nerazvijenošću kopnenoga prijevoza koji je ovisio više o volovima, magarcima i mazgama nego o konjima. Od samoga početka rimskome trgovačkome staležu nedostajalo je kapitala i nije uživao društveni ugled. Razvoj provincija ograničavala je carska centralistička politika. No uz sve te nedostatke, trgovina je imala mnoge prednosti, postojala je savršena mreža cesta koja je povezivala skoro sva važnija mjesta u Carstvu, izvanredno razvijena pomorska trgovina od Britanije pa sve do Kine, jedinstveni kovani novac, vrlo učinkovita uprava koja se brinula za blagostanje cijele države te vojska koja je sve to osiguravala. S propašću Carstva Europa je unazađena za duže vrijeme. Trgovina će se vratiti na mjesto kakvo je imala u Carstvu tek zemljopisnim otkrićima u petnaestom stoljeću, milijunskoga grada poput Rima u Europi neće biti sve do devetnaestoga (London), a organizirana cestovna mreža pojavit će se tek početkom dvadesetog stoljeća. Iako je Istočno Rimsko Carstvo nastavilo postojati još tisuću godina, i dijelom očuvalo tekovine rimske civilizacije pa tako i snažnu trgovačku mrežu, Europa više nikada neće biti tako ujedinjena pod jednom državom s jednim zajedničkim jezikom, valutom i misli – kakva je bila za postojanja Carstva.³¹ S propašću Zapadnoga Rimskoga Carstva u petome stoljeću Zapad je ušao u srednji vijek, u razdoblje nazvano Mračno doba.

31 U 6. st., za vladavine cara Justinijana I., skupina redovnika uspjela je prokrijumčariti grančicu s dudovim svilcima iz Kine u Bizant. Od tada će pa sve do 11. st. Bizantinci održavati monopol u proizvodnji svile.

MARITIME TRADE IN THE ROMAN EMPIRE

A significant segment of the longdistance trade was the direct consequence of the existence of the Roman Empire itself. The wealth was accumulated in Rome, the capital city, which at that time had a population of over one million and spent the majority of the taxes paid in kind by the provinces.

A close inspection of the map of the Roman Empire leads to the conclusion that the most developed regions were situated along the coasts of the Mediterranean sea – the Mare internum. Although the Romans built a dense and well maintained network of stone-paved roads, the travel and transport of goods was considerably slow, in comparison with the features of the sea transport. Maritime transport was cheaper, faster and was able to handle large quantities of freight and transport it to distant locations. The use of the road transport system usually implied smaller amounts of goods which were transported by carts drawn by oxen or mules.

Roman commerce had many advantages; the existence of the perfect network of roads which linked almost all of the most important locations within the Empire, the extraordinarily developed maritime trade from Britain to China, single currency, very efficient administration which was responsible for the well-being of the whole state and the army which supported the whole system.

With the fall of the Empire the whole Europe entered a period of recession. The trade would not recuperate the position it had during the Empire until the geographical discoveries in the 15th century, another European city with more than one million inhabitants would not emerge until the 19th century (London) and the organized road network would appear at the beginning of the 20th century.

IL COMMERCIO MARITTIMO NELL'IMPERO ROMANO

Nell'antichità, gran parte del commercio a lunga distanza di beni e servizi era una diretta conseguenza dell'esistenza dell'Impero romano. La ricchezza era concentrata nella capitale, a Roma, che in quel periodo contava più di un milione di abitanti e consumava la maggior parte dei tributi che le provincie pagavano in natura.

Osservando attentamente la cartina dell'Impero romano, si può concludere che le regioni più sviluppate erano quelle disposte lungo il Mare Mediterraneo – Mare internum. Anche se i Romani avevano costruito una fitta rete di strade lasticate, i viaggi e il trasporto della merce erano molto più lenti e costosi in confronto di quelli per mare. Infatti, per terra poteva venir trasportata soltanto una piccola quantità di merce, per lo più su carri trainati da buoi o muli, mentre le navi potevano trasportare grandi quantità di merce a grande distanza, il che era molto più conveniente.

Il commercio romano aveva molti vantaggi: l'esistenza di una rete stradale che collegava quasi tutti i luoghi più importanti dell'Impero, il commercio marittimo, che si estendeva dalla Britannia alla Cina, sviluppato in modo straordinario, delle particolari monete coniate, un'amministrazione molto efficiente che si preoccupava del benessere di tutto lo stato e l'esercito che ne assicurava le condizioni.

Con la caduta dell'Impero, l'Europa regredisce di qualche centinaio di anni, il commercio ricupererà il livello raggiunto durante l'Impero appena con le scoperte geografiche del XV secolo, in Europa non ci saranno città milionarie fino al XIX secolo (Londra), una rete stradale organizzata apparirà appena all'inizio del ventesimo secolo.

Nina Džeko

PUTOVANJE OD MASSALIJE DO MARSEILLEA

Osnovan kao Massilia, danas znan kao Marseille, grad je u kojem se prošlost i sadašnjost savršeno isprepliću, gdje vlada skladni suživot različitih kultura. Istovremeno je ružan i lijep; opasan, ali pitom. Grad leži u zaljevu istočno od ušća rijeke Rhone već više od dva tisućljeća gdje se razvijao bez posebnoga urbanističkoga plana ne skrivajući nam danas svoj povjesni kontinuitet.

U doba kada Grčka osniva svoje kolonije uz obalu Crnoga mora, na sjeveru Afrike i jugu Italije, kolonizatori dolaze i do juga današnje Francuske. Kolonija osnovana 600. god. pr. Kr. ubrzo postaje središte grčke kulture te se osnivaju druge gradove kao što su današnja Nica, Antibes i Avignon.¹ Zahvaljujući svojemu geografskome položaju Massalia se vrlo brzo počela razvijati kao trgovačka luka i kulturno središte sa statusom republike. Osnovana prvenstveno iz komercijalnih ambicija, počinje kontrolirati morske rute koje vode k zapadu i učestalo dolaziti u kontakte sa sjeverozapadom Afrike, Galije i Španjolske. Za sve primorske gradove more je imalo i ima nezamjenjivo značenje – ono je poveznica između juga Europe, sjevera Afrike i Bliskoga istoka. Sredozemno je more područje dodira među civilizacijama koje su se na njegovim obalama razvijale i širile svoj utjecaj. Geografski relativno malen, prostor Mediteranskoga mora i njegovih obala iznimno je važan upravo zbog neprekidnih dodira koji se odvijaju među državama i narodima koji se uspinju i propadaju, jačaju pa slabe ostavljajući, možda i nemamjerno, djeliće svojega nasljeđa i svoje kulture drugima.

Šetnja Marseilleom otkriva tu sjedinjenu raznolikost i mediteranski duh. „Mediteranski su domoroci više pripadali gradu nego državi ili naciji“² rečenica je kojom se današnji stanovnici Marseillea mogu opisati, a grad čine ljudi, a ne zidine. Boraviti u tom gradu nije isto kao boraviti u nekom drugom dijelu Francuske, a i stanovnici za sebe kažu da su *marsejci*, a ne Francuzi.

O povijesti grada

Ubrzo nakon što je grad osnovan, postaje jedan od glavnih trgovačkih središta staroga svijeta. U skladu s time postaje i priznato kulturno središte. U

1 Povijest svijeta I. dio, Split 2005., 203.

2 Predrag MATVEJEVIĆ, *Mediterranski brevijar*, Zagreb 2007., 18.

4. stoljeću pr. Kr. Pitej (grč. Phyteas)³, stanovnik ove grčke kolonije, geograf, matematičar, astronom i istraživač, zaputio se na sjeverozapad Europe gdje je došao do obala britanskoga otoka, a njegovi se zapisi navode kao prvi povijesni zapisi o Stonehengeu i nazivu Britannia. Također je prvi opisao fenomen polar-noga dana i utjecaj mjeseca na plimu i oseku. Takav pojedinac sigurno je pomogao ugledu Massalije na Mediteranu. Velika prometna luka nije se razvijala nesmetano; ligurijsko pleme sa sjevera počelo je uzastopce napadati grad, stoga 125. godine pr. Kr. u pomoć pozivaju Rimljane koji im pomažu obraniti grad. Niti stotinu godina kasnije Rimljani dolaze u Provansu, ali Massalia, sada zvana Massilia, ostaje slobodan trgovački grad. Međutim, 49. godine pr. Kr. izabire krivu stranu u borbi između Pompeja i Julija Cezara te kada je Pompej poražen, Massalia gubi svoje teritorije i politički utjecaj.

Bez obzira na te gubitke, ostaje veliki trgovački i opskrbni centar prvenstveno zbog pogodnoga položaja na ušću Rhone i bogatoga tla, kao i ostatak južne Galije u koju su Rimljani došli i počeli doseljavati narod s Italiskoga poluotoka. Takav je potez unio promjene – rimsку administraciju i pljenidbu zemlje za nove stanovnike. S kulturološke strane, grčka je kultura bila izrazito prisutna, čak je i novac oponašao stater Aleksandra Makedonskog, a kovali su ga od zlata kojim je Galija obilovala u riječnim područjima. Rimljani su nastavili s izvozom i uvozom robe u Massiliji gdje se opskrbljivalo keltsko plemstvo šireći tako razmjenu kulturnih dobara.⁴ Jug se Galije postepeno počinje romanizirati kroz jezik, arhitekturu i modu. Nekoliko stoljeća kasnije, u vrijeme procesa raspada Rimskoga carstva, trgovačke su se flote smanjile i Massilia gubi snagu i važnost koju je do tada posjedovala. Barbarska plemena pljačkala su grad koji se nije mogao obraniti ni od napada ni od raznih zaraza pa nazaduje u svakome pogledu. Međutim, sa širenjem kršćanstva na to područje počinju se događati spore promjene zahvaljujući crkvi koja preuzima upravu. Svoj procvat Marseille doživljava u vrijeme križarskih ratova, oko 1214., kao polazna luka brodovima odvozeći križare, a dovozeći žito, svilu i mirodije koje su uglavnom vodenim putevima prodavali dalje. Čak postaje i nezavisna republika sve do 1252. kada ga pod svoju upravu stavlja Karlo I. Anžuvinac kao grof Provanse. Nekoliko stoljeća kasnije, točnije 1720., grad je poharala kuga te je ostao bez polovice od ukupno 90 000 stanovnika. Ubrzo dolazi do promjena u državi i izbija revolucija pa iz Marseillea u Pariz kreće petstotinjak dobrovoljaca pjevajući pjesmu koja je postala francuska himna. Uz uspone i padove kroz stoljeća, marseillska je luka do Drugoga svjetskoga rata bila glavna luka Francuske i unatoč bombardiranju samoga centra grada (stare luke i distrikta Panier) kao središta Francuskoga

3 Ivo GOLDSTEIN (gl.ur.), *Povijest, sv.3 - Helenizam i rimska republika*, Zagreb 2007., 125.

4 ISTI, *Povijest, sv.4 - Rimsko carstvo*, Zagreb 2007., 188.

pokreta otpora, ubrzo se obnavlja, modernizira i nastavlja sa svojom funkcijom tranzitne luke za čitavu Europu. Danas je Marseille veliko industrijsko središte s mnogo gospodarskih djelatnosti, a lučki kompleks Marseille – Fos jedan je od najvećih u Europi. Osim industrijskoga, to je i kulturno središte, mediteranski grad koji kao i „svi mediteranski gradovi žive od uspomena više nego drugi. U njima je prošlost često važnija od sadašnjosti.“⁵

Europort du sud

Francuska je i atlantska i mediteranska zemlja, ali južna obala bila je važnija u smislu velikih geografskih otkrića i trgovine, pogotovo nakon izgradnje Sueskog kanala i francuske angažiranosti u Sjevernoj Africi u 19. stoljeću, a posebice, naravno, – Marseille.⁶ Širenjem kolonijalnih posjeda ponajprije u Africi ubrzan je razvoj mornarice, ojačan je pomorski promet i ima posredničku ulogu između atlantskih zemalja Europe prema Bliskom istoku.

U posljednjih stotinjak godina kompleks luke prošao je kroz nekoliko etapa razvoja i širenja pa je današnji Marseille – Fos dugačak otprilike 50 kilometara koji je u diskontinuitetu zbog prirodnih uvjeta.⁷ Pojavom parobroda počinje se širiti izvan stare luke držeći od tada korak s razvojem tehnologije. To su razlozi zbog koje se naziva „europskom lukom juga“.

Spominjući more, Marseille i Francusku, nezaobilazno je spomenuti i francuski kolonijalni imperij koji je procvao u 17. stoljeću i trajao do sredine 20. stoljeća; u postavljanju kolonija preduhitrili su ih Španjolci, Portugalci te Britanci s kojima su se sukobljavali. Te su kolonije obuhvaćale veliki teritorij, od današnje Kanade (Quebec, nazvan Nova Francuska) preko Louisiane, duž Mississippija u Americi, Pondicherryja i Chandernagora u Aziji, Senegala, Madagaskara⁸ te kasnije među ostalima i Maroka, Alžira i Tunisa, kao i mnoge zemlje podsaharske Afrike. Uključivši sve kolonije (sjeverna i južna Amerika, Afrika, Indijski ocean itd.) francusko je kolonijalno carstvo zajedno s maticom u razdoblju između dva svjetska rata sadržavalo 8,5 posto svjetskoga teritorija.

Takvi su događaji uvelike utjecali na demografiju Marseillea. Budući da su se ljudi iz raznih zemalja vjekovima ovdje naseljavali, njegovo je stanovništvo oduvijek bilo heterogeno. Ovaj je mediteranski grad uvijek vrlo uspješno apsorbirao nove valove imigranata i prilagođavao se potrebama raznovrsne populacije iskorištavajući na najbolje načine ljudske (i prirodne) potencijale.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do velikoga ekonomskoga rasta pa

5 P. MATVEJEVIĆ, *n.dj.*, 22.

6 Nikola STRAŽIČIĆ, *Pomorska geografija svijeta*, Zagreb 1996., 109.

7 *Isto*, 113.

8 Slaven BERTOŠA, *Svjetska povijest modernog doba*, Zagreb 2004., 113.

Francuska postaje predvodnička sila izvoza u svijetu što također dovodi do demografskoga rasta, posebice zato što je potreba za radnom snagom – imigrantima – bila velika. Godine 1987. cjelokupno je stanovništvo države naraslo za petinu; u Francuskoj danas živi 4,3 milijuna stranaca koji čine 1/3 radničke klase i uglavnom dolaze iz sjevernoafričkih zemalja.⁹ Ovakva etnička raznolikost tipična je upravo za – Marseille.

Heterogeno stanovništvo

Poznato je da je cjelokupni mediteranski prostor konglomerat nacija, jezika, kultura i religija, raznolikih stopa prirodnoga kretanja stanovništva i stupnja ekonomske raznolikosti. Snažne se migracije neprestance odvijaju. Zbog svojega geografskoga položaja i statusa Marseille je uvijek bio točka dolazaka i odlazaka stranaca; od tuda se kretalo na udaljene destinacije, no mnogo je i onih koji su ostali. Na početku Prvoga svjetskoga rata četvrtinu stanovništva činili su Talijani. Nakon rata u grad se naseljava 14 000 Armenaca (od 60 000 koji su bježali od tzv. armenijskog genocida) tako da se 2 000 pridošlih Grka jedva i zamjetilo. Nakon 1962. i Francusko-alžirskoga rata u grad stiže 150 000 Alžiraca. I tako je Marseille do 1974. bio središte za priljev useljenika kao radne snage u Francuskoj.

10

Populacija	Grad Marseille
Francuzi	743 747
Stranci	56 102 (7%)
Europska unija	8 932
Alžirci	24 546
Marokanci	3 640
Tunižani	7 251
Turci	916

Ova tablica pokazuje da je veliki broj useljenika sjevernoafričkoga porijekla. No, sve je veći broj onih koji imaju francusko državljanstvo pa se u tablici

9 Jean CARPENTIER, *Povijest Francuske*, Zagreb 1999., 299.-300.

10 www.unesco.org/most/p97mars.doc, Multicultural policies nad modes of citizenship ni European cities, by Damian Moore

vode pod francuskom nacionalnosti jer vlasti ne dijele stanovništvo po etničkoj, već nacionalnoj osnovi. Većina je koncentrirana u jednome dijelu grada koji se naziva „trokutom siromaštva“ i pozicioniran je nedaleko od *Vieux porta*, uz *Course Julien*, dio grada u kojem obitavaju studenti i umjetnici te se organiziraju mnoga događanja. Unutar toga „trokuta“ živi četvrtina stanovnika, a sama podjela stanovništva ne zasniva se na centar i predgrađa kao u većini gradova, već na stari dio grada i rezidencijalni dio.

Useljenici se socijaliziraju kroz razne udruge (nacionalno, kulturno ili vjerski temeljene poznate kao *quartier*), tj. kroz blisku lokalnu okolinu da bi se čim prije uklopili u sustav i bili neovisni. Takva udruženja organizirana su i zbog nezadovoljstva socijalnim radnicima kojima predbacuju zastarjeli princip rada. Za vlasti su takve udruge način da reguliraju socijalni život unutar toga „trokuta“ u gradu.

Danas je Marseille zajedno s Francuskom, Egiptom, Jordanom, Libanonom, Marokom i Tunisom osnivač *The Marseille Center for Mediterranean Integration* (MCMI). Centar ima zadaću poboljšati suradnju i pomoći razvojnoj politici u smjeru integracija na samome Mediteranu. Omogućava javnosti i nezavisnim institucijama svih regija da rasprave svoje namjere i potrebe učeći jedni od drugih i time jačajući lokalni, nacionalni i regionalni kapacitet i međuzavisnost. Također, neki su od ciljeva i urbanistički razvoj, razvoj logistike transporta i školovanje mladih u ekonomskim i tehnološkim odsjecima.

„Kao osnivač član MCMI-a grad Marseille će imati mogućnost poboljšati svoje vještine kroz višestranu kooperaciju programa. Razvojni programi bit će korisni i efektivni zahvaljujući udruživanju finansijskih sredstava od strane svih partnera. Fokejski grad time nanovo učvršćuje svoj položaj na sredozemnom moru.“¹¹ rekao je Jean-Claude Gaudin, gradonačelnik Marseillea.

11 <http://europa.eu>

TRAVEL FROM MASSALIA TO MARSEILLE

Founded as Massallia, today known as Marseille. This is the city where the past and the present are perfectly entwined, where different cultures coexist harmoniously. Ugly and beautiful at the same time, dangerous, but gentle. The city lies in the bay eastward from the mouth of the river Rhone for more than two thousand years, where it developed without a special urban plan. This port town was founded as a Greek colony and was established for commercial reasons in the first place. Nevertheless, Marseille soon controlled the sea routes leading to the west. Around the year 100 B.C., with the arrival of the Romans, the city is referred to as Massilia. Throughout its history Marseille has been an important trade centre and a lure for the settlers. The entire Mediterranean region represents a conglomerate of nations, languages, cultures and religions. Marseille is also known for its ethnic diversity and is therefore often called the Gates of the Orient. Although France has the access to the Atlantic, the southern coast played a more significant role in relation to great geographical discoveries and trade, especially after the construction of the Suez canal and the French engagement in northern Africa in the 19th century. The port complex of Marseille is today one of the biggest transition ports in Europe. This (un)typical Mediterranean city of a long and dynamic history is nowadays the co-founder of the Marseille Center for Mediterranean Integration, which was founded with the aim to support the processes of cooperation, development and integration within the Mediterranean region. According to the mayor Jean-Claude Gaudin, by this move „the Phocaean city reaffirms its position in the Mediterranean.“

VIAGGIO DA MASSALIA A MARSIGLIA

Fondata come Massalia, oggi conosciuta come Marsiglia, è la città in cui il passato e il presente formano un intreccio perfetto, in cui vige una convivenza armoniosa tra culture diverse. Allo stesso tempo, essa è spiacevole e bella, pericolosa e docile. La città è situata nell'insenatura ad oriente dalla foce del fiume Rodano e da più di due millenni si è sviluppata senza un particolare piano urbanistico. Questo villaggio portuale, fondato come colonia greca principalmente a causa di ambizioni commerciali, presto iniziò a controllare le rotte marine che portavano ad occidente. Con l'arrivo dei Romani, attorno all'anno cento a.C., la città viene menzionata con il nome di Massalia. Marsiglia è sempre stata un importante centro commerciale e di rifornimento, ma anche una tentazione per i nuovi arrivati.

L'intera zona mediterranea è un conglomerato di nazioni, lingue, culture e religioni e questa città è conosciuta per la sua varietà etnica e spesso viene chiamata porta dell'Oriente. Benché la Francia possieda lo sbocco sulla costa atlantica, la fascia costiera meridionale ha avuto una maggiore importanza, dovuta alle grandi scoperte geografiche e al commercio, specie dopo la costruzione del canale di Suez e della presenza francese nell'Africa settentrionale nel XIX secolo. Il complesso portuale marsigliense è oggi uno dei più importanti in Europa e svolge la funzione di punto di transito per l'intera Europa. Questa (a)tipica città mediterranea, dallo storia lunga e dinamica, è il cofondatore del "The Marseille Center for Mediterranean Integration", il centro che ha il compito di migliorare la collaborazione e coadiuvare la politica di sviluppo delle integrazioni presenti sul Mediterraneo. Con questa mossa, come dice il sindaco Jean - Claude Gaudin, "la città focea rafforza la sua posizione sul mar Mediterraneo".

Ivan Hrastovčak

SVJETSKA MORA POD BUDNIM OKOM ŠPANJOLSKE

1. Gospodarica oceana

Španjolski se teritorij širio još od „vremena Izabele i Ferdinanda“, dakle od ujedinjenja Aragóna i Kastilje. Već 1492. Kristofor Kolumbo, đenoveški pomorac u službi španjolske krune, počinje svoje famozno putovanje, tj. traženje zapadnog puta do Indije. Kako znamo, rezultat njegovog putovanja bilo je otkrivanje novoga kontinenta.¹

Tek što se Kolumbo vratio sa svojih putovanja, španjolski su vladari htjeli ozakoniti svoje posjede na novootkrivenim područjima. Zato su se obratili papi Aleksandru VI. Sveta je Stolica nekoliko godina prije primila slične zahtjeve s portugalskog dvora te dala Portugalcima primat u kolonizaciji. Protiv toga je monopola bila Španjolska. Prosvjedi španjolske vlade isplatili su se kada je 1493. objavljena papinska bula „*Inter Caetera*“ („Između ostalih (djela)“ kojom se Španjolcima dopušta koloniziranje dalekih predjela svijeta; utvrđuje se crta razgraničenja te obveza brige o urođenicima i njihovo pokrštavanje).²

Od 1499. do 1502. pet je španjolskih ekspedicija istražilo čitavu obalu od Honduras-a do sjevernog Brazila i dijelom je kartografski označilo i ucrtalo.³ Jedan od istraživača, Amerigo Vespucci, opisao je novootkrivenu zemlju u svojem spisu koji objavljuje 1504. Znanstvenici i istraživači koji su proučavali njegov spis, ali i djela drugih istraživača, malo su pomalo uvidjeli da opisani teritorij nije Indija, već novi kontinent. Precjenjujući ulogu Ameriga Vespuccija, njemački kozmograf Martin Waldseemüller tome je novome kontinentu na svojoj karti svijeta iz 1507. dao ime Amerika, naziv koji se ustalio u tadašnjemu društvu i znanosti, a koji se zadržao i do danas.⁴

Na vojnem, administrativnom, privrednom, kolonizatorskom i misionarskom polju Španjolci su ulagali u Novi svijet divovske gospodarske i ljudske snage, pogotovo u doba vladavine Karla V. (1516. – 1556.).⁵ Prva veća koloni-

1 Henry KAMEN, *Empire: How Spain Became a World Power, 1492.–1763.*, New York 2003., 16.

2 Slaven BERTOŠA, *Svjetska povijest modernoga doba s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb 2003., 28. Usp. H. KAMEN, *Empire...*, 30.-37.

3 J. M. ROBERTS, *Povijest Europe*, Zagreb 2002., 320.

4 *Povijest svijeta*, ur. Milan Mirić, Zagreb 1990., 425.-426.

5 Hendrik VAN LOON, *Brodovi i njihovi putovi*, Split 2005., 103.-104.

zatorska/osvajačka ekspedicija bila je usmjerena na zemlje Aztečkog Carstva, a vođa te ekspedicije bio je Hernan Cortéz. Na to su spomenuto područje Španjolci kročili 1519. te su po dolasku osnovali grad Veracruz na Yucatanu – grad koji će im poslužiti kao baza. Iskoristivši lokalne sukobe koji su postojali unutar Aztečkog Carstva Cortéz je dio starosjeditelja uspio privući na svoju stranu. Osim toga, vješto je iskoristio stara vjerovanja Azteka uplašivši ih naoružanim konjanicima, a uspjelo mu je navesti ih da ga smatraju božanstvom prema kojem treba pokazivati samo poslušnost. Aztečki car Montezuma II. svečano ga je primio u prijestolnici Tenochtitlàn u se obvezao na plaćanje posebnoga poreza, što je dovelo do pobune protiv njega. Tijekom sukoba biva smrtno ranjen, a Cortéz i njegovi ljudi morali su pobjeći iz grada. Godine 1521. vratio se na „mjesto nesreće“ te je osvojio i potpuno razorio taj grad. Na mjestu uništenoga grada Cortéz je dao podići novi – današnji Mexico City.

Druga velika ekspedicija bila je vođena na području Anda u južnoj Americi, na prostoru carstva Inka. Iskorištavajući građanski rat 1530. Francisco Pizzaro krenuo je s vojnicima na oslabljeno carstvo. Tada biva zarobljen car Atahualpa, za kojega traže otkupninu. Iako su Inke za njegovo oslobođenje španjolskom nemilosrdnom osvajaču donijele velike količine zlata, vladar je ipak ubijen. Nakon toga, 1533. Pizzaro ulazi u prijestolnicu Cuzco, a 1535. osvajanje je privedeno kraju. Po uzoru na Cortéza, i Pizzaro je dao sagraditi novi grad – Limu. Zanimljivo je kako su oba osvajanja bila izvršena uz minimalne ljudske i materijalne izdatke: Cortéz je imao 550 vojnika, 16 konja i 14 topova, dok je Pizzaro raspolagao sa 180 vojnika i 27 konja. Uzimajući u omjer raspoloživo ljudstvo za ekspedicije, veličinu osvojenoga teritorija i brojnost stanovništva, uspjeh konkvisadora iznimjan je, pa čak i pohvalan.⁶

Kolonije su nicale i na današnjim područjima Gvatemale, Salvadora, Nikaragve, Hondurasa i Kostarike (tada pod zajedničkim nazivom Glavna kapetanija Gvatemala); Paname, Kolumbije i Ekvadora (potkraljevstvo Nova Granada); glavne kapetanije Venezuele; opće kapetanije Čile; otočnih područja Kube, Bahamija, Trinidada i Tobaga, Granade, Jamajke i Barbadosa. Također, velikim zemljopisnim otkrićima može se pribrojiti i putovanje Fernanda Magellana (1520. – 1522.), Portugalca u španjolskoj službi, koji je oplovio istočnu obalu južne Amerike te uplovio u vode Tihog oceana, što je rezultiralo i „otkrivanjem“ otočja Filipini te osnivanjem grada Manile 1574. Treba spomenuti i neke od istraživača koji su svojim istraživanjima i osvajanjima pridonijeli formiranju geopolitičke karte Novoga svijeta: J. Alvorado, N. Federmann, J. de Quesada i S. de Benolcàzar.⁷

6 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 29.-30.

7 H. KAMEN, *Empire...*, 73.-77.

Funkcioniranje društva, privreda i administracija u kolonijama

Da bi olakšala administrativno funkcioniranje osvojenih područja, španjolska vlada podijelila ta područja na dva potkraljevstva: Novu Španjolsku (*Nueva España*), koja je obuhvaćala sadašnji Meksiko i srednju Ameriku i njome je upravljao Hernan Cortéz; te Novu Kastiliju (*Nueva Castilla*) na području Perua i Anda, pod upravom Francisca Pizzara. Vlast potkralja bila je ograničena organima koji su trebali čuvati prava centralne vlasti. Tako su tzv. *audiencias* imale zadaću izravno se dopisivati sa španjolskim dvorom koji je od 1524. u Madridu za to imao oformljen poseban „Savjet za Indije“. Sva je trgovina s kolonijama preko posebnog organa, tzv. Kuće za promet, osnovane u Sevilli 1503., bila monopol Španjolske⁸, što se očituje i u zabrani i isključenju svih inozemnih trgovaca iz svojih kolonija.⁹

U vrijeme kada je kolonizatorska aktivnost bila na vrhuncu, 1530-ih godina, u Španjolsku je dotjecalo, doduše kratko vrijeme, mnogo zlata iz kolonija Novoga svijeta kao plijen osvajanja toga područja, a velika količina te plemenite kovine bila je namijenjena pokrivanju troškova ratovanja Karla V.¹⁰ Srebro se, pak, počelo dovoziti u Europu 1520-ih godina iz bogatoga rudnika Guanajuato u Meksiku, ali tek otvaranjem rudnika Potosí u Boliviji i Zacatecas u Meksiku ono počinje biti enormni izvor bogatstva radi kojega su potekle i raznorazne legende.¹¹ Nakon nekoga vremena Španjolci su počeli davati te iste rudnike u privatni zakup. Međutim, uveli su novi porez nazvan *quinto real* (kraljevska petina), kojim se uzimala petina prikupljene kovine, bilo zlata, bilo srebra, te se time punila državna blagajna.¹²

Što se tiče samoga stanovništva – i onoga kolonizatorskoga i onoga starosjediteljskoga – postojao je među njima više-manje korektan odnos. Već su zarana Španjolci uveli zaštitno radno zakonodavstvo, zabranili su dječji rad i noćni rad žena. Tako su u ranom XVI. stoljeću ostvarili ideje koje su u ostatku svijeta zaživjele tek u 18. i 19. stoljeću. Ipak, španjolsko je društvo još uvijek bilo robovlasičko, tako da je sav osvojeni teritorij bio napušten izrabljivanim crnačkim žiteljstvom dovedenim iz zapadne Afrike. Govori se o ukupnom broju od oko 900 000 Crnaca dovedenih samo u 16. stoljeću, koji su radili pretežito u poljoprivredi.¹³ Kao zanimljivost možemo izdvojiti da se i sam Bartolomé de Las Casas, isti onaj koji je stao na stranu starosjeditelja protiv španjolskog

8 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 31.

9 J. M. ROBERTS, *n. dj.*, 326.

10 H. KAMEN, *Empire...*, 99.

11 Henry KAMEN, *Philip of Spain*, New Haven 1997., 208.-212.

12 ISTI, *Empire...*, 100.

13 C. M. CIPOLLA, *European Culture and Overseas Expansion*, Harmondsworth 1970., 55.-56.

bremena, zalagao za uvoz crnačkoga roblja.¹⁴

Već u rano doba španjolskoga osvajanja pojavio se mesticitet – miješanje indijanskoga i španjolskoga stanovništva. Veza i brak pripadnika tih dva naroda postali su legalni 1514. Starosjediteljskoga stanovništva je, pak, bilo sve manje i manje. Na Karipskim otocima ono je gotovo potpuno izumrlo, a uspjelo se održati u oblastima starih visokih kultura. Depopulaciju su prouzročili ratovi i kazneni pohodi, prisilni rad i nasilna seoba iz razasutih naselja. Bolesti, koje su došle sa Španjolcima, a na koje starosjediteljsko stanovništvo nije bilo imuno, također su bile čimbenikom depopulacije. Dakako, svi ovi političko-društveni uzroci razlog su trajne europeizacije/hispanizacije Novoga svijeta, koja je go- tovo uništila kulturno-društveni identitet naroda s toga područja.¹⁵

2. „Bog je Španjolac!“¹⁶

Šesnaesto stoljeće u Španjolskoj označila su dva eminentna vladara: Karlo V. (1516. – 1556.) i Filip II. (1556. – 1598.). Karlo V. već je na početku svoje vladavine u rukama držao velika područja – Habsburško Carstvo, Španjolsku i španjolsku Nizozemsku te kasnije i velike kolonije preko Atlantika. Također, raspolagao je vojskom, pomorskim potencijalom i gospodarskom snagom iz svih tih država, te zlatom i srebrom iz novootkrivenih zemalja. Koliko je nje- govo carstvo bilo prostrano govori i onodobna izreka da „sunce u carstvu Karla V. nikad ne zalazi“. Njegovo je carstvo, kao takvo, imalo i neke slabosti – države koje su tvorile carstvo nisu uopće bile homogene, sve su imale različite interese, a oni su često bili u suprotnosti s međunarodnim karakterom politike Karla V. Dobro su poznate i aspiracije Karla V. prema talijanskim državama. Ta je politika bila kontradiktorna francuskoj, te su zbog toga vođeni mnogi međusobni ratovi. Bivajući saveznici Francuske, Osmanlije su za Karla V. također bili „žulj na nozi“ te definitivno nepoželjni u Europi. Ovaj je veliki vladar htio zavladati i Sredozemljem, što se najviše odražava u sukobima s Osmanlijama, napadajući ih u njihovim utvrđama (Melilla, Oran) na sjeveru Afrike.¹⁷

Jedna od najvažnijih posljedica zemljopisnih otkrića, koja su započela za vrijeme vladavine Karla V., odnosila se na dotok zlata i srebra u Europu. To je dovelo do pada vrijednosti novca i njegove kupovne moći. Tada je nastala „revolucija cijena“, tj. inflacija, što je sa sobom povuklo povećanje životnih troškova, ponajviše rast cijene vune i žita čija se cijena upeterostručila. To je,

14 Povijest svijeta, *n. dj.*, 430.

15 C.M. CIPOLLA, *n. dj.*, 67.-70.

16 Citat španjolskog grofa Olivaresa, izrečen za vrijeme Tridesetogodišnjeg rata, kada je španjolska vojska dobro napredovala. Puni citat glasi: „Bog je Španjolac i u zadnje vrijeme se bori na našoj strani!“

17 *Sea Power, A Naval History*, ur. E.B. POTTER, Annapolis 1981., 19.-25.

pak, prouzročilo valove siromaštva, ali s druge strane i propadanje feudalizma u zapadnoj Europi.¹⁸

Nakon dugih godina ratovanja, osvajanja i borbi protiv protestantizma Karlo V. je 1556., već u poodmakloj dobi, abdicirao. Njega na tronu Španjolske nasljeđuje sin Filip II. (1556. – 1598.), dok u Habsburškoj Monarhiji na čelo države stupa Ferdinand I. (1556. – 1564.), Karlov brat i bivši češki (i dijelom ugarski) kralj. Filip II. je, po pisanju kronika onoga vremena, bio vrlo religiozan, ali i osvetoljubiv čovjek. Stupanjem na prijestolje čvrše je međusobno povezao Kastilju i Aragón, a prava staleža koja su u Aragónu još postojala, ukinuo je u korist kraljevine.¹⁹ Dao je vrlo značajan doprinos djelovanju inkvizicijskih sudova, nastojeći uništiti svaki trag reformacije u Španjolskoj. Da bi postigao religijsku jedinstvenost, počeo je istjerivati marane (potomke Židova koji su prešli na katoličanstvo) i Maure (muslimane) iz zemlje. Ta je politika kasnije, pod nasljednicima Filipa II., za konačni rezultat imala protjerivanje marana iz Španjolske 1609. Snagu Filipa II. povećao je niz povoljnih okolnosti, pa je država koja je trebala obraniti protureformaciju nekoliko desetljeća zaista bila najmoćnija u Europi.²⁰

Jedna od okolnosti bio je Filipov brak s Marijom Tudor, kćeri Henrika VIII. i Katarine Aragonske, koja je 1553. došla na vlast u Engleskoj. Bila je revna katolkinja, stoga je ponovno htjela uvesti katoličanstvo u svoju zemlju. Udavši se za sina Karla V. mogla je računati na španjolsku pomoć u vezi s time. No, 1558. kraljica umire, a da španjolskom kralju nije dala nasljednika koji bi definitivnim učinio spajanje dvaju zemalja i na taj način trajno osigurala katoličku restauraciju u Engleskoj. Mariju nasljeđuje Elizabeta I., neprijateljica Filipa II.

S druge strane, Filip II. uspio je po nasljednome pravu ujediniti Portugal (kojemu je zadnji vladar iz dinastije umro bez izravnoga nasljednika) sa Španjolskom 1580. Time su portugalske kolonije, barem do ponovne portugalske neovisnosti 1640., postale španjolski posjed. Okončanjem osvajanja Novog svijeta dao je kolonijama u Americi odgovarajuće zakonodavstvo na kojemu je trebao počivati daljnji mirni razvoj tih zemalja.²¹

Što se tiče španjolsko-engleskih trzavica, one su najočiglednije u pomorskim sukobima i međusobnim piratstvima. Primjerice, Španjolska je držala svoje lađe usidrene na Gibraltaru da bi spriječila Engleze da uđu u Sredozemlje, te kako ne bi uspjeli ostvariti neke pomorsko-trgovačke putove ili kako ne bi uspostavljali svoje baze. Međutim, Englezi su često prolazili kroz „Tarikova vrata“ zimi, kada su oluje i valovi bili snažniji pa su Španjolci mislili da nema potrebe

18 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 32.-34.

19 J. M. ROBERTS, *n. dj.*, 285.

20 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 32.-34.

21 H. KAMEN, *Philip of Spain...,* 41.-59.

za držanjem straže. Također, zimi je, počevši od 26. listopada (dan sv. Dimitrija), bila obustava plovidbe, što je bio još jedan od razloga povlačenja španjolskoga brodovlja s toga područja.²² To ipak ne znači da na tom samom arealu nije bilo izravnih sukoba.²³ Svakako, najpoznatiji sukob te dvije zemlje odigrao se 1588. u bitki kod Gravelinea i porazu „Nepobjedive armade“.

Suočeni s rastućom prijetnjom engleskoga piratstva, 1564. Španjolci uvode sustav konvoja – flote s blagom isplovile bi iz američkih luka u travnju i kolovozu, s tim da bi nekoliko ratnih brodova napustilo luku dan prije onih trgovčkih te su ti brodovi bili oni koji su osiguravali siguran put do utovarnih luka u Španjolskoj. Ova se metoda pokazala efikasnom i vrlo uspješnom. Samo su dva konvoja bila potpuno osvojena i otplaćana: 1628. jedan su konvoj osvojili Nizozemci, dok su drugi osvojili Englezi 1658. Ti su konvoji bili, naravno, često napadani, a u tim napadima prednjačili su pirati i plaćenici iz Engleske, ali i iz Nizozemske i Francuske. No, Španjolska nije bila bez odgovora. Njezini su plaćenici „operirali“ u Biskajskom zaljevu i kanalu La Manche. Čak su osvojili grad Dunquerque na sjevernoj obali Francuske koji su postavili za svoju bazu iz koje su ometali trgovinu Francuske, Engleske i Nizozemske.²⁴

Krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća. Španjolska je počela slabjeti, iako je još uvijek bila jednim od ključnih čimbenika europske politike. Boreći se protiv neprekidnih napada pirata na svoje trgovčko brodovlje, koji su ometali vitalne pošiljke zlata i srebra iz Novog svijeta te vodeći ratove protiv svojih neprijatelja, gospodarsko se stanje strmoglavilo prema bankrotu koji je i objavljen 1596., a jednom već izbjegnut 1557. kada je objavljen prvi moratorij na bankrot.²⁵ Kako bi nekako popravili stanje, prekinuli su ratovanja na svim frontama. Tako su 1598. potpisali sporazum u Vervinsu s Francuskom, priznajući Henrika IV. (1593. postao katolikom) kraljem te zemlje, te obnavljajući mnoge pogodbe mira u Cateau-Cambresisu. Sporazumi su potpisani i s Engleskom 1604., kojoj je na čelu bio kralj Jakov I. Stuart, te s Nizozemskom 1609.; mir koji je trajao dvanaest godina.

Filip II. umire 1598., a nasljeđuje ga ne toliko čvrst ni odlučan sin Filip III. (1598. – 1621.). Smrću jednoga karizmatičnoga vođe kao što je bio Filip II. dolazi do velike krize u Španjolskoj. Ta je država prva u Europi osjetila „revoluciju cijena“; došlo je do većih ekonomskih i demografskih slabljenja. Španjolska je pretvorena u parazitsku državu koja je počela živjeti isključivo od izrabljivanja svojih kolonijalnih posjeda. Osim toga, 1618. počinje Tridesetogodišnji rat, te Španjolci kao saveznici Habsburgovaca sudjeluju u tom ratu koji je više

22 Fernand BRAUDEL, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, sv. 1, Zagreb 1998., 237.

23 H. KAMEN, *Philip of Spain...*, 86.

24 H. VAN LOON, *n. dj.*, 166.-176.

25 H. KAMEN, *Empire...*, 122., 199.-211.

„udario“ po ekonomskim i demografskim prilikama.²⁶ Citat „Bog je Španjolac!“ ovdje se koristi kao ironija na negativnu situaciju u Španjolskoj koja je vladala kroz cijelo 17. i prvu polovicu 18. stoljeća.

3. Od Londona do Carigrada

Kako bismo pomnije objasnili predominaciju Španjolske u svijetu u XVI. stoljeću, trebaju se objasniti i političko-društvene prilike u zemljama koje su tada također igrale veliku ulogu u kreiranju međunarodne politike, a to su Francuska, Nizozemska, Osmansko Carstvo i Engleska.

a) Francuska. Po završetku španjolsko-francuskog rata, 1559. potpisana je mir u Cateau-Cambresisu. U jednom od slavlja koja su uslijedila nakon potpisivanja mira Henrik II., kralj Francuske, biva ubijen u borbi kopljima (iver protivničkoga koplja duboko mu se zario u trbuh te se rana inficirala). Nakon njegove smrti dolazi do velikih previranja na francuskome tronu – njegov malodobni sin Franjo II. umire poslije godinu dana vladavine. Njega nasljeđuje brat Karlo IX. koji je vladao pod velikim utjecajem majke i regentice Catherine Medici. Tada se javljaju pretenzije obitelji Guise i Bourbon na francusko prijestolje, a istovremeno se odvija gradanski/vjerski rat u toj zemlji. Kulminacija svih tih događaja dolazi u tzv. Ratu trojice Henrika koji se pretvorio u međunarodni sukob te su poduzete vojne intervencije Španjolske i nekih talijanskih državica.²⁷ Sve te koïncidencije bile su prejak udarac Francuskoj koja sređujući stanje u zemlji nije mogla aktivno sudjelovati u europskoj politici ili pomorskim istraživanjima i koloniziraju. Zahvaljujući toj relativno kratkoj epizodi „europske anonimnosti“, ali i unutarnje stabilizacije (od 1589. dolaskom Henrika IV. na vlast do 1638., nakon uspješnih borbi u Tridesetogodišnjem ratu, odnosno 1661. dolaskom Luja XIV. na prijestolje, koji je službeno na prijestolje došao još 1643. kao petogodišnjak), Francuska se uspjela očuvati od političke, ekonomске i religijske dezintegracije.²⁸

b) Nizozemska. Ova je zemlja živjela u znaku trzavica s Filipom II. Plemstvo se suprotstavljalo kraljevu apsolutizmu, gradovi su se branili od njegovih poreznih potraživanja i katoličke reformacije. Oko tisuću plemića pod vodstvom Vilima Oranskog okupilo se 1566. u savez koji je pisanim podneskom zamolio da se uvede vjerska sloboda i ukine inkviziciju. Kada je Filip II. tu zamolbu odbio, buknuo je ustakan koji je bio uspješan – 1579. proglašena je Republika

26 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 60., 77.

27 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 53.- 56.

28 Richard DUNN, *The Age of Religious Wars 1559.–1775.*, New York 1979. 62.-70.

Sedam Ujedinjenih Pokrajina, na čelu s Vilimom I. Oranskim. Budući da dugi niz godina španjolske snage nisu uspjele pobijediti Nizozemce, Filip III. morao je 1609. potpisati primirje u Antwerpenu. Ono je trebalo biti privremeno, ali je i *de facto* označilo stvaranje Nizozemske neovisne o Španjolskoj, mada je nizozemska nezavisnost formalno priznata tek 1648., kao jedan od postulata Westfalskog mira.²⁹

Republika Sedam Ujedinjenih Pokrajina razvila se u kasnom 16. stoljeću u jednu od najboljih i najrazvijenijih pomorskih sila svijeta. Nizozemci su postali prijevoznicima cijelog čovječanstva, na štetu engleskoga i španjolskoga brodarstva.³⁰ Svoje su kolonijalne pretenzije ostvarili na štetu portugalskih posjeda pa su to u jugoistočnoj Aziji činili bez obzira na primirje sa Španjolskom. Njihovi kolonijalni posjedi početkom i sredinom 17. stoljeću osnivali su se na indonezijskom otočju.³¹ Pored izvanredno brzoga razvoja kapitalizma/merkantilizma, a time i materijalnoga blagostanja, oslobođiteljski je rat donio i upravo zapanjujući uspon duhovnoga i znanstvenoga aspekta života.³²

c) Osmansko Carstvo. Nakon zauzimanja Carigrada 1453., Osmansko Carstvo je sve više jačalo i širilo svoj teritorij, kako na Bliskom istoku (Sirijska, Egipat, Palestina), tako i u Europi, točnije na Balkanskome poluotoku – redom su padale Moreja (Peloponez), Srbija, Bosna, Albanija. Šireći se pretežito na teritorije oplakane morem, bilo je neizbjegno stvaranje nove pomorske sile. Tada Mletačka Republika i Genova gube svoja uporišta na Egejskom i Crnom moru.

Svoj vrhunac Osmansko Carstvo doživljava za vladavine iznimnoga i dugovječnoga vladara Sulejmana II. Veličanstvenog (1520. – 1566.). Osim što je proširio granice svoje moćne države na istok, također je svojoj državi podčinio Alžir i Tunis. Zanimljivo je da je ta dva teritorija zauzeo pirat, admiral Hajrudin Barbarossa. Sa zauzimanjem Rodosa, Tripolisa, mletačkih Ciklada i s prodorima do ušća Tibera i francuskoga grada Nice, postalo je jasno da je Sredozemlje za kratko vrijeme dospjelo pod gotovo potpunu kontrolu Osmanlija. U tom je razdoblju došlo do moćnoga saveza između Osmanskog Carstva i Francuske.³³

Smrt Sulejmana II. Veličanstvenog 1566. pod zidinama Sigeta kao da je označila i polaganu smrt Osmanskoga Carstva. Naime, ovo je carstvo od toga trenutka počelo propadati – društveno i politički – iako su se dosta dugo zadržali na Balkanu i Bliskom istoku. Na čelo „Visoke Porte“ dolazi nekompetentni Sulejmanov sin Selim II. (1566. – 1574.) zvan Pijanac. Godine 1570. Osmanlije

29 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 56.- 57.

30 George Macaulay TREVELYAN, *Povijest Engleske*, Zagreb 1956., 411.

31 Povijest svijeta, *n. dj.*, 492.

32 G. M. TREVELYAN, *n. dj.*, 415.

33 Povijest svijeta, *n. dj.*, 466.-467.

su napale Cipar, mletački posjed od 1489. Mletačka je vojska bila prisiljena popustiti i otok je došao u osmanske ruke. Sam pohod na Cipar obavljen je zato što je sultan silno žudio za ciparskim vinom. Zauzeće Cipra glavni je razlog formiranja kršćanskoga saveza i konfrontacije kršćanske i osmanske flote u bitki kod Lepanta 1571. Sve te okolnosti pozitivno su utjecale na razvoj događaja u Europi jer je osmanska penetracija na daljnji europski prostor bila zaustavljena. Pod vladarom Muratom III. (1574. – 1595.) osmansko društvo još više pada u dekadenciju, a i Habsburška Monarhija sve je odlučnija u protjerivanju Osmanlija iz Europe.³⁴

d) Engleska. Povijest „Gordi Albiona“ u 16. stoljeću bila je burna i zanimljiva. Već početkom stoljeća, 1507. na engleski tron sjeda Henrik VIII. Tudor. On je brinuo za interes srednjega staleža, unaprijedio trgovinu i pomorski promet, a Englesku je držao po strani od europskih događaja. Također, popularan je bio zato što je radi svake važnije odluke sazivao parlament i s njim se savjetovao. Ipak, najpoznatiji je po svojoj osobnoj ženidbenoj politici (ženio se šest puta) i po želji da osnuje englesko državno katoličanstvo slobodno od Rima, što je i uspio. Ta se crkva naziva Anglikanska crkva. Time je „zaslužio“ ekskomunikaciju iz Crkve, što je za sobom povuklo i razvrgavanje postojećih savezništava s državama Europe. Nakon njegove smrti 1547. nasljeđuje ga sin Edvard VI., a njega, pak, nasljeđuje 1553. Marija Katolička, njegova sestra i žena Filipa II. Ona je svim sredstvima htjela vratiti Englesku pod patronat Crkve. Godine 1558. umire te je smrt zaustavlja u naumu. Nakon nje na englesko prijestolje dolazi Elizabeta I. Tudor (1558. – 1603.). Njezina politika bila je slična politici njezinog oca Henrika VIII. Vladala je u skladu s interesima srednjega sloja, a njezino je vladanje urodilo porastom prosperiteta u zemlji jer se privreda i pomorska plovidba mogla uzorno razvijati. Bila je u dobrom odnosima s parlamentom i vješto je provodila svoju volju. Kao dio reformatorske struje, potpomagala je hugenote u Francuskoj i ustanike u Nizozemskoj. Ona se latila i pomorskoga rata sa Španjolskom u kojem je spektakularnom pobjedom „Nepobjedive armade“ pokazala svijetu nadmoć engleske flote. Nakon njezine smrti dolazi do smjene dinastije na engleskome tronu koji preuzimaju članovi obitelji Stuart.³⁵

Od vremena Tudora nadalje, Engleska je prosuđivala politiku Europe jednostavno kao sredstvo ostvarivanja svojih ciljeva preko oceana. U pomorske i kolonijalnome natjecanju njezin pravilno iskorišten otočni položaj dao joj je neizmjernu prednost pred Španjolskom, Portugalom ili Nizozemskom. Ipak, ta će se prednost ispoljiti tek polovicom 17. stoljeću, nakon velikih po-

34 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 52.

35 *Povijest svijeta*, ur. Milan Mirić, 454.-455., 461.-463.

morskih nevolja, te dekadencije i krize europskih naroda koji su sudjelovali u Tridesetogodišnjem ratu.³⁶

4. Polaritet uspjeha španjolske ratne mornarice...

Španjolci, ali ne samo oni, sjećaju se dviju velikih pomorskih bitaka koje su označile daljnju povijest njihovoga naroda. Te dvije pomorske operacije bile su Lepantska bitka 1571. te bitka kod Gravelinea 17 godina kasnije, dakle 1588. Fascinantno je kako su te dvije bitke različite po taktici i načinu borbe, iako je među njima relativno kratko razdoblje.

...u grotlu Korintskog zaljeva

Povećanje opasnosti od Osmanlija prouzročilo je energično djelovanje katoličkih sila. Papa Pio V. pomogao je 1571. sklapanje vojnoga saveza u koji su, osim Svetе Stolice, ušli Savojsko Vojvodstvo, Đenoveška Republika, Španjolska i Venecija, pri čemu su se dvije potonje države najviše angažirale. Savez je bio pravo malo čudo (događajne) povijesti, udruženih dojučerašnjih i sutrašnjih neprijateljski raspoloženih konkurenata.³⁷ Zajednička je flota krenula iz Messine pod zapovjedništvom Johanna Austrijskog, izvanbračnoga sina Karla V. i polubrata Filipa II., a njegovi su glavni pomoćnici bili Sebastiano Venier iz Venecije i Marcantonio Colonna iz Rima. Kršćanska i osmanska flota sukobile su se na ulazu u Korintski zaljev, u blizini Lepanta (grč. Nauplikos).³⁸

Flota kršćanskoga saveza imala je 200 galija, oko 44 000 pomoraca i 28 000 vojnika, od kojih je 2/3 dala Španjolska. Ukupna je osmanska flota zapovjednika Ali Paše, po nekim interpretacijama, brojala 250 galija, 50 000 pomoraca i 25 000 vojnika. U bitki su obje flote formirale borbene linije duge dvije milje.³⁹ Dok su Osmanlije bile naoružane lukovima i strijelama, mnogi su kršćanski vojnici imali arkebuze, što im je dalo veliku prednost u dometu i smrtonosnosti oružja. Većina galija (pogotovo one mletačke) imala je topove, tako da je kroz cijeli tijek bitke postojala topovska salva i s jedne i s druge strane, dok je pred kraj, kako je vrijeme odmicalo i broj se ubijenih i ranjenih povećavao, bilo i fizičke borbe među zaraćenim stranama. Kršćanski savez uspio je zarobiti ili uništiti 117 osmanskih brodova, ubiti oko 30 000 osmanskih vojnika, te oslobođiti oko 12 000 kršćanskih robova. Po završetku veličanstvene bitke, trijumfalna kršćanska vojska stigla je u predvečerje u noćno sidrište Porta Petala. Pjevalo se „Te Deum“

36 G. M. TREVELYAN, *n. dj.*, 359.-360., 400.

37 Fernand BRAUDEL, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, sv. 2, 462.

38 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 52.-53.

39 R. DUNN, *n. dj.*, 27., 29.

da se proslavi kršćanska pobjeda.⁴⁰

Zanimljivo je spomenuti kako je i Dubrovačka Republika, tj. njezino brodovlje bilo sudionikom ove bitke. Zbog dobrih odnosa s Osmanskim Carstvom Dubrovčani nisu htjeli sudjelovati u ratu, pa su se ispričavali i Mlečanima (u prilog neutralnosti). Osmanska je Porta zamjerila Dubrovčanima da su dubrovački brodovi ipak bili u kršćanskome savezu (uhvatili su ih saveznici i prisilili ih na sudjelovanje). Smatra se, ipak, da je dubrovačko brodovlje u Lepantskoj bitki bilo tek od sporednoga značaja, bivajući pričuvni ratni potencijal, a ne dio borbene formacije.⁴¹

U političkome pogledu, pobjeda kod Lepanta nije dovela ni do kakvih teritorijalnih promjena. Naime, Filip II. je brzo zbog nepovjerenja napustio Veneciju, pa ona nije mogla dobiti natrag otok Cipar. No, definitivno je zaustavljeni osmansko napredovanje, što je polako dovelo do neizbjegne dekadencije carstva.⁴²

Nepobjediva armada?

Sedamdesetih i osamdesetih godina XVI. stoljeća godina engleska kraljica Elizabeta I. podupirala je reformatorske borbe u Nizozemskoj i Francuskoj, čime je na sebe nagnala bijes Filipa II. Sredinom 1580-ih poznati pomorac i pirat Sir Francis Drake pokrenuo je nekoliko napada na španjolske trgovce u Karipskome moru i Tihome oceanu, te je bio zapovjednikom agresivnoga napada engleske flote na španjolsku luku Cadiz 1587., u kojem je stradao velik broj ratnih brodova Španjolske. Kap koja je prelila času bilo je ubojstvo škotske kraljice Marije Stuart, španjolske saveznice. To je jako naljutilo Filipa II. koji je tada zapovjedio napad svojih brodova na Englesku.⁴³

Kada je gradnja velike španjolske flote privredna kraju, kralj Filip, impresioniran veličinom i snagom novostvorene flote, nadjenuo joj je ime „Nepobjediva armada“, tj. „Velika i najsretnija armada“ (španj. *Grande y Felicísima Armada*). Neki povjesničari, pak, mišljenja su da je taj naziv došao od Williama Cecila, državnoga tajnika i savjetnika kraljice Elizabete I. U svojem je pamfletu govorio o španjolskoj floti na sarkastičan način, nazivajući je „španjolskom nepobjedivom flotom“. Ovaj apelativ se isprva širio kao podsmijeh, međutim, kako je vrijeme prolazilo, počeo se shvaćati u pravome značenju.⁴⁴

40 Sea Power, *n. dj.*, 202.-228.

41 Danilo KLEN, „Galijoti i ratni brodovi na vesla u našoj prošlosti“, *Pomorski zbornik*, knj. 1, Zagreb 1962., 130., 154.-155.

42 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 53.

43 G. M. TREVELYAN, *n. dj.*, 362.-363.

44 S. BERTOŠA, *n. dj.*, 59. Usp: Colin MARTIN, *The Spanish Armada*, New York 1999., 13.

Kao glavni zapovjednik španjolske flote postavljen je Don Alvaro de Bazán, markiz de Santa Cruz, koji je pomno razradio plan vojnih snaga i napada na Englesku. Nažalost za Španjolsku, on umire u veljači 1588., te je postavljen novi zapovjednik – Alonso Pérez de Guzmán el Bueno, vojvoda Medina Sidonia. Bio je to nadasve čudan potez s obzirom da je bolovao od morske bolesti, a k tome nije imao pojma o pomorstvu i ratnoj mornarici.⁴⁵

Budući da nije htio odustati od svojih planova, Filip II. je ustrajao u tome da njegova velika flota napadne Englesku, što se i konkretiziralo – 30. svibnja 1588. Čak 130 brodova na kojima je bila raspoređena posada od oko 25 000 vojnika isplovilo je iz Lisabona te počelo svoje višemjesečno putovanje prema engleskome kraljevstvu. Dana 29. srpnja 1588. brodovi pod španjolskom zastavom dosegnuli su krajnju točku jugozapadne obale kod rta Lizard. Tamo su Španjolci doznali da je čitava engleska flota usidrena u luci grada Plymoutha. Vojvoda Medina Sidonia tada čini fatalnu grešku. Umjesto da je izravno navalio na vjerojatno nespremnu englesku mornaricu, produžio je put prema francusko-m kopnu, gdje se trebao susresti s pojačanjem od 30 000 vojnika pod vodstvom vojvode od Parme. Time je propustio priliku da u plitkome i tjesnome zaljevu nametne protivniku abordažnu borbu (prislanjanje uz neprijateljske brodove i juriš vojnika na protivničke palube, što je tipična borba španjolskih vojnika). Obje zaraćene strane znale su da Englezi imaju mnogo bolje topove i da im odgovara borba na udaljenost jer tada te topove mogu iskoristiti.⁴⁶

Tek dan nakon prolaska „Nepobjedive armade“ kraj Plymoutha, Englezi su počeli potjeru za njima. Ploveći niz vjetar i zahvaljujući vještom kormilarenju, brzo su bili u dometu za paljbu topova. Odmah se iskazala prednost jačega topničkog naoružanja engleske flote i bolja uvježbanost posade. Zbog zastarjelosti svojih topova, Španjolci nisu mogli uzvratiti Englezima, te su cijelo vrijeme bježali prema francuskoj obali. Ta neobična borba trajala je šest dana, tijekom kojih je cijela posada bila izmorena, gladna i žedna; velik broj brodova trebao je popravak, dok su tri najveća broda bila putem potopljena.

Usidriviši se u luku Calais, Španjolci su čekali dolazak vojvode od Parme i njegovih vojnih odreda. Čekajući njihov dolazak, španjolski su časnici, vojnici i mornari iskoristili to slobodno vrijeme kako bi predahnuli i odspavali. Međutim, nisu ni slutili kakvo im „iznenađenje“ sprema engleska flota. Sva je posada na svim brodovima spavala, osim stražara. Odjednom, čula se velika eksplozija, a vatra se počela nezaustavljivo širiti po španjolskim brodovima koji su u panicu pobegli i raspršili se po moru. Kakvo je to iznenađenje bilo? Odgovor je korištenje brandera – malih brodova koji bi se nakrcali eksplozivom te bi se bez

45 Boris PRIKRIL, *3000 godina pomorskih ratova*, sv. 1, Zagreb 1985., 262.

46 C. MARTIN, *n. dj.*, 42.-66.

ikakve posade usmjerili prema neprijateljskim brodovima. Ishod sudara brandera s metom obično je rezultirao katastrofom. I ovdje je bio takav slučaj.

Jutro poslije požara, krnja španjolska flota morala se suočiti s engleskom flotom u bitki kod Gravelinesa. Borba je trajala cijeli dan. Španjolci su pružili žilav i požrtvovan otpor, međutim, nije im bilo spasa. Ipak, dogodila se još jedna neočekivanost: vjetar je u večernjim satima naglo promijenio smjer te je počeo puhati s juga, što je Španjolcima doslovno dalo vjetar u jedra te su otplovili u Sjeverno more. Prolazeći kraj škotske i irske obale snašla ih je morska oluja te uzela danak od 35 španjolskih brodova. Od čitavoga silnoga španjolskoga brodovlja na matično se područje uspjela vratiti jedva polovica. To je bio težak udarac za Filipa II., Španjolce i njihov nacionalni ponos.⁴⁷

Postavlja se pitanje zašto nakon veličanstvene pobjede nad „Nepobjedivom armadom“ kraljica Elizabeta I. nije ušla u otvoreni rat s Filipom II. te zauzela njegove kolonije? Odgovor je ležao u dva razloga: prvi je ekonomski – u godini poslije bitke čitav novčani prihod u engleskoj blagajni iznosio je mizernih 400 000 funti, što bi zemlju odvelo u bankrot kad bi se nastavilo s ratovanjem; takva bi odluka bila i u oprečnosti sa štedljivom monetarnom politikom kraljice Elizabete. Drugi je razlog bio vojne prirode. Znamo da je pobjedom nad Španjolcima 1588. engleska flota svima dokazala kako joj nema premca u svijetu. Međutim, koliko god da su Englezi bili dominantni na moru, toliko su Španjolci bili kvalitetniji i potkovani na kopnu, na bojnome polju. Stoga je ideja o napadanju Španjolske odmah odbijena.⁴⁸

Porazom „Nepobjedive armade“ Španjolska je definitivno izgubila prevlast na moru i prestala je biti vodeća pomorska država svijeta. To, naravno, ne znači da je njezina pomorska snaga prestala postojati. Premda oslabljena, njezina je ratna mornarica bila još uvijek znatna, tako da je još sudjelovala u nizu bitaka s Engleskom, Francuskom i Nizozemskom.⁴⁹

47 B. PRIKRIL, *n. dj.*, 262.-270.

48 G. M. TREVELYAN, *n. dj.*, 368.-372.

49 C. MARTIN, *n. dj.*, 234.-235.

WORLD SEAS UNDER THE WATCHFUL EYE OF SPAIN

The Spanish territory has been expanding since the „age of Isabella and Ferdinand“, i.e. since the union of Aragon and Castille. In 1492 Christopher Columbus, Genoese seaman in the service of the Spanish crown, set out on his famous journey – the search for the western route to India. As is known, the result of his voyage was the discovery of a new continent.

On the military, administrative, commercial, colonial and missionary field the Spanish invested gigantic economic and human resources into the New World, especially during the rule of Carlos V. One of the most important consequences of the geographical discoveries, which began during his rule, was related to the influx of gold and silver into Europe.

In order to facilitate the administrative functioning of the conquered area, the Spanish government divided those territories into two sub-kingdoms: the New Spain (*Nueva España*), which encompassed todays Mexico and central America and was governed by Hernan Cortéz; and the New Castile (*Nueva Castilla*), which included the territory of Peru and the Andes and was under the authority of Francisco Pizarro.

Faced with the growing threat of English piracy, in 1564 the Spanish introduced the system of convoys, a method which proved to be efficient and very successful.

At the end of the 16th century and the beginning of the 17th century Spain started to weaken, even though it still presented one of the key factors in European politics.

Phillip II, who ruled Spain after the abdication of king Charles V (1556), died in 1598. The successor to the throne was his not so firm and resolute son Phillip III (1598 – 1621). The death of the charismatic leader Phillip II marked the beginning of a great crisis in Spain.

I MARI MONDIALI SOTTO LO SGUARDO ATTENTO DELLA SPAGNA

Il territorio spagnolo aveva iniziato ad espandersi ancora “al tempo di Isabella e Ferdinando”, ossia dall’unificazione dell’Aragona e della Castiglia. Già nel 1492 Cristoforo Colombo, navigatore genovese al servizio della corona spagnola, aveva intrapreso il suo celebre viaggio, ossia la ricerca della rotta occidentale verso le Indie. Com’è risaputo, il risultato delle sue ricerche fu la scoperta di un nuovo continente.

Gli Spagnoli avevano investito nel Nuovo mondo enormi risorse umane ed economiche, impiegate nel campo militare, amministrativo, finanziario, missionario e della colonizzazione, specie durante il governo di Carlo V.

Una delle conseguenze più importanti delle scoperte geografiche iniziate durante il suo regno, era stato l’arrivo di oro e argento in Europa.

Per facilitare il funzionamento amministrativo dei territori conquistati, il governo spagnolo aveva suddiviso tale regione in due vicereami: Nuova Spagna (*Nueva España*), che comprendeva l’odierno Messico e l’America centrale ed era governata da Hernan Cortéz e Nuova Castiglia (*Nueva Castilla*), che si estendeva sul territorio dell’odierno Perù e delle Ande, governata da Francisco Pizarro.

Dovendo confrontarsi con la crescente minaccia della pirateria inglese, nel 1564 gli Spagnoli avevano introdotto il sistema dei convogli, metodo dimostratosi molto efficace e fortunato.

Verso la fine del XVI e all’inizio del XVII secolo, la Spagna aveva iniziato a decadere, anche se continuava a rappresentare uno dei fattori più importanti della politica europea.

Filippo II, che aveva governato la Spagna dall’abdicazione di Carlo V nel 1556, era morto nel 1598 ed era stato succeduto dal figlio Filippo III (1598 – 1621), per nulla tanto forte e deciso. Con la morte di un governatore carismatico come lo era stato Filippo II, la Spagna entra in una profonda crisi.

David Orlović

PRVI SVJETSKI RAT NA JADRANU

Uvod

Na Vidovdan, 28. lipnja 1914., događa se poznati atentat u Sarajevu. Slijed događaja poslije ubojstva prijestolonasljednika Franje Ferdinanda vodio je u sveopći rat. Austro-Ugarska Monarhija šalje Srbiji ultimatum od deset točaka. Srbija ne prihvata jednu od točaka i započinje opću mobilizaciju. Mobilizacija austrougarske vojne sile započinje 26. srpnja 1914. Austrijske su ratne luke (Pula, Šibenik i Boka) stavljene u stanje vojne pripravnosti. Dana 28. srpnja 1914. Austro-Ugarska objavljuje rat Srbiji. Slijede međusobna objavljivanja rata Rusije, Francuske i Velike Britanije državama Centralnih sila. Toga dana počinje Veliki rat, do tada najveći vojni sukob u povijesti, danas poznatiji kao Prvi svjetski rat.

Izbijanje rata pogodilo je Italiju u osjetljivome trenutku tranzicije na političkome, ekonomskome i vanjskopolitičkome planu. U to je doba došlo do pogoršavanja odnosa s Austro-Ugarskom zbog teritorijalnih pretenzija Italije na Jadranu te istodobno poboljšanja veza s Francuskom. Bili su to prvi koraci prema raspadu Trojnoga saveza. Tako je Italija ostala jedina europska sila koja nije stupila u rat. Ona je 2. kolovoza 1914. proglašila neutralnost odbivši pridruživanje svojim saveznicima iz Trojnoga saveza. Taj su postupak talijanske vlasti opravdale izgovorom da ih Austro-Ugarska nije na vrijeme obavijestila o svojoj akciji protiv Srbije. Nakon toga Italija otvara pregovore s obje sukobljene strane. Mnogi su uviđali da bi talijanska intervencija mogla donijeti prevagu u sukobu pa su Talijani zauzvrat namjeravali ishoditi što je moguće veće naknade za pristupanje jednoj od zaraćenih strana.¹

Od početka rata do sredine 1915.

Prvi vojni pomorski potez Austro-Ugarske nastupa 7. kolovoza 1914. kada postrojba ratnih brodova kreće u operaciju davanja taktičke podrške njemačkim brodovima *Goeben* i *Breslau* koji su bili meta potjere britanskih bojnih krstaša. Naime, njemački su se brodovi nakon napada na sjevernoafričke luke sklonili

¹ Povijest, 16. knjiga, *Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Zagreb 2007., 57.-60.

u talijansku luku Messinu radi popunjavanja zaliha ugljena. Kako su Talijani u međuvremenu bili prekinuli savezništvo s Njemačkom, dozvolili su njemačkim brodovima samo dvadesetčetirisatno zadržavanje u luci. Prvotni plan Nijemaca bio je ulazak u Jadransko more te je njemački admiral Wilhelm Souchon tada odaslao zahtjev Austrijancima za pomoć. Međutim, ubrzo je odluka promijenjena i njemački brodovi kreću u pravac Istanbula. Austrijska se flota dan nakon toga, 8. kolovoza, vraća u Pulu. Tada je propuštena jedinstvena prilika da se stvoriti zajednička snažna napadačka sila Centralnih sila u Sredozemlju.²

Prvi sukobi na Jadranu počinju sa samim početkom rata kraj obale Crne Gore. Austrougarska mornarica³ 10. kolovoza započinje blokadu crnogorske obale uz gađanje vojnih ciljeva na kopnu. U međuvremenu, u nekoliko navrata francuski brodovi ulaze u Jadran i napadaju austrijske ciljeve na ulazu u Boku kotorsku.⁴ U Jadran je 16. kolovoza uplovila kombinirana britansko-francuska eskadra od 17 teških jedinica te napala austrijsku laku krstaricu *Zentu* koja je održavala blokadu crnogorske obale kraj Bara. U okršaju koji je uslijedio *Zenta* je potopljena, a *Ulan* uspijeva pobjeći probijajući se do Boke. Od važnijih dogadaja do kraja 1914. treba spomenuti napade francuskih razarača na otok Komižu i naselje Vis na istoimenom otoku kada, su se Francuzi čak uspjeli iskrcati u tamošnje luke. Vrlo je spektakularan, međutim, događaj koji se odigrao na ulazu u pulsku luku 20. prosinca 1914. Naime, francuska podmornica *Curie* uplovila je toga dana u obrambeni prostor pred lukom s ciljem da se provuče među minama do usidrenih bojnih brodova u luci, ali se zaplela među barikade i mreže. Kada je bila primorana izroniti, opažena je i potopljena.⁵ Sutradan, 21. prosinca austrougarska podmornica *U12* torpedirala je francuski bojni brod *Jean Bart* u blizini Otranta i oštetila ga tako da je morao ići na popravak. Dana 27. travnja 1915. austrijska podmornica *U5* torpedirala je i potopila francuski oklopni krstaš *Leon Gambetta* južno od Otrantskih vrata. Poginulo je 687 mornara i samo 137 je spašeno. Nakon ovoga događaja francuski teški brodovi nisu više ulazili u Jadran.

Italija ulazi u rat

Početkom travnja 1915. Italija prekida pregovore s Austro-Ugarskom te 26. travnja potpisuje sporazum u Londonu kojim se obvezala da će u roku od mjesec

2 Dario PETKOVIĆ, *Ratna mornarica Austro-Ugarske monarhije*, Pula 2004., 61.

3 Službeni joj je naziv bio na njem. *Kaiserliche und Königliche/K.u.K. Kriegsmarine*, u prijevodu carska i kraljevska mornarica.

4 Velik dio Crnogorskog primorja bio je u sastavu Austro-Ugarske, kao dio Kraljevine Dalmacije.

5 Nakon toga podmornica je izvadena, popravljena i primljena u službu *K.u.K. Kriegsmarine* 1. lipnja 1915. pod designacijom *U14*.

dana uči u rat na strani Antante. U tome su sporazumu precizirana područja koja bi Italija dobila nakon rata (Trento i Trst, južni Tirol, Istru, veći dio Dalmacije, Albaniju i Dodekanesko otočje), obećano joj je kolonijalno proširenje te novčani zajam kojim bi joj se pomoglo prebroditi rat. Dan nakon potpisivanja sporazuma u Londonu c. i kr. ratna mornarica stavljena je u stanje najveće pripravnosti, dok talijanski vojnici počinju zauzimati položaje na granici s Austro-Ugarskom.

Italija objavljuje rat Austro-Ugarskoj 23. svibnja 1915., na što c. i kr. mornarica odmah odgovara. Cjelokupna flota isplovjava iz Pule s ciljem da bombardira istočnu talijansku obalu.⁶ Bez većega otpora austrougarski brodovi otvaraju topničku vatru na talijanske luke Anconu, Senigalliu, Rimini, Porto Corsini, Barlettu i Termoli, dok je Potenza napadnuta hidroavionima. Samo u Anconi, koju su napali i brodovi i hidroavioni, zabilježeno je 68 poginulih.⁷ Pogođene su mornaričke baze, pruge, radio stanice i bitnice, a Venecija je bila meta napada tri hidroaviona. Također, u okršaju s nekoliko c. i kr. brodova između Palagruže i Barlette potopljen je talijanski razarač *Turbine*, dok je drugi, *Aquilone*, uspio pobjeći. Talijani su u ovome napadu bili u potpunosti iznenađeni. Bio im je nanesen golem promidžbeni udarac. Poslijе ovih događaja i talijanska i austrougarska mornarica odlučuju svoje velike brodove čuvati u lukama spremne za neki veći obračun, a u akciju slati manje. Tako talijanske flotile izvode manje napade u Tršćanskome zaljevu, a austrougarske i njemačke podmornice nastavljaju napadati talijanska obalna postrojenja i linije opskrbe. Spomenimo dva slučaja kada je njemačka *UB15* potopila talijansku podmornicu *Medusa* kraj Venecije 10. lipnja te kada je austrougarska *U10* 27. lipnja 1915. potopila talijansku torpiljarku *5PN*. Budući da Italija nije odmah objavila rat Njemačkoj (što je učinila tek sredinom 1916.), njemačke su podmornice napadale talijanske brodove pod austrijskom zastavom.⁸ Nekoliko je njemačkih podmornica bilo stacionirano u Puli i Boki kotorskoj.

Dana 17. srpnja navečer jedna je udružena talijansko-francuska flotila isplovila s ciljem da bombardira ciljeve kraj Cavtata i Gruža. Međutim, kraj Cavtata je podmornica *U4* potopila jedan od brodova, talijanski oklopni krstaš *Giuseppe Garibaldi*, što je vrlo negativno djelovalo na moral u Italiji, a također je i utjecalo na daljnje vođenje pomorskih operacija na Jadranu. Još su jedan udarac Talijani doživjeli 5. kolovoza kada im je austrijska podmornica *U5* potopila podmornicu *Nereide* kraj Palagruže. Austrougarska mornarica 12. i 13. kolovoza gubi i podmornice *U12* pred Venecijom te *U3* nedaleko od Brindisija. Djelovanja talijanskih i francuskih podmornica u sljedećim mjesecima bila su jača od austrijskih, a kada se talijanskoj mornarici priključilo i šest engleskih,

⁶ Bila je to jedina borbena akcija u kojoj su sudjelovale sve kapitalne jedinice *K.u.K. Kriegsmarine*.

⁷ Grga NOVAK, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, knjiga 2, Split 2004., 196.

⁸ D. PETKOVIĆ, *n. dj.*, 67.

austrougarske podmorničke snage postale su daleko slabije od protivničkih. Dana 27. rujna 1915., dok je bio usidren u talijanskoj luci Brindisi, u skladištu streljiva talijanskoga bojnoga broda *Benedetto Brin* odjeknula je razorna eksplozija. Od 900 članova posade, 456 ih je izgubilo živote, među kojima i lokalni kontraadmiral. Točni uzroci eksplozije ni danas se ne znaju, ali je najvjerojatnije izvedena austrougarska diverzantska akcija.⁹

Krajem 1915. došlo je do konačnoga sloma otpora srpske vojske koja se počela povlačiti preko Albanije na Jadransko more. Austro-Ugarska je tada uložila velike napore da se razbije transport koji je izvlačio srpsku vojsku iz Albanije. U jednoj takvoj akciji, 29. prosinca, skupina austrougarskih brodova isplovila je s ciljem da napadne talijanske razarače i trgovačke brodove u luci Drač. Tijekom gađanja luke brodovi c. i kr. mornarice ušli su u minsko polje te je potopljen razarač *Lika*. Nedugo nakon njega tone i teško oštećeni razarač *Triglav*.

1916.

Ukrcavanje srpskih vojnika na brodove otpočelo je 4. siječnja 1916. u luka-ma Medova i Drač. Cilj je bio da ih se u talijanskoj luci Brindisi prekrca na francuske brodove i da odande budu prebačeni u Bizertu. Kasnije je odluka promjenjena, te je odlučeno da vojnici budu prevezeni na grčki otok Krf. Upravo kada je počela ova evakuacija, Austro-Ugarska počinje ofanzivu na Crnu Goru. Već 17. siječnja Crnogorci potpisuju predaju. Austrougarske snage nastavljaju napredovati kroz Albaniju kako bi spriječile povlačenje srpskih i crnogorskih vojnika. Nakon niza napada 27. veljače zauzet je Drač, a saveznicima za evakuaciju preostaje samo luka Valona. U evakuacijama je prevezeno ukupno 260 895 osoba, što srpskih i crnogorskih vojnika, što civila te zarobljenika srpske vojske.¹⁰

Nakon što je *Regia Marina*¹¹ prestala ulaziti u Jadran, kojim je u potpunosti zagospodarila c. i kr. mornarica, početkom 1916. postalo je jasno da rat na moru poprima jednu sasvim novu dimenziju i postaje rat za komunikacije i opskrbu. Tu je uočena jača uloga podmornica te je intenzivirana njihova gradnja.¹² S proljećem nastupa zatišje, a težište rata prelazi na Sredozemlje jer snage Antante nastoje otvoriti novu frontu u Grčkoj, kraj Soluna. Tako sve češće dolazi do sukoba austrijskih plovila sa snagama na otrantskoj barazi, pomorskoj blokadi koju je Antanta postavila između Brindisija u Italiji i otoka Krfa. Vrijedi istaknuti nekoliko ratnih uspjeha austrougarskih podmornica: 8. lipnja potopljen je

9 *Isto*, 69.

10 G. NOVAK, *n. dj.*, 201.-203.

11 Službeni naziv talijanske mornarice na tal. jeziku. U prijevodu na hr. *Kraljevska mornarica*.

12 D. PETKOVIĆ, *n. dj.*, 71.

talijanski brod za prijevoz trupa *Principe Umberto*, 23. lipnja francuski razarač *Fourche* i talijanska pomoćna krstarica *Città di Messina*, te 10. srpnja talijanski razarač *Impetuoso*. Istaknimo i uspjeh njemačke podmornice *UC14* koja je 11. prosinca, položivši podvodnu minu, potopila talijanski bojni brod *Regina Margherita* pri, čemu je poginulo 674 mornara. Ipak je pojačana i bolje organizirana baražna aktivnost Antante sve više ometala izlazak, ali i povratak podmornica Centralnih sila koje su djelovale diljem Sredozemlja.

Napadi na otrantsku baražu

Austrougarske flotile lakih jedinica više su puta prodirale u Otrantska vrata. Događalo se to: 1. lipnja, 3. srpnja, 9. srpnja, 26. rujna, 4./5. listopada, 28./29. studenog 1916. te 22./23. travnja i 26. travnja 1917. U noći s 22. na 23. prosinca 1916. došlo je do oštrog sukoba između jedne flotide austrougarskih razarača i jedne Antantnih, uz manja oštećenja jedinica i nekoliko mrtvih. Okršaji oko otrantske baraže kulminirali su međutim 15. svibnja 1917., u događaju koji suvremena historiografija često naziva *Bitka za otrantsku baražu* ili *Bitka na Otrantskim vratima*. Dan prije, 14. svibnja, pod zapovjedništvom kapetana bojnoga broda Miklosa Horthyja iz Boke isploviljava austrougarska grupa krstarica koja se sastojala od lakih krstarica *Saida*, *Helgoland* i *Novara*. Također, iz Drača isplovjavaju razarači *Csepel* i *Balaton*, a u akciju su uključene i tri podmornice te 13 izvidničkih zrakoplova. Protiv njih je isplovila grupa britanskih i talijanskih brodova (među njima krstarice *Dartmouth* i *Bristol*, talijanski vođa flotide *Aquila* i četiri razarača). Austrougarske su krstarice otpočele napad oko 3.15 sati 15. svibnja, napavši i potopivši četrnaest driftera.¹³ Nakon toga, u oko 9.30 sati britanske krstarice *Dartmouth* i *Bristol* presrele su austrougarski sastav i odmah otvorile vatru. Pogođene bivaju krstarice *Novara* (teže) i *Saida* (lakše) te Horthy smjesta naređuje povlačenje prema Boki. Prilikom potjere koja je uslijedila, njemačka podmornica *UC25* torpedira i teško oštećeju britansku krstaricu *HMS Dartmouth*, a ista podmornica potapa i francuski razarač *Boutefeu*.¹⁴ Ova uspješna akcija austrougarske mornarice bila je i najveći, a ujedno i posljednji veći pomorski okršaj na Jadranu tijekom Prvoga svjetskoga rata. Pokazala je kako Otrantska vrata nisu dovoljno zaštićena i da je zaštita drifterima neefikasna. Ipak, c. i kr. mornarica uvidjela je da su takvi napadi uzaludni jer se njima ne može postići nikakav dugotrajni ratni cilj kada je protiv austrougarske flote stajala daleko nadmoćnija neprijateljska.¹⁵

U ovome razdoblju rata pojavila se nova vrsta brzih, malih motornih čamaca

¹³ Manji vojni brod, korišten za polaganje protupodmorničkih mreža u more.

¹⁴ Isto, 76.-78.

¹⁵ G. NOVAK, n. dj., 206.

naoružanih torpedima razvijenih od talijanske mornarice. Najpoznatiji su bili pod kraticom *MAS*.¹⁶ Među prvim uspjesima takvih plovila bilo je potapanje austrougarskoga bojnoga broda *Wien* u zaljevu Milje kod Trsta, u noći 9./10. prosinca 1917.

1918. i kraj rata

Kako je rat napredovao, tako su kumulativni učinci ekonomске i društvene neorganiziranosti ratnog vremena sve više prožimali svakodnevni život pa se polagano gasila i disciplina austrougarskih vojnika. Nezadovoljstvo je raslo i pretvaralo se u otvoreno otkazivanje poslušnosti. Glad, hladnoća i besciljne vojne vježbe rezultirali su prigovorima, dezertiranjima i štrajkovima koji se nisu smanjivali unatoč drastičnim kaznama. Najznačajnija je pobuna bila ona koju su započeli mornari u Boki 1. veljače 1918. Pobuna je bila organizirana na oklopnome krstašu *Sankt Georg*, a bila je pokrenuta zbog loše opskrbe i prehrane.¹⁷ Vijesti iz Rusije (revolucija), kao i one iz pojedinih dijelova Austrije, teško stanje na ratištimi i uspjesi saveznika dali su dovoljno motiva i pojačali spremnost mornara da pokrenu taj ustank. Pobuni se pridružilo više posada s nekoliko brodova, ali ne i jedinice s kopna. Vođe pobune su se međutim našle u bezizlaznome položaju kada su 3. veljače iz Pule stigla tri bojna broda, te su prihvatali ultimatum o predaji. Trojica kolovođa bježi hidroavionom u Italiju, četrdesetorici je suđeno, od čega su četvorica kasnija smaknuta. Admiral Maksimilijan Njegovan smijenjen je s vrha mornarice i na njegovo mjesto dolazi kontraadmiral Miklos Horthy.

S promjenom na čelu mornarice novo vodstvo razmišlja o promjeni stanja na moru i odlučuje se za novu, odlučujuću bitku. S Horthyjem na čelu, ono počinje planirati napad na otrantsku baražu svim raspoloživim snagama, uz izmamljivanje glavnih snaga Antante na more. Baražu su trebale napasti krstarice, a kao podršku su trebale imati bojne brodove, uključujući i najmodernije bojne brodove *dreadnought* klase *Tegetthoff*. Napadačka grupa skupila se u Boki kotorskoj 9. lipnja 1918., a navečer istoga dana iz Pule su prema jugu isplovili bojni brodovi *Szent Istvan* i *Tegetthoff* (oba iz ranije navedene klase), uz pratnju razarača i torpiljarki. Kada su se 10. lipnja ujutro bojni brodovi nalazili na oko 9 nm jugozapadno od otoka Premude, napala su ih dva talijanska *MAS-a*. *Tegetthoff* nije pogoden ali je *Szent Istvan* primio dva hica torpedom ispaljenih iz *MAS-15* kojim je zapovijedao kapetan korvete Luigi Rizzo te je pogoden bojni brod potonuo uz pogibiju 89 mornara. Napad je na otrantsku baražu poništen,

¹⁶ Od tal. *motoscafo armato silurante*, u prijevodu motorni čamac naoružan torpedima.

¹⁷ D. PETKOVIĆ, *n. dj.*, 79.

a uspjeh koji su toga jutra postigli Talijani doveo je do toga da se 10. lipnja obilježava kao Dan ratne mornarice čak i u današnjoj Italiji.

Posljednji pomorski okršaj na Jadranu dogodio se 2. listopada, kada je veća talijansko- britanska pomorska grupa napala luku Drač s ciljem potapanja austrougarskih brodova i uništenjem lučkih postrojenja. U akciju su uključeni i hidroavioni koji su bombardirali ciljeve na tlu. Bitka između Antantinih brodova i austrougarskih brodova i obalnih baterija potrajala je nekoliko sati, nakon čega se Antantine snage povlače. Potopljen je samo jedan austrougarski parobrod.¹⁸

Proces raspadanja Austro-Ugarske Monarhije koji se pojačao tijekom 1918., dostigao je u drugoj polovici te godine svoju kulminaciju, najviše kao posljedica sloma na frontovima. Dana 6. listopada osnovano je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu koje je tražilo neovisnu državu, a to će isto tražiti Česi i Slovaci. Austrougarski se otpor konačno ruši 24. studenog kod Vittorija Veneta, da bi 26. studenoga car Karlo I. izvijestio njemačkoga cara o prekidu savezništva. Narodno vijeće SHS 29. studenog kida sve državno-pravne veze s Bečom, čime je proglašena nova državna tvorevina, Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Dva dana kasnije, novoj je državi službeno predana cijelokupna bivša austrougarska ratna mornarica. Međutim, Italija je računajući na svoje teritorijalne pretenzije nastavila napredovati prema istočnojadranskoj obali i smatrala je kako ne smije dozvoliti preuzimanje flote od strane novonastale države.¹⁹

Upravo je to ponukalo Talijane da obave jednu vrlo važnu diverzantsku akciju koju nisu bili u mogućnosti izvesti tijekom rata. Tako su u jutarnjim satima 1. studenoga 1918. dva talijanska diverzanta, Raffaele Rossetti i Raffaele Paolucci iskoristili smanjenje mjera opreza na ulasku u pulsku luku i prodrli u nju na jahaćem torpedu zvanom *Mignatta*²⁰ te minirali bojni brod *Viribus Unitis* iz najmodernejše klase *Tegetthoff*. Eksplozija je potopila brod ubivši oko 400 članova posade, uključujući i zapovjednika Janka Vukovića-Podkapelskog. Prekid neprijateljstava između Italije i Austro-Ugarske službeno je stupio na snagu tek 3. studenoga. Do 5. studenoga Talijani su već zauzeli Trst, Palagružu, Vis, Rijeku, Poreč, Zadar i Pulu. Dana 16. studenoga u Veneciji su dogovorene zone odgovornosti nad istočnojadranskom obalom, s ciljem sprječavanja novih mogućih sukoba, a 1. prosinca novonastala će Država SHS biti zamjenjena Kraljevinom Srbija, Hrvata i Slovenaca.

Prvi svjetski rat doveo je do sloma najveće pomorske sile na Jadranu, Austro-Ugarske Monarhije. Njezinu su veliku mornaricu nakon rata među sobom podijelile sile Antante, a većina brodova je ubrzo izrezana, a time i zaboravljena.

18 G. NOVAK, *n. dj.*, 208.-209.

19 D. PETKOVIĆ, *n. dj.*, 85.-87.

20 U prijevodu s tal. jezika: pijavica.

Iako je u usporedbi s ostalim frontovima rata jadranski bio znatno manjega intenziteta što se borbi tiče, zauvijek je promijenio lice Jadrana, te u njemu nikada više nije viđena takva pomorska sila kakva je bila *K.u.K. Kriegsmarine*.

WORLD WAR I IN THE ADRIATIC

The First World War in the Adriatic, which was dominated by the K.u.K. Kriegsmarine, the Austro-Hungarian navy, included mainly minor skirmishes between smaller naval units and the more significant submarine actions undertaken by the Central Powers. The Entente was concentrated on blocking the German and Austro-Hungarian navies within the Adriatic area. The plan was successful when referring to warships, but failed in the case of submarines. From the first actions along the coasts of Montenegro, the battles of smaller intensity took place until the second half of 1915, when Italy entered the war and joined the Entente. This moment marked the beginning of bombardments of the Italian coast, the increase in submarine activity and in mining the strategic locations in the Adriatic. In 1916 the Serbian-Montenegrin army retreated to the Island of Korfu, the Austro-Hungarian forces advanced through Albania and the pressure on the Strait of Otranto increased. The largest maritime battle of the First World War in the Adriatic occurred in May of 1917 when the Austro-Hungarian army intended to run the blockade. In June of 1918 the Italians sent to the bottom the Austro-Hungarian warship Szent Istvan near the Island of Premuda. This event obstructed the Austro-Hungarian plan to access the open Mediterranean, although the K.u.K. Kriegsmarine can be regarded as the winner within the Adriatic area. At the end of the war large areas of the eastern Adriatic coast came under the authority of the Kingdom of Italy.

The large and almost unharmed K.u.K. Kriegsmarine fell into the hands of different victorious powers and the largest part of the navy soon disappeared.

LA PRIMA GUERRA MONDIALE NELL'ADRIATICO

La Prima guerra mondiale nell'Adriatico, in cui dominò la K.u.K. Kriegsmarine, ossia la flotta militare della monarchia austro-ungarica, consistette per la maggior parte di scontri di minori unità marittime e da una vasta attività dei sottomarini delle Potenze centrali. Le forze della Triplice intesa si erano concentrate sul blocco della marina tedesca ed austroungarica all'interno dell'Adriatico, in che ebbero successo per quanto riguardava le navi, ma non anche i sottomarini. Dalle attività iniziali, svoltesi attorno alla costa del Montenegro, conflitti di minor intensità continuarono a verificarsi fino alla metà del 1915, quando l'Italia entrò in guerra unendosi alle forze della Triplice intesa. Da quel momento iniziarono i bombardamenti della costa italiana, un'intensa attività dei sottomarini e il piazzamento delle mine nei punti strategici dell'Adriatico.

Nel 1916, gli eserciti serbo-montenegrini si ritirarono sull'isola di Corfù, l'Austro-Ungheria avanzava attraverso l'Albania, la pressione sul blocco d'Otranto, il blocco dell'Adriatico della Triplice intesa, si fece più forte. Il più grande scontro marittimo della Prima guerra mondiale svolto nell'Adriatico avvenne nel maggio del 1917 proprio a causa del tentativo austroungarico di sfondare il detto blocco. L'affondamento della nave di battaglia austroungarica Szent Istvan, eseguito dalla parte italiana nei pressi dell'isola di Premuda nel giugno 1918, distruggerà i piani della flotta austroungarica, anche se vincitrice all'interno dell'Adriatico, di uscire sul Mediterraneo. Verso la fine dello stesso anno cadde anche l'Austro-Ungheria e l'Italia iniziò ad espandersi sul territorio della nuova costruzione statale, lo Stato degli Sloveni, Croati e Serbi. La fine della guerra vide l'annessione di grandi territori della costa adriatica orientale al Regno d'Italia.

La grande e quasi intatta K.u.K. Kriegsmarine cadde nelle mani delle varie potenze vincitrici e presto la maggior parte ne scomparve. Anche se viene considerato una parte minima degli scontri della Prima guerra mondiale, il fronte adriatico includeva e concentrava un'importante forza militare di entrambe le parti belligeranti.

POVIJESNI KOLORIT

Nina Džeko

MARSEILLE

Mediteranski gradovi stotinama i tisućama godina ponosno stoje pokazujući nam svoju povijest bez obzira na svoje godine i stanovnike koji ih nastanjuju. Marseille je jedan od njih. Ovom naslovu uvertira je članak napisan za poglavlje svjetske povijesti „Putovanje od Massilije do Marseillea“. Taj se grad često uspoređuje s Perzijom u antičko doba ili Aleksandrijom u srednjem vijeku; prošetati ulicama stare jezgre, okružen francuskim, slavenskim, rumunjskim, perzijskim, egipatskim i mnogim drugim jezicima, licima i nošnjama, znači prošetati kroz daleku prošlost. Jedan je od najvećih lučkih gradova u Europi s četvrtinom islamskom stanovništva; mnogi su se ovdje nastanili u potrazi za boljim životom i poslom. Jedna od većih migracija 20. stoljeća dogodila se u dva navrata: početkom stoljeća iz potrebe za radnicima u uljarama i šećeranama, a kasnije zbog industrijskog razvoja. Sjevernoafrički migranti uglavnom rade u marseillskoj luci koja se prostire na čak 70 km dužine. Ne naziva se vratima Orijenta bez razloga – osim njih mnoštvo je drugih nacionalnosti koje svojim suživotom u milijunskom gradu tvore pravi mediteranski multikulturalni grad, a Marseille krasiti titula „Grad umjetnosti i povijesti“ baš zbog kulturnoga obilja koje posjeduje.

Pogled na Vieux Port - staru luku

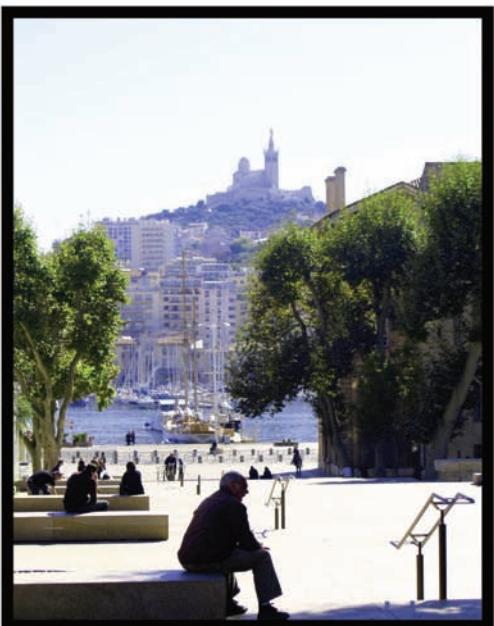
Vieux Port

U samom središtu luke postavljena je ploča u spomen na osnivače grada

Pogled na monumentalnu
Notre Dame de la Garde

Notre Dame de la Garde nalazi se 162 metra iznad grada. Ova neobizantinska bazilika sagrađena je u 19.stoljeću u istom stilu kao katedrala Santa Marie Majeurie na drugoj strani luke

Katedrala Santa Marie Majeure de Marseille

Vieille charite - sirotište sagrađeno u 17.st. Danas je otvoreno za javnost i služi kao izložbeni prostor

Na ulazu u željezničku postaju Saint - Charles nalazi se spomenik kolonijama

Raznoliki i živopisni murali česti su na zidovima škola, zajednica i barova, prikazujući prošlost i sadašnjost.

Također nam opisuju i temperament marsejaca.

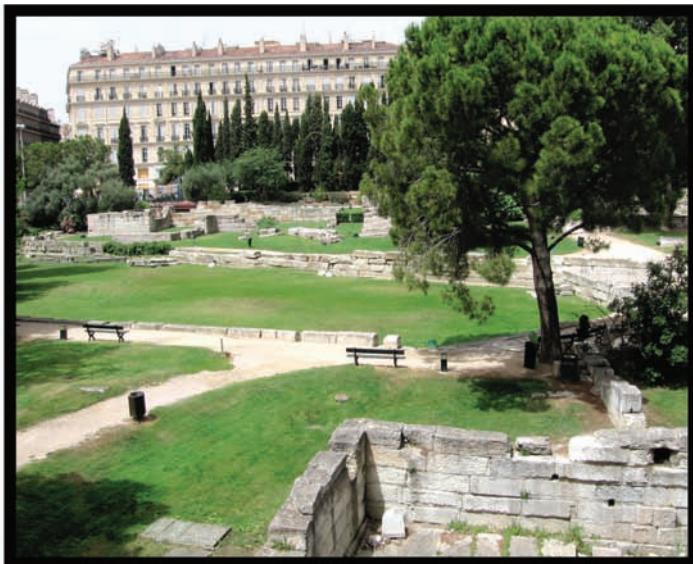

Otvorena tržnica u arapskom kvartu. Raznolikost kultura lijepo se može doživjeti i posjetama otvorenim tržnicama u različitim kvartovima.

Ulica na Notre Dame du Mont - kvart u kojem pretežno žive studenti

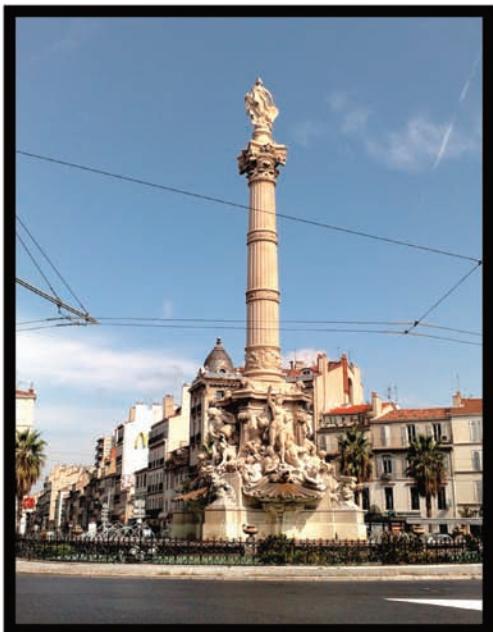

Povijesni muzej nalazi se podrumu trgovačkog centra. Kada su započeli sa gradnjom 1967. godine naišli su na arheološke ostatke uključujući i odlično sačuvan brod iz 2.stoljeća. U unutarnjem dvorištu muzeja nalazi se Jardin des Vestiges, vrt sa iskopinama stare luke.

Sjeverno od luke nalazi se Panier - najstariji dio grada gdje su grčki doseljenici počeli graditi svoje domove

Castellane trg

Marsejci su veliki ljubitelji nogometa. U ovom je kvartu rođen Zinedine Zidane

Porte de l'Orient;
Za sjećanje na sve borce
koji su umrli za Francusku
u Sjevernoj Africi

Arc de Triomphe ili Port d'Aix
podignut je po uzoru na
stari slavoluk, 1823.godine
kao posveta slavi republike

Vedran Dukovski

BITKA KOD KURSKA

Kursko-orelska bitka najveća je tenkovska bitka u povijesti ratovanja, ali unatoč tome u njoj je sudjelovalo i oko 3 milijuna vojnika. Ova se povijesna bitka odigrala na širem prostoru Orelske visoravni u razdoblju od 5. srpnja do 23. kolovoza 1943. godine.

Njemačka je vojska poslije teškoga poraza kod Staljingrada bila vrlo demoralizirana. Naime, oni su imali više od milijun i pol žrtava na Istočnoj bojišnici, i to bez računanja gubitaka u bitci za Staljingrad. Kod Staljingrada je 1943. godine uništena Paulusova¹ armija koja je brojala oko 300 000 vojnika. Još stotine tisuća bile su izgubljene na Sjevernoafričkoj bojišnici. Ti gubitci bili su nenadoknadivi.

Bez obzira na to, Nijemci su za ljeto 1943. na Istočnoj bojišnici planirali veliku ofenzivu kojoj je cilj bio slomiti ofenzivnu snagu Crvene armije. Imali su daleko manje resursa nego u prethodne dvije ratne godine pa je opseg planirane ofenzive bio ograničeniji. Početkom 1943. godine Istočno se bojište stabiliziralo. Zapadno od Kurska postojala je mala izbočina koja je mogla poslužiti Crvenoj armiji kao podloga za pokretanje nove ofenzive. Većina njemačkih generala 1943. godine predlagala je da se na cijelom istočnom frontu pređe u strategijsku defenzivu. Naravno, Hitler se s time nije slagao te je naredio ofenzivu čim je prije bilo moguće. Na taj je način želio vojnicima vratiti tada već izgubljenu vjeru u pobjedu. Ako bi se kojim slučajem ofenziva povoljno razvijala, bilo je u planu obuhvatiti Moskvu s juga i nanijeti odlučujući udarac SSSR-u. Hitler je tvrdoglavu odbijao sva izyešća i nagovještaje o tome da će Rusi vjerojatno biti spremni na takav napad. Želio je na tom području opkoliti i zarobiti veliki broj Rusa što bi promijenilo ishod rata.² Nijemci su velike nade polagali u nove tipove tenkova kao što su Panzer VI „Tigar“ i Panzer V „Panter“. Vrhovni je stožer njemačke vojske tu ofenzivu nazvao „operacija Citadela“ (*Zitadelle*). Operacija je bila planirana za svibanj, ali se zbog Hitlerove neodlučnosti odgodila za srpanj 1943. godine.

1 Friedrich von Paulus (23.9.1890. – 1.2.1957.) Od siječnja 1942. godine bio je vrhovni zapovjednik 6. armije, general oklopnih snaga. zajedno s ostacima svoje armije, njih oko 90 000, predao se Crvenoj armiji 31. 1. 1943. godine. Samo dan ranije Hitler ga je unaprijedio u feldmaršala. Kasnije se priključuje „Nacionalnom odboru Slobodna Njemačka“, te je bio jedan od svjedoka optužbe na sudenju ratnim zločincima.

2 Cyrus Leo SULZBERGER, *Drugi svjetski rat: prvi dio*, Split 2005., 301.

Glavna ideja napada bila je da se udarima sa sjevera, područje Orela, i udarima s juga, područje Harkova, probije sovjetska bojišnica te da se potom okruže i uniše sovjetske snage na kurskoj izbočini. S obzirom na razvoj te operacije predviđali su daljnje napade na preostale sovjetske snage u pravcu jugozapada i sjeveroistoka koji je vodio prema Moskvi.

Nijemci su izvršili velike pripreme za ovu operaciju. Kako u Evropi još uvijek nije bila otvorena nova bojišnica, prebacili su svoje snage, koje su bile stacionirane u Francuskoj, Njemačkoj, Danskoj i Nizozemskoj, u područje oko Orela i Harkova. Pripreme su vođene u strogoj tajnosti da bi se zbumilo protivnika. Izvođene su lažne mobilizacije u malo udaljenijim vojnim područjima, zrakoplovstvo je namjerno ostalo duboko u njemačkom teritoriju, tenkovske jedinice nosile su pješačke uniforme te je bilo zabranjeno korištenje radijskih stanica do početka operacije. Da bi osigurali siguran rad logistike u pozadini, Nijemci su s više od 11 divizija i zrakoplovstvom napadali gerilske odrede brjanskih partizana, kojih je bilo oko 40 000.

Nijemci su ofenzivu kod Kurska otvorili napadima s dvije strane, sjeverne i južne. U trenutku napada raspolagali su s 49 divizija, s time da su imali još 18 divizija u pričuvi koje su mogli koristiti prema potrebi.³ Napad je zamišljen kao *blitzkrieg*, ali ga nije bilo moguće u potpunosti izvesti. Naime, oni su računali na brz i ubojit prođor tenkova sjeverne i južne udarne armije⁴, kojima bi masovnim bombardiranjem teren pripremili 6. i 4. zrakoplovna flota. Ostale jedinice tih armija imale su zadatku da štite krila i bokove udarnih grupa. Trebali su na sebe vezati što više sovjetskih snaga, a nakon toga sudjelovati u razbijanju i uništenju okruženih sovjetskih jedinica.⁵

Tijekom njemačkih priprema i Sovjeti su se spremali na operacije razbijanja njemačkih grupa armija „Centar“ i „Jug“ u svrhu oslobođenja istočne Ukrajine, Donbasa i istočne Bjelorusije. Unatoč svim njemačkim nastojanjima da pripreme ofenzivu u potpunoj tajnosti, Sovjeti su otkrili njihove namjere i pripremili se. Odlučili su organizirati jaku obranu na tom području prije ofenzive.⁶ Maršal Georgij Konstantinovič Žukov, koordinator obrane, a kasnije i napada, izdao je

³ To znači da su Nijemci u toj akciji angažirali više od trećine svojih snaga koje su se nalazile na Istočnom bojištu, a četvrtinu angažiranih jedinica činile su tenkovske i motorizirane divizije. Vidi u: Jovan MARJANOVIĆ, et al., *Drugi svetski rat 1939-1945: knjiga druga*, Beograd 1969., 46.

⁴ 9. armija spadala je u sjevernu udarnu grupu, a bila je formirana od 8 pješačkih, 6 tenkovskih i jedne motorizirane divizije. 4. tenkovska armija spadala je u južnu udarnu grupu, a bila je formirana od 8 tenkovskih, 5 pješačkih i jedne motorizirane divizije uz operativnu grupu „Kempf“. *Isto*, 45.- 46.

⁵ Plan je u praksi proveden mimo Hitlerova znanja. On je inzistirao da glavna udarna snaga budu pješaštvo i inženjerija, bez obzira na žrtve, a da tenkovi i oklopne jedinice moraju ostati u pričuvi. Vidi u: Henrik EBERLE, *Knjiga o Hitleru: Tajni dosje NKVD-a namijenjen Josifu V. Staljinu, sastavljen ne temelju zapisnika saslušanja Hitlerova osobnog adutanta Otta Günschea i sobara Heinza Lingea u Moskvi 1948. / 1949.*, Rijeka 2005., 212.

⁶ J. MARJANOVIĆ, *n.d.*, 48.

naređenje da se gusto postave mine na izbočinama fronte.⁷ Sovjeti su za tu operaciju odredili vrlo jake snage, čak 40 posto od ukupnoga broja pješačkih divizija, 5 tenkovskih armija te velik broj samostalnih tenkovskih i motoriziranih korpusa.⁸ Maršal Žukov je još duž bojišnice dao postaviti topove i haubice raznih kalibara te kaćuše.⁹ Istovremeno s pripremama za obranu tekle su i pripreme za protuoefenzivu. Od početka priprema pa sve do konačnoga njemačkoga napada, Sovjeti su napravili obrambenu liniju duboku između 150 i 190 km, s time da su iza toga bile organizirane još dvije crte obrane, tako da je ukupna dubina obrane iznosila između 250 i 300 km. Time je bila sposobna obraniti se i izdržati jake napade njemačkih tenkova i zrakoplova.¹⁰

Ofenziva u području Belgorod – Kursk – Orel počela je u ranim jutarnjim satima 5. srpnja 1943. godine.¹¹ Kako su Sovjeti znali točno vrijeme početka ofenzive, oni su svojim topništvom prvi napali njemačke topničke i promatračke položaje i tako unijeli pomutnju u njemačkim redovima te odgodili njemački napad za otprilike dva sata. Naravno, ne samo to, nego su još više uzdrmali ionako slab moral njemačkih vojnika. Njemački je napad s malim zakašnjenjem ipak krenuo kako je bilo i planirano. Prvo su napali teški tenkovi, „Tigrovi“ i „Panteri“, pratile su ih samohotke „Ferdinand“, a malo nakon njih krenuli su srednji tenkovi. U borbenome poretku tenkova bilo je i pješaštvo na oklopnim transporterima. Iznad borbenoga poretku letjele su velike grupe bombardera koje su podržavale napade tenkovskih jedinica. Sovjeti su mirno dočekali napad te su na Nijemce sasuli sav spektar svojih minsko-eksplozivnih sredstava što je njemačke tenkove prisililo da se kreću u određenim pravcima gdje su bili laki plijen za sovjetsko protutenkovsko topništvo koje ih je uništavalo iz neposredne blizine.¹² Uz protutenkovsko topništvo velike probleme stvarali su im i ukopani sovjetski tenkovi tipa T-34 koje je bilo teško pogoditi s veće udaljenosti, a u bliskoj su borbi bili pogubni za njemačke tenkove.¹³ Mirna i precizna paljba sovjetskoga topništva ozbiljno je uzdrmala Nijemce. Sovjetski pješaci zaustavili su njemačke pješake koji su se četiri puta povlačili, i tek nakon petoga juriša na kraju dana, uspjeli su zauzeti tek oko 8 km teritorija na glavnom pravcu kretanja, dok na sporednim pravcima nisu imali nikakve uspjehe. Drugoga su dana Sovjeti vodili više tenkovskih bitaka s uklještenim njemačkim jedinicama u kojima su obje strane imale poprilične gubitke. Tek su trećega dana Nijemci nastavili s na-

7 C. L. SULZBERGER, *n.dj.*, 301.

8 J. MARJANOVIĆ, *n.dj.*, 47.

9 C. L. SULZBERGER, *n.dj.*, 301.

10 J. MARJANOVIĆ, *n.dj.*, 48.

11 H. EBERLE, *n.dj.*, 212.

12 J. MARJANOVIĆ, *n.dj.*, 49.

13 H. EBERLE, *n.dj.*, 213.

padima. Bila je to jedna od najžešćih bitaka u Drugome svjetskome ratu. Očevici tvrde da su sovjetski topovi pucali takvom brzinom da su cijevi tih topova bile usijane od topline. Sovjeti su u toj bitci koja se nastavila i u noćnim satima pokazali zavidnu hrabrost.¹⁴ Svaki se sovjetski vojnik borio do smrti, nisu bježali, već su zadnjim atomima snage pokušavali nanijeti što veću štetu neprijatelju, što svjedoči o visokome moralu i vjeri u pobjedu.

U tom je smislu veliku ulogu odigrala sovjetska propaganda koja je vojnima ukazivala na važnost pobjede u ovoj bitci. Unatoč velikim gubitcima s obje strane, Sovjeti su se uspjeli oporaviti zahvaljujući rezervnim jedinicama koje su čekale u pozadini, dok Nijemci nisu mogli povratiti ofenzivnu snagu jer su ostali bez rezervnih postrojbi.¹⁵

Nijemci su do 10. srpnja napredovali ukupno između 10 i 12 km. Tek nakon šestoga dana neprestanih borbi, 11. srpnja 1943. godine prelaze u defenzivu, što je označilo kraj prve etape kurske bitke u pravcu Orel – Kursk. Nijemci su računali da im za proboj do Kurska treba samo dva dana, da bi se na kraju ispostavilo da su za sedam dana prešli samo trećinu puta.

Već sljedećeg dana Sovjeti prelaze u protunapad. Bombarderi i lovci bili su prethodnica sovjetskoga napada. Primarni ciljevi bili su im njemački tenkovi i samohotke. Nakon zrakoplovstva slijedilo je topništvo te su nakon toga krenuli tenkovi. Paralelno sa Sovjetima u napad kreću i Nijemci te se njihovi tenkovi međusobno bore na relativno uskom prostoru, stoga možemo reći da je to bila borba „prsa o prsa“. Uz veliku tenkovsku bitku u kojoj je sudjelovalo s obje strane po 1500 tenkova vodila se i zračna bitka. Njemačka je obrana bila propijena na nekoliko mjesta dok su sovjetska pojačanja neprestano pristizala. I to je bio razlog zbog kojega je njemačko zapovjedništvo na terenu odlučilo prijeći na obrambenu taktiku. Nijemci se 16. srpnja počinju povlačiti i na jugu, da bi 23. srpnja bili na crti s koje su 5. srpnja krenuli. S time je bila završena prva etapa kurske bitke u pravcu Belgorod – Kursk. Sovjeti tada počinju posljednje pripreme za protuoefenzivu.

U protunapadima Crvenoj su armiji pomoći pružali partizanski odredi. Otpor Nijemaca bivao je sve slabiji, a često se događalo da zapovjednici nisu više mogli obuzdavati svoje ljude koji su se ili predavalii, ili dezertirali. Jedino što je Nijemcima tada preostalo bilo je povlačenje tijekom kojega su se nemilosrdno odnosili prema lokalnome stanovništvu. Čak su kažnjavali sve vojnike koji nisu

¹⁴ Sovjetski tenkisti čekali su da se njemački tenkovi približe na oko 200 m, te su tek tada gađali, s time da je njemački tenk mogao s više od kilometra uništiti sovjetski tenk. Inženjeri su se također dokazali dok su pod vrlo jakom neprijateljskom paljbom postavljali mine na pravcima kretanja njemačkih tenkova. Vidi u: J. MARJANOVIĆ, *n.d.*, 50.

¹⁵ Nijemci su u četverodnevnim borbama izgubili dvije trećine tenkova (800), 42 000 vojnika i časnika i oko 500 zrakoplova. Po tome možemo zaključiti da je njihova udarna moć bila iscrpljena. *Isto*, str. 50.

spaljivali i ubijali po selima. Posebno su se u tome istakle SS pancer divizije.¹⁶

Sovjeti su osjetili priliku i nisu htjeli dopustiti Nijemcima da se pregrupiraju, već su ih napadali i danju i noću što Nijemcima nije omogućavalo uspostavu neke veće kontrole ili organizacije na tim prostorima. Čak su i građani počeli pomagati sovjetskim vojnicima, pokazivali su im gdje su Nijemci postavljeni zasjede, snajperska gnijezda i sl. Uz takvo napredovanje Sovjeti su već 5. kolovoza potpuno oslobođeni grad Orel. Iako je bio potpuno uništen, i iako je u njemu ostala samo trećina stanovništva, bio je to znak da se borbe na tome području bliže kraju. Borbe su trajale još neko vrijeme, od 11. kolovoza do 23. kolovoza, kada su Sovjeti zadali presudni udarac Nijemcima. Naime, oni su 23. kolovoza oslobođeni Harkov, veliki kulturni, politički i ekonomski centar, drugi grad po veličini u Ukrajini. U tome su se razdoblju dogodila dva pokušaja njemačkoga protunapada, ali su oba propala.

Kurska bitka po svojim posljedicama spada u odlučujuće bitke Drugog svjetskog rata. Njezinim završetkom propao je posljednji pokušaj Nijemaca da vrate strategijsku prednost koju su izgubili u bitci na Volgi. Bitka je trajala 50 dana za vrijeme kojih su Nijemci pretrpjeli strahovit poraz od kojega se više nisu mogli oporaviti do kraja rata. Izgubili su 30 divizija, oko 500 000 vojnika i časnika, 1500 tenkova i preko 3000 zrakoplova, tako da su od tada Sovjeti preuzezeli kontrolu nad svojim zračnim prostorom. I Sovjeti su imali teške gubitke. U istome razdoblju Sovjeti su izgubili 180 000 vojnika, 1600 tenkova i 1000 zrakoplova.

Bitka kod Kurska omogućila je lakše iskrcavanje Saveznika u Italiji, iz razloga što Nijemci nisu više imali dovoljno divizija koje bi pritekle u pomoć Italiji jer su ti koje su imali morali držati njemačko-sovjetsku bojišnicu. U ovoj je bitci važnu ulogu imala i brojnost sudionika. Neke statistike pokazuju da su Sovjeti bili dvostruko, ako ne i višestruko brojniji u ljudstvu, zrakoplovstvu, tenkovima i topništvu.¹⁷ Važnu su ulogu imali i partizani. Naime, oni su djelovali u pozadini njemačkih snaga te na sebe privukli dio njemačkih jedinica koje nisu mogle sudjelovati u ofenzivi.¹⁸

Na kraju je i sam Hitler priznao da je ofenzivom kod Kurska želio promijeniti sam ishoda rata, i priznao da ni sam nije vjerovao da su Rusi tako jaki.¹⁹

¹⁶ General Walter Model bio je zloglasni njemački general koji je poznat po svojim zlodjelima u periodu njemačkoga povlačenja na istočnom bojištu. Među stanovnicima toga kraja bio je poznat i kao "general-razbojinik". *Isto*, str. 56.

¹⁷ *Isto*, 46., 53.

¹⁸ *Isto*, 63.

¹⁹ H. EBERLE, *n.d.j.*, 213.-214.

Pietro Kandler

STATUTI MUNICIPALI DI ROVIGNO¹

(Prepisao i kratkim uvodom popratio Aldo Šuran)

Rovinjski je statut, prema raspoloživim informacijama, napisan u 15. stoljeću. Već su u 13. stoljeću Pula, Piran, Kopar i Poreč kodificirali svoje pravo, dok su u 14. statute dobili Labin, Motovun, Buje, Dvigrad, Milje i Izola. Uz Rovinj, u 15. stoljeću, statute dobivaju gradovi Vodnjan i Buzet.²

Prvi je rukopis Rovinjskog statuta zasada izgubljen, dok je reizdanje koje objavljujemo u ovome broju Epulona prijepis iz 1531. koji je priredio Pietro Kandler u časopisu „L'Istria“³ 1851. godine. Primjerak ovog djela danas se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Puli.

Statut je pisan mletačkim dijalektom, a sastoji se od 146 stranica te je podijeljen u tri knjige s ukupno 211 statutarnih odredba. Prva knjiga ima 51, druga 98 i treća 62 odredbe.

Ovo reizdanje donosi nepromijenjeni tekst koji je izdao Kandler tako da će se eventualne greške koje je napravio u transkripciji pojavit i ovdje. Budući da je ovaj dokument teško dostupan, u ovoj novoj cjelini Epulona želimo ga njegovim reizdanjem približiti ponajprije studentima koji će ga moći koristiti za pisanje svojih radova, ali i drugim ljudima i stručnjacima kojima će ova knjiga biti korisna. Neki su istarski statuti dobili nova izdanja od kojih su neka posebno atraktivna. Ovaj naš na neki je način „intermezzo“ u iščekivanju novoga izdanja koji će biti na nivou Dvigradskog i Pulskog statuta.

1 Ovim se putem zahvaljujem Sveučilišnoj knjižnici u Puli i njezinoj voditeljici Tijani Barbić-Domazet koja mi je ustupila fotokopiju i dopustila objavljivanje ovoga statuta.

2 „Statuti“, *Istarska enciklopedija* (dalje: IE), Zagreb 2005., 751.–752.

3 „Istria, L“⁴, IE, 342.

STATUTI MUNICIPALI

DI

ROVIGNO

(Dal Giornale l'*Istria*, Ann. 1851.)

TRIESTE

TIPOGRAFIA DEL LLOYD AUSTRIACO.

1851

La pubblicazione degli Statuti Municipali di Rovigno che imprendiamo è preceduta da quelle dell'Istria, di Trieste, di Pola, di Parenzo, di Buje; e speriamo verrà susseguita dalla stampa anche di altri, siccome abbiamo promesso. Degli Statuti diremo in generale, come siensi formati in questa provincia d'Istria appena intorno alla fine del secolo XIII ed in sul principio del XIV, come anche fu in altre provincie prossime, quando cioè le Municipalità, rallentato o sciolto quel legame che le teneva unite in provincie od in regno, ebbero esistenza isolata, per cui somigliarono piuttosto a provincie da sè, o piuttosto a comuni autonomi. Intendiamo cioè di Statuti in forma

di codice che abbracciava leggi di buon governo, leggi civili, leggi penali, leggi di economia e di finanza; dacchè singole isolate disposizioni e sanzioni che dicevano anche statuti si rinvengono, sebbene raramente, anche di tempi anteriori.

Di questi di Rovigno diremo che il testo ora pubblicato è la riforma fattasene nel 1531, *sindacata* come dicevano, o *sancita* come diressimo oggidì, dal Principe Veneto. Si era data mano alla stampa di questi Statuti, però venne sospesa, d'ordine, come corre voce, del Governo Veneto.

Queste leggi Municipali ebbero vigore fino al dì primo di Maggio del 1806, che è l'epoca di attivazione delle costituzioni e leggi Napoleoniche, rivissero coll'Ottobre 1813 e durarono fino al 1. Ottobre 1815; ciò però in quanto alla parte civile, ed alla parte di governo Municipale.

STATUTI MUNICIPALI

DI ROVIGNO.

JUSJURANDUM
EORUM QUI INGREDIUNTUR CONCILIO.

Juro Ego, qui sum Civis, et habitator Rubini ad sacra Dei Evangelia, quod bona fide, et absque fraude ero studiosus tractandi, servandi, et manutenendi totis viribus honorem, ac gloriam Incliti, et Serenissimi Domini mei Ducis, et Comunis Venetiarum, atque Domini Potestatis; et Comunis Terrae Rubini, et sequar ipsum Dominum Potestatem, et ei dabo consilium, auxilium, atque favorem, ut salvet suum Sacramentum, et omnia praexcepta mihi facta per eum, vel ejus nuntium de Statu, et honore almae Civitatis Venetiarum, et Terrae Rubini observabo, et observari curabo; et si mihi praexceptum fuerit ire ad arengum, vel ad consilium, cum audivero tintinnabulum, sive praeconium praecipientem, ibo, nec me excusabo, neque ire recusabo, et inde non discendam, nisi justo impedimento meae personae, aut de verbo Dominis Potestatis, et si fuero extra

— 2 —

portanti. Terrae Rubini, causa eundi pro meis negotiis, vel aliorum, non tenear; et rectum Consilium Domino Potestati, et iis qui pro eo erunt in Officio Comunis, cum a me quesierint, et si scivero aliquem volentem facere aliquid contra honorem Serenissimi Ducalis Domini Nostri, atque adversus Dominum Potestatem, bona fide vetabo, et si vetare non potero, quam citius manifestabo per me, vel per nuntium meum. Et operam dabo, quod solvatur Domino Potestati salarium consuetum per hoc Comune sibi concessum. Furtum non faciam, nec fieri faciam in Comuni, seu Fontico Rubini, et nullam conspirationem Sacramentorum, vel aliam quamcumque faciam in Rubino, neque extra, et si scivero quis fecerit, manifestabo, et haec omnia attendam, et fideliter observabo usque ad ejus exitum, et finem regiminis.

— 3 —

LIBRO PRIMO.

CAPO I.

De Salaria D.ni Potestatis Rubini

Statuimo, et Ordenemo che il Salario de Messer lo Podestà pres.te et successori soi, sia et esser debba all'anno, et a rason de anno de L. 700 de piccoli, e sia pagato a rata de mese de quanto starà, delli qual danari se ha de destrazer per nome dell'Officio delli Magnifici Sig.ri Governatori dell'Entrade la tansa ordinaria, che sono L. 284; 13, resta netto ad esso Missier lo Podestà il suo salario L. 415 : —

CAPO II.

Aggiùnta al Magnifico Podestà.

Il pagamento dell'antedetto Mag.o lo Podestà fu accresciuto Tanno 1556 sotto li 19 Aprile di L. cento quarantaotto e soldi sedise all'anno; Podestà all' hora il Mag.o M.r Fran.co Michiel; L. 148 :16.

Aggionta I.

Item fu aggionto all'antedetto Mag.o Podestà sotto li 28 Ottobre 1563 L. doicento ventitrè soldi quattro all'anno; Podestà all' hora il Mag.o M. Alvise Bondumier L. 228 :4.

Aggionta II.

Itache vien aver al presente li nostri Magnifici Rettori all'anno L. 787, et questo attento, che nel

— 4 —

principio del primo de Rettori fu radegato il Cancel.r di Comun di soldi tredise, e così vanno drio li altri Rettori.

Aggionta III.

Doppo fu aggionto all'antedetto Mag.o Podestà all'anno sotto li 16 Novembre 1583 lire trecento Settanta doi. Podestà all'hora il Mag. M. Sipion Benzon. Talchè viene in mesi sedici alli Mag.i Rettori L. 1540 : 16. Et per nollo della Barcha che lo mena da Venetia a Rovigno L. 31. Et per metter la sua Arma Ducati doi L 12.

CAPO III.

De Regalia superioris.

Item ordinemo, ch'esso Mess. lo Podestà con successori haver debbino de Regalia tutte te Lengue de Anemali Grossi che si ammazzano in Becharia, e tutta la Carne vorrà per suo uso de ogni sorte come etiam d'ogni sorte di Pesce a uno soldo la lira, e così Cancelliere come Cavallier.

CAPO IV.

Del Salario del Cancellier.

Il Cancellier d'esso Messer lo Podestà haver debba da questo Comun all'anno et a rason de anno de Salario Lire 70, paga ogni quattro mesi de Tansa lire sie soldi dodese de piccioli, et ha per carta, ingiostro et per le couerte del Libro farà nel suo Reggimento in tutto lire dodise, L. 12, in tutto.

— 5 —

CAPO V.

De quelli che vanno in Conseglie.

Statuimo, che nessuno de quelli, che pono esser di questo Conseglie possino esser receuuti, no accettadi in esso Conseglie se non saranno mazori de anni vinti, ne aver possino Off.o de esso Conseglie et specialmente Zudesi, se non saranno almanco mazor d'anni trenta.

Item uolemo, che niun del detto Conseglie possi esser eletto in nessun officio che da esso Conseglie, se non si attrouarà all' hora, che sarà la eletion in la Terra, over Distretto di Rovigno, et sel sara creato uno, overo più, non s'intenderà poter essere in tall'Officio nel quale fusse stato eletto.

CAPO VI.

Che non si possi proponer con meno di XX Conseglieri.

Statuimo, et ordinemo, che non si possi proponer, ne affermar cosa niuna in detto Conseglie se non saranno al Numero almanco vinti Conseglieri, et sel sarà afirmato non vaglia, ma quello sarà preso, et fatto per la mazor parte dell'i vinti Consiglieri, over più se intravenirano sia fermo, et valido, come si per tutto esso Conseglie fusse stato preso, fatto, et deliberado.

CAPO VII

Della pena a quelli non sarano in Conseglie.

Deliberemo, etiam che ciascuno del Conseglie nostro debbi venir, et esser dove si adduna il Conseglie

— 6 —

con M.r lo Podestà, che sarà in quel tempo al Reggimento di Rovigno, havanti che cessi di sonar la terza Campana purchè 'l sìa in Rovigno, ouer non sia altrimente impedito, over infermo, et chi contrafarà componi per bando al Comun uno grosso per ogni volta per ciascuna persona contrafacente, et uno grosso all'apportador, che l'aurà appontato.

CAPO VIII.

Che quello ellezerà sia piezo dell' Elletto.

Decernemo, et expressamente comandemo, che ciascun del Conseglie nostro el quale nominarà, et ellezerà alcuno officiale in Fontegher, Sacrestan, Camarlengo, ouero altro officio, nel quale si administri Danari quello ellettor in caso che occorresse qualche fraude per lo suo elletto, sia et esser se intendi piezo, et principal pagador in tutto quello Danno, che per cason de tal Ellettion intravenisse.

CAPO IX.

Che li Officiali non facino Angarie.

Terminemo similmente che tutti coloro del ditto Conseglie, che sarano in Officio de Zudese, Camerlengo, et altri Officij, che da esso Conseglie non possino esser astretti ad angaria alcuna personal per la Terra.

CAPO X

Della ellettion di tre Zudesi.

Statuimo, et ordenemo, che siano elletti ogni tre mesi nel Conseglie Nostro di Rovigno tre Zudesi boni,

et sufficienti a Bozoli et Ballotte balotadi per scontro, quali siano mazori di anni trenta, et siano tenuti, et obligati accettar tal Officio, et in quello diligentemente exercitarsi, essendo obligati accompagnar Mr lo Podestà ogni volta che l'ensirà fuori del Palazzo, et che sentiranno sonar la Campanella, ita che almanco due di essi Zudesi non manchino mai da esso M.r lo Podestà, et precipue nelli giorni, che si rende razon, et accadendo per qualche loro occorentia, et bisogno andar fuor della Terra, possino andar tamen con licentia di M.r lo Podestà, et se altramente farano, pagar debbino in Comun soldi cinque.

In la qual Elletion de' Zudesi terminemo, che non si possa ellezer se medesimo, ne figliolo Padre, et così de converso come fin qui è stato osservato, et li ellettori si de tal Officio, come etiam li parenti della famiglia delli elletti non possino ballotar in tal Elletion, ma siano scazadi come nell'alma Città di Venetia si osserva, et così si osservi in ogni altro Officio di questo Conseglie.

I quali Zudesi auer debbino de salario dal Comun per ciascun in ciascun mese lire cinque de piccoli. Intendendo, che essi Zudesi habino da cessar de tal Zudegado per mesi tre dapoi che haranno finito de tal Officio, ne uno per uno altro possi servir in quello.

CAPO XI.

Del Camarlengo.

Ancora termenemo, chel sia eletto ogni tre mesi uno Camarlungo bono, et sufficiente et massar de

Comun mazor de anni vinticinque de questo Conseglie, qual habbi tenir bon, et distinto conto dell'intrada, et spesa, che correrà nel tempo suo, qual Officio sia obbligato infra giorni otto sotto la loza in presentia di M.r lo Podestà, et Zudesi haver saldato li soi conti et administration, et non saldando cazi alla pena de soldi doi per lira, la qual sia dello nostro M.r lo Podestà. El salario veramente del ditto Camarlengho sia de tre mesi lire quattro et meza.

Item ordenemo, che esso Camarlengho non possi ne vagli rezever Danari de rason del ditto Comun, si non gli intravien il Cancellier de Comun, per il quale sia scritto in consonantia sopra gli Libri de Comun, et Sindico: ne etiandio far spesa alcuna senza licentia et saputa de M.r lo Podestà et Sindico preditto, ne uno senza l'altro sotto pena di Ducati Cento, per ciascuno così Podestà et Sindico, come Camarlengho, la qual pena sia la metà del nostro Comun, el'altra metà delli S.r i Sindici che farano tal execution.

CAPO XII.

De Dui Cathaveri.

Si hauerà da ellezer due Cathaveri boni, sufficienti, l'officio degli quali sarà di cercar, et inquerir, che siano fatti justi, et boni pesi, et tutte le male misure, et mali pesi, che trovaranno siano obbligati denontiar, et notificar a M.r lo Podestà sotto pena di quella pena et punition, che doveva portar quelli gli quali doverano esser, et cazer in tai pena delle malle misure, et mazor

— 9 —

punitio ad arbitrio di M.r lo Podestà, li quali haver debbino de salario in tre mesi per uno L. cinque. Item similiter debino e siano obbligati essi Cathaveri, et Justizieri do volte la settimana, et precipue il Sabato con la Stadiera de Comun star al loco deputato, e pesar la Carne, che gli Beccari vendono, sicchò cadaun possi haver il justo peso, et similmente alli Botteghieri che vendono Formazzo, Oglio, et altre cose, che si mesurano, do volte alla settimana reveder tal mesure, appresso gli quali star debbino le mesure di Comun, et consignarle poi alli successori et in zorni do tali almeno uno di loro una hora al zorno debino star in la Terra a far il suo Officio. Quali contraffacendo possino esser denonciati per il Cav. de M.r lo Podestà, et etiam per ogni altra persona, e caschi ciascuno per ogni volta in pena de soldi XX da esser devisi fra il Comun, et denontiator.

CAPO XIII.

Che li Justizieri abbi a stimar la Carne, altri in sua absenza.

Item tutti dò essi Justizieri debino concordi estimar le Carne che si fanno in Becharia non essendo di quella bontà devino esser, et estimarle per sua conscientia, siccome a loro pareranno, così grosse, come menude. Si veram.te detti Justitieri non si troveranno in la Terra, sia in arbitrio di M.r lo Podestà, et suoi

— 10 —

Zudesi mandar uno qual gli parerà del nostro Conseglie a estimar tal Carne per la sua conscientia, e quelle estimate riferir a M.r lo Podestà et suoi Zudesi la qualità de esse Carne.

Volemo etiam, ch'essi Cathavieri de Comun possino et debbino estimar tutti li dani si farà per Animali et Persone nelle possession de altri nel distretto di Rovigno secondo saranno richiesti, et havendo per ciascuna stima de dani soldi tre, de quali siano dui d'essi extimadori, et il terzo del Canc.e de M.r lo Podestà che annotarà quelle.

Non sia concesso ne lecito a nessun di essi Justitieri per sè istesso mesurar, ne sagomar ne far altra cosa al suo Officio aspetante ecetto sia di voler di tutti dò loro.

Volemo, et expresse comandemo, che nissun possi esser Justitier, essendo Padre, Fratello Zerman, Datier in alcun Datio, et così di converso, ita che uno solamente habbia esser in tali Officij. E le altre veram.te extimation de Beni stabili volemo che per gli medesimi Cathavieri, et Justitieri sia fatta; cioè de Case, Vigne, Campi et similia, delle quali haver debbino vendendose all'Incanto fino a lire cinquanta, soldi uno per lira, et de lì in suso piccoli quattro usque in infinitum.

Similiter ordinemo che nessuno possi esser in Officio de Zudese havendo questa sorte di Datii, cioè della Beccaria, Vin e Pancuogole.

CAPO XIV.

Del acrescimento alli Officiali l'anno 1556 alli 19 Aprile.

Sotto il Mag.o M.r Francesco Michiel Podestà di Rovigno fa achresiuto il pagamento a tutti gli Officij, e specialmente alli Mag.i Rettori Ducati due, et alli Zudesi fino a lire dodise per homo al mese et così stetero fino al Mag.o M.r Vincenzo Dolfin Podestà 1562 et sua Magnificentia terminò, che 'l Sindico stesse per masi tre cum salario de lire dodise al mese, ita che haveva come gli Zudesi, et perciò sotto il Mag.o M.r Alvise Ant.o Bondumier Podestà 1563 se ha cresciuto a Sua Magn.tia L. 223: 4 all'anno, et a Zudesi, et Sindico L. 18: 12 il mese, et al Fontegaro in mesi sei L.80: — et al Camerlengo in mesi tre sino a L. 31: — et a Cathaveri in mesi tre fino a L. 157: — per homo, et a gli Auocati gli fu dato sotto il Ma.co M.r Daniel Condumiero gli fu cresciuto fino a L. 12: 8, però in ditti tre mesi, et alli Sigi alla Sanità fino a L. 15: — il mese, et al Masser, e Pontador gli fa dato uno Ducato per homo all'anno, et dal 1571 alli 16 Decembre fo cresciuto al Masser delle arme per fino a L. 13: 8 all'anno; et di poi gli fo cresciuto a tutti gli Officiali sotto il Mag. M.r Sipion Benzon, et a Sua Magnif.tia prima del 1583 alli 6 Nov.e L 372: — all'anno, et alli Zudesi e Sindico fino a L. 31: — al mese, al Camarlengo fino a L. 43: 8 in tre mesi, alli Auocati in mesi tre L. 27: 18; alli Cathaveri in mesi tre L. 27: — alla Sanità L. 18: 12 il mese, et tanto è mantenuto fino al presente zorno 1585 alli 8 Zugno.

— 12 —

CAPO XV.

De tre Sagrestani.

Statuimo, et ordenemo, che siano elletti ogni anno tre Sagrestani deputati alla Sagrestia della Chiesa di Mad.na S.ta Eufemia li quali Sagrestani habbino a star quattro mesi per uno intrando in tall'Officio secondo sarà l'ellettion, et prima elletti; Officio de quali sia con tutte le forze reger, et gubernar tutti gli beni si existenti in detta Sagrestia, et Chiesa, come etiam delle Entrade, che corerà a suo tempo di essa Sagrestia, et Chiesa et finito il tempo terminato de mesi quattro, essi Sagrestani render debbono bon conto al sucessor suo di tutto quello, che per lui sarà administrado, qual conto, et ragion sue farà presente il Regimento justa il solito sotto le pene contenute in la parte infrascritta. Item che nessun Sagrestano, che per tempo sarà, possi ne uogli tuor l'offerta dell'arca de Mad.na Santa Eufemia, ouero della Cassetta li posta se non gli interverrà almanco un Prete Canonico di essa Chiesa, et non possendosi haver uno de' ditti Canonici toglisi degl' altri beneficiati in detta Chiesa sotto pena in arbitrio dal Regimento, dedicata tamen essa pena a ditta Sagrestia, et questa tante volte, quante contraffaranno a ditto Ordine nostro.

Similiter dichiarimo de cetero nissun Sagrestano possi, ne vogli per alcun modo, forma, overo ingegno livelar o dasionar ad alcuno terreno alcuno che sia de ditta nostra Chiesa di Mad.na Santa Eufemia senza licentia expressa, et parte presa nel Conseglio nostro

di Rovigno, sotto pena in arbitrio del Regimento, et si gli havesseno livelladi, tali livelli siano di nessun valor.

CAPO XVI.

Del Fontegher.

Volemo, che ogni anno al tempo debito sia elletto uno Fontegaro bono et sufficiente, magior di anni trenta, et l'Officio del qual habbi durar per uno anno solamente cum salario de L. 50:— de piccioli de danari di esso Fontego. Et Officio del qual sia questo, e prima.

Che tutti gli Formenti, et Farine che pervenirano al tempo della sua fontegaria debbia vender justamente, et che tutti habbino il suo dover sotto pena de privation.

Dechiarando, che remagnando Formenti in ditto Fontego più de mesi quattro, et che non sia messo mano dentro uollemo, che alhora sia dato il conveniente callo segondo sarà deputado per M.r lo Podestà et soi Zudesi.

Dello Farine veram.te haver debbi ditto Fontegaro per volativa lire dò per staro, et non più.

Item ordenemo, et expresse comandemo, che nessun Fontegaro, che per l'avvenir sarà, non possi ne vogli per alcun modo, uia, forma, overo color tenir in ditto Fontego Formento nessuno, ne suo, ne d'altri, ma solum Formento del Fontego sotto pena di perder quello.

Ne possi esso Fontegaro tegnir per conto di ditto Fontego più de uno monte di Formento et uno di Farina sotto pena di ducati cinquanta, et privato perpetualmente de Fontegaro, qual pena pecuniaria la mità sia del Fontego, l'altra mità tra l'accusator, et il Rettor. che farà l'execution.

Ordenemo et sancimo che essi Fontegari, ne alcun altro per nome loro possino intrar. in Fontego da hore vintiquattro in driedo senza licentia del Regimento et Deputadi sotto la pena antess. de L. 300:— da esser divise come avanti, et questo tante volte, quante contrafarano.

Statuimo ancora che come il ditto Fontegaro hauerà finito il suo tempo d'Anno uno, sia obbligato in fra otto zorni haver saldato gli soi conti, et renontiar al suo successor tutti gli danari d'esso Fontego sotto la Loza in presentia del Mag.co M.r lo Podestà e soi Zudesi, e Deputadi gli qual danari debbano esser messi de subito in una Cassa a ciò deputada, quale debba remaner, et esser custodita in Casa del Fontegaro succedente, della qual vi siano chiave tre, l'una in mano di M.r lo Podestà, l'altra in mano d'esso Fontegaro, la terza appresso del Deputado più vecchio, acciò voltandosi traer il denaro da ditta Cassa, non si possi far senza saputa di tutti tre, et sia obbligato ditto Fontegaro de ogni tratta di Tormento, o farina che'l venderà buttar gli danari in ditta Cassa per zornada, non restandogli in mano più di Ducati dieci per poter scambiar delle monede, sotto pena della parte contenuta nell'Ecc.mo Conseglie de Pregadi, et tenor della qual seguita in cotal modo;

Die 24 Septembris 1470 in Rogatis.

Necessaria cosa è a proveder, che gli Danari di Fontegi delle terre de Istria siano ben, et con utilità, et comodo delle università governati, et non siano spesi ad altro, che in comprar Formenti, et in altre cose necessarie de tal Fonteghi come sono deputadi et non per mal modo dispensadi per gli Fontegari, et Camerlenghi di esse Comunità, li quali molte volte rimangnino debitori, et negli consegli soi se fanno far gratie ad uno hozi, dimane ad uno altro, et tutto questo danno si converte alli poveri Fonteghi con intresse de poveri populi, li quali senza Fontego star non ponno. Et sopra di ciò vadi la parte, che tutti gli Rettori Nostri de Istria presenti, et che haranno da venir da Muggia fino a Puola sotto pena di ducati cento non ardiscano, ne presumanano spender, ne consentir che sia speso alcun denaro de rason del ditto Fontego eccetto che in Formento, et altre cose necessarie per ditto Fontego.

Item, che tutti gli Fontegari de detti Fontighi otto giorni dappoi, che auranno compito lo officio suo debbano aver saldato la sua cassa, e consignada al suo sucessor con tutte le rason del Fontego per esso aministrade sotto pena de soldi quattro per lira, la qual pena sia degli Rettori Nostri, et privation perpetua de tutti Offici, et beneficij de soi consegli.

Tenor Legis.

Desiderando lo ben utile, et bon governo de questa Comunità, acciò che gli danari del Comun, Fontego, et Chiese siano alli bisogni necessari sempre presti, et apparecchiadi, Statuimo, et ordenemo, che alcuno

Sacrestan, Fontegaro, o Camerlengo del Nostro Comun per tutto il tempo degli soi Officij, non ardisca, ne pressuma per alcun modo, via, o ingegno degli danari li quali si trovano aver in suo Governo aspettanti a ditti soi Officij alcuna particula od alcuno imprestar, ne in mercantia, o in suo uso metter, nè per alcun altro modo dispensar, se non in utilità de ditti Officij, et sempre con licentia data per M.r lo Podestà sotto pena di privation perpetua de ditti Officij, et perder la quantità de denari, per tal modo spesi, o dispensadi, e altri tanti de soi proprij Beni de la qual pena uno terzo sia del Comun, Fontego, o Chiesa, l'altro terzo dil accusador et l'altro dil Rettor, che farà tal execution, et la ditta quantità de Denari imprestadi et in suo uso convertidi, o per altro modo mal dispensadi, subito al ditto Comun siano tenudi del suo proprio reffar, et restituir, et se gli ditti danari così dispensadi passassero la summa de ducati X d'Oro, similmente cada alla ditta pena cadauno contraffacciente a questa nostra legge, et ultra di questo siano privati perpetualmento de Officio, et beneficio et del Nostro Conseglio, Et per comandamento del Podestà Nostro ogni anno la prima Domenega di Quaresima in Conseglio sia pubblicado come ladro, et robador degli danari del ditto Comun et che gli successori soi per alcun modo non debbano rezever tal debtor in suo conto anzi sia tegnudo denontiar a M.r lo Podestà e giurar a bona fede senza fraude tutta la quantità degli denari che manualmente hauerà rezevuti, come si usa nell'alma Città di Venetia. Et perchè le induita una prava, e pessima consuetudine del tutto da

esser erradicata e convertita in miglior uso, in non lassar che le entrade, e gli danari de esse tratti di questa povera Comunità quali sono dagli Rettori passati a loro modo dispensati e malamente spesi, senza utele alcuno, o comodo di questo Comun senza saputa del sindico e zudesi altre volte a ciò deputadi, ma dati, et comutadi in crediti de Officiali per robbe et altre cattive vie, con grande giattura e danno di esso n.ro comun contro il volere, et mente dell'Illust.a Signoria Nostra. Per tanto con l'Autorità del Magnifico M.r Gentil Contarini Podestà Nostro presente statuimo, et inviolabilmente da esser de cetero osservato deliberemo, che nessun Rettor Nostro per l'avvenir non possi ne vagli per via alcuna, modo, over colore dispensar, distribuir, dar, o commutar per robba alcuno per se, o per altri o in altro modo ad alcuno gli crediti degli Officiali de Comun se no tuor il suo salario netto secondo la sua limitation datagli per lo Eccel.mo Conseglie dei X all'Officio dellli Mac.li Sig.i Governatori dell' entrade, et di altro negli ditti denari di Comun non se impacciar, salvo che insieme con gli soi Zudesi tutti tre, et Sindico, et Camerlengo, et Cancel.e di Comun, et come nelle Lett.e Ducali si contien sotto pena al Camerlengo che disborsasse il Danaro senza el modo sopras.to di perder tanto del suo quanto avesse senza gli Zudesi, et Sindico, e Canc.r de Comun desborsati.

Nè possi il Cancel.r de Comun menar partida de dispensation senza il modo sopraesposto sotto pena d'esser privo immediate dell'Officio, et esser bandito

in perpetuo de Rovigno et suo Destretto, et pagar delli sol Beni lire dusento da esser divise tra il Comun, et accusador quale sia tenudo di credenza.

CAPO XVII.

De la ellettion de due Advocati.

Ordenemo, che ogni tre mesi siano elletti nel No stro Conseglio due boni Advocati gli quali siano obbligati in gli zorni deputati di rason a presentarsi sotto la Loza alla presentia de M.r lo Podestà in Juditio, et parlar per coloro saranno richiesti, et non possino in tal giorno partirsi dalla Terra di Rovigno senza licentia del Regimento sotto pena di soldi diese in Comun, salvo sempre giusto impedimento, et vollemo che nissun altro possi parlar in giuditio, salvo essi avocati si non accordano la corte et diano la solita utilità a ditti Aduocati, segondo qui de sotto sarà dichiarato. Reservando tamen gli Parenti et congionti in consanguinità, per li quali sia lecito al Padre per il Figliolo, et Figlio per il Padre, Fradelli, et Zermani, et altri congionti parlar l'uno per l'altro.

Et volemo, che accordato, che hauerano la corte ciascuno possi avocar essendo richiesti, siano tenuti immediate el premio suo parlar, et dire le rason di quelli per li quali saranno richiesti, et quando recusasseno gli sia posta pena de lire cinque, non intendendo però contra Parenti, et altri congionti in affinità, et ogni volta, che gli advocati elletti per Conseglio non voranno avocar, possi alhora qualunque persona

trovar advocato extraordinario senza altro pagamento del'ordinario.

Item che ciascun advocato dappoi che haverà assumesto, e tolto qualche differentia, debbia con il suo clientulo intravenir agli termini debiti sotto pena de L. 5: — ut supra, salvo sempre giusto impedimento, gli quali, etiam advocati siano obbligati ultimar ciascuna differentia per loro comenzada, ne sia concesso a ditti advocati, imo prohibito, avocar per niuno, che prima avesse inteso o visto la rason dell'altra parte a quella contraria sotto pena de L. 5: — de piccioli et niente di manco non possi avocar in ditta causa.

Termenemo che'l pagamento di Advocati sia questo fino soldi quaranta, soldi tre; da soldi quaranta fino L. 5: — soldi cinque, e da L. 5: — fino a L. 50: — soldi dieci, e de lì in suso soldi vinti, ne più possino tuor ad alcuno.

CAPO XVIII.

Della Election del Sindico de Comun.

Ordenemo, et volemo, che ogni anno al tempo debito in el Nostro Conseglio sia eletto uno sindico de Comun l'Officio del qual sia de procurar con tutte sue forze del ben utile non solamente dil Comun e Fontego di questa Terra, come etiam di tutte le Chiese, et dove comprenderà, et intenderà alcun dano dover seguir a esso Comun, Fontego, et Chiese dinotarlo a M.r lo Podestà et cercar de oviar quello non havendo rispetto ad alcuno, il pagamento dil qual e premio sarà secondo

— 20 —

parerà a M.r lo Podestà che saranno stati gli portamenti soi, al qual sia dato corporal sacramento ogni tre mesi de far l'Officio suo ben, et diligentemente postposto ogni rispetto; et possi esser elletto in ogn'altro officio con premio, et salario, come senza, così dentro, come di fora.

CAPO XIX.

De la Election de uno massaro.

Similmente se haverà da elezer ogni anno et deputar un masser de Comun l'Officio del qual sia de tegnir, et con diligentia governar l'artellarie e munition de qualunque sorte che si attrova in queste Terra, et finito il suo Officio consegnar per aventario al suo successor si come harera rezevuto.

CAPO XX.

De la Election di un Appontador.

Così etiam vollemo, che sia elletto un Apontador de Comun qual sia obligato appontar tutti collori che non venirano al Conseglie al tempo debito, di pena di soldi X ogni volta, et la metà di tal pena guadagni esso appontador l'altra metta el Comun.

CAPO XXI.

De la Election si debba far nel Conseglie.

Comandemo oltra de ciò che ogni volta che se farà Conseglie, convocato a son di Campana juxta l'antiqua

consuetudine, coloro, che venirano ad esso Conseglie et che hauerano balotta d'Oro et sarano ellectionarij doppo che per loro conscientia hauerano elletto chi più sufficiente e miglior gli parerà prima havuto sacramento da M.r lo Podestà di far bona ellection siano cazati per quella ballotation tantum, et il simil sia de quelli, che sarano alletti in quella istessa ellection siano cazadi, ne possino ballottar, et a tal condition siano etiam cazadi tutti doi gli parentadi videlicet quelli della Casada de tutti doi gli elletti, sichè non resti nessuna de ditte doi Casade degli insieme, et per scontro elletti, et gli altri juxta il consueto cazadi.

CAPO XXII.

Che li elletti in off.o non possi reffudar.

Item tutti caloro sarano elletti in qualche Officio di esso Conseglie non possino quello reffudar sotto pena di L. 5: — per ciascuna volta da esser applicade al Comun.

CAPO XXIII.

Che nessuno essendo debtor possi harer o. ffo che si administri danari.

Affermemmo, ed expresse comandemo, che nessun di questo Nostro Conseglie non possi hauer Officio che si administra danari essendo restati debitori del Comun, Fontego, o Chiesa.

— 22 —

CAPO XXIV.

De la Election de uno soprastante al Torchio.

Ordenemo ancora, che al tempo debito de far degli Oghi se habbia ellezzer in el nostro Conseglie uno soprastante al Torchio, l'Officio del qual sia da veder, et intravegnir continue de dì et de notte in esso Torchio quando si misura lo Oglio, essendo obbligato far ben, et sufficientemente.

CAPO XXV.

Degli Ambasciatori.

Statuimo, et comandemo, che sciascuno Imbasciator del Comun de Rovigno, il quale andarà in servitii di esso Comun per la Hystria a piedi haver debbia soldi 14 al giorno, et con lo Cavallo soldi vinti al giorno da questo nostro Comun el qual sia tegnudo delo andar, et delo ritorno, et che ciascun de tal ambasciator giurar debbia far la sua ambasciata ben, et legalmente, et retornar, et compir le facendo a lui comesse più presto el potrà, guardando sempre la più utilità di esso Comun, et ogni Rettor sia tenudo far pagar avanti il suo compir in danari tutto il salario de ditti ambasciatori mandati in servitii del ditto nostro Comun.

CAPO XXVI.

Del Datio della Beccaria.

Ordenemo, che sia venduto, ed al pubblico incanto deliberato el Datio della Beccaria de questa Comunità

nostra a quello, che più offerirà, el Condutor del qual overo condutori siano tenuti, et obligati de tegnir la Beccaria ben fornita de Carne rasonevole et non tegnando chel sia in arbitrio di M.r lo Podestà che sarà a quel tempo al Regimento de Rovigno dar licentia ad altri Cittadini, et habitanti in questo loco, che elii possino, et vaglino vender Carne così grosse come minute senza alcuno Datio, et gabella, et che alhora il ditto Datiaro non possi vender, ne far vender Carne fino a tanto che coloro agli quali sarà dato licentia non hauerano compido del vender le soe, cioè quelle che harano amazzate tantum et esso Condutor overo Condutori del ditto Datio debbano dar secura piezaria in la Terra, come parera a M.r lo Podestà e Zudesi che la sia sufficiente, dovendose dar, come è, usanza voce a tal Datio uno o dui mesi avanti el compir pagando le sue paghe de tre mesi in tre mesi.

Termenemo, et volemo, che cadauna persona possi far, e far far Carne alla Beccaria di qualunque sorte alli pretij limitadi pagando tamen piccoli doi per lira de peso al Condutor de esso Datio, avendo lire quattro per cento de quello sarà pesado de Callo.

Item vollemo, che nessuno sia chi esser si vogli possi vender, ne far vender Carne maculata senza licentia de M.r lo Podestà; tutta via che siano extimate et diligentemente viste per li Cathaveri de Comun sotto pena de lire cinq.ta alli contrafatienti da esser divisa fra il Comun et l'accusador.

Ordenemo etiam, che tutte le Carne che si trazerano di questa Terra, o Territorio suo non si possino

trazer per altro loco che per l' alma Città di Venetia sotto la pena al contraffacente de L, 50: — et perder gli animali et Carne fussero tratte da esser divise ut supra.

Item deliberemo che nessuna persona sì Conduttori di esso Datio, come etiam altri pressuma ne ardisca vender Carne d'animali morti istessi ne in Beccaria, ne altrove sotto pena de lire cinquanta d'esser divise ut supra.

Similmente dicemo, che nessuno possi far Carne in altro loco che in Beccaria senza licentia del Datier sotto pena de lire cinque per ogni volta et perder la Carne.

Et dichiaremo specialmente in tal vender Carne, et così deliberemo che ogni volta, che si farà Carne, che non sia così recipiente et buona et specialmente d'animali grossi che non si possi, vender se prima non sarano extimate per gli Cathaveri de Comun, et non essendo gli ditti in Terra, siano in ogni modo extimate per due del Nostro Consegglio, che parerà a M.r lo Podestà.

Statuimo etiam, che nessuno così Datiaro, come altra persona faciente Carne non possi vender Carne de Molton, Becco, o pecora, o altre male Carne, per Carne castrate et bone ne vender una Carne per una altra sotto pena de Lire XXX: — ogni volta contraffarà, la mittà al Comun, et l'altra mittà allo accusador, et perder le Cirne fraudate, et trovade esser così, come di sopra, et lo accusador de credenza tenuto.

Comandemo, et volemo, et il luoco, ch'è all'incontro della Banca de gli Baccari sia destinato et

accomodato a ciascuna persona volesse tagliar, over far Carne sotto Datio, o per altro modo, ne gli Beccari lo possono prohibir, ne deve dar sotto pena de lire tre da esser divise ut supra.

Statuimo, et questa esser nostra deliberation affermemmo, che le Carne grosse di manzo, et Vacche vaglino, et si vendino a ciascuno a soldi uno la lira.

Carne di Vitello che non passa lire cento.

Bagatini XIIIII la lira

Carne di Castron	XVI
Carne d'agnelli e Capret	XIII
Becchi Castrati	XII
Carne di pecora	XII
Carne di Caura, Becchi e Montoni	X
Ogni testa di Castron con li suoi piedi	XVIII
Figado di Castron	soldi dò la lira
La testa con la Coradella d'Agnelli, et Capretti, con li piè, soldi dò in tutto.	

Ogni Zeneda soldi uno. Ogni testa d'animal grossso soldi cinque.

Dichiarindo, ch'essi Condutori del Datio, et altri vendenti Carne per otto giorni dapoi Pasqua, principiando il sabato Santo possino vender dette Carni di Agnelli et Capretti justa l'antiqua consuetudine.

Ordinemo, che ogni volta che ditti Condutori di esso Dattio, et altri che contraffarano all'ordine sopraesposto da essa limitation caschino alla pena de soldi XX per ogni volta da esser divisa fra il Comun et accusador.

CAPO XXVII.

Di non condur Animali da fora dentro, o nel Territorio senza licentia del Regimento.

Terminemo, che nessuna persona così terriera, come forestiera possi, ne vogli condur Animali di fuori in questa Terra, overo sopra questo Territorio da altro luoco, o territorio senza licentia expressa da M.r lo Podestà, sotto pena de L. 25: — da esser divise come sopra, eccetuando tamen gli Buoi conducono gli Vicini Nostri per arrar et Cavalli, quali non sottozasono a tal ordine et similiter non si possi extrazer Animali fuora di questo Territorio senza licentia ut ante, eccetuando Bovi di Arrar, et Cavalli come si è detto.

Deliberemo, che ogni volta, che alcuno venderà Animali fuori del Territorio debbino pagar ad essi Datiari, overo in Comun, de Bovi, et Vacche soldi quattro per testa, de Cavalli soldi cinque, et de Animali menadi soldi uno per testa.

Volemo etiam, che ogni volta, che l'occori, che sia condotto Animali per transito sì de terrieri come de Forestieri, si grossi come menudi stando più de tre giorni pagar debbino de Animali grossi soldi quattro per testa, de menudi soldo uno, de cavalli veramente de terrieri soldi cinque per testa, et gli Forestieri soldi dieci al Comun, overo Datier.

Dichiaremos oltra di questo se qualcheduno venirà a vender Porchi in questo luoco pagar abbino soldi 12: — per testa de quelli si ammazeranno, et stando più de tre giorni sopra il territorio sottozaseno al Datio

consueto et se alcun vicin de Rovigno vorrà comprar de detti porchi per uso suo, non sottozasi a Datio alcuno.

Item deliberemo, che nissuno vicin de Rovigno possi tegnir sopra questo territorio et distretto porchi, salvo in loco, et in destretto ita che non possino far danno alcuno sotto pena de lire cinque per cadauna volta sarà trovato.

CAPO XXVIII.

Del Datio menudo.

Statuimo, et vollemo che ciascuna persona, Cittadin et habitador in Rovigno, o Forestier, et chi esser si voglia, che venderà ad alcuno così Terriero, come Forestiero per cazon di extrazer fuor de Rovigno, et del Territorio, così per mar, come per terra, Formazo, Galla, et Fil de Lana pagar debbi al ditto Comun, ouero al Datiaro rezevente per suo nome piccioli dò per lira di peso.

Per ogni maza de Griso vendudo piccoli do per lira.

Per ogni lira de lana piccoli quattro.

Cuovi conzi, et non conzi, e Pellame d'ogni sorte soldi uno per lira intendando la valuta de essi.

Formenti et Segalle, et megli soldi uno per mezena.

Delle altre Biave veramente piccoli sei per mezena.

Item tutti gli Forestieri che portano vino, et lo vendeno a quarta agli habitanti, et comprante quello in Rovigno pagar debino soldo uno per quarta.

Per ogni quarta de Zonta piccoli sie.

Asedo picioli sei.

Intendendo che li cuoi Conzie non Conzi, et Biave si tragieno per Venetia non sia obbligadi ad alcun Datio.

Siano obbligati a pagar quelli estrazerano Ogli, si per mar, come per terra da questo loco de Rovigno soldi otto per Orna, Miel, et Cerume.

CAPO XXIX.

Del Datio dal Vin.

Statuimo, et vollemo, che si habbi a vender al publico incanto, deliberar il Datio dal Vin de questa nostra Comunità al più offerente de anno in anno; el Condutor del qual sia obligato dar idonea Piezaria infra giorni otto dapo gli sarà deliberato faciendo le sue paghe da tre mesi in tre mesi juxta il solito, et questi sono gli Capitoli da esser servati per tal Datio.

Ordenemo prima che ciascun, che vorrà vender Vin a spina sia obligato in prima instantia rechieder ad esso conduttor de far le Chiave de la Botte, o Arnaso vorrà vender, qual venditor sia obbligato pagar soldi 4: — per quarta al Comun ouero al ditto conduttor del Datio.

Ne possi ditto vendente Vino per alcun modo, forma, o color aggiunger Vino sopra quello che una volta sarà posta la chiave sotto pena di L. XXV da esser divise tra il Comun, Datiario, et accusador, et questo tante volte, quante contrafarano.

Ordenando oltra di ciò, che tutti coloro venderanno Vino a spina infra termine de giorni otto debbi

haver sagomado, o rimasto d'accordo con il Comun, overo Conduttor del Datio sopraditto sotto pena di S. 8: — per ciascuna volta da esser divise, ut supra.

Similiter vollemo, che nissuna persona, et sia chi esser si voglia, possi vender Vino in grossso senza licentia de M.r lo Podestà, ovvero Datier, sotto pena di perder el Vin del qual veram.te Vin, che si venderà fori, debbano pagar gli venditori soldi dò per quarta al Còmun, ovver Datiaro.

CAPO XXX.

Che alcun Cittadin non possi levar Datii per Nobili Venetiani.

Statuimo, et da esser inviolabilmente osservato ordenemo, che essendo stato altre volte per lo Eccelso et Inclito Ducale Dominio di Venetia provisto, che per varij, et diversi respecti nessun gentilhomo veneto potesse torre gli Datij di le Comunità, et lochi sui, ne esser Conduttori de quelli come nella parte sopra ciò si contiene, et asioche ne anche per altro modo, via, o forma si possino essi Gentilhomini impacciar ne haver da far ne tenir de parte in alcuno degli Datij nostri come è giusto, et conveniente. Pertanto volemo che nessun Nostro Cittadin de Rovigno, o altri possi, o vagli tuor, o far tuor alcuno degli nostri Datij de questa Terra per alcuno Nobile Veneto, o per loro nome, ne haver compagnia con loro, sotto pena di Ducati trenta, a chi contrafarà il presente ordine nelli propri Beni, da esser divisi la mità all' accusador e

l'altra mità al Rettor nostro, che farà tal executione.

CAPO XXXI.

De non condur Vin Forestiero.

Terminemo, et ordenemo, che nissuna persona così maschio, come femina, et così terriero come Forestiero, et così Chlerico come Layco ardisca, ne prosuma, così per mar, come per terra condur, ne far condur per alcun modo Vin Forestier in questa terra de Rovigno ne destretto per cazon de vender o altramente fino a tanto che sarà del Vin del loco sotto pena a quelli conducesseno tal Vin forestier de lire XXV, et perder el vino, della qual pena uno terzo sia di M.r lo Podestà uno al Comun, uno all' accusador.

Dichiarando sopra di ciò per utile di poveri homini che degli Vini de questa Terra non se habbi a vender più de soldi uno per Bozza et vendendo più alhora per M.r lo Podestà et Zudesi sia provisto, che si abondantia in la Terra et che le povere persone, che comprano a menudo non vegnano a patir si come alhora meglio a loro parerà.

Et occorrendo, che Dio non vogli, che'l fosse poco Vin in questa Terra per difetto di tempesta Brisine, o altro solito male, che fusse di necessità torre vinj Forestieri, dichiaremo, che vendandose soldi uno la bozza pagar debbino al Comun, o Datier soldi XII per quarta, et vendendosi piccioli XVI per ogni quarta soldi XVI, a piccoli XVIII, soldi XVIII, et da li in suso vendendo soldi XXXII per quarta.

Quelli veramente che portassero vin forestiro per uso suo, paghino soldi cinque per quarta al Datio.

Ordenemo, che ciascun Cittadin, et habitante in Rovigno, che vorrà condur vini de fuora essendo de sue vigne, et possessioni, possino quelli condur dentro, et adoperandogli per suo uso non sottozasano ad alcun pagamento, et vendendo a menudo paghino soldi otto per quarta al Datio.

Affermemmo etiam, che nessun Cittadin et abbitante in Rovigno, et de vicin a vicino specialmente Barcaruoli, comprando vin per uso suo tantum non sottozasano ad alcun Datio.

Vollemo, et assentimo che ogni vecchio, che passa anni LXX et etiam per volontà de qualche Femina graveda possi comprare de vini Forestieri dolci per uso loro tantum una quarta al mese, pagando però il Datio ut supra.

CAPO XXXII.

Che nessuno Forestier possi far hostaria, se non da Pieghiaria.

Deliberemo etiam che nessuno forastier non possi per alcun modo far Hostaria in Rovigno, ne suo De stretto sel non darà pieghiaria de Ducati vinticinque, sotto pena de perder il vin et altro tanto più per pena da esser divisa ut supra.

Ordenemo, ancora che ciascana persona, così terriero, come forestiero, che condurà in Rovigno Malvasia o nel destretto, ovvero Romanie per vender al

menudo pagar debbino soldi XVI per quarta al Datio, e non vendandola, ma tenendola per suo uso, soldi cinque per quarta.

CAPO XXXIII.

Del Datio della Piera

Volemo, che tutti coloro cargarano, o farano cargar Piera, overo sassi gregi sopra questo Territorio pagar debbino alla rata d'ogni Navilio per ogni cento miara de piera soldi XVI al Datio, di piera lavorade veramente per ogni soldi XII pagar debbino soldi uno andando in qualunque loco eccepito a Venetia che non vano Piero da muro, da tetto, scaggia ut supra de soldi XII uno.

CAPO XXXIV.

De la Panataria.

Il si haverà da vender el Datio della Panataria de tre statij, li quali siano ciascuno daspersi venduti intendando, et dechiarando, che ciascun statio non possi haver più de cesti quattro, over conche.

Similiter siano obligati quelli, alli quali sarano deliberati tali Datij, overo statij far fare il pan al pretio gli sarà limitado per gli Cathaveri de Comun sempre tamen con licentia de M.r lo Podestà et Giudeci sia fatta tal limitation, et per essi Cathaveri revisti gli pesi del pan, come avanti è sta dichiarido.

Intendando che tal limitation non possi esser più di soldi XII per staro, essendo obligati ditti Conduttori

degli statij far far il pan ben cotto, ed al peso limitato sotto pena de soldi XX, e perder il pan ogni volta che contrafarano.

CAPO XXXV.

Del Datio del Pesce

Se venderà, et al pubblico incanto se deliberarà el Datio del Pesce de questo nòstro Comun al più offerente per anno uno, et a questo sarano obligati tutti gli Pescatori, et prehendenti pesci sì Terrieri come Forestieri de tutto el pesce harano preso, et prenderano sopra queste acque, et prefatto nostro, pagar debbono de otto uno, siccome vollemo che sia osservato, eccetuado le Peschiere, che pagheranno de sei uno. Intendando che il pesce salato sotrozasi a questo istesso Datio.

Ordenemo, et comandemo, che tutti essi pescatori nostri, et prehendenti pesci in prima instantia che venirano alla terra con esso pesce, siano obbligati portarlo alla pescaria de Comun sopra la riva deputada, ne quello possino vender senza licentia de M.r lo Podestà qual licentia havuta vender debbino alli pretii limitadi; cioè il pesce Bianco piccioli XVIII la lira, il pesce tresso la lira soldi uno, e nel tempo della Quadragesima un Bezzo più per lira, et non più, sotto pena a ciascun, che contrafarà, sì del non vender in pescaria come senza licentia, et ultra li pretij limitadi de lire XXV per ciascuno et ciascuna volta contrafarano, la qual pena sia divisa tra il Comun nostro, et acusator.

Item deliberemo, che tutti essi pescatori che prenderanno pesci sopra queste acque siano obligati, et debino per uso della nostra Terra portar la terza parte del pesce qui et le altre due parte possino estrarzer per l'alma Città de Venetia siccome per gli ordeni di Sig. Sindici sopra ciò si legge; sotto pena de lire cinque per ogni volta, et perder il pesce che contrafarano da esser diviso ut supra.

CAPO XXXVI.

Che coloro, che toglieno Datij debbino dar Piegiaria.

Terminemo, che tutti coloro, alli quali saranno deliberati gli Datij nostri, siano obligati, et debbano in termine de giorni otto dapo la deliberation dar, et presentar a M.r lo Podestà sufficiente piegiaria ad attender alle paghe solite, et termini usitadi, altrimenti contraffacendo, tali Datij siano recantati a tutte spese de colui, che al suo termine non avrà data suficiente piegiaria.

Vollemo etiam, che nessuno che sarà restado debtor de qualche datio possi torre quelli se non haranno satisfatti gli loro debiti con integrità.

CAPO XXXVII.

Di danni dati.

Dichiaremo et ordenemo, che ogni volta che alcuno sì maschio, come femina farà danno per vigna via, o campo, terra semenada, Biave, Pradi, et ogni

altra possessione serratta, caschino alla pena di soldi XX essendo a Cavallo, senza Cavallo soldi X per ogni animal grosso soldi quattro senza altro come qui de sotto ei dechiarirà.

Item terminemo, che tutti coloro, che hanno horti, debbino quelli tenir serrati vollendo tenirli in coltura, altramente facendosi danno alcun sel farà comesso sia a suo danno.

CAPO XXXVIII.

Che non si guasti Serraglie.

Deliberando che niuno ardisca, ne presuma de guastar le serraglie de Vigne, horti, o lacuzi o altra possession serrata sotto pena di Lire cinque per ciascuna volta da esser divisa ut supra.

Statuimo sopra gli danni, che ogni giorno vengano commessi per gli Animali in le vigne, et Possession degli habitanti in Rovigno; et prima ogni volta sarà trovato Cavallo impasturato in Vigne, horti, Campi seminati dentro delle Finide pagar debino soldi sei per testa, et similmente de notte despasturato, veramente pagar debba soldi nove, de qual danari una parte sia del Comun, uno dell' accusador, et la terza del patron della possession.

Animali asinini trovati in tal danni soldi quattro per uno.

Animali Boini soldi XVI per paro così di giorno come di notte, trovati in danno.

Animali Vacchini soldi quattro per Cavo fino a

dieci, e dagli dieci in suso soldi XL.ta intendando Laneo.

Animali menuti soldi do per testa fino al numero de vinti, et da animali venti in suso soldi quaranta intendando Laneo.

Dechiarando sopra gli Cavalli, che sarano ritrovati de notte senza callego, et Pasture pagar debino soldi dodese per uno, et se il sarà impasturato de notte sanza collego soldi VIII per uno come di sopra è ditto, oltra la qual pena limitada siano et obbligati gli patroni di tal animali pagar il danno sarà fatto secondo sarà extimato per li Cathaveri de Comun.

Volemo oltra de ciò che tutti gli animali che venirano dentro la Finida granda avanti il tempo deputado, ch'è di Santo Andrea fino al giorno primo de Aprile dagli in driedo venendo animali sessanta pagar debbino soldi quattro per testa per pena.

Item per obuiar alli molti danni vengono commessi per gli animali menudi, ordenemo per tanto, che da nessun tempo essi animali possino venir in la Finida picciola, intendando etiam vacchini et Cavallini, salvo dui per vicino atti a lavorar, sotto pena de soldi quattro per testa de vacchini e cavallini.

E menuti veramente soldi quaranta per laneo, essendo più de venti come è dichiarito di sopra.

E animali Caprini veramente ordenemo, che in modo alcun non possino venir siccome etiam per commission de Magnifici Signori Sindici altre volte sopra de ciò fu deliberato, sotto pena de lire dieci per ciascuna

volta da esser divisa ut supra, et l'acusador sia tenudo di credenza.

Ordenemo etiam, che li buò non possino vegnir in la Finida picciola sotto pena de soldi quattro per cavo, et alli patroni lire XXcinque da esser divise ut supra.

E per questo sia concesso a tutti coloro hanno animali de qualunque sorte che sarano trovadi fuori della Finida in Campi, Vigne, et ogni altra sorte di possession pagar la pena ut supra limitada secondo la qualità degli animali, dummodo gli ditti horti, et Vigne, et Campi siano serrati, et non essendo serrati solum pagar debino gli danni sarano extimati.

Vollemo che ogni volta che sara fatto danno in possession de altri non trovandosi gli dannatori, coloro che più appresso sarano, e più propinqui con gli soi animali, gli dove sara fatto il danno, et che sia cognosciuto quella sorte di animali haver per le peste, o altro evidente segnal sottozasino al danno, che sarà extimato.

Deliberemo, che ogni volta, che sarà messo animali in Berlina, ritrovati in danno, com'è usanza, non sia oso alcun patron, ne prosuma aver altri per suo nome cavar, et desligar tal animali de Berlina senza licentia de Zudesi over Saltori, et fatto il pagamento limitado, et niente di manco, siano obbligati pagar il danno, et soldi XX per pena.

Che nessuno ardisca, ne prossuma, et sia chi esser si voglia, ogni volta che per gli saltori si menarà, et condurà animali in Berlina per danno, che habbiano

fatto torre tal animali de man de essi Saltori sotto pena di lire XXV da esser divise ut supra.

Sopra gli qual danni specialmente al tempo delle Uve, deliberemo, che siano elletti, et deputadi gli Saltori a custodia delle possession a comune spese di colletta justa il solito, li quali siano tenuti, et obbligati accusar, et donontiar sì persone, come animali trovarano dannificar in le Vigne, et possession de Vicini et habitanti in Rovigno.

Non possi nessun Saltor preditto per alcun modo et forma accordarsi con alcun dannificator nessuna data notitia alla persona dannificata sotto pena de lire X et privation de Saltoria perpetualmente, et major ancor pena ad arbitrio dil Reggimento.

Similiter siano obligati tutti coloro hanno Cani al tempo delle uve metergli gli soi uncini juxta il consueto, sotto pena a coloro sarano trovati senza uncini in vigne soldi diese, et con Uncini soldi V, et emendar in pieno il danno havesse fatto tal cani.

Statuimo, che de cetero nessun condutor del Datio della Beccaria possi condur Castroni, ne altri animali menudi in la Finida del Comun cosi granda come picciola fino alla festa di San Pietro del mese de Zugno, et da quello per fino a Carlevar debba insir fora sotto pena consueta excettuando gli agnegli per Carne.

Item non possi tegnir animili grossi dentro de ditta Finida si non quelli sono per il fatto della Beccaria, et non per uso del ditto Conduttor in specialitade, sotto ditta pena, et tutti gli animali che haveranno comprado dagli vicini di Rovigno sia tegrnudo di far

alla Beccaria, et non vender in, grosso sotto pena de lire XX de piccoli.

CAPO XXXIX.

De non habentibus Viam.

Dichiaremo, che se alcuno hauerà Vigna, Campo, overo horto, et non hauerà certa via di andar a quelli, gli Cathaveri de Comun giuradi con licentia di M.r lo Podestà, vadano in quello loco quando saranno requiriti, et bene considerati gli lati a torno a torno più congrui, et convenienti dove meglio a loro parerà, et con menor danno degli circonvicini debbino assignar via per terra della proprietà d'alcuno, quelli alli quali sara data la via satisfacia al patron della proprietà de quelli secondo lo arbitrio degli ditti extimadori.

Coloro veramente, che per qualche sua comodità averà in lavoriero de qualche sua terra, serrato, et occupato la via dove le persone fanno transito; volemo, che immantinente aprir debbino dall' altra banda; ita che a tatti sia Comune via, et sempre con licentia de M.r lo Podestà, acciò che per quello sia imposto alli Cathaveri che babbi veder tal via che non fosse con sinistro di vicini, et questo sotto pena de soldi XXti per ciascuna volta.

CAPO XL.

Che alcuno non si possi intrometter nelle possessioni d'altri.

Statuimo, et deliberemo, che niun de caetero si

— 40 —

intrometterà in possession de altri de ciascuna sorte esser si sia, senza voluntà del patron de quella possession aver romperà la corona ovvero termini o altri segni determinati ovvero mediante qualche possession queste tal differentie volemo siano conosciute per ogni bon rispetto civilmente, et condannando il Reo a restituir la cosa intromessa, et in valor di quella al Comun soldi, cento.

Delle cose veramente mobile, sia in arbitrio de M.r lo Podestà la qual pena de soldi cento non si possi accusar in Cancellaria, ma solum civilmente sia cognosciuta et non, altrimenti.

CAPO XLI.

De far estimar infra tre giorni.

Per risechar molte differentie che alla giornata risurgono per li molti danni commessi per gli animali in le possession de altri, volemo adonque che ogni volta, che sarà fatto danno alcun in vigna, formento, horti o altri qualunque danni soliti a farsi, siano obligati coloro a chi sarà fatto il danno fare extimar infra tre giorni dapoi che hauerà inteso, et havuto notitia del danno, altrimenti le extime fatte da poi tre giorni siano de nissun valor.

CAPO XLII.

Delle Extime scosse.

Ordinemo, che tutti coloro, che hanno extime sopra alcun dannator debbi haver quelle scosse, et liquidate,

et mandate ad execution per via di sententia in termene de anno uno, aliter passato l'anno non si possi più domadar.

CAPO XLIII.

Che li Salteri siano obbligati a notificar gli danni.

Termenemo, et vollemo che omnino gli Salteri et giurati, che sarano posti a custodia delle possessioni siana tenuti et obligati in termine de tre giorni haver denontiato, et notificato gli danni che. haverano trovato esser commessi sotto pena de perder tutto il suo salario, et altro tanto più degli soi beni, et più perpetualmente dell' officio della Saltaria.

CAPO XLIV.

Che non si possi haver più d'una Stantia.

Dichiarimo etiam, che nissuna persona, et sia chi esser si voglia possi haver più d'una stanzia sopra il territorio di Rovigno intendendo una per animali grossi, et una per gli Animali menuti, dichiarando se tal stanzia hauranno tolto a fitto da questo nostro Comun, per nessun modo quelli tali, alli quali saranno date tale Stantie possi tagliar, ne sminuir quelle de legnami sotto pena de L. 25: — qual pena sia divisa per terzo, uno il Comun nostro, uno a lo accusador, et uno terzo al il Rettor, che farà tale execution, et si per caso tale romagnasse senza Animali restando vacua, non possi

— 42 —

alienar ne dar ad alcuno tal Stantie ma tornino ad pristino in Comun.

Volemo, et affermemmo, che'l non si possi fabricar, ne far niuna Stantia d'Animali, che non siano almanco passa cento a lontan dell'altra.

Similiter ordenemo, che nel dar de tal stantie de Animali non se possi dar più di cento passa per quarro et così si habbia a servar.

CAPO XLV.

Degli danni fatti in gli Animali.

Ad memoria oltre di ciò di qualunque, per questa scrittura nostra presente ordenemo, che se danno alcuno sarà dato ad alcun Animal, ovvero accadarà in tibia, in carro, o altro exercitio di morte, ovvero altra lesion di membro et che dato al patron sia, o patrona di questo animale morto, o deguastato statim come il sopra de ditto danno venir debba, et comparir da M.r lo Podestà, et notificar il ditto danno, et allora de licentia mandar gli extimatori de Comun a veder ditto animale, et per qual causa è morto, o altrimenti deguastato, et comprendendo per qual causa quello extimarà bona fide, et la extima denontiar alla Cancellaria, dichiarando, che si alcuno sua propria autoritate s'intrometterà in ditto Animal, non servando quanto di sopra è dichiarito non sia al ditto in Rason.

CAPO XLVI.

De non alienar gli Beni de Comun.

Statuimo che de caetero farsi non si possi per alcun modo, via, e color alcuna Vendita, Donation, Impegnation,

over altra alienation de alcuni beni de Comun de Rovigno senza volontà della maggior parte del Conseglio more solito congregato, et si altrimenti fusse fatta tal alienation per alcun modo siano, et esser debbino di nissun valor, et che nissun ardisca per alcun modo vender del Territorio de Comun ad alcuni così terrieri come Forestieri sotto pena di L. XXV de piccoli al Comun aplicadi, et tal vendition sia de nessun valor.

CAPO XLVII.

De non accettar Vicini si non per anni V.

Ordenemo che de caetero nessun Forestier si possi tuor vicini de Rovigno, si non con questa condition, che quello debbia habitar personalmente in Rovigno con le suie massaricie, et star a loco, et foco, et far tutte le, angario cosi dell' Ill.ma Sig.ra Nostra di Venetia, come del Comun di Rovigno, et si come fanno tutti gli altri Cittadini, et non si possino ricever per men tempo d'anni cinque, essendo obligati dar una buona piezzaria, et sufficiente delle cose sopradritte, et se avanti detto tempo d'anni cinque se partirà caschi alla pena de L. cinqu.ta de piccoli al Comun. Ordenemo insuper, che'l Cancellier del Comun di Rovigno non possi, nè vagli per alcun modo far la partita della Vicinanza de chi venirà ad esser nostro vicino et habitator de Rovigno, si il detto che, venirà vicino non dara almeno piaggiaria sufficiente in la terra de L. cento de piccioli, overo tanto negli suoi propri

beni, et osservar quanto di sopra, et questo sempre presente tatti tre gli Zudesi., et Sindico, sotto pena ad esso Cancelier de lire cinquanta ne suoi beni, et privation perpetua dell' Officio di la nostra Cancell.a la qual pena per terzo sia divisa al Comun, accusator, et Rettor farà execution.

CAPO XLVIII.

Che nissun vicin si possi partirsi.

Volemo oltre di ciò, che nessun vicino si possi partir con le sue massaritie di questa Terra, se prima non farà far la Proclama con licentia del Regimento che'1 si parte acciò che dovendo haver qualche uno de nostri, si possi far satisfare.

Ne alcuno de nostri Vicini ardisca quelli con le sue massaritie in sua, overo d'altrui Barcha condur fuori di Rovigno, et de suo distretto, o in altro modo, sotto pena de lire cinquanta, d'esser divisir per terzo ut supra.

CAPO XLIX.

De non metter famegli con Anemali.

Affermemmo similiter che nissun Vicin nostro possi, o vogli torre ne acettar nissun fameglio forestier che haverà Animali senza licentia de M.r lo Podestà et quelli che gli torrà, caschi alla pena di L. XXV et quelli tal Vicini, appresso i quali saranno tali Animali del Fameglio siano obligati pagar per tali Animali, che tenissero soldi quattro per testa, delli menudi soldi dò.

— 45 —

CAPO L.

De non affitar Terreni a Forastieri.

Deliberemo, che per nessun modo per gli nostri Vicini si possi affitar terreni a forestieri senza licentia expressa de M.r lo Podestà et Zudesi con altri Deputati sotto pena de L. X in Comun.

Dichiarimo etiam sopra gli terradeghi, che si habbia a pagar degli Terreni de Comun de tre l'uno de quello si semina, degli Terreni veramente di special persone pagar si debba per mità di quello si seminarà, et così si habbi da osservar.

CAPO LI.

Confirmatio Capitulorum in materia damnorum per animalia datorum.

Nicolaus de Ponte dei Gratia Dux Venetiarum etc.

Nob. et Sap. viris Augustino Zane de suo mandato Potestati Rubini, et successoribus suis fidel. Sab. et dilectionis affectum.

È venuto alla Sig.ra Nostra il Spet.e Michielin di Vescovi Ambassiator di quella fidelissima Comunità nostra, et si ha suplicati a confirmarsi gl'infrascritti Capitoli li quali da noi conosciuti, et parimente la risposta nostra fatta sopra di essi, havemo confirmati, come stano, e giaciono, et vi commettemo con l'Autorità del Senato, che debbiate osservargli et farglisi osservare da cadauno; facendoli pubblicar nei

— 46 —

luoghi soliti, et registrar in quella Cancell.a a memoria dell.i nostri successori, et restituir al presentante.

Tenor Capitulorum etc. sequitur ut infra.

Noi Zuane Sponza q.m Nicolò, Francesco Sponza q.m Antonio, Justo Sponza de Zua.e Gabriel Sponza, Franco di Lionardi, et Nicolò di Vescovi q.m Dom.co elletti dal Conseglio de Cittadini, e Paulo Pavan, Dom.co q.m Grigor Verzo, Nicolò Malusà q.m Dom.co Luca dalla Brazza, Mattio Pelicer, Zuane Barberato, et Tommasin Malusà elletti dal Conseglio generale di questo luoco di Rovigno, per alterar e rifformar le pene in materia di danni, che dalli Animali vengono fatti Ogni giorno nelle possession a total rovina dell.i poveri vicini, et habitanti di detto luoco, onde havendo sopra di ciò matura et diligente consideration.

Statuimo, che nell'avvenire li Animali Bovini, Vachini, et Cavalini, li quali saranno ritrovati in danno nelle finide, o di fuori, così de giorno, come de notte, pagar debbino per ogni volta soldi XII per lesta, et in erba, seragli, o prati soldi sei, li quali dinari siano divisi in tre parte, una delle quali sia del nostro Comun, l'altra dello accusador, et la terza del patron del danno.

Li animali Caprini in danno soldi otto, et in erba soldi quattro.

Li animali pegorini in danno soldi quattro et in erba soldi doi da esser come sopra divisi.

Item, che li Animali Vacchini e Caprini non possino in tempo alcuno venir nelle Finide sotto pena di

soldi otto per testa, d'esser divisi le mità ad esso nostro Comun, l'altra mità all'accusador. Dichiарando che li patroni dellí detti Animali Vacchini in tempo de bisogno secondo l'antiquo Costume, possino con licentia del Clarissimo Podestà, venir alla Finida granda con quelli Animali, che saranno magri, et in pericolo di morte, ma che prima siano veduti dalli Cathaveri di Comun con la presentia del Sindico o de un Giudice.

Li Animali Cavalini non possino altamente venir nelle pred.e Finide in alcun tempo, in pena di soldi sei per testa; che siano come di sopra per mità divisi, volendo però, che cadaun Vicin possa tenir doi Cavalli per uso suo, et con quelli de ogni tempo venir nelle medesime Finide.

Li Animali Pegorini in pena, de soldi dò per testa.

*Datum in nostro Ducali Patatio die V. Decembris, Ind.e
nona M. D. LXXX.*

LIBRO SECONDO.

CAPO I.

Degli Giuditii Civili.

Statuimo, et comandemo, che se alcuno Cittadino, ovvero habitator in Rovigno a domanda di ciascuno debbi esser citato personalmente per l'official un giorno avanti il dì deputado al placito, et ragion, et avanti òhe soni la Campana del placito, overo a casa dell'habitatione, dummodo el si attrovi all' hora in el territorio di Rovigno, altramente non, quale Cittazioni fatte ut supra per ditto Official, servato l'ordine preditto, volema che siano firme, et valide, et infringer non si possino, et scritte per il Cancell. di M.r lo Podestà.

CAPO II.

In che giorno si dourà tenir Rason.

Ordenemo insuper, che gli giorni deputadi a tenir razon presso Mess. lo Podestà siano giusta il costume antiquo al Mercore, et il Sabato di mattina dapoi sonata la Campana tre volte volendo, che per il comendador sia con alta voce preconia chiamato a giuditio le persone citade a responder a colloro gli haranno fatti citar, gli quali citadi non comparendo per sé, o per legittimo Procurator a responder a ragion, cosi l'Attore, come il Reo caschino in contumacia di soldi otto per ciascuna

volta, dovendose cittar per tre volte, qual pena, et contumacia sia de Mess. lo Podestà

CAPO III.

Di quelli non comparirà in Giuditio.

Volemo etiam, che fatte che saranno tre citation successive, et che il Reo non comparisca in Giuditio per contumacia sia hauto, et per confessò il debito; ita che sia omnino sententiatò a capo di tre. citation giusta la domanda dell' attor per giuramento tamen da esser li dato per il Canc.e di Mess. lo Podestà, che tanto val, quanto per lui in giuditio viene domandato.

CAPO IV.

Di quelli togliono Termine.

Quelli veramente che saranno citadi a Ragion, et che toranno termine non importando gran summa, et che in termine non comparirà a satisfar al ditto termine, volemo che siano sententiatì per giuramento tamen del Creditor.

Et se l'importerà gran summa, et che de Rason non possi sententiasi essendo accusata là sua contumacia, habbi quello a pagar soldi otto, in termine non comparendo, et poi fate susseguentemente le citation, sia dappoi, come di sopra, dichiarito sententiatò. Terminemo che ciascuno, per sua comodità, ogni volta, che sarà citado in Giuditio, possi torri spatio per otto giorni da soldi cento in suso, et da soldi cento in

— 50 —

guso, possi esser sententiatu in termine come avanti è ditto, non intravignindo termine probatorio.

Deliberemo similiter, che ultra il spatio preditto non si possi torre altro termine che da Avvocato non intravignindo prove, o altra giusta occasione.

CAPO V.

Delle Question de beni immobili.

Sancimo, et ordenemo, che s'il sarà differentia di cose immobili de maggior valuta de L. X et lo Attor dar debbia la sua domanda in scrittura, in le qual domanda, overo Libello debba domandar, et dichiarir il luoco della possession, et cosa dimandata con li suoi confini, acciochè per il Reggimento sia cognosciuto de qual possession, et terra si tratti, et agiti.

Alla risposta della qual domanda habbi termine il Reo di giorni otto a rispondere similmente in scrittura di negar, o confessare espressamente ita che la litte alhora possi contestar sopra la cosa preditta.

Dappoi la qual domanda, risposte, et replication et exception fatte per la parte se' l'accaderà, sia statuito termine all'attor prima se vorrà provar tutto quella cosa de ragion parerà a Mess. lo Podestà in termine de giorni otto, et non possando, o vogiando provar l'Attor, sia all'hora comessa la prova al Reo.

CAPO VI.

Della provation delle Cause.

Terminemo etiam che sia tenuta la parte, la qual vorrà provar, statim far gli suoi Capitali, et intention

de probation, et nominar gli testimonij con gli quali volle, overo intende provar, et gli Instrumenti soi produr possino, et altre sue rason avanti la publication della sententia, et altri testimonij, che a quelli semel nominati, dappoi siano induti, ne riceputi, et subito faccia scriuer ordinariamente, overo daga in scrittura, et più termine non habbia sopra ditta probation, nel nel qual termine gli testimonij debbino deponer il detto suo, overo al manco giurar de dir la verità, salvo se alcuno de ditti testimonij non fusse in Rovigno, et destretto che allora sia prolungado il termine fino alla venuta di quel suo testimonio.

Ordenemo similiter, che sopra tal lite de cose imobili agitade et processo alle examination de testimonij, gli abbia ad intravenir uno de Giudici de Mess. lo Podestà per più coroboration de tal testimonianza, aliter tale testimonianza sia di nessun valor non servando questo ordine.

Et examinati li testimonij siano pubblicati, et tutte le rason delle probation, et allora, sia statuido termine alla parte domandante de giorni otto ad opponer, overo allegar qualche altra sua rason, nel qual termine, se la parte vorrà replicar, overo dir con le opposition, iterò habbi termine al primo giorno sussegente de Rason, et più termine non habbino le parti, ma sia concluso in causa, et sia processo alla sententia, et pubblication di essa infra otto giorni, et così sia da mò avanti osservato.

CAPO VII.

De la provation de beni mobili.

Sopra le differentie, et litte veramente de cose mobile terminemo similiter, che vogliando provar lo Attor gli sia dato termine habile a provar delle sue rason, et al Reo dar le sue interogatorie da esser fatte alli testimonij da esser examinati.

CAPO VIII.

Delle opposition dei Testimonij.

Item per solevar ogni materia, malitia, et falsità de persone congionte, sia etiam per labele memoria degli huomini, ordenemo, che non siano tolti testimonij, ne si creto de soldi XL.ta in suso sopra alcuno debito intravegnindo consanguinità V. G. Padre, Figliolo, Madre, Fratelli, Germani, et fino al secondo grado, alli quali si possa opponer.

Sopra le quali etiam esamination de testimonij, acciò per la parte che ne sente incomodo et interesse, patendo opposition alcuna la persona examinata, siano fatte le debite interogation super Generalibus si per sanguinità, amicitia, inimicitia et odio, per preghiere, ovvero per pretio alcun, à deposito etc.

Similiter che nissuno testimonio possi esser admesso, ne tolto in giuditio sopra morti, ne creto passando l'anno, et sia così osservato come anticamente.

Affermemmo etiam, che dove pubblica voce, et fama sarà, non sia necessario provar per testimonij in quelli

casi riguardando tamen alla sorte, et condition, sì della cosa aggitata, come le persone deponessero in questo.

Item che nissuno habbi placitar de alcuna cosa, et differentia, che già sia stata difinita.

Volemo etiam, che nissuna absolution fatta in Giuditio possi provarsi per Official, overo altra persona et testimonij, ma solum per publica scrittura in Giuditio fatta, ne così etiam altri atti giuditiarij.

Capitolo delle Vedove.

Ordenemo che nessuna vedova de Rovigno, possi esser convenuta, ne accettada in Giuditio a ragion da alcuno infra due mesi doppo la morte del marito suo. Lictio tamen sia. alli Creditori a loro cautella con l'autorità del Regimento farscriver in quello mezo dei suoi beni, acciochè in tal tempo non si distribuisca, o altramente si dispensino.

CAPO IX.

De non accettar procure dei Forestieri.

Terminemo insuper, che nissuno da Rovigno overo habitator, possi, ne vogli torre, ne rezever alcuna Commission, overo Procura d'alcuno forestir contro alcuno di nostri Cittadini, et habitatori in Rovigno senza spetial licentia, et autorità del Regimento di Rovigno, sotto pena di L. cinque de piccioli, e niente di meno; la Procura sia nulla.

— 54 —

CAPO X.

De non comprar alcun debito de Forestieri.

Item statuimo, che nissuno di Rovigno, et habitante possi, ne vogli comprar alcuna cession de debito da Forestieri contro alcuno de nostri habitanti in Rovigno sotto pena de L. dieci et niente di manco; tale compreda, et cession sia nulla; salvo sia licito a cadaun torre cession con titolo di donation pura, et libera, giurando corporal giuramento davanti Mess. lo Podestà, che sia tal donation libera, et che niente habbi dato, overo sia per dar per questa occasion.

CAPO XI

Summaria ragion per mercede.

Dichiarimo etiam, che summaria ragion et parata sia fatta a coloro dieno haver per mercede, dovendo esborsar in prima instantia, avanti che dimandino in Comun soldi tre, da esser posti appresso il Giudice più vecchio, degli quali habbi da tanir bon conto esso Giudice, overo altri, che si trovassino Giudici presenti insieme con gli altri danari si pagano de Berlinia de Animali condotti a quella.

CAPO XII.

De ratione fienda de Forensibus.

Statuimo, che se qualche uno Cittadino, overo habitator in Rovigno sarà tegnudo a dar qualche cosa ad alcuno forestiero; volemo che a quello sia fatta sommaria

— 55 —

rason sì della sentetitia, come della esecution di essa, non obstante gli ordini anteditti; et così de converso sia fatta agli nostri Paesani verso loro de forastieri tal ragione summaria, come loro hanno contro gli nostri.

CAPO XIII.

Fra Prete e Laico.

Ordenemo per ogni conveniente rispetto, che aggitandosi litiggio fra Prete et Laico, che a essi Preti sia parimenti fata ragion summaria, dagando tamen essi Preti Pieggiaaria mondana de tutto quello potesse esser convenuto in Giuditio per la persona laica.

CAPO XIV.

*Delli debitori non stanno de continuo in
Rovigno.*

Ordenemo se qualcuno, el qual non sia de continuo habitator in Rovigno si obbligarà ad alcuno degli nostri Cittadini, overo habitatori in questa terra, a dar, et pagar qualche cosa, et non pagarà, e satisfarà al termine trà loro stabilito, che allora il detto Creditor di Rovigno possi, non trovando altri beni del suo debtor, far quello retignir dal Regimento de Rovigno, et non sia permesso, che l'eschi de preson, se prima non haurà con integrità satisfatto il suo creditor, overo data sufficiente piegiaria in Rovigno.

Dichiarimo che s'el sarà qualche debtor, et persona forastiera, et vagabonda, che non si sappia della

— 56 —

sua ferma stantia, che sia debtor ad alcuno de nostri, volemo, che l' sia citado per stridor, proclamado nelli lochi soliti con termine di giorni XV overo come parerà a Mess. lo Podestà, et non comparendo sia sententiatato per giuramento tamen del Creditor.

CAPO XV.

Delle execution delle sententie.

Volemo etiam, che tutte et ciaschedune sententie, le quale per il Regimento faranno da qui in drieso pubblicate in Rovigno, nelle qual si contegna quantità de denari, quelli, gli quali saranno sententiatati, habbino termine di giorni otto, nel qual termine minime possi esser astretto in extraer la sententia fatta per giudicio confessio debtor. Delle sententie voluntarie veramente fatte star debino in corte giorni 15 continui, nel qual termine parimente non si possino gli debitori esser astretti, resservando tamen a questo gli forestieri, et mercenarij, et quelli dieno haver fitti de casa, alli quali sia fatta summaria ragion, et parata com' è avanti ditto.

CAPO XVI.

Che cosa douranno sicurar li debitori.

Terminemo che l'Ordine, et termine sopraditto e stabilito per modo alcuno overo ingegno, il Regimento non possi haver libertà de dilatar, et differir anzi solecito sia, et attento far sattisfar il Creditor, et mandar ad execution questa buona, et nuova legge, che siano

satisfati in questo modo: Che quando alcuno debtor sarà pignorato per qualche sententia, et liquido credito, sia obbligato, et possi torgli per pegno de beni soi mobili, et non essendo mobili, et giurando non haver mobili siagli tolto de beni stabili, di quelli si troverà haver, et che consegnerà, et in caso non havesse ne mobili ne stabili, possi ritenirsi, et esser incarcerado tal debtor, sino a tanto che harà contentado il creditor. Dichiарando tamen che de Beni mobili non si possi ad alcuno debtor torre il letto, con le sue circunstantie, et similmente se intende dell'arme da diffondersi d'ogni sorte.

CAPO XVII.

Della vendition dell'i Beni mobili.

Deliberemo, che gli Beni mobili ad istantia del Creditor siano venduti al pubblico Incanto, et deliberati al più offerente, douendo star giorni otto all' Offitio dappoi consignadi habbi il debtor altri otto giorni di termine a scuoder tal pegno mobile.

CAPO XVIII.

Vendition degli Beni stabili.

De' Beni stabili veramente volemo, che al luoco solito della Loggia sia fatte le proclame per dui giorni de Domenega fra terza, et Vespero, et alla terza Domeniga subseguente deliberar gli beni stabili a quello, che più offerirà con termine di giorni XV a recuperar.

Dichiarando tamen, che sia fatta avanti la deliberation all' incanto la extimation d'essi beni, stabili per gli Cathavieri nostri de Comun, siccome la conscientia gli dittarà, possendosi deliberar per il quarto manco.

CAPO XIX.

Di metter al possesso dei Beni stabili.

Se veramente le sententie, et terminazione fatte pubblicade saranno de beni stabili, così dentro, come di fora in fin, de uno mese al più dappoi la pubblication de quelle ad ogni requisition del Creditor, Mess. lo Podestà debbi a quello far dar, et metter in possesyon corporal, ita et taliter, che possi goder, et usufruttuar tutto quello, che a sè de rason sarà cognosciuto espetar quietamente, et pacificamente senza molestia di alcuna persona.

CAPO XX.

Di quelli hanno Pegni.

Statuimo, et ordenemo, che sopra ciascun pegno dato, et impegnado appresso uno altro sia data, et prestata fede al Creditor che haverà il pegno, giurando per sacramento tamen, per quanto gli sta detto pegno, excettuado tamen gli tavernieri, agli quali sia fatto rason, et certo sopra pegni dati fino a soldi X e non più.

Et si il ditto Creditor volesse vender il pegno, et faccia a saper al debtor, che scuoda il pegno in fra giorni otto, qual si dice il cognito d'esser fatto per l'Official, facendolo notar alla Cancellaria, et si il ditto

pegno non sarà scosso infrà il ditto termine di giorni otto, el Creditor possi alhora far vender il pegno nel giorno de Domenica, havendo termine il debitor di scuoderlo de altri giorni otto.

Item dichiarimo, che se qualche uno havesse, et si trovasse appresso de se haver alcuna cosa mobile per vendition, overo altra rationabil causa, et giusta, et che per suo Sacramento afferma così esser v. g. che giustamente la tegna, non sia tolta; Volemo ad esso per occasion de alcuno debito, overo obbligation nisi si per aventura quella tal cosa, o robba fosseno rubate, overo specialmente obbligate per Instrumento scritto de man d'altri in la qual scrittura appara spetial menzione della cosa obligata, et alhora sia preferito questo tale, etiam dichiarando che se il se attrouasse per la fameglia di qualche uno, che senza volontà del patron havesse per mal modo date, o pignorate tal cose, et transltate, ouero se quelle robbe fosseno altrimente perse, in questi casi sia cognosciuto per Mess. lo Podestà.

CAPO XXI.

Della expiration de debitori passati anni X de nissun valor.

Ordenemo, et deliberemo, che ogni volta, che l' occorerà, che per qualche uno de nostri, et altri sia chi esser si voglia appresentarà, et presentando domandarà per sententia scrittura pubblica, et privata de debito di ciascuna sorte contra alcuno, che passi anni X dal giorno dell' expiration del termine de esso debito contenuto in ditta scrittura, Sententia, ovvero Instrumento

— 60 —

di qualunque sorte, et che in ditto termine non harà cercato asolution di tali suoi crediti davanti il Regimento, overo che non fusse consigliato pegno, sive protestar in giuditio, ma stando tacito, et quieto, siano, et esser si intendano prescritte tal sententie, Instrumenti et Scritti, et de nissuno valor, ne in ragion siano aldite, et esser s'intendano privi de Giuditio non intendendo ne sottozasendo a quest' ordene Giesie, Comun, et Pupilli, quali in ogni tempo siano in ragion alditi.

CAPO XXII.

Delli Legati.

Item statuimo ancora, che nissun legato, et ultima volontà, contegnuda, non possi esser domandato per alcuno passadi anni X dapoi morto il testator, delle Giesie veramente si possi domandar sino anni XXX.ta.

CAPO XXIII.

Del termine degli Pegni.

Volemo etiam che ogni dessignation de pegno, et protestation in scriptis fatto vagli et tegni per anni X tantum, come principal Instramento, et de li indietro, siccome avanti è dichiarito.

CAPO XXIV.

Che il Debito si possi provar fino a Lire XX.ti.

Deliberemo che si alcuno sì Terriero, come Forestiero in Rovigno farà alcun debito, promission overo obbligation da Lire XX.ti in zoso con qual si voglia, si vicino, come Forastiero, possando provar tal debito,

promission, ovvero obbligation per testimonij fide degni, che allora tal debito possi esser prouato, et sententiatu in quella quantità de danari e da L. XX.ti in suso tal debito obbligatione, ovvero promissione, non si possi provar, ne sententiar se non per carte pubbliche per mano de pubblico Nodaro fatte, scritte et corroborate.

CAPO XXV.

Che più creditori siano pagati dei Beni dell'i debitori.

Statuimo, che ogni volta che l'accaderà, che uno debtor sia astretto da più creditori et che vorranno venir al pagamento prima et ante omnia siano pagati, et anteposti gli Datij, et affitti di casa, Livelli, et dasion sì di Chiesa, come altri, et dopoi siano pagati gli altri Creditori e quale portione, ita che le prime sententie siano prima pagate, et soddisfatte et altra di ciò terminemo, che ogni volta che sarà retenuto, et incarcerato un debtor ad instantia di un altro suo creditor non sia permesso, che quel tale incarcerato, et retenuto possi esser sequestrato in prigione, salvo per quello, che una volta sarà stato posto, et ritenuto.

CAPO XXVI.

Che non si possi far sequestrar.

Similiter volemo, che nissun Vicino, et habitante in Rovigno possi, ne vagli far sequestrar et intrometter de Beni de un altro Vicino, ma debbi quello prima

far pegrnorar per il Cancel.e siccome è il solito da far, et non trovandosi beni allora con licentia de Mess. lo Podestà possi proceder per via di sequestration, siccome è conveniente.

CAPO XXVII.

Degli accordi degli Famegli.

Statuimo, et così habbiasi a servar, che ogni volta che uno Fameglio si accordarà a star a salario con qualche patron, overo patrona in Rovigno specificando et deputando fra loro il tempo, et affermation, che ha da star ditto Fameglio, et partendosi avanti il tempo terminato, perder debba tutto il suo salario, che fino a quel giorno havesse guadagnato; tutta via non havendo causa legittima da dispartirsi, havendo mala compagnia dal patron, overo patrona, in quel caso sia sovenuto per ragion di haver quello, che fino allora avesse guadagnato, et de converso non possi nessun patron overo patrona dar la repulsa ad essi Famegli una volta accordati per fino al tempo dell'accordo senza causa legittima, et giustificata, altrimenti facendo siano obligati, et astretti pagar de tutto il tempo. Ne possi alcuno fameglio accordarsi con altre persone a star, fino a tanto haurà compido il tempo, affirmato con il suo primo patron.

CAPO XXVIII.

Del modo di far citar gli Famegli.

Item tutti coloro voranno, convegnir in Giuditio alcun fameglio, siano obligati et debbano per dui giorni

almanco avanti el dì de Rason fargli citar, et avvisargli di tal citation, overo per comodità del patron et fameglio citar el patron a condur il fameglio a rason, et così habbi a servarsi.

CAPO XXIX.

Degli Compromessi.

Per oviar alla mortal litte, che sogliono intravegnir tra parenti, et congionti in consanguinità, massimamente fra padre, figlioli, overo madre, Fratello con fratello, Sorelle, Germani, Cugini fino al secondo grado, ordenemo, et terminemo specialmente, che ogni volta alla presentia di Mess. lo Podestà, venirà tal differentia, per ogni ben, et conveniente rispetto, secondo l'ordine, et consuetudine antica, et anco importando la differentia fra predetti di più de soldi XX.ti omnino si habbino a comprometter in duei Giudici Arbitri, per sciascuna delle parti uno, et non trovando loro, che allora per Mess. lo Podestà gli siano dati duei Giudici a giudicar, e definir ogni differentia tra essi parenti vertente, et in caso che essi doi Giudici non si potessero accordar in giudicare, alhora sia dato il terzo Giudice etiam per Messer lo Podestà alla parte non sospetto. Et pronontiata, che harano la Sententia sua debbino giurar davanti Mess. lo Podestà de non aver preso error, ma fatto solum per quello la sua conscientia gli ha ditato. Et allora per Mess. lo Podestà sia interposta la sua autorità, et Giudicial al Decreto, et questo istesso ordine

habbi a servarsi in altre sententie fatte per vigor de Compromessi fatti frà altre persone voluntarie fatte.

CAPO XXX.

Delle Appellazioni.

Statuimo, che se alcuna persona, la qual da qui inanti sarà sententiata, et contro essa pronuntiata sententia, termination et deliberation alcuna per il Regimento di questo luoco, della qual quella persona se vorrà agravar, et apellar, così de beni mobili, come de beni stabili, a tutti sia licito, come sin qui è stato, appellarsi, niente de manco facendo la sua appellation in termine di giorni XV., et per il Regimento proceder, non si possa in ditto termine.

Volemo, che ciascuno el qual si appellerà de qualche sententia, et terminazion, ut supra fatta per il Regimento così de beni mobili come stabeli a modo supra ditto habbiano termine da prosseguir la sua appellation, et far che habbino il debito fine fino a uno anno prossimo dappoi che la Sententià, o termination sarà pubblicada per il Regimento; ultra lo qual termine tutte le appellation siano diserte, casse, et de nissun ualor, salvo tamen, che l'occoresse, che per grande occupation del Dominio, overo della Corte delli Sig.ri Auditori, o altro giusto impedimento, che quella tal appellation non potessero aver il debito fine, in allora sia in arbitrio de Mess. lo Podestà che sarà al Regimento di prorogar il termine.

CAPO XXXI.

Delle Cappare.

Volemo, che sciascun Mercato, che si farà in Rovigno e suo destretto, et che si darà qualche moneta per caparra, overo la mano a fede, sia fermo, et valido tal mercato; se veramente non sara data cappara, et la mano a fede, non vaglia il fatto mercato com'è di douer. Ordenemo etiam, che se il mercato sarà fermo, come di sopra è ditto, possi allora provarsi il mercato infrà il spatio di mesi tre, et si non sarà pagato de la avanti non possi provarsi per testimonj, se il debitor giurarà haver pagato, et si non vorrà giurar sia condanato a pagar.

CAPO XXXII.

Degli sociali e soceda.

Comandemo, che ogni social sia tenuido al Patron suo andar lealmente, et non cometter ingano, ne fraude alcuna ad esso Pat.e, della soceda transfugar, ne per altro modo, ne in suo uso convertir, ne dispensar alcuno animale uno, o più de tal soceda senza licentia del Padron, ma ogni anno la sua parte dell'Usufrutto senza fraude consegnar debbia, et così in fino al termine della soceda, loro debbino consignar la conveniente parte al Pad.n sotto pena al ditto socedal de perder la parte gli aspetasse di tal soceda, la qual pervegni al Patron della soceda, remanendo tamen

— 66 —

sempre allo arbitrio del Rettor, justa la qualità della fraude, et inganno commesso.

CAPO XXXIII.

Delle comprede de' Animali socedati.

Deliberemo che tutte le comprede che de caetero si faranno de animali insocedati siano de nessun valor, comprando quelli senza volontà, et licentia del Patron della soceda, et questo accio li socedali habbino cagione di far il debito suo verso gli Patroni, et principali in essa soceda.

CAPO XXXIV.

De chi tolle animali in soceda.

Commettemo, et volemo oltre di ciò, che ciascuno, che vorrà torre Anemali in socida si grossi come minudi, dentro, o fuori del Territorio, non possi torgli expressa licentia di M. lo Podestà, ed altrimente facendo, si a tempo di guerra, come di pace caschi alla pena di L. XXV, d'esser divise come auanti per terzo, et tolendo tali animali di fuora con licentia, tutta via dar debbino quelli tali idonea pieggiaria de L. XXV. et de compir tal socida, et così si habbi a osservar.

CAPO XXXV.

Del tempo delle socede.

Deliberemo etiam, che tutte le socede si faranno in Rovigno, debbino farsi, et intendersi per anni cinque continui de Animali menudi, quali Animali, et frutti de

quelli nassiuти si habbia a spartir per mittade una al Padron et l'altra al socedal predetto al fin del termine della frua, veramente si trazerà de detti Animali la latte, formazo, et lane, et similia per terzo V. G. non intravegnando altri patti et convention tra esso Patron et socedal.

Item ogni volta che l'accaderà, che'l Pad.n venda de detti Animali, el socedal aver debba della sua parte espettante.

CAPO XXXVI.

Soceda de animali grossi.

Delle socede de animali grossi similiter habbino a durar per anni 5, al termine si habbi a spartir tali Animali, et frutti de quelli nassiuти per terzo, V.G. le due parti al Patron de Anemali, et la terza al socedal. Volemo, che non possi detto Pad.n de Anemali torre da ditto socedal gli detti Anemali dati una volta in soceda fino il termine d'anni cinque compiti, salvo per giusta, et approbata occasion, che l'havesse eomesso ditto socedal qualche fraude, quale siano prima cognosciute in Giuditio.

CAPO XXXVII.

Degli Anemali che mancano.

Terminemo, che quando mancarà qualche Anemal grosso in ditta soceda, et custodia, et che il ditto socedal sia tenuto, et obbligato mostrare vera stradura, et segno, che evidentemente si possi cognoscer, et

— 68 —

comprender, che'l sia morto da Loui, o altrimenti al Patron de' Anemali preditti.

Degli Anemali veramente menudi, ogni volta che mancaranno, et moriranno Volemo sia portate le pelle de quelli al Pad.n et notificargli del mancar de tali Anemali.

CAPO XXXVIII.

De anemali rubati.

Dichiarando sopra di ciò, che se l'accadesse de ditti anemali fossero tolti per qualche fusto armato o altramente robbati, et per forza estratti, sia creduto per giuramento del socedal in tal caso.

CAPO XXXIX.

Degli fitti di Casa.

Statuimo, et ordenemo, che alcun starà in Casa de uno altro a fitto, sia della Terra de Rovigno, o Forestier, se intenda per uno anno, se special patto non sarà tra il Conduttor et Locator de più, o manco tempo specificato.

CAPO XL.

Modo di pagar il fitto.

Sia tenuto il Conduttor subito quando intra in casa pagar la mità del fitto et in fin dell'anno, et termine pagar l'altra mitade, et si non pagarà el Patron possi far pignorar de tutto il fitto, et le cose di casa siano

sempre per pegno, possendosi vender senza dilation di tempo.

CAPO XLI.

Il tempo de star in Casa.

Se il Patron veramente della Casa non volesse che lo affitual più stesse in la Casa sua, gli debbi predir, et avisar un mese avanti il termine, et de converso il conduttor non vorrà star in quella casa oltra il termine dell'anno debba dir, et avvisar el patron uno mese avanti, et se il non vorrà usir si osservarà questo ordine, si intevdi esser per lo seguente anno lo affitto preditto, et allora paghi l'intrada dell'anno seguente.

Et si la casa si haurà per refudata il conduttor paghi l'affitto avanti che il porti le robbe, et cose sue de ditta casa, sotto pena ad arbitrio del Regimento; et si al termine non expeoirà la casa, dato che l'habbi refudata, overo che starà qualche giorno oltra il termine, habbi la casa per tutto l'anno, che vignarà, et paghi ut supra l'intrada se'l patron vorrà, ma se non vorrà farà il ditto Conduttor astrenzer che l' esca, et expedisca la casa, et paghi l'affitto di giorni, gli quali el sarà stato, oltra il termine et niune ferie impediscano tal execution.

CAPO XLII.

Il tempo di pagar l'affitto.

Similiter che el Patron domandi el pagamento del

— 70 —

suo fitto, et si faccia pagar infrà un anno, dappoi che il conduttor sarà insido de Casa, et passato 1 anno, lo affitto predetto domandar non si possi, non essendo scrittura fra loro fatta.

CAPO XLIII.

Chi sono obligato al fitto.

Volemo etiam che gli fitti di casa siano tenuti pagar tutti dò, così marito come moglie, così in vita, come doppo, et preceda questo debito a tutti gli altri debiti, et sij equiparado cou debiti de Livelli, e niune ferie impediscano alla essecution di ditti affitti.

CAPO XLIV.

Se il Patron vorrà la Casa.

Item se il Patron della Casa vorrà la essa Casa per suo uso, possi, e vagli la casa sua haver, et torre da coloro stessero in quella, intendando, che habbi a star esso patron firmo in ditta casa almeno uno anno.

Item se il Patron della ditta Casa sua quella venderà, fossi etiam in tal caso cacciar l'affittuale di la sua Casa preditta, et così de estero osservarassi.

CAPO XLV.

Per reparar la Casa.

Item se esso Patron volesse reparar la ditta Casa, ita che il conduttor non potesse habilmente habitar, possi similiter cacciar de casa ditto Conduttor pagando

in quel caso el fitto per ratta del tempo fosse stato in ditta casa.

CAPO XLVI.

De Livelli.

Statuimo, et ordenemo, che se qualche uno possedrà qualche possession, la qual uno altro dica essergli tenuta di alcuna Dasion, livello, se il prouerà in Rason quella essergli obbligata alla Dasion et Livello demandato, sia astretto il detentor della possession, et sia condannato pagar del passato tempo, secondo che il prouarà del possesso da quello haurà tenuto, ma se menor tempo haurà tenuto, non sia astretto pagar oltra il tempo della possession dettenuta per esso, non pregiudicando al Sig. del Livello, qual possi haver regresso con gli passati possessori della ditta possession. Deliberando etiam, che gli Livelli preditti non si possino domandar di più d'anni X, eccetuando Chiesie, Comun, et Pupilli.

CAPO XLVII.

Di quelli che possedono una possession per anni X.

Oviando molti litigli, et differentie, che più delle volte suol occorrer in questa nostra terra, però volemo, che ogni volta che uno goderà, o tignarà qualche cosa, V. G. vigna, Terren, o altra possession per anni X continui pacificamente presenti, et quindici fra absenti,

quello possessor di ditto tempo, habbi da restar pacifico, et quieto, ne possi esser stimolato da alcuno, eccetuando gli soprascritti videlicet, Chiesie et Pupilli, quali non sottozaseno a questo Ordine.

CAPO XLVIII.

Delle Locatione.

Ordenemo, che quando sarà dato affitto de Casa, e Terreni, Terradeghi, et altre cose locade, se ditta location, et affitti, Instrumenti per mano de Nodari, che quello over quelli Instrumenti sia creto, non mostrandosi cosa in contrario, et se non saranno Instrumenti, et scritture, et che saranno dui, over tre testimonij legittimi, che non patissono opposition sia creto; se etiam non saranno testimonij, sia data fede al patron, ovvero patrona con Giuramento.

CAPO XLIX.

Che la moglie non metendo mano in Carta non sia obbligata.

Dichiaremos, et ordenemo, che quando gli mariti faranno alcuno debito per mal modo, v. g. Piegiarie, Giochi, Tauerne, o per altra via cattiva, o mala vita, la moglie non mettendo mano in carta non sia obbligada a tal debiti; ma negli altri debiti honesti fatti in beneficio de tutti doi loro Giugali, et fameglia, quella moglie etiam non mettendo mano in carta in simili debiti, sia obbligata insieme con il marito, et tutti li suoi beni.

— 73 —

CAPO L.

Delle Ferie in Honorem Dei.

Comandemo, et da esser osservato statuimo che per riverentia dell'Onnipotente Iddio Signore, et Redentor nostro Messer Gesù Christo, et Spirito Santo in tre Persone una sola essentia, Maestà, et Divinità, siano celebrate ogni anno le consuete Ferie. Prima, della Natività del Nostro Signor Mess. Gesù Christo otto giorni avanti, et otto dappoi, et similmente della Santissima Ressurection sua, non dovendosi render rason in tal giorni, e queste tal ferie fatte ad laudem Dei, non si possino nullo modo renontiar.

CAPO LI.

Ferie di S. Giorgio e di S. Eufemia.

Statuimo, et ordenemo, che nelle feste infrascritte de questa Terra de suoi Santi Protettori, de Messer S. Giorgio e Mad.a S.ta Euphemia siano Ferie giorni tre avanti, et tre dappoi, negli quali non si tenghi rason, ma siano Feste franche secondo il consueto antico della Terra.

CAPO LII.

Ferie di S. Michiel e S. Vido.

Volemo etiam che per comodità delli Vicini, et habitanti in questo loco, che da San Michiel fino al dì d' Ogni-Santi siano, et esser s'intendano Ferie, et de San Vido del mese di Zugno fino al mese d'Agosto,

et così per l'avvenir habbi a osservarsi, ne possi nissuno esser citado in tal giorni a Rason durante ditte Ferie.

CAPO LIII. *Degli Pupilli.*

Ottima certamente, et giusta appresso Dio, et gli Homeni cosa è che si aduertisca, et proveda agli poveri Orphani, et Pupilli, così maschi, come Femine; per tanto statuendo ordenemo, che essi Pupilli mancando de padre, s'intendano esser in Età pupillar gli Maschi fino a anni XIV, et le femine fino anni XIII compiti, et nisi haranno, et saranno ditta Età, volemo habbino tutor, et non havendo sia provisto per il Rettor, che alhora sarà in Rovigno. Li quali veramente Pupilli si maschi come Femine, testar, codicillar, vender, alienar, et obligar non si possi ad alcuno existente in detta età pupillar, et tutto quello fosse, avanti ditto tempo terminato, fatto sia di nissun valor, et robore; dumodo non sia con licentia de Mess, lo Podestà, et de due attinenti d'essi Pupilli, uno da parte de Padre, et l'altro da parte de madre; etiam dichiarando, che li beni di detti pupilli vender, ne alienar non si possino, nisi per bisogno, et necessità di quelli prima con licentia di Mess. lo Podestà, dovendo intravignir a tal vendition ditti Pupilli soi Tuttori, vendendosi de beni manco dannosi, et tanti che siano per la quantita della satisfaction del debito, ovvero altra necessità et non ultra, quelle Vendition

così fatte, et osservato quanto di sopra è ditto, siano Ferme, et valide, et non si possino infringer per alcun modo.

Volemo etiam che finito il tempo della Tutoria siano deputadi maggiori, et de legittima Etade, et come Padri di Famiglia et sui juris habbino et possino far, et contrattar pacificamente ogni cosa, come Padri di Famiglia ponno far, et vagli, e legni niuna legge in Giuditio.

CAPO LIV.

Dell' Officio degli Tutori de Pupilli.

Siano tenuti, et obligati gli Tutori dativi infra un mese dapo giurata la tutella, et il tutor testamentario in fra uno mese dapo la morte del Testador far annotar in Scrittura per publico Inventario da esser scritto secondo il consueto per il Cancellier de Mess. lo Podestà tutti gli Reni mobeli, et stabeli, ragioni et jurisdizione degli detti Pupilli sotto pena de L. 5. da esser divise ut ante. La qual pena pagata niente di manco siano obligati a far detto Aventario, acciò gli poueri Pupilli qua primum perveniranno in Età legittima possino hauer il suo.

CAPO LV.

Del Fin della Tutoria.

Statuimo etiam, che tutti gli Tutori dativi, e testamentarij, che de caetero saranno, debbano finita che hauranno la Tutoria et Tutella, render bon conto dell'amministration fatta per tali Pupilli ita che habbino a consignar gli beni in colmo, et che non siano peggio-

rati, ma più presto migliorati; Dichiарando che se detti Pupilli si attiveranno haver qualche Vigna, o altra possession, che non si potesse sustentar, et tenir in colmo per detti tutori, ritornando più presto in danno che in utile ad essi pupilli, et in quel caso sia concesso, et permesso alli predetti tutori lassiar andar quella tal Vigna, et possession inutile in vedorno. Cognosciute et viste prima, per persone deputade per il Regimento così esser et in quel caso ditti Tutori lassando, come sopra è scritto, andar tal Vigna ne patiscano alhora ne opposition, ne danno.

CAPO LVI.

Degli Heredi et Commissarij.

Terminemo, et ordenemo, che l'herede, overo heredi di sciascun defonto, overo Tutori et procuratori debbino, et siano tenuti infra tre mesi doppoi la morte del testator preditto dar, et consignare in mano degli Commissarij, tanto che siano pagati tutti gli Legati fatti per quello ad pias causas, et altri sotto pena di XII piccioli per Libra, et questo tante volte, quante sarà contrafatto et fatta la consentia a Mess. lo Podestà per gli Commissarij over Legatarij predetti del testator, et non servando quanto è sopra ditto, ditti tutori pagar debbino del suo proprio.

CAPO LVII.

Delle execution de Legati.

Dichiaremos specialmente che gli Legati fatti per

sciascun testadore, massime per l'anima sua, volemo omnino, che in termine de uno anno al più siano fatti, et mandati alla execution per chi spetta da esser fatti sotto pena de Lire X, la mittà in Comun, e l'altra a chi farà la consentia et siano oltra di ciò tenuti ditti Commissarij testamentarij descriver, et satisfar di Beni del Testador in qualunque luoco hauerà legato, et testato infrà il tempo ordinato per esso testador, et se tempo non havrà specificado, siano pagati omnino infra uno anno doppoi la morte d'esso testador sotto pena di L. XXV da esser diuise ut ante a chi contrafarà a questo ordine, intendendo, se essi Commissarij hauranno hauuto tanto dagli eredi, che possino satisfar tal legati, aliter sia provisto per il Rettor, che allora sarà, ita che omnino infra ditto tempo di sopra specificato siano satisfatti ditti legati.

Ordenemo etiam, che fatto il soprasc.to effetto ditti Commissarij siue tutori, che a questo intrauegniranno de Pupilli de haver mandato ad execution ditti legati ordinati per ditto testador, che sia alle scale del Conseglie, et loco solito publice proclamato, che sil si trova persona alcuna che haver debba di ditta heredità debbino comparir infra giorni XV, se si attrouerà in Istria, et giorni XXX a chi sarà fuora, de hauer liquidato davanti Mess. lo Podestà il suo credito, et quello debbe haver de tal heredità, altramente passando ditto termine, et non comparendo, non siano alditi in Giuditio, ne Rason.

CAPO LVIII.

Delle Dimissorie da esser pagate per gli Commissarij.

Deliberemo, che tutti quelli, che' remagniranno Commissarij de alcun defonto, debbano, et siano tenuti tutte le dimissorie si grande, come picciole le qual gli ditti defonti hauranno ordinato, et comandato, esser date alla Gesia de Mad.a S.ta Euphemia infra XXX.ta dì doppoi la morte del defonto havergli satisfatto de proprij beni degli defonti, sotto pena del doppio. Volemo tal Dimisorie de Beni proprij del ditto Commissario, over Commissarij da esser pagati, et che gli Sagrestani di essa Gesia siano tenuti le ditte Dimissorie scuoder infra duo mesi doppoi la morte del defonto, o defonta, sotto pena del doppio, da esser pagata dagli Beni de ditti Sagrestani, della qual pena una mitade sia della ditta Gesia, et l'altra del Comun di Rovigno.

CAPO LIX.

Degli Testamenti.

Percnè niuna cosa è più certa che la morte, et incerta l'hora di essa morte, per la quale cosa a diversi pericoli, che gli homeni incaute vanno hinc, inde fuori della propria habitation, et casa. Pertanto statuimo, che se qualche Cittadino, over altro habitator in Ro-vigno, gli occorerà esser fuori della sua terra, ove non possi così facilmente ordinando gli fatti suoi, haver

Nodari, et testimonij a sufficientia, possi in quel loco ordinar, et far il suo testamento, et ultima volontà con questo che poi se habbia a relevare con dui testimoni, che fossero stati a tal ordination, volendo, che tal relevation de testamento se habbia a far infra uno anno, et passato l'anno, e non rilevato, non vaglia.

CAPO LX.

Institution di Eredi.

Se qualche uno veramente instituirà Heredi, overo a qualche uno lassarà, donarà, overo in altro modo trasferirà il suo sotto questa condition, che essi Beni hereditarij lassiatii, donati, overo in altro modo transltati deuegna ad altra persona, in caso che el mancasse senza heredi; ordenemo che queste tal parole, che dicono senza heredi si debbino intender senza heredi legittimi per ascendentia, come per descendantia et non extranei, ne fuori degli gradi hereditarij.

CAPO LXI.

Ordini di far li Testamenti.

Affermemmo insuper et expressamente comandemo, che nel far degli testamenti, in questa nostra terra, se habbia da servar l'ordine, et forma infrascritta. Che ogni volta che accaderà, che uno nostro Cittadin, et vicino de Rovigno vorrà far il suo testamento, et ultima volontà, overo Codicillo debbi chiamar uno Nodaro con quattro testimonij idonei, alli quali non aspettino nè comodo nè incomodo, de ordinar prudentemente

tutti gli fatti soi, come è solito di far, dovendo intravignir a tal testamento, el publicatione de quella uno giudice da esser dato per Mess. lo Podestà ogni volta che per simile bisogno sarà richiesto; qual testamento sia poi pubblicado per ditto Nodaro ad intelligentia di ogni uno, che si attroverà, el qual letto sia domandato adesso testador, se così ha ordinato, come è sta scritto, et letto itache habbi a confirmar et pregar gli testimonij, degli quali testimonij uno, over dui si debbi presentar davanti ad esso testador, et domandar, se gli cognoscono, facendo dir il nome suo, acciò che visto esser in bona memoria, tal testamento sia firmo, et valido, et romper non si possi, Ordenemo per ogni bono rispetto, che quando alcuno testador ordinara il suo testamento, siano expulsi per il Nodaro gli Parenti, et prossimi del ditto testador, et questo perche delle più velte offusca la mente di quelli nel lassar de beni soi, ma intravignir debbino alla pubblication de tal testamento, et ultima volontà.

CAPO LXII.

Di quelli morono senza Testamento.

Volerne, che aleun Cittadino di Rovigno, overo Vicino morira senza testamento, non avendo figlioli, ne figliele, ma solamente fradelli, o sorelle da parte de padre solamente, e de madre, quelli fradelli, et sorelle scèedano in quelli beni gli quali da parte di padre, o di madre procedera, videlicet donde sono discesi; gli altri soi beni acquistadi per esso morto, o per sua fatica, overo gli sia lassato a esso morto per donation

testamento, ovvero per sciascuna dimissoria a lui lasciati, prevengano agli suoi prossimi seghe ne saranno, gli quali beni siano divisi agli propinqui, e parenti dove sono discesi tal Beni.

CAPO LXIII.

Della succession de beni di quelli mancano ab Intestato.

Giusta cosa esser credemo, che de gli successori de beni de quelle Persone, le quali ab intestato mancano, destintamente et con ogni dilligentia disponemo secondo la sua succendentia, et heredità; pertanto volemo, che quando more alcuno senza testamento, las-sando descendenti videlicet figliuoli legittimi, cosi maschi, come femine, et cosi postumi, come nasciuti egualmente sucedano negli beni del defonto senza testamento; cosi niente di manco, se tutti gli figlioli, che havesse esso defonto, fossero diuisi, o ver diviso, emancipati, ovvero alcuna delle figliole non havendo altri figlioli, che quelli divisi, et emancipati, mancando com'è detto, senza testamento, ditti figlioli suceder debbino in tal heredita, et beni egualmente; Neze, et Nepoti del figliolo morto, over figlioli questi sucedano, ita che gli Nepoti, et Neze tanto habbino, quanto haueria suo Padre se el vivesse.

CAPO LXIV.

Delle Dote.

Item volemo, che se alcun figliolo, over Nepote et ciascuno descendente menarà moglier et la dote sua

— 82 —

hauerà ricevuta, suo padre, over Avo, over altri descendenti, che quelle dote riceuerà avanti parte, quella dote ricevuta habbi et siano obbligati dare a coloro aspetta, et per gli quali fosse stata posta a monte.

CAPO LXV.

Che le donne siano sottoposte a debiti.

Ordenemo etiam, che le Donne vogliando haver parte dell'i beni mobili, et stabili sottozaser debbino alli debiti del Marito doppoi la morte di quello, giustamente tamen fatti, come avanti è dichiarito.

CAPO LXVI.

Delli Legati fatti alla Moglie.

Item li lassi, et legati fatti alla mogier sotto questa condition, se vita vedoval servarà.

Volemo che omnino habbi, ma espirando questo, et passando al secondo maridazzo che come se vita honesta facesse secondo il voler del testator, volemo, che sij priva d'ogni comodo et lasso del ditto primo marito aciò che più non sia punita viuendo castamente con il secondo marito, che in honesta vedova,

CAPO LXVII.

Degli Heredi.

Item affermeme, che ciascuno, che sarà instituito herede per alcuno testamento, habbi termine de mese uno subsequente dal giorno dell'obito del Testador

accetar tal heredità con beneficio del Inventario, o come farà dichiarir infra quel tempo; et cognosciuto tal heredità esser dannosa habbi, et possi reffudarla.

CAPO LXVIII.

Degli Figlioli mancipadi.

Gli figlioli maschi maridati, et mancipadi insieme con soi fratelli et sorelle exitente in potestate, se vegrir voranno alla succession del padre, e della madre mancando ab intestato, debbino portar, commular et ramessedar negli Beni della heredità tutti e ciascheduni beni, gli quali da soi padre et madre havessero rice-vuto per ciascun modo, patto overo contratto, et fatta tale collation, overo comulation de heredità, sij divisa; se veramente portar non si potranno per qualche impedimento, alhora questi fradelli non emancipadi dovendo portar tanto de Beni de essa heredità a si, et ricevano avanti parte, quanto gli Emancipadi hauranno havuto de beni paterni, et materni, et il resto della heredità sia diviso ut supra. Et similiter demo potestà alli figlioli, et figliole non mandate, emancipadi che venir possino come suo padre, et madre haueriano potesto venir, domentre che succedano in stirpe, et non in capite.

CAPO LXIX.

Degli Figlioli che morono in potestà del Padre.

Se qualche figliol in potestà del Padre, overo emancipato, mancasse senza Figlioli, overo Figliole in

potestà del Padre, volemo, che suo padre habbi plenariamente tutti gli soi beni, et sel ditto Figliolo defonto niuno Fradello, overo Sorella non mandata haurà de quel padre, et se qualche Fradello overo Sorella havesse allora il suo padre preditto habbi in pieno l'usufrutto de tutti gli beni del defonto, mentre ch'el vive, mobili, et Mobili dappoi la sua morte vegna, et vegnir debba ditti beni al Fradell overo Sorella non maritati in stirpe, et non incapite sucedente.

Dichiarindo che il ditto padre debbi tenir detti beni imobili con diligentia in colmo, et non sia grauato altro restituir dappoi la morte sua delle cose mobile se non tanto, quanto alla sua morte sarà trouato.

Nepoti veramente e Nezze da parte de padre, figlioli de figlioli, et da parte de madre in tal sucession procedano, et proceder debbano al Barbani da parte de madre, et Amite del defonto, et defonta.

Li fradelli congionti da parte de padre solamente volemo sucedino in tutti gli Beni del Fradello morto ugualmente con gli fradelli congionti da parte del padre, et madre, et cosi s'intenda in le sorelle non maritade.

CAPO LXX. *Della Legittima.*

Il figliol mancando senza descendenti sia tenuti il Padre suo honorar almanco in sua legittima, come il Padre è tenuto, se avanti il Figliol mancasse, al qual cosa se il Figliolo non se curarà de far quelli remedij, habbi il padre, che haurà il figliol, in questo caso, sì

veramente il padre non comanderà, sia astretto lassar alla madre la legittima, quanto all'usufrutto solam.te fino a tanto che la ditta madre vedoalmente, et honestamente viverà, doppoi ritorni al Sig.r proprio, et habbi ditta madre gli debiti remedij, et così il padre, se la legittima non gli sara lassata; le qual tutte soprascritte cose intendemo in tutti gli beni ascendentì, cosi paterni, come materni, se padre e madre non soprafussero.

CAPO LXXI.

Della privation d'Heredità.

Possi ciascuno mosso per giusta causa li figlioli soi et figliole exreditar, et così de converso allegando, et exprimendo ragion giusta, et probata de tal privation d'Heredità, et il testamento niuno patischi pregiuditio per questo, ma firmo remagni exreditando tamen senza causa, overo con causa non giusta overo non provata, la giusta rompa il testamento a tutte cose, salvo, che lassi justamente fatti ad pias causas, et per l'anima sua, et altre tutte cose rimagnino, come ab intestate.

CAPO LXXII.

Delli Lassi per contento e Benediction.

Item ordenemo insuper, che ogni volta che sarà lassado ad alcuno per qualche testador soldi XX per contento, et benediction, non possi più adimandar di beni d'esso defonto, e che al qual tal lasso sarà sta fatto, salvo, che nol sia Figliolo in potestà del padre,

— 86 —

concedemo poter domandar della heredità del padre universal, essendo defonto fino la legittima, se manco, che la legittima gli sara lassada.

CAPO LXXIII.

Del Figliol Posthumo.

Il preterito Figliol over Posthumo, o veram.te già nato gli quali segondo la regola di ragione rompono gli Testamenti, volemo, che de caetero gli Testamenti del Padre, et di madre non si rompino, se non quanto a legati overo lassi, quali non fossero fatti a beneficio et salute del defonto, et per l'anima sua, domentre tamen, che questo modo non exceda, la qual cosa lassemo in arbitrio di Mess. lo Podestà de quelli tal lassi redur al debito modo, et che essa heredita possi portar, et gli preditti Postumi se habbino per instituidi in tal heredità paterna, et materna et a quella omnino venir debbino insieme con gli altri figlioli, et Fratelli instituidi talmente che ciascuno de ditti figlioli anco habbino de essi beni, et essi beni egualmente se dividano, à ben che dal principio il testador habbi instituido disparte; remanendo sempre il testamento in sua fermezza.

CAPO LXXIV.

De quelli si possino privar.

Comandemo, che nessuno, che havrà fatto profession et sarà intrato in Monasterio, V. G. Homo fatto essendo Frate, et donna Monacha negli beni paterni, et in materni succeder possino.

CAPO LXXV.

Che il figliolo diviso dal Padre la obbligation non tegni.

Hauemo statuido et deliberado, che quando alcuno hauerà figliolo da se diviso, et mancipato, et farà carta ad alcuno, in la qual si contegna, che esso con soi heredi sia obbligato, il figlio, quale è dal padre diviso de tal obbligation minime sia tenuto, et de figliola emancipada similiter s'intenda. Gli altri veramente heredi non emancipadi siano tenuti sopra gli beni paterni, ma sopra gli beni materni minime siano tenuti.

CAPO LXXVI.

Delli Figli che sono in potestà del Padre.

Volemo che il figliolo existente in potestà de padre gli beni paterni alienar non possi, ne per altro modo distribuir, et distraher, et che da qui inanti nissuna carta, ne altra obbligation vagli, ne tegna V. G de Figlioli di famiglia s'intenda.

CAPO LXXVII.

Consuetudine del Matrimonio.

Costume, et consuetudine antica è d'Histria la quale approvemo, et laudemo, et però statuendo ordenemo, che tutti gli matrimonij sino qui contratti, et che de caetero legittimam.te si contrazeroano in Rovigno, et Destretto di questa natura esser se intenda come per matrimonio Marito, et Moglie, Fradello et Sorella essere

se dicernono, in questo, massime, che in universal beni mobili, et Stabili, ragion et ation tutte al tempo del contrazer del matrimonio speranza esser roba, et la qual si acquistasse per essi, overo ciascun titolo de essi durante il matrimonio, per ciascun titolo, modo ragion overo cagion come fratelli si intendano; cioè che tutti gli beni, ragion et ation siano tutti insieme per essa ragion per mità, salvo se convention per special patto tra gli preditti fatto non fusse in contrario.

CAPO LXXVIII.

Che le provision Dotal apparano per publico Instrumento.

Terminemo, che nissuna dotal prouision vaglia, et sia di nissun valor, se per pubblico Instrumento non sarà dichiarito, et questo si intenda de L. 50, in suso, overo del valor et fino tal summa gli testimonij se assumano, et togliano, et questo per rispetto del statuto, il qual parla, che il testimonio da Lire 50 in suso, ch'el non si creda se non per Instrumento.

CAPO LXXIX.

Negation del Matrimonio.

Item se tra do sarà copula de matrimonio secondo l'uso della Provincia dell'Histria, et come è ditto avanti et alcuni di quelli vorrà allegar in Ragion non esser maridada e frà et suor, non sia aldito nissuno di loro matrimonio, se non per pubb.co instrumento fatto per mano di pubblico Nodaro, et se altram.te fosse fatto sia di nissun valor.

CAPO LXXX.

Che non si possi diuider.

Ordenemo che gli Fradelli, et sorelle che restaranno dappoi la morte del padre, et madre in fraterna società non possino in modo alcuno avanti il tempo legittimo far division, ma stiano in fraterna compagnia. Item che tutte le division de beni stabili, le quali de caetero si faranno in Rovigno, volemo, che siano fatte con licentia di Mess. lo Podestà, altramente non vaglino, et siano frustatorie.

CAPO LXXXI.

Delle Alienation, Vendition et Permulation

Statuimo, et ordenemo, che tutte et ciascune persone, le quali comprarano, overo receiverà possession imobile per via de donation, Pegnoration, concambio translation, overe obbligation d'alcuna persona, sia tegnudo, o tegnuda pria haver licentia da Mess. lo Podestà nella prima Domenega seguente fra terza e Vespreno sopra la piazza del Trivio per voce preconia pubblicamente far stridar, come tal persona a comprato, overo, ricevuto per gli modi, come è sopra ditto, tal possession, messa in tal luoco infra gli confini de tal persone, per tanto pretio della cosa venduta; per tanto se l'è alcuno, che pretenda o vol quella recuperar parentella, overo lateralità comparir debbia davanti Mess. lo Podestà infra XXX dì prossimi dal dì della prima strida da esser connumeradi, et presentar lo pretio della cosa venduta in mano del Camerlengho de Comun, della

qual sia fatta scrittura pubblica in gli atti della Cancellaria del Rettor, et se lo propinquo sarà, et non vorà recuperar, il collaterano possi alhora, sel vorrà, recuperar per lo pretio sarà venduta etc.

Quello che comprarà veramente, overo riceverà per gli modi com'è ditto di sopra, non possa per tal modo essa cosa venduta destruzer, sminuir fino non faccia gridar al modo preditto, et perfino non spira il termine della grida, et si vendita alcuna fosse fatta con le gride, che alhora gli Venditori, così maschi come femine, non possino tirarsi in dietro, et che tal grida, et vendita siue obbligation, com'è ditto di sopra, sia bona, et ferma, et si altramente, com'è detto per ordene fatta fosse compreda, donation, overo obbligation niente vaglino, et siano di nissun valor

CAPO LXXXII.

Dichiaration delle Recupere.

Dichiarando, che si lo Parente comprarà per gli soprascritti modi da uno suo parente, che alhora lo meno propinquo, ne Laterano non possi recuperar quella cosa comprada da Parente a Parente, et si do Parenti o più fussero in quel Parentado, Laterani, così maschi, come femine; che alhora tal vendition, traslation, obbligation ut supra sia diuisa, et data a ciascuno la sua parte, siando in equal parentella ovvero lateranità, saluo sij laterano, ouero altro propinquo non fosse in più grado de propinguità, che il comprador che alhora possa recuperar ut supra.

CAPO LXXXIII.

De munitione fienda per Notarium.

Ordenemo similiter sopra tal vendition de beni stabili per risecar ogni malitia et cavilation, che alle volte si vuol far in tal vendition et alienation, si farà in Rovigno fra comprador et venditor; però affermeme, che ogni volta, che tal vendition o alienation si farà di qualunque sorte di beni stabili, sia per il Notaro, che tal Instrumento scriverà, dato corporal giuramento al venditor, et comprator, che fra loro non è altro patto, et convention, salvo tanto si comprende, et si legge in lo Instrumento fatto per ditto Nodaro, et pubblicado davanti gli testimonij li presenti, massime che tal comprator avesse dato robbe per simil conto, et fatto pretio in danaro; et questo si fa a benefizio dei prossimi, et parenti del venditor, overo Confinanti, qual volessero recuperar la cosa venduta, che con quella istessa ragion possi far la sua recuperation;

Volendo, che omnino tal robba, o siano Animali, o de altre sorte robbe mobile date per conto preditto, et che fosse fatto eccessivo pretio per il venditor, che siano extimate per li nostri extimadori de Comun a giusto, et conveniente pretio, come per loro conscientia gli parerà.

CAPO LXXXIV.

Recupera degli Concambij.

Dichiarando oltra di ciò che ogni volta accadarà in tal vendition fra esse due parti venditor et Comprator

che concambiando dessero stabile per stabile, ossia Casa, Vigna, Terreno; Volemo che omnino gli parenti, et congionti de sangue de quelle persone che alienano, possino sempre recuperar per extima da esser fatta per persone idonee intravignando degli estimadori de Comun.

CAPO LXXXV.

Detti Notari che scrivono Instrumenti.

Statuimo che ciascuno Notaro, che fà Instrumenti in Rovigno, et altri qualunque Contratti sia tegnudo, et debbia in ciascun Instrumento, lo qual autenticherà, overo nel qual metterà nota et suo segno, sia tenuto de scriver gl' anni del Signor Nostro Mess. Jesu Christo, Indition, Dì, et ancora la quantità del debito termine, il nome delle persone contrahenti destintamente, et non abbreviatamente, ne aggiunger in quello alcuna lettera destinta, et non abbreviata in fra due righe, salvo che titolo, o vergola o sillaba. Et chi contraffarà paghi al Comun de Rovigno lire X, et oltra di ciò sia tenuto drezar, et reformar tal Instrumento ad plenum de nuovo.

CAPO LXXXVI.

Della examination alli Nodari.

Ordenemo, et expressamente comandemo, che ciascuna Persona Cittadina di questo nostro loco di Rovigno sia Prete o Laico, essendo Nodaro pubblico et Imperial possi, et vagli scriver, formar, et celebrar instrumenti et testamenti come di sopra è ditto con

questo, che siano gli ditti Notari examinati per il Cancellier del Regimento pubblico davanti la Magnificentia del Podestà et soi Giudici, et Sindico a veder et intender la loro sufficientia et quelli che saranno per sufficienti approbati, quelli soli vaglano in exercitar la Notaria, et siano notati nella Cancellaria del Regimento, acciò siano cognosciuti per li Rettori successive ne possino celebrar alcuno Instrumento, Testamento o altra scritura pubblica Cartha, nisi latinis litteris, et si altrimenti fosse formato, et celebrato, non vaglia.

Dichiarando, che gli ditti Nodari, che saranno approbati così Laichi, come Preti, debbano dar in questa terra una Pieggiaaria de Ducati cinquanta V. L.ta, acciò si fossero qualche inconveniente potessesi far contra loro animaversione si non corporal, almeno pecuniaria, secondo parerà in tal caso a Mess. lo Podestà; gli altri veramente non approbati per Notari, et sufficienti non ardiscano scriver, o formar, o celebrar alcuna carta ut supra, et se fosse per essi scritta, o celebrata non vaglia, et pro nulla reputatur ; ita che non se gli presti fede sotto pena di L. XXV fra il Comun, e lo accusator ad ogni contrafaciente.

CAPO LXXXVII.

Che le Robbe vendute da Forastieri per vender star debino tre giorni sopra la Piazza.

Se qualunque forastier condurà, o farà condur Animali così grossi, come menuti, et di qualunque sorte Animali, et altre cose mobile per cagion di vender in

Rovigno, over Destretto, volemo, et expressamente comandemo, che il ditto conduttore debbe publice esse cose mobile, et bestie tenir in Riva o piazza al loco solito per tre giorni continui, acciochè a tutti sia manifesto, che ditti Animali, et Robbe si vendono, gli quali tre giorni passati nissuno opponendo, et contrariecndo possi esso Conduttore de tali Animali libere vender a ciascheduno, le quale vendition siano bene, et giuridicamente fatte, et non si possino retratar existente appresso il comprator, salvo che il Patron delle robbe et Animali veggano infra otto giorni XV doppi la vendition qual se vignarà in ditto termine, vogliando le cose, et Animali sui recuperar possi pagando il pretio exborsato per il comprador et spese, recuperar possi. Se veramente avanti gli tre giorni la vendition sarà fatta, et non servando quanto di sopra è ditto ciascuno ragion habbiando in ditte cose ne haver possino.

CAPO LXXXVIII.

Della Vendition delle Barche trouate.

Barche de Forestieri veramente condotte a questa terra per causa de vender, overo per qualche modo trovate, Volemo che stiano in riva per tre giorni a tutti manifesto, che si vende, et doppi gli tre giorni vender si possi, qual comprende siano ben fatte, et irre-vocabile. Risservando liberta agli Patroni de quelli de giorni XV doppi la vendition, e siccome di sopra è dichiarito de poterle rehaver exborsando el pretio con le spese, che hauerà dato il comprador. Resservando

ragion alli Mercenarij, che dovessero haver per sua fadiga, gli quali volemo omnino siano sattisfati.

CAPO LXXXIX.

Delle cose trovate ramenghe.

Terminemo oltra de ciò, che ogni volta che sarà trouato qualche Animal ramengo, Barche, et ogni altra cosa, che non si trovi Patron di essa, si in mar, come in terra, quelli che troveranno, siano obbligati presentar al Regimento, facendo notar in Cancellaria, et doppoi sia fatta publica proclama per l'Official pubblicando, che se le nissuno che habbia perso tal cosa habbia comparir in termine di giorni XV et passando ditto termine, et nissuno comparendo, siano vendute tal cose al publico incanto, et el tratto delle qual sia diuiso tra il Comun, et presentador, non intendendo de Oro, Argento trovato in mar, o sotto terra, qual secondo la legge dell'alma Città di Venetia si habbi a diuider.

CAPO XC.

Di quelli che tolgono Vigne a governar.

Volemo etiam sopra gli danni da esser stimadi sopra coloro, che sono obligati a zappar qualche Vigna tolta a parte o sopra di essi, o per altro modo, che tal extimation da esser fatta da non esser zappada s' intendino fino a S.to Vito del mese di Junio, qual ter-mine passato, coloro che hanno interesse possino da quel tempo indietro far extimar sopra coloro, che non l'hanno zappate.

CAPO XCI.

De coloro comprano per revender.

Ordenemo, et expressamente comandemo, che nessuno ardisca far mercato, o incaparar, o per alcun altro modo palese, overo occulto contrattar alcun mercato con alcuno de Robbe, et cose condutte a questo loco de Rovigno, et Riva per causa de vender, fino a tre giorni, doppoi che saranno gionti, sotto pena de soldi cento da esser divisi justa l'altre condennation, et questo s'intenda de coloro, che comprano per cagion de revender in grossso, et così robbe condotte per mar, come per terra. Dappoi degli tre giorni veramente sia licito a ciascun comprar con questa condition, che quel comprator sia tenuto dar a ciascheduno della terra che a si domandarà delle preditte cose comprade per quel pretio, el qual hauerà comprado, se colui hauera comprà per causa de revender, giurando per Sagramento, per quanto pretio hauerà comprado quelle Robbe a questo loco, et questo in fra tre giorni, doppoi che haurà comprato, s'intendi.

CAPO XCII.

Obligation dell'Eredi de Nodari.

Ordenemo etiam, che de caetero tutti gli Nodari, che sono, et saranno in Rovigno, debbino gli heredi soi doppoi la morte di quelli, tutti gli libri, Protocolli appresentar in Cancellaria del Regimento, in un loco separado, overo in Sagrestia di Mad.a S.ta Euphemia,

acciò che ogni volta che sarà bisogno ad alcuno di veder Instrumenti, Testamenti, o altri Contratti fatti per quel tal Nodaro, sappi ove andar a trovargli, sotto pena agli contraffacenti de L. XXV da esser divise ut supra.

CAPO XCIII.

Pagamento de' Lavoratori.

Volemo che le opere degli Lavoratori, li quali anderranno a lavorar con altri a giornata, siano pagati a questo modo videlicet:

Il tempo dell’Invernata	soldi XII
Tutto il mese di Febbraro	XII
Da Febbraro sino tutto il mese di marzo	XIII
II mese d’Aprile	XIV
Il mese di Maggio soldi XV, overo al più	XVI

Et non si possi torre più soldi XVI a ragione di
giornata, et a spese de loro lavoratori.

Il podar veramente il mese di marzo	soldi XIII
Il mese d’Aprile	XV

CAPO XCIV.

Precio della Formazzi.

Volemo etiam, che de caetero se habbiamo a vender gli formazzi terrieri, et che si fanno sopra questo territorio, così de Mandreri, come de Bottegheri, et altri Mercadanti d’ogni tempo soldi dò per libra, et non più, et così dia inviolabilmente osservato.

CAPO XCV.

Pretto delle Puine.

Le Recotte veramente volemo, che si vendino, così fresche, come salate da tutti gli tempi piccoli XVIII la libra, et non più.

CAPO XCVI.

Predo delle Lane.

Similiter comandemo, che tutte le lane sì faranno di Mazo si debino vender piccoli XVIII la libra et le lane Agustiole soldi dò la libra se vendano, et non più, sotto pena delle soprascritte vendite per ogni volta alli contrafacenti de emendar fra il Comun, et accusator in L. 5 de piccoli,

CAPO XCVII.

Pagamento dell'i Pestrini.

Item statuendo ordenemo prouedando alli Pestrini, et Masenation di questa terra, che de caetero habbino da tenir un stilo, et modo nel farsi pagar da chi farà masinar con tal limitation V. G. che gli sei mesi dell'Istade comenzando da Mazo fino al primo de No-vembre soldi uno per ogni Stariol rassato, gli altri sei mesi dell'Inverno cominciando il primo di Novembre fino il primo di Mazo per ogni stariol colmo piccoli XVIII, et non più possino tuor.

CAPO XCVIII.

Di quelli che accettano in Conseglie.

Similiter ordenemo, che ogni volta, che per il nostro Conseglie de Rovigno, de ordene del Regimento nostro, justa il solito sara congregato, nel qual, o per suplication, o per altra honesta causa sarà elletto alcuno nel Numero degli Nobili, et Consiglieri del ditto Consiglio nostro, habbiando scosso più della mità de Bal-lotte, degli Consiglieri addunati, non s'intendi esser di detto. Consiglio se doppoi sei mesi della sua creation, et ellection non haurà appresentato in Consiglio a Mag.o Prettor Lettera di confirmation, ovvero Ducal, o almen ordinata per tutti tre li Clarissimi Sig.i Advocatori de Comun, sicché non lassino omnino passar li detti sei mesi d'haver ottenuta detta sua confirmation, aliter lassati passar detti sei mesi, et non havendo appresentate detta lettera, si intendino li detti eletti privi imediate, et cazzadi zoso del detto Conseglie, sicché non possino più venir ne intrar in ditto nostro Conseglie se non per nuova Elletion, et così come anticamente è stato, volemo inviolabilmente observato.

Fine del Libro Civile.

— 100 —

LIBRO TERZO.
DE MALEFICIIS

CAPO I.

De quelli che lavorano le Feste.

Statuimo, et statuendo ordenemo, et volemo, che le Botteghe in Rovigno non si habbino ad apprir negli giorni di festa fino hora di Terza senza licentia di Messer lo Podestà, et negli giorni principali festivi solenni, come è, della Ressurection del nostro Sig.r Messer Jesu Christo, e Natività tenirle in tutto serrate; tutti gli altri giorni de Domeniga con altre feste comandate per la Chiesa, volemo sia seruato il modo soprascritto, et infrascritto; cioè; che in tali giorni render non si possi ragion, et nissuno ardisca, ne prossuma lauorar, ne far lauorar de nissuna sorte de lauorier, sotto pena de soldi XX.ti per ciascuna volta la mitade del Comun nostro, l'altra dell'accusator, et ogni un possi accusar.

CAPO II.

Contra gli Hosti.

Item tutti gli hosti, et coloro fanno hosteria, non prossumano aprir tal hosterie, ne accettar nissuno negli ditti giorni di Festa, et solennità, fino non sarà compida la Messa granda, sotto pena de soldi XX.ti, reseruando tamen gli Forastieri.

CAPO III.

Della pena dell'i Biastematori.

Comandemo, ordenemo, volemo et prouedemo sopra il nefando vitio della Biastema, che sil sarà nissuno che ardisca biastemar il nome de Iddio Omnipotente et Sig.r nostro Messer Jesu Christo, ne la sua gloriosa Madre Vergine Maria, caschi alla pena de Lire XXXI de piccoli, et star debbia un giorno in Berlina coronato con corona de infamia, et. diabolica, et oltra di ciò habbi squassi tre de corda, la qual pena sia diuisa fra il Comun, et l'accusator, possendo ciascun accusar, et sarà tenuto di credenza, et oltra la prima volta contrafacendo più, gli sia la pena poi in el doppio accresciuta.

Item similmente se alcuno biastemarà il glorioso Evangelista Messer S. Marco, S. Giorgio, e Santa Euphemia Protettori di questa Terra nostra de Rovigno, caschino alla pena de lire XXV tante tolte, quante contrafarano, da esser diuisir ut supra. Item ordenemo, che ogni uolta alcuno biastemarà altro Santo, o Santa debbi emendar de Lire XII, da esser diuise ut supra, ordinando, che sil se attrouarà qualche uno, che non habbi da pagar la detta pena pecuniaria, sia punito corporalmente, ita che habbi causa di astenersi di tal Biastema.

CAPO IV.

Di quelli dicono parole ingiuriose.

Termenemo che ogni volta, che qualcuno dirà dauanti Messer lo Podestà parole ingiuriose ad uno altro,

— 102 —

et improperarà davanti il Giuditio, sia condannato Soldi XX.ti per ogni volta.

Similiter si per simil modo alcuno improperarà, come alle uolte accade, el Padre, Madre, Fradelli, o altri, che siano morti de qualche uno altro, sia condannato quel tal in soldi XL.ta per ogni volta, et così se habbi a obseruar.

CAPO V.

Che non si possi portar Arme.

Volemo, et comandemo, che nissuno possi portar arme per la Terra nostra de Rouigno, quale potesse offender, sotto le infrascritte pene.

Arme da Asta	Lire X
Spada	V
Pistolese	XV
Pugnal, et Fuseto	VIII
Cortello, et ogni altra Arma	III

CAPO VI.

De andar di notte con Foco.

Dichiarimo etiam, che nissuno ardisca, ne prossuma andar de notte per Rovigno senza Foco, doppi il son della terza Campana, sotto pena de soldi XX specificando, che ogni volta che saranno trovati per tal modo, il Caualier, et Officiali siano obligati intimargli, et metter pena fino Lire tre, et habbino la matina sequente appresentarsi dauanti Messer lo Potestà a far la sua

execution, altramente non appresentandose sia condannato per la desobbedienza in la pena postagli ut supra.

CAPO VII.

De chi percoterà alcuno.

Si qualche uno percoterà uno altro con mano, piedi, ouero scapigliarà senza effusion de sangue, ouero spengierà con animo irato, siano condannati gli tali percussori in soldi XL.ta

Chi darà uno pugno ad uno altro, sia condannato soldi XX.ti, chi veramente darà uno schiaffo ad uno altro, sia condannato Lire cinque, V.o V.

CAPO VIII.

Che non si possi cauar la Beretta di testa.

Quelli che torranno la Baretta, ouero Cappello de testa ad uno altro, paghino Soldi XX. in Comun.

CAPO IX.

Contro quelli mettono mano alle Arme.

Item si qualche uno farà atto, et euaginarà cortello, spada, Pugnal contra alcuno per causa de offender, et non ferirà, per lo atto, oltra la pena dell'Arma, paghino, et siano condannati lire trè da esser diuise ut supra; et percottendo con tal arme senza far sangue, paghino lire cinque, et similmente con Bastoni, sassi, doue non intrauegna sangue.

— 104 —

CAPO X.

Contro coloro ferirà alcuno.

Se veramente alcuno sarà con sangue percosso, siano condannati quelli, che harano commesso simili mancamenti in Lire XX, et oltra di ciò habbino a pagar medico, medicine, et danno, et interesse, che hauesse patito la persona offesa, sempre ad arbitrio de Messer lo Podestà justa la qualità della Botta, et ferida apparerà esser fatta.

CAPO XI.

Contro coloro ferirà del Territorio.

Item quelli, che batterano, et ferirano in contrada et destretto de Rovigno, siano condannati, con Arme doue è effusion de sangue, lire Cinquanta de piccioli, et per altre battiture, et senza sangue lire XXV da esser diuise justa le altre condennation, et così volemo se habbia osservar.

CAPO XII.

Di non andar sopra gli Muri.

Terminemo, che nissun cittadin, ouero habitator in Rovigno ne forastier non ardisca ne prossuma de giorno, ne de notte passar oltra gli muri de Rovigno, ne uscir, ouero intrar del Castel overo degli muri, per ben che siano rotti, ne altroue che per le porte ordenate et apperte, sotto pena a quello contrafarà de

— 105 —

de lire XXV per bando della qual pena sia diuisa per terzo, una al Comun, una all'accusator, et una al Regimento, che farà l'Execution, attenta sempre, et considerata la cagion del trasgredir, et passar tal muri.

CAPO XIII.

Contro gli giocatori de Carte e Dadi.

Item che nissuho ardisca zogar a carte, ouero dadi per danari in altro loco, che in la Logia de Comun, sotto pena de lire tre de giorno, et cinque de notte, et più, e manco in questo secondo la quantità degli danari zugarano.

CAPO XIV.

Chi tenrà Giochi in Casa.

Similiter che nissuno ardisca tenir in casa sua nessuno che giochi a carte, ouero alli dadi, sotto pena de Lire cinque al giorno, et de notte sia duplicata, hauendo rispetto alla quantità degli danari zugasseno.

CAPO XV.

Di non metter mano nelli Canestri.

Item nissuno ardisca metter mano nelli Canestri di Pesci portadi a vender in Pescaria, sotto pena de soldi XX.ti, saluo sel Patron del pesce non gli desse licentia.

CAPO XVI.

Delle Mondicie.

Item che nissuno ardisca buttar sopra le vie pubbliche niuna immonditia, ne vinaze, le quali se habbino

— 106 —

a portar fori delle mura, alli lochi soliti sotto pena de soldi XX per ciascuno, et ciascuna volta.

CAPO XVII.

Di quelli condurramo fuori Biave.

Item che non ardisca nissuna persona condur fuori di Rovigno Biaue, et altre cose, così per mar, come per terra senza licentia di Mess. lo Podestà sotto pena de Libre X da esser divise fra il Comun, et lo accusator, et perder le robbe cargade, et a quella pena caschino quelli descargarano da alcun Naviglio in Porto di Rovigno per portar via senza licentia.

CAPO XVIII.

Delli Banditi.

Item che nissuno ardisca accettar in casa sua, ne albergar alcun Bandito, ne dargli uittuaria, ne sustentamento de sorta alcuna, ne prestarli auxilio, ne fauor sotto pena de libre Cinquanta de piccoli, et questo tante volte, quante contrafarano, da esser diuise ut supra.

CAPO XIX.

Degli Tauernieri.

Statuimo che nissuno tauernier de Rovigno ardisca lenir la tauerna apperta doppoi il son della terza Campana, che sonata sarà da sera, come è usanza, sotto pena de soldi XX.ti, et così colui, che intrarà da detta

hora indiedro in detta tauerna, caschi a questa istessa pena, la mittà della qual sia al Comun, l'altra mittà dell' accusator.

Item che ditti tauernieri non ardiscano la Domenega et feste principal aprir le tauerne auanti Messa granda sotto pena de soldi XX.ti.

Item che ditti tauernieri, che farano hostaria siano obligati ogni volta che si farà qualche rissa, o scandalo in sua Hosteria debbino in quel giorno farlo intender a Messer lo Pod.tà sotto pena de soldi XL.ta.

CAPO XX.

Non tor Arme per pegno.

Item che ditti Tauernieri non debbino per pegno tuor alcuna Arma, ultra cortelli grandi, et piccioli, ne etiam da alcuno fameglio niuna cosa torre, che comprenda esser del Patron, sotto pena de restitution delle cose preditte, così tolte, giurando il Patron, quelle tal cose esser sue, et che il Patron sia tenuto per il ditto debito pagar a quello tauernier, tuttauia a conto del salario che auanzasse a tal fameglio, aliter non.

Item volemo, che essi Tauernieri quando harano dato vin ad alcuno, dato non habbino pegno, gli sia creto per suo giuramento fino soldi X, et non ultra.

CAPO XXI.

Degli pegni dati alli Tauernieri.

Se veramente essi tauernieri hauerà pegno ultra la summa preditta de soldi X, faccia comandar al Patron

— 108 —

del Pegno per 1' Official, che in termine de zorni otto secondo il consueto habbi a scuoderlo, facendo scriuer la relation in Cancellaria, et doppoi la Domenega sequente sia venduto al publico incanto, et sil mancarà fino alla Summa del debito, facci pignorar il debtor del resto, et de conuerso sel' sopra abondarà ultra la summa del suo debito, quello sopra abundante sia restituito infra tre giorni doppoi la uendition del Pegno al debtor, et sel non sarà in Rovigno, la presenti alla Cancellaria.

CAPO XXII.

Quello non hauerà li Pegni.

Item che ciascuno a chi sarà dato vin, sia astretto immediate a pagar, richiedendo il Tauernaro fino soldi V, se non hauerà pegno, et possi fino ditta summa de soldi V esso Tauernaro metter pena a quello hauesseno beuuto, che habbino a pagar incontinenti.

CAPO XXIII.

Delli Giochi con Carte, e Dadi falsi.

Item sopra gli giochi de carte, et dadi, ordenemo, che sel sarà nissuno che sara trouato zugar con dadi falsi, ouero con carte segnade, siano condennati in lire X, et restituir tutti gli danari per tal modo guadagnati, et magior pena, giusta la quantità et qualità degli danari, siano puniti.

CAPO XXIV.

Degli Tramessi.

Ordenemo, che se per alcuno Cittadin, ouero Forestier sarà mandato alcune cose, ouer danari degli Cittadini, et habitatori in Rovigno, et che il portador di quelle cose, ouer danari non darà a quella persona a chi sarano mandate, in termine di giorni tre doppi giunto, caschi alla pena de Lire XXV, et niente de manco habbi a restituir quelle robbe de chi sarano, se colui veramente a chi aspettarà tal robbe fosse absente da questo loco, volemo, che siano consignate, et appresentate da Messer lo Podestà, ouero officio.

CAPO XXV.

Delle cose trouate prohibite.

Affermemo, che se alcuno sarà trouato portar fori di Rovigno cose, et robbe deuedate per gli Rettori nostri sia licito a quello inuentor quelle torre, et presentar a Messer lo Potestà, delle qual cose trouate lo inuentor habbi il terzo, il terzo il Rettor, et l'altro terzo al Comun, et se alcuno de Rovigno vendarà ad alcuno Forestier delle cose deuedate per il ditto Messer lo Pod.tà, le qual cose fosseno per forestieri portate fuori di Rovigno, il doppio valor de quella cosa al Comun de Rovigno compona per Bando; et tal Vendition sia di nissuno ualor, et se taluno saperà alcune de quelle cose deuedate portar fori de Rovigno, denontiar debbia a Messer lo Podestà infra tre giorni, et

— 110 —

se non denotiarà, et farà conuention con il ditto venditor, ouero con il comprador alcuno patto, ouero accordo insieme per fraude, et contra quello le preditte cose, over parte de quelle sarano approbate, caschi alla pena de lire tre de piccioli, et più, giusta la quantità et qualità delle robbe preditte.

CAPO XXVI,

*Che non si possi vender cosa alcuna
senza misura.*

Terminemo che nessun terrier, come Forestiero venda, ne vender possa Formenti, Vino, Oglio, Sal, et altra Frua, si non con misure, quarte et miri de Comun, overo alla misura giustificada con quelle de Comun, bolade per gli Cattavieri nostri di Rovigno et chi con-traffarà, pagar debba ogni volta al Comun nostro soldi XL.ta de piccioli, et s'il sarà accusator habbi la mittade.

CAPO XXVII.

Degli Artesani.

Item che tutti gli Artesani hauer debbino una fiatta all'anno el Sagramento, che gli faranno le sue arte bene, drettamente, et leggittimamente, et questo sia, et facciasi nella venuta del Rettor.

CAPO XXVIII.

Delle misure.

Et a quella medema pena caschino coloro, che non farano iuxte le misure di qualunque cosa si vende

a menuto, com'è Vino, Ogglio, et similia, et perder la cosa trouata, et robba manco della giusta misura, et così osservarassi.

Item si per caso, come alle volte accade fosse trovato a qualche Botteghiero, o altri, che vende, una scarsa, cioè Bozza, Lire Stadiere, Bracciolari, Quartarioli, et altri pesi, et misure, et cognosciuto con vera evidentia, che quelle teniva studiosamente per ngannar gli compranti, questi tali caschino alla pena de libre XXV, et gli siano rotte et destrutte le preditte misure scarse.

CAPO XXIX.

Della Vendita de Panni o altro.

Item che nissuno si Terriero, come Forastiero prossumi vender, ne mesurar panno di qualunque sorte, Griso et Rassa per cimossa, ma solum per la mezaria de quelli, et chi contrafarà paghi soldi XX.ti per ogni Brazzo, et perda il panno misurato, o altra cosa simile.

Item volemo, che da qui auanti se alcune cose per qualche uno de nostri sarano uendute in doppio de quel pretio che giustamente valerave, ouero se comprehende fosseno per minor pretio della mittade di quello con verità valer potesse, et querella di ciò fosse fatta a Messer lo Pod.tà, tal vendition et compreda debba reuocarsi, et questo se intendi de uendition de possession et Pegni.

— 112 —

CAPO XXX.

Contro li Cerugici.

Item deliberemo, che tutti li Chyrurgichi et Barbieri, che medicano, et medicarano in Rovigno, siano obligati infra tre giorni doppoi che si sarà intromesso a medicar qualche uno, et qualche Ferida, doue gli sia sangue, denontiarlo a Messer lo Potestà, ouero all'Officio della Cancelleria, sotto pena de Lire cinque, da esser diuise ut supra.

CAPO XXXI.

De chi mettono foco in Contrada.

Avertisca, et guardisi qualunque esser si voglia, così Cittadino come distritual de Rovigno metter foco, ne far metter in alcun loco sopra il territorio nostro de Rovigno senza spetial licentia de Messer lo Podesta sotto pena de Lire XXV da esser diuise, come auanti, et a reffar egni danno fatto per causa de tal foco; ma con licentia de Messer lo Pod tà ciascuno possi per suo comodo, et necessità metter negli soi terreni foco, dando pieggiaria di refar ogni danno, che potesse seguir, et tal licentia si debbi notar in Cancellaria de Comun.

CAPO XXXII.

Delli Pegorari.

Item che nessuno Pegoraro, ouero Guardiano de Anemali ardisca, ne prossuma pascolar, ne il Patron de

tali Anemali possi ordinar, che 'l sia pascolato in lochi brusati, et questo ad effetto de schivar gli inconuenienti de fochi, che alle volte per questa causa si mette con manifesto pericolo, et rovina di questo territorio sotto la soprascritta pena.

CAPO XXIII.

Contro coloro, che vanno a scoletare sopra li Oliuarij.

Item ordenemo alli molti danni si fanno specialmente sopra gli Olivari per coloro che vanno a scolettar, però non sia nissuno che habbia ad andar a scolettar, sì in gli Olivi d'altri, come etiam nel spigar in gli Terreni d'altri senza licentia degli patroni sotto pena di soldi XX.ti per ciascuna volta, et perder tutto quello havesseno scolettato.

CAPO XXXIV.

De coloro tagliono Olivari.

Quelli veramente che saranno trouati tagliar Olivari, o haver tagliati d'altri, et cavato Zocchi et exradicati, ne secchi, ne manco verdi, caschino nella pena di L. X et pagar il danno non intendando quelli tagliaranno Zatte a Cason d'impiantar tuttavia con licentia del patron di quelli.

CAPO XXXV.

Contro quelli tagliono Vite.

Item provedendo alli insoportabili danni, che alle volte per alcuni figlioli della iniquità vien commesso,

nel tagliar delle Vide in le Vigne d'altrui; però deliberemo che ogni volta, che sarà trovato alcuno haver tagliato vide, o altram.te diguastate oltra il danno preditto, quelli immediate siano tenuti a pagar, et etiam esser s'intendi cascato nella pena di L. cinque et più, siccome sarà il danno de importantia, et tagliando magioli senza licentia del patron della Vigna caschi alla pena de soldi XX.ti et si Arbori fruttiferi tagliarano, caschino alla pena di L. tre de piccioli.

Volemo etiam, che se alcuno tagliarà arbori non fruttiferi, sia condannato soldi XX.ti per cadauno arbore.

CAPO XXXVI.

Contro quelli tagliano Legna d'altri.

Item comandemo, che si el sarà tagliato legno overo legne in bosco d'alcuno, o altro loco riservato per animali, caschino questi tali che tagliarano in pena de soldi XX.ti per ogni volta, et se le porterano via, paghino soldi XL.ta et il danno, della qual pena la mità sia del padron delle legne, et l'altra del Comun.

CAPO XXXVII.

De chi ammazzarà, overo ferirà Animali.

Statuimo che se Bestie alcune di ciascuna sorte sarano per alcuno ammazzade, overo feride, o altramente debilitade, fraudolentem.te et studiose, sia condannato L. X in Comun per ogni Animal grosso morto,

overo ferido, et d' ogni Animal menudo soldi XL.ta et pagar l'Animal morto per quello sarà extimato.

CAPO XXXVIII.

A chi tagliarà la Coda, overo Orrechia de Anemali.

Se alcuno taglierà la Coda, over orrechia a Cavallo, Asino, overo ad altro simile Animal grosso, paghi soldi cento, et pagar debbi il danno ut supra.

CAPO XXXIX.

Contro coloro gli levaranno le Pasture.

Item se alcuno despasturará alcun anemal per tuor le Pasture, o per altro effetto et fraude, paghi per ogni volta L. tre et perdandosi lo Animal per tal depasturation sia obligato pagarlo, et similmente il danno facesse in Vigne, et Campi seminati, o altro cadaun danno.

CAPO XL.

Contro quelli li Cavalcaranno.

Item se alcuno montará, o cavalcarà sopra qualche Cavallo d'altri senza licentia del patron fuori della Terra, ovvero in la Terra, togliando et per masenar de notte, over per altra fraude, caschi alla pena di soldi XL.ta et a ciascuno sia licito accusar.

CAPO XLI.

Contro chi vendarà frutti.

Item se alcuno homo, overo donna sarà trouato in Piazza, ouero altro luogo a vender uva, et altri frutti de ciascuna sorte, et cognosiuto, che quelli tali non habbino ne Vigne, ne Campi, dove possino accoglier, et hauer tal frutti, siano condennati in soldi XL.ta, ouer star in Berlina con le frutte al collo, acciò gli altri si guardino da questo, et ognuno sia Patron del suo.

CAPO XLII.

Contro quelli faranno Ogni in Casa.

Item che nessuno ardisca far Oglio, ne far fare con torcoli, overo con altro ingegno ma solamente al Torchio deputado de Comun, sotto pena de L. cinque, in la qual pena caschino così quelli, che farano a tal modo Oglio, come quelli che il farano far, et perder lo Oglio a tal modo fatto, da esser diviso ut supra.

CAPO XLIII.

Di salvare li Feni.

Item nissuno ardisca, ne prossuma saluar, et allogar Paglia, ne Feno da uno fasso in fora, in le Case delle sue, ne in altre habitationi in Rovigno, salvo in gli Magazeni, che sono in Riva, overo qualche altro

loco remoto sotto pena de Lire cinque, diuidenti, ut supra.

CAPO XLIV.

Che non si possino desviar Famegli.

Ordenemmo, che se alcuno sarà tanto presontuoso che desviara, o farà desviar qualche Fameglio ouero Fantesca de alcuno Cittadino, et habitante in Rovigno, caschino alla pena de L. XXV, et altro tanto la persona che si hauerà lassato desviar, et etiam quella per-sona che fosse mezo da desuiar, essendo però la persona desviata in legittima etade.

Item se alcuno sottragierà da alcuno Fameglio, ouero Fantesca, et persone, che con altrui stia per mal modo delle cose, et robbe degli Patroni con chi stano, caschino alla pena di L. cinque, et a restituir le robbe, et il doppio più al Patron,

Item se nissuno Fameglio, ouero Fantesca che stiano con altri saranno trovati che de notte esca da casa del Patron senza saputa, et voler di quello, apprendo le porte, ouero Balconi della casa con mal modo, caschino alla pena di soldi cento, et si non baverà da pagar, sia frustato.

CAPO XLV.

Delle pegnore, et Execution dell debiti.

Terminemo, che il Cittadin et habitator in Rovigno, quando da parte di Mess. lo Podestà sarà riquisito

che il debba satisfar alcuno debito liquidato per sententia, o altro conveniente debito, sia tal debtor in libertà di star in confin delle Lozze fino tre giorni, overo subito consignar il pugno, come a lui piace, al qual confin si el si appresentarà, et in gli ditti tre giorni non haurà satisfatto el debito, et se parta dal confin senza licentia de Mess. lo Podestà, overo del Creditori, incorra in la pena de L.3 de piccioli, alhora sia pignorado per il Cauadal, e per la pena recorando prima al Mobele sei ne sarà, se non, possa alhora consignar stabele, el qual non debba deuedar all'Official mandato per Mess. lo Podestà, in pena di soldi XX.ti intendando, che il mobele se debba incantar la Festa al primo incanto deliberarlo al più offerente, havendo il debtor il termine solito, et per avanti dichiarito a scuoder il suo Pegno.

Il stabile veram.e si diè incantar de Domeniche, et alla terza deliberarlo, da esser extimato per il Stimador: de Comun juxta il, consueto con termine de giorni XV al debtor di poter recuperar il suo stabile venduto.

CAPO XLVL. *Delle Condamnation,*

Item ordenemo, che tutte le condannation, et absolution animale siano lette, et publicade in publico Arrengo del Comun di Rovigno, et le condannation pecuniarie siano pagate infra otto giorni doppi publicade

sotto pena de soldi IV per lira juxta il Consueto al Rettor.

CAPO XLVII.

Delle Usure si fanno.

Deliberemo, et affermemmo, che non sia nissuno sia chi esser si voglia, sì Terrier, come Forastier, che ardisca ne prossuma far usura, e niun contratto illicito sotto pena di L. cinquanta de piccoli tante volte quante contrafaranno, intendando specialmente, et expressaemnte de quelli darano danari sopra, Vin, Formento, Oglia, Lane, et altre simil cose, quelli non possino far pretio, si non a quello correrà al tempo, che ditte frue saranno accolte.

CAPO XLVIII.

Degli Fruti.

Statuimo, et ordenemo, che se alcuno maggior d'anni 14, farà qualche furto in Rovigno, et suo destretto, sia condannato, et punito, come qui sotto si contien:

Et primamente se il furto sarà di valuta di soldi XL.ta sia condannato in Lire cinque per la prima volta, et a restituir il doppio del furto commesso.

Et se il Furto sarà di valuta da soldi LX.ta fino a L. X, sia condannato in L. XXV et a star in Berlinia del Comun.

Et se il Furto sarà da Lire X sino a L. XXV sia frustado per la Terra di Rovigno secondo il consueto, et a restituir sempre il furto fatto, et si de mazor summa sarà trovato alcun robar sia punito con

— 120 —

mazor seuerità, et punition, siccome parerà al Rettor, che alhora si attrouerà havuto rispetto alla qualità della persona, et furto.

Et se il furto passasse la summa di Ducati X, volemo, et deliberemo omnino, che tal ladro, o ladri siano appiccati per le canne della golla, et simili modi siano puniti quelli, che rompesseno Case d'altrui per robar, et portando le robbe via, siccome sarà la qualità et quantità del Furto da esser visto, et giudicato per il Rettor, che alhora si attrovarà, ita che gli ladri omnino siano con asprissima pena, et severissima castigati, acciò habbino causa gli altri de viver in suo sudor, et lassar star la robba d'altri, siccome è giusto et conveniente.

CAPO XLIX.

Chi comprano Robbe rubate.

Ordenemo, che'l non sia persona alcuna de Rovigno, et sia chi esser si voglia, che ardisca ne prossuma comprar robbe robate, o che comprender potesse che fossero robate riguardato la persona da chi le compra sotto pena de L. XXV, et perder tutto quello, che per tal' effetto havesse esborsato.

CAPO L.

Degli Homicidiarij.

Degna, et laudabil cosa è adherendosi alle parole del Santo, et sacro Evangelio, che coloro, che de gladio fere, de quello perire deue. Per tanto deliberemo,

che ogni volta che l'occorrerà, che per qualche uno in Rovigno, et destretto suo sarà comesso homicidio di hauer amazato uno altro, sij parimente et lui amazato, et decapitato sopra la Riua al loco solito, et separata la testa dal Busto, ita che'l mora, siando condutto nelle forze del Regimento, et si non si potrà hauer sia perpetualmente bandito de Ro vigno, et suo destretto.

CAPO LI.

Degli crudeli Assassini.

Statuimo, et ordenemo, che qualunque commetterà atto proditorio, et sassinanesco, siano con la degna punition castigati, da esser descapati, et fatti in quattro quarti, siccome nell'alma Città di Venetia, et per ogni loco si osserva.

Quelli veramente che incorreranno in violenti spogli, et sforzi di Donne, et d'altro sforzo debbino simili modo esser puniti, et decapitati juxta la qualità del caso da esser cognosciuto per Mess. lo Podestà, che a quel tempo si attroverà.

CAPO LII.

Delle Fatture.

Statuimo che nessuna persona ardisca far fatture over Maleficij ad alcuno con causa, overo senza de amar, overo odiar, et altre simile Eresie, sotto pena che parerà condegna a Mess. lo Podestà secondo la qualità della cosa trouata.

Item nissuno sia oso parar, o farsi parar Tossego, ne Veneno, ne altra herba mortifera per qualche male effetto sotto pena in arbitrio di Mess. lo Pod.tà, secondo sarà importantia de tal cosa.

CAPO LIII.

Degli Falsi Testimonij.

Stabilimo, che ogni volta, che si consterà, et con vera evidentia si cognoscerà qualche uno haver giurato falso in Giuditio, siano expulsi, et publicadi per spergiuri, ne più habbino fede oltre soldi quattro, et incoronati in instanti con corona infame, et diabolica,

Item che nessuna Meretrice publica, et Homicidiarij, et Baratieri publici non siano introdotti in Giuditio per Testimonij, ne in Civil, ne in Criminal, et se saranno produtti non habbino a pregiudicar alla parte aduersa.

CAPO LIV.

Contro Coloro, che tengono Concubine.

Volemo, et comandemo, che nissuno in Rouigno sia tanto audace, che contro gli precetti del Signor Nostro Iddio tegnara la Concubina insieme con la moglier in Casa, ouero che lassasse la moglier, et tenisse la Concubina, sia expulsa della terra, douendosi punir de punitio condeigna, che parerà a Messer lo Podestà.

— 123 —

CAPO LV.

Di quelli piglianio doi Muglier.

Item se qualchuno fosse trovato, che essendo una volta maridato, et che fuora di questo loco tolesse altra moglier, questo constandosi sia frustato juxta il consueto, et dannato in perpetuo exilio da Rovigno et gli Beni soi siano della moglier prima tolta, et così si habbi da osservar inviolabilmente.,

CAPO LVL

Delle Mandate.

Deliberemo, che ciascuna donna mandata de che condition si voglia, la qual adulterasse con qualche si voglia altro, che con suo marito, et voluntarie commettesse tal vitio con uno, o più, sia punita, et perder debba la sua dotta, et tutti gli soi Beni, li quali pervenghino in gli soi figlioli legittimi, et. figliole se ne haurà, delli quali Beni il marito sia administrator per Inventario legitimamente fatto.

Se veramente mancasse de Figlioli legittimi, alhora tutti gli suoi beni pervenga in esso suo marito, et sia in arbitrio de quello, a far frustar quella sua Moglier, o nò, la qual non possi esser accusada se non per suo marito, lo qual debbia simile adulterio legittimamente provar.

— 124 —

CAPO XVII.

Del loco delle Meritrice.

Item volemo, che nessuna Meritrice publica non debbi ne possi habitar in alcuna vicinanza, et Contrada de Rovigno, ma sia cacciata de ditta Casa, ne niun ardisca quella tenir in alcuna sua Casa, et questo sotto pena de soldi cento; la qual pena la mitade sia del Comun, et l'altra dell'accusador, ma se pur stesse habbi a star in loco remoto, et extratto dalle altre habitation? et Persone.

CAPO LVIII.

Contro quelli si manifestano soli essendo accusati.

Item statuimo, che se qualchuno sarà accusato per qualche delitto over mesfatto, et la persona che sarà accusata, spontaneamente confessare, senza altra probation, in quel caso volemo gli sia rimesso la quarta parte della vera condennation, intendando pecuniaria.

Item volemo, che coloro, che se accusasseno, et si accusaranno se medesimi di qualche cosa prohibita fatta avanti, che per altri fosse denontiato, in quel caso sia scanzellata la mitade della pena, intendendo pecuniaria, che potria patir.

CAPO LIX.

Quelli che presentarono Nidi de Lovi.

Deliberemo etiam, che ogni volta che per qualcuno sarà presentato a Messer lo Pod.tà qualche Nido

de Lovi, per exradicar questa mala semenza nociva alli Anemali, sia dato dalla nostra Camera de Comun al presentador de tal Lovi soldi XL.ta de piccioli per ogni Covo, et il simile per ogni Lovo grande.

CAPO LX.

Quelli che doveranno far Angarie.

Statuimo, et ordenemo, che ciascuno Cittadin, et habitator in Rovigno, magior d'anni XV fino agli anni LX.ta sia tenuto, et debba far le guardie del Comun, et di questa terra uno per famiglia, et tutte le Angarie personal, che accaderano per la terra, et da anni LX in suso siano assolti, et liberi di tal Angarie personal, come è solito in ogni loco a far, exceptuando etiam gli Zudisi, et altri Officiali del Conseglie, et gli quattro Deputadi del Populo al Fontego, et il Cancellier de Comun, et Hostier de Madonna Santa Euphemia.

CAPO LXI.

Delle Poste della Pescatori.

Ordenemo che tutti gli Pescatori de Toni, Pallamide, et Amboluschi al debito tempo gettar debbino le sorte fra loro tutti pescatori delle Poste, et che nessuno ardisca calar le sue Tonere, et rette in altri luochi et poste, solum in quelle gli ha toccato, sotto pena de Soldi XX.ti per ogni volta, le qual siano buttate per il Cancellier del Regimento, et annotate, ed affixe

in essa Cancellaria a notitia de ciascuno, e juxta il consueto, et pagar debbino essi Bolettini annotati.

CAPO LXII. *Degli Sopralochi.*

Terminemo, che ogni volta che il sarà richiesto a Messer lo Podestà sopra qualche loco de differenza, et qualche littigio, che vertirà fra nostri Cittadini, douer andar, doue sarà la controuersia in la Terra, hauer debbi soldi XX.ti de piccioli, li Zudisi, et il Cancellier soldi otto per uno.

Item per ogni caualcata, overo andar fuori della Terra hauer debbi Messer lo Podestà intravegnando littigio, et essendo condutto ut supra, debba hauer soldi XL.ta, et gli Zudesi, et il Cancelier soldi XII per uno, et così si habbi a osservar.

Essendo obligati quelli litiganti condurano esso Messer lo Podestà sopra tal loco de differentia v. g. quella parte, che richiede, trouar, et dar Caualli, overo Barche de andar a tal loco.

Item caualcando sopra gli confini, o altro seruitio per la Comunità nostra hauer debbi esso Messer lo Podestà libre tre al giorno, et gli soi Zudisi, et Cancellier soldi XVI per uno.

Item andando sopra loco in Vasselli, hauer debbi per cadaun Vassello esso Messer lo Pod.tà libre XII soldi VIII.

Fine del Libro Criminale.

TARIFFA DELLA CANCELLERIA DI ROVIGNO.

Per ogni Comandamento scritto a rispondere.....	Soldi 1
Per ogni termine precedente dal Comandamento.....	1
Per ogni Atto estraordinario.....	10
Per ogni protesto.....	10
Per ogni procura scritta in libro.....	10
Per trar quella poi in autentico.....	20
Per la lettera di legalità.....	8
Per ogni lettera.....	8
Per le Sententie Civil fino a Lire L.ta soldi uno per Lira, et da gli in suso usque in infinitum piccioli VI per lira., intendendo che la minima Sententia non paghi manco de Soldi 4.	
Per ogni absolution civil, quanto è detto delle Sententie.	
Per le Sententie voluntarie fino lire cinque.....	2
Et da lire cinque fino a lire dieci.....	4
Da Lire dieci fino a cento, piccioli sei per lira et da lire cento usque in infinitum piccioli tre per lira, computando sempre in le ditte Sententie ciascuno numero da spersì.	
Per ogni pegno mobile, et stabile scritto in libro.....	4
Per la Vendition di quelli, piccioli sei per lira.	

— 128 —

Per ogni lettera si scrive da Rettor a Rettor.....	Soldi 4
Per ogni lettera si scrive a Venetia.....	8
Per ogni copia di lettere.....	4
Per ogni Sacramento in Giuditio.....	4
Per il registro di lettere.....	4
Per imbreuiar un Testamento.....	8
Per trar quello in autentico soldi XVI per conto della valuta della cosa fino a lire mille, et de gli in suso ducati doi, et più non si possi torre.	
Per examinar un testimonio.....	4
Per ogni domanda.....	4
Per ogni difesa.....	4
Per ciascuna addition.....	4
Per la copia.....	4
Per ogni Capitolo de Interogation.....	4
Per ogni presentation de possession.....	4
Per ogni Instrumento de Vendition, Recuperation et ogni altra alienation tanto, quanto è ditto di sopra de Testamenti.	
Per la Vendida della Possession, et stabili venduti all'incanto, piccioli sei per lira.	
Per abbreuiar uno Compromesso per parte.....	8
Per le Sententie compromissorie, come è ditto di sopra delle Civil.	
Per ogni copia de Processo a mandar a Venetia per carta soldi otto, douendo esser Righe XXV per ogni latto.	

Per le possession de Cittadini vorano far vender all' incanto per loro istessi piccioli quattro per Lira al Cancelier.

Per ogni Suplication posta in Conseglie, et

gratia..... Soldi 8

Per ogni parte presa nel nostro Conseglie 8

Per accoppiare una incision, o laudation fatta per gli

Sig.ri Auditori, et per gli Consegli di Venetia..... 8

Per lo Receiver, et appresentation de lettere, et

altre Scritture in Giuditio..... 4

Per abbreviar, et trar in autentico un Sindicado..... 14

Per ogni stima si scrive..... 2

Per trouar quelle negli atti de Precessori..... 2

Per trouar ogni altro Atto precessorio..... 4

Per notar una pena per parte..... 4

Per ogni querella, denontia, overo accusa 4

Per ogni deffesa Criminal..... 4

Per ogni testimonio..... 4

Per depennar una Condamnation..... 4

Per le Sententie Criminal si paghino per la quantità degli danari,
come le Civil.

Per ogni segnation de Bando in processo perpetuamente Ducato uno.

Per ogni segnatura de Processo de Bando ad tempus Ducato mezzo.

— 130 —

TARIFFA DEL CAUALIER.

Ordenemo che il Caualier de Messer lo Podestà di Rovigno hauer debbi per ogni execution de Sententia ch'l farà, soldi quattro, per l'minima che'1 sia fino a Lire L.ta,

et da lire L.ta fino a cento.....	Soldi 8
et da gli in suso.....	20
et più non possi torre.	
Per ogni Sequestro, et Intromission.....	4
Per ogni, Comandamento penal farà il Comandador	
in sua parte	4
Per ogni caualcata fuori della Terra.....	20
Per ogni retention, che'1 farà de uno ladro, constando	
tamen che'1. sia ladro, possando durar	
Lire X se intenti hauer.	
Per ogni uno, che sarà frustado, hauer debba Lire.....	XXIV
Per ogni uno messo in Berlin.....	II
Per ogni uno, che sarà sententiato per qualche	
membro.....	XXV
Per ogni uno sarà giustitiato, et decapitato.....	L.ta

PAGAMENTI DELL' OFFICIAL

Statuimo che l'Official presente nostro de Comun, et quelli che de caetero sarano alli servitij di questa nostra Comunità, hauer debbi dal nostro Comun all'anno, alla festa della Natiuità del nostro Signor per bona man, et per scovar le piazze secondo il	
consueto.....	Soldi XL

— 131 —

Per ogni Vicino di Rovigno hauer debbi all'anno.....	Soldi 7
Per ogni Comandamento farà per lettere da Venetia.....	4
Per altre citation di lettere tanto, quanto loro togliono alli nostri. Per ogni Comandamento, et citation di Forastieri.....	2
Per ogni cognito.....	4
Per ogni Vedova che farà comandar, non hauendo figlioli, che fanno Angaria per comandamento.....	2
Andando fuora fino alle Masene.....	4
In Contrada.....	8
Per ogni grida.....	4
Per ogni incanto de Beni mobili per lira piccioli III.	
Per ogni datio deliberato da lire cento in suso.....	8
Per ogni datio deliberato da lire cento in zoso.....	4
Per ogni incanto de Beni stabili per lira piccoli IV.	
Per ogni Comandamento extraordinario.....	2
Non possendo tuor alli Vicini per gli Comandamenti fatti negli giorni giuridici altro, che quello gli è deputato, v. g. soldi VII all'anno.	
Et ogni volta che ligarà alla corda, per uno.....	X

CONFIRMATIO STATUTORUM

Anno millesimo quingentesimo trigesimo primo, Indictione
quarta, die vero 30 Mensis Julii pro Spectabili
Comunitate
RUBINI.

Per D. Petrum Burla Civem Rubini suum Intervenientem
fuit presentatum Volumen Legis, et Statutorum unacum
infrascriptis litteris ducalibus Magnifico, et Generoso D. Paulo
Diedo V. Potestati Rubini loco magnifici, et generosi Domini
Angeli Baduario absentis Venetiis ob infirmitate; quibus receptis
visis etc. jussit registrari juxta eorum continentiam ad futuram me-
moriā per me Cancellarium infrascriptum.

Tenor litterarum praedictarum Ducalium sequitur:
Andreas Gritti Dei gratia Dux Venetiarum etc.

Nobilibus, et sapientibus viris Angelo Baduario de suo
Mandato Potestati Rubini, et successoribus suis fidelibus dilectis
salutem, et dilectionis affectum.

Ex litteris vestris, quas nuper accepimus pro informatione,
quam habere optabamus de Volumine Statutorum, quae ista fidelis
Nostra Comunitas per Nuntium suum Petrum Burla a Dominio
nostro confirmari supliciter petiit, inteliximus modum servatum in
reformandis illis per Deputatos ab eadem Comunitate, cum vetus
Volumen ammissum fuerit, a quo nihil discrepent, ut pote quae
sumpta sint a quibusdam exemplis librorum,

qui sunt in Cancelaria ista, nec non habita ex finitimis terris, quibus eadem, quae isthic forma gerendi antiquibus, accedente totius consensu, et approbatione Populi, id, quod ex diligentia, quam adhibuistis, et habueritis particularem instructionem, multis ita refferentibus, et affirmantibus, nobis compertum sit, per quae nihil habent, neque continent inovationem de solutione Datiorum, mercedem, sive alicujus alius rei amplius, quam quod in statutis veteribus contineret. Quae cum ita sunt, devenimus ad faciendum dictorum Statutorum Voluminis novi confirmationem, aliquibus correctis, quae ordinibus nostris minus congrua visa sunt, videlicet, ubi tractantur de non alienandis bonis Ecclesiae sine consensu Consilii loci istius, nec non absque consensu majoris partis ipsius Consilii dicatur, quod non possint alienari bona Ecclesiae, nisi etiam cum licentia Consilii Nostri Rogatorum; Comunis autem bona nullo modo possint alienari, prout legibus Nostris statutum est. Item ubi dicitur de Animalibus conductis per transitum solvatur certum, exprimitur prorsus excepta esse illa Animalia, quae adducentur ad hanc urbem nostrani Venetiarum, omnia omnino Datio non subjaceant ex forma etiam legum nostrarum. Quaedam vero Capitula mentionem facientia de Salario Potestatis, et Cancelarii, nihil exprimatur, nisi quod fiat, et servet, prout in Commissione dicti Potestatis ex lege Consilii nostri decem de limitatione ejus quantitatem. Praeterea, quod habere debeat dictus Dominus Potestas cum Cancelario, et aliis, quando vadunt, sive equitant pro causa aliqua privata, sive publica ad loco differenfiae, et super con-

finibus. Item circa tariffam, utilitatem Cancelarij, Cabalarij et Officialium non innovetur quidquam, sed stetur super tantum quod observari hactenus eisdem penis, quibus subjacent Fonticarii, etiam Camerarii subjacere deberent, quae pecuniam male administrant juxta formami partis Consilii nostri Rogatorum super idem disponentis quae in Commissione potestatis poni solent. Dictus itaque conditionibus Nos approbasse, et confirmasse dicimus Volumen Statutorum supradictum, atque harum litterarum tenore approbamus, et confirmamus. In reliquis omnibus, prout stant, volumos, propterea et mandemus vobis, ut eadem Statuta omnia, et singula juxta correctionem nostram suprascriptam debeatis observare, et facere observari ab omnibus ad unguem, et inviolabiliter vigore hujusmodi approbationis, et confirmationis nostrae, quam ut supra fecimus, atque reservato Dominio Nostro arbitrio, et facultate addendi, et minuendi, et corrigendi, quae magis visa fuerint pro tempore expedire publicae et privatae utilitati. Has autem in actis Cancelarie vestrae registrari facite, et praesentanti restituantur.

Datum in Nostro Ducali Palatio die XXVII Julii.

Ind. IV MDXXXI.

Nobilibus, et Sapientibus Viris Angelo Baduario Potestati Rubini, et Successoribus suis.

— 135 —

Ego Petrus-Maria Veratus civis Abbatensis Notarius publicus et ad praesens Cancellarius Magnifici, et generosi Domini Potestatis Rubini fideliter registravi manu propria die suprascripta XXX Mensis Julij 1531.

Finis Statutorum Rubini.

INDICE.

Giuramento dei Consiglieri	pag. 1
Lib. I, Cap.1. Del Salario del Podestà.....	3
2. Aggiunta.....	4
3. De Regalia Superioris.....	ivi
4. Del Salario del Cancellier.....	ivi
5. De quelli che vanno in Conseglie.....	5
6. Che non si possi proponer con meno di XX Consiglieri.....	ivi
7. Della pena a quelli non sarano in Conseglie.....	ivi
8. Che quello ellezerà sia piezo dell' Elletto.....	6
9. Che li Officiali non facino Angarie.....	ivi
10. Della ellettione di tre Zudesi.....	ivi
11. Del Camarlengo.....	7
12. De Dui Cathaveri.....	8

Lib. I, Cap. 13. Che li Justicieri abbi a stimar la Carne, altri in sua absenza.....	pag. 9
14. Del acrecimiento alli Officiali l'anno 1556 alli 19 Aprile.....	11
15. De tre Sagrestani.....	12
16. Del Fontegher.....	13
17. De la ellettion de due Advocati.....	18
18. Della Election del Sindico de Comun.....	19
19. De la Election de uno massaro.....	20
20. De la Election di un Appontador.....	ivi
21. De la Election si debba far nel Conseglio.....	ivi
22. Che li elletti in off.o non possi reffudar.....	21
23. Che nessuno essendo debtor possi haver off.o che si administri danari	ivi
24. De la Election de uno sopra- stante al Torchio.....	22
25. Degli Ambasciatori.....	ivi
26. Del Datio della Beccaria.....	ivi
27. Di non condur Animali da fora dentro, o nel Territorio senza licentia del Regimento.....	26
28. Del Datio menudo.....	27
29. Del Datio del Vin.....	28
30. Che alcun Cittadin non possi levar Datii per Nobili Venetiani.....	29

Lib. I, Cap.	31. De non condur Vin Forestiero.....	pag. 30
	32. Che nessuno Forestier possi far hostaria, se non da Piegharia.....	31
	33. Del Datio della Piera.....	32
	34. De la Panataria.....	ivi
	35. Del Datio del Pesce.....	33
	36. Che coloro che toglieno Datij debbino dar Piegharia.....	34
	37. Di danni dati.....	ivi
	38. Che non si guasti Serraglie.....	35
	39. De non habentibus Viam.....	39
	40. Che alcuno non si possi intro- meter nelle possessioni d'altri.....	ivi
	41. De far estimar infra tre giorni.....	40
	42. Delle Extime scosse.....	ivi
	43. Che li Salteri siano obbligati a notificar gli danni.....	41
	44. Che non si possi haver più di una Stantia.....	ivi
	45. Degli danni fatti in gli Animali.....	42
	46. De non alienar gli Beni de Comun.....	ivi
	47. De non accettar Vicini si non per anni V.....	43
	48. Che nissun vicin si possi partirsi.....	44
	49. De non metter famegli con Anemali.....	ivi
	50. De non affiatar Terreni a Fo- rastieri.....	45
	51. Confirmatio Capitulorum in ma-	

teria damnorum per animalia datorum.....	pag. 45
Lib. II, Cap. 1. Degli Giuditii Civili.....	48
2. In che giorno si dourà tenir Rason.....	ivi
3. Di quelli non comparirà in Giuditio.....	49
4. Di quelli togliono Termine.....	ivi
5. Delle Question de beni immobili.....	50
6. Della provation delle Cause.....	ivi
7. De la provation de beni mobili.....	52
8. Delle opposition dei Testimonij.....	ivi
Capitolo delle Vedove.....	53
9. De non accettar procure dei Forestieri.....	ivi
10. De non comprar alcun debito de Forestieri.....	54
11. Summaria ragion per mercede.....	ivi
12. De ratione fienda de Forensibus.....	ivi
13. Fra Prete e Laico.....	55
14. Delli debitori non stanno de continuo in Rovigno.....	ivi
15. Delle execution delle sententie.....	56
16. Che cosa douranno sicurar li debitori.....	ivi
17. Della vendition delli Beni mobili.....	57
18. Vendition degli Beni stabili.....	ivi
19. Di metter al possesso dei Beni stabili.....	58
20. Di quelli hanno Pegni.....	ivi
21. Della expiration de debitiori	

passati anni X de nissun valor.....	pag. 59
Lib. II, Cap. 22. Delli Legati.....	60
23. Del termine degli Pegni.....	ivi
24. Che il Debito si possi provar fino a Lire XX.tivi.....	ivi
25. Che più creditori siano pagati dei Beni della debitor.....	61
26. Che non si possi far sequestrar.....	ivi
27. Degli accordi degli Famegli.....	62
28. Del modo di far citar gli Famegli.....	ivi
29. Degli Compromessi.....	63
30. Delle Appellationi.....	64
31. Delle Cappare.....	65
32. Degli sociali e soceda.....	ivi
33. Delle comprede de' Animali socedati.....	66
34. De chi tolle animali in soceda.....	ivi
35. Del tempo delle socede.....	ivi
36. Soceda de animali grossi.....	67
37. Degli Anemali che mancano.....	ivi
38. De anemali rubati.....	68
39. Degli fitti di Casa.....	ivi
40. Modo di pagar il fitto.....	ivi
41. Il tempo de star in Casa.....	69
42. Il tempo di pagar l'affitto.....	ivi
43. Chi sono obligato al fitto.....	70
44. Se il Patron vorrà la Casa.....	ivi
45. Per reparar la Casa.....	ivi
46. De Livelli.....	71

Lib. II, Cap. 47. Di quelli che possedono una possession per anni X.....	pag. 71
48. Delle Locationi.....	72
49. Che la moglie non metendo ma- no in Carta non sia obbligata.....	ivi
50. Delle Ferie in Honorem Dei.....	73
51. Ferie di S. Giorgio e di S. Eufemia.....	ivi
52. Ferie di S. Michiel e S. Vido.....	ivi
53. Degli Pupilli.....	74
54. Dell'Officio degli Tutori de Pupilli.....	75
55. Del Fin della Tutoria.....	ivi
56. Degli Heredi et Commissarij.....	76
57. Delle execution de Legati.....	ivi
58. Delle Dimissorie da esser pa- gate per gli Commissarij.....	78
59. Degli Testamenti.....	ivi
60. Institution di Eredi.....	79
61. Ordini di far li Testamenti.....	ivi
62. Di quelli morano senza Te- stamento.....	80
63. Della succession de beni di quelli mancano ab Intestato.....	81
64. Delle Dote.....	ivi
65. Chele donne siano sottoposte a debiti.....	82
66. Delli Legati fatti alla Moglie.....	ivi
67. Degli Heredi.....	ivi
68. Degli Figlioli mancipadi.....	83
69. Degli Figlioli che morono in potestà del Padre.....	ivi

Lib. II, Cap. 70. Della Legittima	pag. 84
71. Della privation d'Heredità.....	85
72. Delli Lassi per contento e Be- nediton.....	ivi
73. Del Figliol Posthumo.....	86
74. Di quelli si possino privar.....	ivi
75. Che il figliolo diviso dal Padre la obbligation non tegni.....	87
76. Degli Figli che sono in potestà del padre.....	ivi
77. Consuetudine del Matrimonio.....	ivi
78. Che le provision Dotal apparano per publico Instrumento.....	88
79. Negation del Matrimonio.....	ivi
80. Che non si possi diuider.....	89
81. Delle Alienation, Vendition et Permutation.....	ivi
82. Dichiaration delle Recupere.....	90
83. De munitione fienda per Notarium.....	91
84. Recupera degli Concambij.....	ivi
85. Delli Notari che scrivono lu- strumenti.....	92
86. Della examination alli Nodari.....	ivi
87. Che le Robbe vendute da Fo- rastieri per vender star debino tre giorni sopra la Piazza.....	93
88. Della Vendition delle Barche trouate.....	94
89. Delle cose trovate ramenghe.....	95
90. Di quelli che togliono Vigne a governar.....	ivi

Lib. II, Cap. 91. De coloro comprano per revender.....	pag. 96
92. Obligation delli Eredi de Nodari.....	ivi
93. Pagamento de' Lavoratori.....	97
94. Pretio delli Formazzi.....	ivi
95. Pretio delle Puine.....	98
96. Pretio delle Lane.....	ivi
97. Pagamento delli Pestrini.....	ivi
98. Di quelli che accettano in Conseglie.....	99
Lib. III, Cap. 1. Di quelli che lavorano le Feste.....	100
2. Contra gli Hosti.....	ivi
3. Della pena delli Biastematori.....	101
4. Di quelli dicono parole ingiuriouse.....	ivi
5. Che non si possi portar Arme.....	102
6. De andar di notte con Foco.....	ivi
7. De chi percolerà alcuno.....	103
8. Che non si possi cauar laBetta di testa.....	ivi
9. Contro quelli mettono mano alle Arme.....	ivi
10. Contro coloro ferirà alcuno.....	104
11. Contro coloro ferirà del Territorio.....	ivi
12. Di non andar sopra gli Muri.....	ivi
13. Contro gli giocatori de Carte e Dadi.....	105
14. Chi tenirà Giochi in Casa.....	ivi

Lib.III, Cap. 15. Di non metter mano nelli Canestri.....	pag. 105
16. Delle Mondicie.....	ivi
17. Di quelli condurrano fuori Biave.....	106
18. Delli Banditi.....	ivi
19. Degli Tauernieri.....	ivi
20. Non tor Arme per pegno.....	107
21. Degli pegni dati alli Tauernieri.....	ivi
22. Quello non hauerà li Pegni.....	108
23. Delli Giochi con Carte, e Dadi falsi.....	ivi
24. Degli Tramessi.....	109
25. Delle cose trouate prohibite.....	ivi
26. Che non si possi vender cosa alcuna senza misura.....	110
27. Degli Artesani.....	ivi
28. Delle misure.....	ivi
29. Della Vendita de Panni o altro.....	111
30. Contro i Cerugici.....	112
31. De chi mettono foco in Contrada.....	ivi
32. Delli Pegorari.....	ivi
33. Contro coloro, che vanno a sco- letare sopra li Oliuarji.....	113
34. De coloro togliano Olivari.....	ivi
35. Contro quelli tagliono Vite.....	ivi
36. Contro quelli tagliono Legna d'altri.....	114
37. De chi ammazzarà, overo ferirà Animali.....	ivi

Lib. III, Cap. 38. A chi tagliarà la Coda, overo Orrechia de Anemali.....	pag. 115
39. Contro coloro gli levaranno le Pasture.....	ivi
40. Contro quelli li cavalcaranno.....	ivi
41. Contro chi venderà fruiti.....	116
42. Contro quelli faranno Ogli in Casa.....	ivi
43. Di salvar li Feni.....	ivi
44. Che non si possino desviar Famegli.....	117
45. Delle peggiori, et Execution delli debiti.....	ivi
46. Delle Condennation.....	118
47. Delle Usure si fanno.....	119
48. Degli Fruti.....	ivi
49. Chi comprano Robbe rubate.....	120
50. Degli Homicidiarij.....	ivi
51. Degli crudeli Assassini.....	121
52. Delle Fatture.....	ivi
53. Degli Falsi Testimonij.....	122
54. Contro coloro che tengono Con- cubine.....	ivi
55. Di quelli pigliano doi Muglier.....	123
56. Delle Maridate.....	ivi
57. Delle Meritrice.....	124
58. Contro quelli si manifestano soli essendo accusati.....	ivi
59. Quelli che presentarano Nidi de Lovi	ivi
60. Quelli che doveranno far An- garie.....	125

— 146 —

Lib. III, Cap. 61. Delle Poste dellí Pescatori.....	pag. 125
62. Degli Sopralochi.....	126
Tariffa della Cancelleria di Rovigno.....	127
Tariffa del Caualier.....	130
Pagamenti dell' Official.....	ivi
Confirmatio Statutorum	132

Alen Drandić

KAŽUNI – PRIVREMENA SKLONIŠTA

U središnjoj i južnoj Istri postoji skupina građevina kružnoga ili četvrtastoga tlocrta, obično s krovom u obliku pseudokupole, koje čuvaju cijeli niz vrlo drevnih obilježja. Ovakve kamene poljske kućice, osim u Istri, mogu se naći i drugdje. Područje na kojem se nalaze te poljske kamene kućice prostire se od Anatolije na istoku, preko zemalja zapadnoga Sredozemlja, pa sve do britanskih otoka, Irske, Islanda i skandinavskoga poluotoka.¹ Sve su građene u suhozidu, kružnoga su tlocrta i imaju krov u obliku neprave kupole. Budući da je kraško podneblje oskudjevalo drvom kao građevnim materijalom, a obilovalo raspoloživim kamenjem, to je uvjetovalo njihovu izgradnju. Značajni primjeri ovih kamenih skloništa zajedno s isprepletenim mrežama suhozida koje nalazimo na području istarskoga poluotoka, zapravo su svjedoci o organizaciji života čovjeka na kraškome području. Osnovni razlog zbog kojega se nailazi na veliki broj takvih kamenih zdanja na ovom prostoru svakako je taj što su poljoprivreda i uzgoj stoke tradicionalna zanimanja. Velike udaljenosti obrađene zemlje i pašnjaka od sela u velikoj su mjeri utjecali na potrebu da si stanovnici izgrade malena kamena skloništa. No, osim udaljenosti, na potrebu ljudi za skloništima utjecali su još i slaba gustoća raštrkanih mjesta i rascjepkanost posjeda. Stanovnici su se njima koristila kao zaklonima u slučaju lošega vremena. No, osim toga, znali su u njima i prenoći, a to je najčešće bilo u vrijeme skupljanja ljetine ili prilikom čuvanja stoke na ispaši.

Na velik broj tih kamenih zdanja nailazi se na kraškome području istarskoga poluotoka, pašnjacima srednje Dalmacije i na otocima istočne obale Jadrana. Ova skloništa poznata su po raznim nazivima, a to je ovisilo o prostoru na kojima su se nalazila kao i o etničkome sastavu stanovništva. Naziv istarskih Talijana je *casite* ili *casette* (od *cassetta* – kućica), dok je rjeđi naziv *casone*. Hrvatsko stanovništvo u Istri te poljske kućice naziva kažun ili kažeta, dok ih u Dalmaciji stanovništvo naziva bunje, ali i poljarice, čemeri i kućerice. Naziv koji se koristi na Hvaru je trim ili trin. Svi ti spomenuti nazivi odnose se i na građevine četvrtastoga tlocrta. One su također građene suhozidom te imaju krov u obliku neprave kupole, bilo na jednu ili dvije, odnosno četiri strehe građene od

¹ Luciano LAGO, *Kažuni: kamena i krajolici središnje i južne Istre: inventar za povijesno pamćenje*, Pula 1996., 113.

škrila.² Kamene građevine kružnoga tlocrta u velikome su broju rasprostranjene na području južne Istre. Na njihovu najveću gustoću nailazi se u okolici Vodnjana te na poljima oko Fažane, Peroja, Bala, Rovinja, Kanfanara, Svetvinčenta, Žminja i Barbana, dok je njihova rasprostranjenost na istočnome dijelu poluo-toka, na prostoru Raškoga zaljeva vrlo malena. Iste ovakve kamene građevine mogu se naći u Sloveniji u okolici Divače i Dekana. Također, usamljene primjere sličnih građevina koje služe kao skloništa pastirima mogu se naći u podnožju Ćićarije, između Roča i Lupoglava, a na tom prostoru te se građevine nazivaju hižice. Naziv je za ovo kružno kameni sklonište na otoku Cresu kućica, a može se vidjeti najviše u poljima. Na području porečkoga Krasa nije toliko čest kažun kružnog tlocrta. U sjevernome i u sjeverozapadnome dijelu porečkoga Krasa prevladavaju kamene kućice koje su pravokutnoga tlocrta s dvostrešnim krovom, dok se sasvim drugi tip može pronaći u jugoistočnom dijelu i na području Drage, a na ostalim dijelovima područja porečkoga Krasa mogu se vidjeti kažuni različitih veličina. Krovovi kažuna pravokutnoga tlocrta imali su oblik gljivaste kupole na jednu ili dvije strehe koje su se naslanjale na dvije grede. Kamena skloništa koja su po obliku slična onima na području tršćanskog Krasa mogu se naći na području između Roča i Lupoglava te Vižinade i Višnjana, te su na tome području kažuni smješteni na terasama.³ Ono što najvjerojatnije predstavlja slaganje kažuna u suhozidu zapravo su prvi pokušaji da se izgrade nastambe na istarskome poluotoku. Ti su pokušaji bili očitiji na onim područjima koja su bila bogata lako lomljivim vapnencem, a oskudijevala su drvom kao građevinskim materijalom.

Kamene su kućice u većinom bile podizane duž suhozida na njihovome spoju ili na uglu između zidova. Kažuni su se podizali nasred obradivih polja ili pašnjaka, ali su i često bili uklopljeni poput niša u vrlo široke i visoke zidove.

Vrsta materijala određivala je način gradnje, bilo da je kamen neobrađen, bilo da je taj kamen koji se koristi grubo obrađen. Za kružni potporni zid koristio se krupni kamen koji je izvađen prilikom čišćenja obradivoga zemljišta, dok se kupola slagala od kamenih ploča. Njihova je gradnja zahtijevala točno poznavanje tehnike i načina rada. Prva etapa rada pri gradnji kažuna zapravo se odnosila na pronalaženje mjesta u zavjetrini s kojeg se moglo vidjeti cijelo polje. Nakon što se pronašlo mjesto gdje će biti kažun, očistilo bi se zemljište. Kamenje se prikupljalo prilikom poljskih radova, a naročito za vrijeme sadnje vinove loza jer se tada zemlja duboko kopala. Tada se izvađeno kamenje slagalo na zasebne hrpe jer je svaka od njih imala svoju namjenu pri izgradnji kažuna (npr. na jednu se stavljalo samo krupno kamenje kojim se zidao zid kažuna, na

2 *Isto*, 114.

3 *Isto*, 128.

drugu se stavljalo sitno kamenje koje se umetalo između krupnoga kamenja, na treću su se stavljale škrile koje služe za gradnju krova kažuna, ...). Nakon toga su se, uz pomoć konopa i dva štapa koji su poslužili kao šestar, obilježili vanjski i unutarnji krugovi koji su međusobno bili odvojeni oko 95 cm. Sljedeće što bi se napravilo bilo je čišćenje zemljišta motikom unutar kruga sve do stijene, tom je prilikom ostavljan otvor širine 60 – 80 cm za vrata koja su uvijek okrenuta prema zapadu, dok se zemlju i sitno kamenje odvozilo.⁴ Kada se taj dio posla završio, počelo se slagati krupno kamenje uz rub vanjskoga kruga, dok su šupljine između vanjskoga i unutarnjega reda bile popunjavane sitnom kamenom građom ili malo većim kamenjem. Iznad vratiju na visini 80 – 90 cm bio je postavljen nadvratnik, veliki kamen koji je nešto širi od vrata te kameni dovratnici. Nakon toga se nastavilo sa slaganjem kamenja do visine 120 cm, tj. prijelaza zida između podnožja i krova, a zatim se škrilama počeo slagati krov kažuna. Krovni vijenac koji je tvorio red izbočenih škrila odjeljivao je zid i svod kažuna. Da bi se postigla što bolja čvrstoća krova, slagao bi se u više slojeva, a najčešće su to bila dva ili tri sloja, no ima i primjera da se kod većih kažuna krov slagao i u više slojeva. Grublje škrile koje su bile postavljane vodoravno u koncentričnim krugovima koji se prema vrhu sužuju bile su korištene za prvi prsten svoda, dok su se šupljine među škrilama također popunjavale sitnjom kamenom građom. Škrile koje su se koristile za gradnju drugoga prstena svoda trebale su biti pravilnije i lakše. Nizale su se vodoravno sve do vrha, no na vrhu se ostavljao otvor promjera 30 – 40 cm. Taj se otvor pokrivao jednom velikom škrilom, a na tu se škrilu na kraju postavljao suženi stožasti kamen. Služio je kao ukras, ali se njime i učvrstila posljednja škrila.⁵

Ima primjera kažuna na čijim su zidovima prilikom gradnje ostavljeni otvori, tzv. špije da bi se kroz njih moglo vidjeti cijelo polje. U većini slučajeva ti su otvori bili okrenuti prema ulazu u polje pa se moglo čak i iz sjedećeg položaja vidjeti dolazi li netko. No osim špija, unutar kažuna gradili su se lažni prozorčići ili niše, a služili su za odlaganje predmeta, najčešće poljoprivrednoga alata.

Nakon ovakva dugotrajnoga rada kažun se napokon završavao, a na kraju je u kažun stavljeno krupno kamenje koje je služilo za sjedenje. Prostor između kupole i svoda popunjavao se sitnom kamenom građom kako bi se mogle postavljati škrile na oštrim uglovima, osim na istarskim kažunima i na dalmatinskim bunjama. Kupole su bile raznih dimenzija, visine i nagiba. Kod nekih kažuna može se vidjeti otvor za dim koji je bio pokriven kamenom pločom koju su pridržavala dva kamena stupića.

Osim kažuna kružnoga tlocrta u Istri također ima i kažuna koji su četvrtastog

4 *Isto*, 130.

5 *Isto*, 131.

tlocrta. Kažuni četvrtastog tlocrta poput onih kružnih konstrukcija grade se također u suhozidu. Oni imaju krov na jednu ili dvije strehe, a kamene škrile poduprte su drvenim gredama. Budući da je drvo trunulo jako brzo, sasvim je razumljivo zašto su ovakvi kažuni imali kratak rok trajanja. Kod ovih kažuna ulaz nije bio na sredini zida već ga se pomicalo na stranu, dok se ognjište, ako ga je kažun uopće imao, nalazilo u kutu zida nasuprot ulaza. Njihove dimenzije bile su različite, te su se kretale od najmanje 1 x 1,5 m do najviše 3,5 x 5,5 m.⁶ Vanjski je zid dosta širok, vrlo često širi od jednoga metra.

Postoji tip kažuna koji je vrlo rijedak, a to je kažun četvrtastoga ili pravokutnoga tlocrta koji ima krov u obliku pseudokupole.

Najviše se kažuna može naći na pašnjacima, osami te uz rubove polja u blizini suhozida. Ono što je neuobičajeno za kažune je da su neki od njih na tršćanskem Krasu bili smješteni na povиšenom mjestu. Ova su kamena skloništa ponajviše zahvaljujući širini, a ponekad i visini suhozida, bila u jako dobrom zaklonu. Ta su kamena skloništa podignuta na poljima koja su bila namijenjena sjetvi ili sadnji višegodišnjih kultura. Iako su te kamene građevine arhitektonski jednostavne, svakako imaju različita obilježja u pogledu starosti izgradnje, očuvanosti ili funkcije koju još uvijek imaju.

Najstariji i najveći kažun nalazio se na području Vodnjanštine, nedaleko od mjesta Lago di Biuso (rupa na crnim hlačama).⁷ Imao je promjer od nekoliko metara, a svojom je visinom dosezao rame odrasloga čovjeka. Njegove su stjenke s unutrašnje strane, do polovice visine, bile pojačane još jednim prstenskom suhozida. Kažun je imao poprilično visok krov koji je bio stožastoga oblika i koji se bio naslanjao na vijenac koji je bio složen od izbočenih kamenih škrila. Budući da je ovaj kažun imao kružni otvor za dim, vrh njegova krova bio je odrezan. Oko toga kružnoga otvora bilo je postavljeno nekoliko kamenih stupića, a na njih je bila položena kamena ploča. Na nju je bio postavljen stožasti kamen (pinčuk) koji nije imao samo funkciju ukrasa, već i funkciju sprečavanja ulaženja kišnice u kažun.

Nekada su kažuni bili podizani da bi se moglo u njih skloniti od nevremena, ali su bili podizani i kao skloništa za pastire i seljake koji su se u njih sklanjali tijekom noći. Prošlih stoljećima, kada je dolazilo do oskudice i gladi te tijekom Drugog svjetskog rata, seljaci su noću boravili u kažunima te su na taj način čuvali usjeve ili grožđe. Danas je kažun izgubio prvobitnu funkciju, a razlozi koji su doprinijeli tome su mehanizacija koja se koristi kod poljoprivrednih radova, dok je drugi razlog gotovo potpuni nestanak pastirskoga života. U današnje vrijeme kažuni služe kao skladišta za alat ili da se lovci sklone u njih. Oni koji se nalaze u blizini sela pretvoreni su u štale za svinje i kokošnjce.

⁶ Isto, 134.

⁷ Isto, 135.

Sanja Stojić

PAZINSKI KAŠTEL

Pazinski kaštel spada među naše najočuvanje srednjovjekovne utvrde pa je i registriran kao nepokretno kulturno dobro visoke vrijednosti.¹ Smješten je na litici iznad legendarne Pazinske jame u kojoj pod 120 metara visokom stijenom ponire rječica Pazinčica.

Na donjem dijelu Ulice Julesa Vernea, na spoju s Prilazom Kaštelu, nekoć je zjapio dubok rov koji je Kaštel odvajao od naselja. Zatrpan je koncem 18. stoljeća kada je oko okrugle kule uređena nova ulica.² Do tada se u grad okružen zidinama ulazio kroz vrata u okrugloj kuli koju je štitilo dvostruko predzide.³ Zazidani ostatci davnoga ulaza u Kaštel još se vide na poluokrugloj kuli koja je podignuta u 16. stoljeću. Nad njim je krajem 17. stoljeća knez Svetoga Rimskoga Carstva i pazinski grof Ferdinand von Auersperg postavio grb svojega roda i roda Herberstein iz kojega je potjecala njegova žena Marie Anne.⁴

Na njihovu najstarijemu grbu nalazimo tur, a na pazinskome ga grbu vidimo na prvoj polji u drugome redu i u drugome polju u trećem redu. Do tura se nalazi grb Šumperka s raskriljenim orlom na klupi, dok su na vrhu pazinskoga grba Auersperg smješteni i grbovi vojvodstava Munsterberg (na desnoj se strani nalazi raskriljeni orao s polumjesecom na prsima, a na lijevoj uspravljeni okrunjeni lav isplažena jezika) i Frankenstein (u gornjem dijelu okrunjeni ležeći lav isplažena jezika, a donjem raskriljeni orao s polumjesecom na prsima) u Šleskoj. U Poljskoj su to danas Ziebice i Zabkovice. U središtu Auerspregovog grba u Pazinu smješten je grb Kočevja (Gottschee).

Grb Herbersteina na pazinskome se Kaštelu našao zahvaljujući grofici Mariji Anni von Herberstein, barunici od Neuberga i Gutenhaga, ženi Johanna Ferdinanda von Auersperga.⁵ Sastavljen je od grbova zemalja Herberstein, ali i onih koji su njezinoj porodici dodijeljeni kao nagrada za zasluge. Stoga nalazimo grbove Neuberga, Kastilje iz koje je iznikla današnja Španjolska te grb Austrije koji se kao sastavni dio grba Svetoga Rimskoga Carstva nalazi na prsima

1 www.tzpazin.hr/indeks.php?stranica=7, 10.3.2009.

2 Mirjan RIMANIĆ, *Pazin – srce Istre*, Pazin 2007., 40.

3 *Isto*, 40.

4 Auersperg je zapravo germanizirano ime Turjak, prema turu, izumrlome europskome divljemu dugorogome govedu.

5 M. RIMANIĆ, *n.dj.*, 42.

carskoga orla. Prvi je u drugome redu i drugi u dnu štita (s konjskim hamom na štitu) grb Gutenhaga (Hrastovca), a u srcu grba najstariji je grb Herbersteina, a to je rožnik (okrenuto slovo V).

Temelji Kaštela postavljeni su najvjerojatnije početkom 9. stoljeća kada Istra dolazi pod franačku vlast i koja tada mijenja sustav samouprave, naslijeden još iz doba Rima, u feudalni koji izaziva društvene stresove u gradovima antičke tradicije.

U to doba još uvijek nema Pazina jer na mjestu današnjega grada i njegova Kaštela tada postojala samo velika ljevkasta udolina koja je završavala u Pazinskoj jami. Ipak, hrid nad njom predstavljala je idealan položaj za franačku utvrdu jer je s istoka bio dug procjep, a strmine koje su se prema sjeveru i zapadu spuštale u kanjon Pazinčice bilo je lako obraniti.

Staro ruralno naselje nastanjeno Slavenima bilo je na brdu na kojem se kasnije razvio današnji Stari Pazin. Dosedjeni ratnici odlučili su svoj dom podignuti na sigurnoj hridi, a utvrda koju su sazdali bila je po uzoru na njihove utvrde u starome kraju, negdje u srednjoj Europi.⁶ Po uzoru na njih podigli su visoku kulu (*donjon*) u kojoj su stanovali i čuvali oružje, zgradu (*palas*) koja se koristila za čuvanje naturalnih obaveza koje su se za svoje seniore skupljali po selima te kapelu posvećenu Bogorodici. Ostatke te najstarije gradnje nalazimo u četvrtastoj kuli i u manjemu dijelu južnoga krila. Visoka kula i dvokatna zgrada tvorile su onaj *Castrum Pisinium* koji je car Oton I. sredinom 10. stoljeća darovao porečkome biskupu, a njegovo darovanje 983. potvrdio car Oton II.⁷

Početkom 13. stoljeća upravu nad Pazinskom grofovijom preuzimaju grofovi Gorički koji su u Kaštelu naselili kapetane da upravljaju njihovim imanjima u Istri. U tome se razdoblju oko Kaštela razvija malo naselje čiji se gabariti još mogu iščitati u elipsastoj ulici koja se pruža oko sklopa zgrada u sjevernome podnožju utvrde.⁸ Stara tvrđava Goričkih 1407. prelazi u ruke Reinprechta od Walsee koji proširuje zdanje nadogradivši postojeće južno krilo do današnjih gabarita te koji na najviše mjesto na pročelju stavlja grb svojih zemaljskih gospodara – austrijskih nadvojvoda. Ispod njega, uz grb svojega roda postavio je grb Devincima čije je posjede, a među njima i Pazin, naslijedio ženidbom s Katarinom.⁹ U treći niz postavio je grbove svojih podanika kaštelana iz rodova Pisino – Kerschan, Steindorf i Raab. Iz toga razdoblja potječe i velika cisterna koja se oslanjala na sjeverni obrambeni zid.

U samu se tvrđavu ulazilo kroz zapadna vrata koja je zatvarao pokretni

⁶ *Isto*, 43.

⁷ Miroslav Sinčić, et al., *Izleti po Istri, Dvadeset jednodnevnih izletničkih ruta po središnjoj Istri*, Račice 2007., 81.

⁸ M. RIMANIĆ, *n.dj.*, 44.

⁹ Katarina je bila kćerka Hugona Devinskog

most, a do njega je vodio prolaz koji je obilazio sjeverne zidine s kojih je posada branila pristup vratima.

U austrijsko-mletačkome ratu (1508. – 1516.) Kaštel je bio oštećen pa je austrijska Državna komisija 19. lipnja 1534. predložila da se na mjestu zidina i zgrada na koje se Kaštel oslanja izgrade novi fortifikacijski objekti koje je potpomagao i sam nadvojvoda i kralj Ferdinand I. Pod nadzorom Martina iz Lugana od 1537. do 1548. građeno je zapadno, a kasnije i sjeverno krilo s velikom polukružnom kulom.

Kapetan Juraj Barbo Kožljački u *viteškoj dvorani* na drugom katu poluokrugle kule 1639. uredio je kapelicu u čast Blažene Djevice Marije srušivši crkvicu njoj posvećenu koja se ranijih stoljeća nalazila uz južno krilo u dvorištu.¹⁰

Nakon Uskočkoga rata koncem 17. stoljeća porušene su gradske zidine, iako su tragovi još vidljivi na sjevernome dijelu oboda poluokrugle luke i podnožju zgrade koja se nalazila nasuprot njoj.

Stari Kaštel iz 16. stoljeća u koji se ulazilo preko pokretnih mostova postao je neprikidan što je potaklo njegove tadašnje vlasnike, grofove Montecuccoli, da staru četvrtastu kulu u prvoj polovici 19. stoljeća snize na razinu krovišta istočnoga krila i podignu mali tornjić sa satom, a kako bi olakšali pristup Kaštelu, zazidali su prolaz kroz poluokruglu kulu, skinuli pokretne mostove i zatrptali rov, dok su na sjeveroistoku podigli nasip na kojem je i danas ulica koja vodi u najstariji dio Pazina.

Kaštel je stradao za vrijeme njemačkoga bombardiranja u rujnu 1943., te je nakon obnove poprimio novi oblik i izgled koji i danas plijeni pozornost turista, kao i nekad slavnih osoba poput francuskoga pisca Julesa Vernea koji je u njega smjestio sud koji je sudio urotnicima Ladislavu Zathmaru, Stjepanu Batoryu i Mathiasu Sandorfu.¹¹ U prostorima u kojima su nekoć prebivali razni vlasnici, plemiči, ... danas su izložene zbirke Etnografskoga muzeja Istre i Muzeja Grada Pazina.

10 *Isto*, 46.

11 Ilija ŽIVANOVIĆ, *Istra (YU vodič)*, Ljubljana 1988., 135.

Miljana Hadžić

HISTORICIZAM U PULI

Kada bismo pokušali povući prstom po zamišljenoj liniji prošlosti grada Pule teško bismo mogli ne zaustaviti se na osjetno gruboj reljefnoj površini, pomalo nalik mozaiku iz kojega bi izviralo pregršt nacionalnih boja, jezika, okusa i mirisa nataloženih u slojevima, imenima, licima. Zaustavili smo se prstom na jednometu datumu. Deveti je prosinca 1856. godine. Na ulicama nas zapljuškuje talijanski jezik, izlozi trgovina s njemačkim natpisima, zaigrani dječji usklici na hrvatskom jeziku. Posebno je slavlje u gradu. Toga dana car Franjo I. i carica Elizabeta polažu kamen temeljac budućega brodogradilišta.¹ Kamen, koji je utkan u svaku pulsku kuću sve do one najveće bez prozora – amfiteatara, simbolički će postati osnova i poticaj svim promjenama koje će zatim slijediti. Tim svečanim događajem započeo je preporod grada iliti rođenje modernoga srednjoeuropskoga urbanog središta na jadranskome dijelu Sredozemlja.² Pula, dotad zapušten grad, godine 1850. postaje glavnom ratnom lukom Austro-Ugarske Monarhije zahvaljujući povoljnom smještaju te širokome i prostranome zaljevu.

Nagli se rast Pule u općim okvirima podudara s razdobljem historicizma u arhitekturi koji poseže za vrijednostima prošlosti u prenošenju starih oblika.³

Glavni simbol grada postaje Arsenal čiji je razvoj usko povezan s prostornim razvitkom Pule i njezine cjelokupne infrastrukture. Niču škole, hoteli, kazalište, kavane, tvornice, trgovine, a novi se stambeni objekti za pridošlice iz svih dijelova Monarhije grade na svakome koraku. Pula je svoj novi imidž modernoga gradskog središta potvrdila i izgradnjom Giardina (Viale Carrara), organiziranoga trga za šetnju i razonodu građana, kao i javnih parkova realiziranih oko amfiteatra kojim se afirmirao novi socijalni model života stran lokalnome stanovništvu. Pored kulturnoga sadržaja Pula je nudila i različite vidove zabavnoga života, od jedriličarskih i veslačkih regata, plivačkih natjecanja do cirkuskih i kino predstava. Grad je bujao 20 godina (1860. – 1880.) i doimao se kao jedno veliko gradilište da bi „1880. imao 1244 građevine s 25.472 stanovnika“,⁴ tj. broj je stanovnika u dvadeset godina povećan osam puta. Strelovit razvitak grada Pule više nitko nije mogao zaustaviti.

1 Miroslav BERTOŠA, „Usponi i sutoni“, *Pula. Tri tisućljeća mita i stvarnosti* (dalje: PULA), 92.

2 Igor DUDA, „Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 32-33, 1999. – 2000., 106.

3 Attilio KRIZMANIĆ, „Prostorni razvitak austrijske Pule“, PULA, 189.

4 Isto, 155.

Početak metamorfoze

Do 1855. prostorne se karakteristike grada Pule nisu bitno mijenjale. Od te godine nadalje na mjestu porušenih gradskih zidina prema moru grade se stambene zgrade i hoteli koji su stvorili barijeru između morske obale i stare gradske jezgre ujedno stvarajući granicu između sloja povlaštenih građana nove Rive i siromašnijeg stanovništva u staroj gradskoj jezgri. Nažalost, mnoge od ovih novoizgrađenih stambenih zgrada nisu sačuvane jer su porušene nakon savezničkog bombardiranja 1945. godine. Na novostvorenom je Danteovu trgu 1867. niknula Prva pučka škola Dante Alighieri, a na mjestu gdje je izgorio augustinski samostan sagrađeno je prvo suvremeno kazalište u Puli, ujedno najstarije suvremeno kazalište u Hrvatskoj koje je 1854. godine dao sagraditi pulski poduzetnik Pietro Ciscutti.

Tijekom srednjeg vijeka pravilne su se rimske insule u centru grada deformatirale. No već od prve polovice 19. stoljeća vraća se težnja k poštivanju rimskog načina gradnje te se stanje popravlja, a zapušteni se grad ponovno budi. Glavni se trg Forum oporavlja i ponovno postaje centar zbivanja, a u njegovoj se neposrednoj blizini uzdižu hoteli: *Elisabeth, Central, Piccolo, Belvedere, Miramar,...* Pula je postupnim prostornim širenjem izgubila značajke srednjevjekovnoga grada i razvila se u moderno europsko središte 19. stoljeća. Kako navodi Attilio Krizmanić: „Pulska općina 1863. imala je 18.073 stanovnika. Grad je brzo napredovao i postao središte tvrđavnog zapovjedništva, lučkog admiraliteata, vojne građevne uprave, itd.“⁵

Istovremeno s izgradnjom Arsenala nastaje jedan novi dio grada, često nazivan austrijskim, koji ima stambenu funkciju. Nove gradske četvrti Sv. Polikarp i Zaro nastale su oko dva nova planirana parka. Plan Sv. Polikarpa bio je dio jedinstvenoga plana izgradnje Arsenala. U njegovoj su se blizini trebali izgraditi stanovi za kvalificirane radnike (*Arbeiter Baraken*). Središte gradske četvrti Sv. Polikarpa bio je istoimeni park koji je nastao sadnjom stabala koje su časnici austrijske mornarice donosili iz dalekih krajeva. Park je dobio ime po srednjovjekovnoj crkvi koja se nalazila na njegovu sjeveroistočnom uglu. Oko parka Sv. Polikarpa izgrađeni su prvi stanovi za mornaričke časnike (*Officiers Pavillones ili Palazzine*), a nova je Mornarička bolnica dovršena 1861. godine.

Između 1891. i 1898. godine na uzvisini gradske četvrti Sv. Polikarp podignuta je trobrodna bazilika Mornaričke crkve Gospe od Mora u spomen na poginule mornare i potopljene brodove. Predstavlja vrhunsko ostvarenje historicizma, neoromaničkog i neobizantskog stila s netipično okrenutim svetištem prema jugu. Crkva se trebala izgraditi prema projektu Friedricha von Schmidta, ali je

5 Attilio KRIZMANIĆ, „Prostorni razvitak austrijske Pule“, *PULA*, 143.

projekt izmijenio pulski arhitekt Natale Tommasi i dovršio crkvu. Trobrodnu baziliku dijeli deset stupova s neobizantskim kapitelima, dok se u apsidi ističe mozaik s likom Marije, Gospe od Mora. Glavno je pročelje prema moru, čiji su stupovi zapleteni u obliku mornarskih konopa, naglašavalo monumentalno pri-lazno stubište iz Ulice sv. Polikarpa.

Austrijske vile u Puli

Revolucionaran i ubrzani razvoj grada započinje tek sredinom 19. stoljeća kad postupnim eklektičnim usvajanjem historijskih stilova Pula počinje popri-mati obilježja srednjoeuropskog grada. U tom se kontekstu Veruda kao reziden-cijalni kvart za visoke časnike posebno ističe pojedinačnim interpretacijama neoklasicističkog stila.

Austrijski je urbanizam tog novog dijela grada zadobio jedan novi karakter zbog sjenovitih ulica koje su prekrivala stabla između kojih su zasigurno u poslijepodnevne šetnje izlazile supruge austrijskih časnika.

Vile su se isticale svojom stilskom ljepotom koja je bila univerzalnog ka-raktera Europe toga vremena. Arhitektonika tih objekata nije tipično regional-na, iako se ističe dobrom uklopljenošću u pejzaž čime se pri građenju poštije ambijent. „Odmicanje pročelja od glavne prometnice temeljni je princip njihovog smještaja u prostoru, čime se poštije dignitet pristupa i ulaza te se stvaraju sadržajno osmišljene cjeline svojstvene kultiviranim središtima.“⁶ Monumental-ne su vile svojim prizmatičnim kubusima najrazličitijih oblika vjerno izražavale duh historicizma. Njihov zidni plašt vrlo je malo razveden, a najčešće ga deko-rativni elementi dematerijaliziraju čime se gubi dojam težine i monumentalno-sti kojom pojedinačne vile zrače. Neke su se vile odlikovale karakterističnim polukružnim otvorima uokvirenim opekom ili kamenom te u istom materijalu oblikovanim vijencima i kruništima. Ipak, koliko god se trudili, danas ih je teško doživjeti u punom sjaju zbog njihova derutnog stanja.

Vile iza svojih zidova skrivaju priče iz prošlosti koje možda nikad neće biti ispričane. Mnoge su slavne ličnosti iz austrijske povijesti ostavile svoj nevidljivi trag obitavajući u tim zdanjima koja su tada nazivale svojim domom. Vila koja se ističe neobičnim oblikovanjem i specifičnom atikom jest vila Horthy. Vila je dobila naziv po viceadmiralu Miklosu Horthyju de Nagybanyaju koji je bio posljednji zapovjednik austrougarske flote.⁷ Horthy je bio mađarski admiral i re-gent u međuratnom periodu i skoro cijeli Drugi svjetski rat, obnašavši tu dužnost

⁶ Julija LOZZI BARKOVIĆ, „Arhitektura historicizma u Hrvatskom primorju i Istri“, *Historicizam u Hrvatskoj katalog*, 227.

⁷ Bruno DOBRIĆ, „Carsko – kraljevska Ratna mornarica u Puli“, *PULA*, 219.

od 1. ožujka 1920. do 15. listopada 1944. godine. U Puli je živio između 1901. i 1918. godine.

Vila *Martinz* u Ulici grada Graza periferno je locirana u odnosu na ostale građevine četvrti Veruda, ali se ističe skladnom dispozicijom graditeljskih elemenata i hortikulturnim rješenjem. Vila je izgrađena krajem prošloga stoljeća, a smještena je pokraj parka Sv. Polikarpa koji je predstavljao zaštitni znak novog prostora Pule. Kako navodi Antonio Rubbi vila je „nosila ime po vlasniku – profesoru muzike. Za Italije je u njoj obitavao njegov sin, doktor. Graditelj vile je grof Walter Buković.“⁸ Čak je jedno kraće vrijeme u njoj obitavao i Horthy. Interijer je ukrašen impresivnim drvenim kasetiranim stropom i masivnim drvenim stubištem u ulaznom holu. Vila se ističe svojim unutarnjim i vanjskim stupnjevanjem prostornih volumena, kao i posebno izvedenim štukaturnim elementima. Vila *Wahani* tipičan je primjer austrijske vile iz perioda obnove historijskih stijlova. Svojom ostakljenom verandom na ulaznoj fasadi objekta odskače od ostalih vila te zbog svog netipičnog tretmana uličnog dijela odstupa od ortodoksnog klasicizma. Sama se kompozicija pročelja ističe skladnim proporcijama i kontrastom koji se javlja između staklenog dijela i punog zidnog plića. „Na ostalim vilama više-manje primjenjeni su standardni graditeljski postupci i dekorativni elementi, a korpus zgrade dogradnjama i razvedenom krovnom siluetom zadobio je svoj karakterističan izgled.“⁹

Hrvatsko je stanovništvo okolnih sela privučeno industrijom počelo naseljavati periferiju grada gdje je raštrkano gradilo skromne kuće. Na gradskoj se periferiji pojavilo petnaest novih stanicija, stambenim gospodarsko-poljoprivredni sklopovima u vlasništvu bogatijih građana, uglavnom Talijana. Obitelji zemljoradnika većinom su bili hrvatski doseljenici, tzv. koloni koji su obrađivali zemlju oko već spomenutih objekata.

Na periferiji se grada nakon dolaska cara Franje Josipa I. u Pulu 1850. godine intenzivirala gradnja obrambenog sustava. Utvrde su se nalazile na skoro svakom istaknutijem brežuljku oko grada i zaljeva koje su branili. Godine 1869. postojalo je 26 fortifikacija koje se odlikuju geometrijskom čistoćom, jednostavnosću, a historicistička je ornamentika svedena na najmanju mjeru. Nakon pobjede austrijske flote nad Talijanima kod Visa 1866. godine u bitci za prevlast na Jadranu, istaknuta je važnost pulske ratne luke i Arsenala.

Metamorfoza

Hoće li nas ikad prestati intrigirati procesi preobrazbe? Nismo li svi barem

⁸ Antonio RUBBI, *Austrijske vile u Puli*, Rovinj 1996., 3.

⁹ Isto, 6.

jednom ustuknuli uzevši obiteljski fotoalbum promatrajući svoje slike iz djetinjstva, čudili se stablu koje je do jučer bilo tek sjeme, ili pak gledali stare razglednice jednog mjestašca, čije je ime moglo biti i Pula, i koje bi ostalo pomalo zaboravljen, postrance, da mu povijest nije namijenila jednu drugu ulogu, onu glavnu.

Grad koji se u svojoj tritisućljetnoj povijesti razvija na 25 hektara unutar obrambenih zidina, u nepunih se stotinu godina nepovratno proširio na stostruku veće područje. Najvažniji utjecaj na prostorni razvoj Pule izvršili su bečki urbanistički i arhitektonski utjecaji koji se nisu slijepo primjenjivali, već su se postepeno prilagodili pulskoj situaciji. Tako je velik dio Moeringovih projekata građevina Arsenala koncipiranih u neogotičkom stilu 1851. – 1852. u realizaciji izmijenjeno odabirom neorenesansnog i neobaroknog oblikovanja.¹⁰

Ali, Pulu devetnaestog stoljeća nisu oblikovali samo kamen i žbuka, već i mnogi koraci kojekakvih veličina i onih nešto „manjih“, prijestolnih, no ne i beznačajnih pojedinaca. Istim su pulskim kamenim ulicama i alejama utiskivali svoj trag Paula von Preradović, Felix Falzari, James Joyce i ostala lica, koja nikad neće ispričati svoju priču, a čiji se obrisi odražavaju još samo na crnobijelim fotografijama grada. I kako ne zavidjeti, bar na trenutak, toj multinaacionalnoj košnici ljudi Pule devetnaestog stoljeća, što su posvjedočili rađanju jednoga modernoga urbanoga srednjoeuropskog središta, što su i sami svojim doprinosom formirali i oblikovali na svoj specifičan i neponovljiv način onaj djelić zamišljene linije prošlosti grada Pule koja nikad neće ostati zaboravljena.

10 Attilio KRIZMANIĆ, „Prostorni razvitak austrijske Pule“, *PULA*, 189.

Ursula Rabar

SVJETSKA IZLOŽBA U PARIZU – 120. OBLJETNICA EIFFELOVA TORNJA

“Ako mene pitate , vjerujem da će toranj biti lijep već sam po sebi. Zar će netko povjerovati da u našem projektu nema ljepote samo zato što smo inženjeri? Da dok gradimo čvrste i trajne građevine, istodobno ne težimo i elegantnim rješenjima.”

Gustave Eiffel, 1887.¹

Devetnaesto je stoljeće poznato po raznim povijesnim događajima, otkrićima bez kojih ne bismo mogli zamisliti svakodnevnicu te po upečatljivim ličnostima. Možemo tako govoriti o ukinuću ropstva, završetku napolenskih ratova, građanskom ratu u Americi, početku kolonizacije Afrike, početku industrializacije – najprije u Engleskoj, kasnije i u kontinentalnoj Europi te na sjeveru Amerike, no s druge strane gomilaju se izumi, spomenimo samo telefon Alexandra Grahama Bella, zrakoplov braće Wright, Edisonovu žarulju i Teslinu električnu energiju. U prirodnim se znanostima slave otkrića X-zraka i lijekova protiv tuberkuloze i bjesnoće. Osim tih događaja, otkrića i važnih ličnosti tu su još Alfred Nobel, Napoleon Bonaparte, Sigmund Freud, Karl Marx, braća Grimm, Hans Christian Andersen i mnogi drugi.

Napredak se primijećuje i u arhitekturi – inženjeri otkrivaju različite mogućnosti gradnje koristeći se novim materijalima. Svjetske su izložbe već trend u europskoj kulturi (prva se održala 1851. u Londonu) druge polovice devetnaestoga stoljeća, no ona iz 1889. ostat će posebno zapamćenja po glavnom glumcu – Gustaveu Eiffelu i njegovu tornju. Te izložbe možemo nazvati manifestacijama kojima je upravljalo tijelo pod nazivom *Biro za međunarodne izložbe*. Mogle su trajati od tri do šest mjeseci, a svaka

Gustave Eiffel

¹ Neil PARKYN, *Sedamdeset arhitektonskih čuda našega svijeta*, Zagreb 2005., 174.

je zemlja dobila priliku da pokaže svoj pogled na određenu temu. Do 2005. održano je trideset izložbi u različitim gradovima – Parizu, Londonu, Milanu, Chicagu, Beču, New Yorku i drugima. Primarni je cilj izložbi bio „izmjeriti mogućnosti novih tehnologija i s ponosom ih svima pokazati.“² Također, valja napomenuti da su imale znatnih utjecaja na sposobnost ubrzanja tehnika gradnje koje su slijedile ograničeno vrijeme za velike objekte što su se morali brzo postaviti. Tako se inženjer Eiffel htio pozabaviti vremenom, čelikom i visinom od 300 metara.

Gustav Eiffel rođio se 1832. u Dijonu. Diplomirao je kemiju te se zaposlio u velikoj metalskoj radionici. „Svoj je prvi zreli projekt načinio u 35. godini života, bio je to 500 metara dugi željeznički most, izveden u teškim uvjetima i za samo dvije godine.“³ Nadalje, radio je na projektima kolodvora u Toulouseu i Agenu iz 1865. godine. Do 1885. uspio je ostvariti brojne graditeljske projekte, primjerice Bartholdijev *Kip slobode* te *Vijadukt Garbit* u Auvergneu dug 165 metara.

Dakle, 1884. francuski je predsjednik odlučio da će se 1889. održati svjetska izložba povodom 100. rodendana Republike, 100 godina pada *Bastille* – simbola početka francuske revolucije. „Zamisao da se izgradi toranj visok 300 metara – čarobni broj – u to je doba bila popularna, pa se u Europi i Americi već pojavilo nekoliko takvih projekata, no svi su redom završili neuspjehom.“⁴ Izložba se održavala na *Marsovim poljanama* (*Champ de Mars*), na kojima je već bila održana Pariška svjetska izložba 1867., i na kojima će se održati Svjetska izložba 1900.⁵ Trajala je od 5. svibnja do 31. rujna.

Glavni su eksponenti bili *Eiffelov toranj*, velika *Galerija strojeva* i *Galerija različitih industrija i naroda* u neposrednom susjedstvu. *Galerija strojeva*, koju su projektirali arhitekt Ferdinand Dutert i inženjer Victor Contamin, služila je i za *Izložbu 1900.*, zatim je porušena 1910. godine. Sa svojih 111 metara to je bila građevina s najvećim interijerom na svijetu u to doba. „Nosivi okvir bio je od čelika umjesto od željeza; to je predstavljalo još jedan korak na putu prema zgradama čelične konstrukcije u 20. stoljeću.“⁶

Dva su inženjera, Maurice Koechlin i Emile Nouguier, već bila patentirala projekt tornja te je Eiffel otkupio njihov patent, nakon čega se počelo s izgradnjom. Godine 1887. Eiffel potpisuje ugovor kojim se obavezuje da će izgraditi toranj; imao je dvije godine i šest mjeseci. „Po završetku izložbe toranj će prijeći u vlasništvo grada Pariza, ali će Eiffel zadržati pravo njegove eksplotaci-

2 Marco BUSSAGLI, *Arhitektura*, Varaždin 2006., 332.

3 N. PARKYN, *n.d.*, 174.

4 *Isto*, 175.

5 http://hr.wikipedia.org/wiki/Exposition_Universelle,_Pariz_1889.

6 John NORWICH (gl. ur.), *Velike arhitekture svijeta*, Zagreb 1981., 175.

je tijekom sljedećih 20 godina. Genijalni je inženjer nanjušio dobru investiciju – i nije se prevario.⁷ Metalna konstrukcija *Eiffelovog tornja* teži 7 300 tona, a ukupna težina je 10 100 tona. Broj stepenica do vrha varira kroz povijest zbog različitih restauracija – u vrijeme izgradnje 1889. bilo je 1 710 stepenica, a nakon restauracije 1980-ih 1 920. Danas ima 1 665 stepenica.

Sam je *Toranj* predstavljao dvije bitne inovacije u graditeljstvu. Prva je ideja da se izgradi precizna željezna struktura na malo površini izloženoj vjetru. „Kao prvo, Eiffel za razliku od mnogih svojih suvremenika, nije napredovao oslanjajući se na metodu pokušaja i pogrešaka, nego je bio jedan od prvih koji su izračunali naprezanja koja će građevina podnositi, primjerice zbog djelovanja vjetra.⁸ Druga je inovacija bila organizacija u tvornici prije izgradnje. Detaljni su crteži prikazivali više od 18 000 strukturnih elemenata koji su izgrađeni po tim specifikacijama, označeni te otpremljeni na gradilište.

Eiffelov je *toranj* izazvao svakakve reakcije. Među ljudima je čak vladalo mišljenje da će se urušiti te su mnogi vlasnici kuća tužili poduzeće zbog toga što nisu mogli iznajmiti kuće u blizini što je danas nezamislivo. Mnogi su ga arhitekti toga vremena kritizirali s estetskoga stajališta iako je Eiffel tvrdio da brine o ljepoti i eleganciji svoje građevine. Danas možemo reći da je možda bio ispred svoga vremena jer je znao predvidjeti kakvu će rekaciju ta građevina izazivati u budućnosti ili je možda to bila puka slučajnost.

Prateći razne časopise i novine iz 1889. možemo istražiti koliko je vijest o otvorenju, i uopće o postojanju, *Svjetske izložbe* odjeknula kod nas.

Vijesti možemo pronaći u 3 broja *Naše slove* iz 1889. Isječci iz rubrike *Iz svijeta* povezuju slučaj generala Georges-a Ernesta Boulangera s *Izložbom*. Taj je general u siječnju iste godine postao prijetnja francuskoj parlamentarnoj vlasti jer se slutilo da bi mogao izvesti državni udar. Iako je on do moći htio doći legalno – izborima, francuska je vlada izdala nalog za uhićenje zbog izdaje te se Boulanger našao u bijegu prije pogubljenja. Tako u 18. broju, 2. svibnja, piše:

Eiffelov toranj

7 Isto, 176.

8 Na ist. mj.

«Njemu, reć bi, da je zapala sjajna zvijezda čim je pobjegao iz Pariza, jer se o njom sve to manje piše i govori a njegovi protivnici nadaju se, da će Francezi tečajem svjetske izložbe posve na nj zaboraviti. Međutim, pripravlja se francezki narod ozbiljno i muževno, da čitavome svetu dokaže na svjetskoj izložbi u Parizu, da je silno napredovao u svih strukah ljudskog znanja i umjetje.»

U 19. broju 9. svibnja opisano je otvorene *Izložbe* 6. svibnja te svečan prijem gostiju. Zanimljivo je to što se spominje da je predsjednik Carnot obišao izložbene prostore, no posebnu je pažnju posvetio onima koji su pripadali Rusiji i Engleskoj.

20. nam broj donosi vijest o uspjehu izložbe, no nadovezuje se na slučaj Boulanger:

«Do sada je izložbu pohodilo do 600.000 osoba. Taj uspjeh nekako dobro dolazi republikancem, koji njim prikrivaju svoj postupak proti Bolangeru, kojeg su htjeli suditi i osuditi, a sada najednom uzmanjkalo njim za optužbu dokazah. I to je lijepo.»

U tjednim političkim novinama *L'eco di Pola* spominje se događaj u 2 broja te godine – u 174. (18. svibnja) te u 175. broju (25. svibnja). U prvome povezuje političke prilike u Francuskoj sa *Svjetskom izložbom*. Govori se o tome da će Francuska zbog nje ove godine svakako nastojati izbjegći rat donoseći tako mir među Francuzima i u Europi.

Sljedeći nam broj donosi jednu zanimljivost, čitav je članak – *Pula u Parizu (Pola a Parigi)* – posvećen izumu koji se našao na *Svjetskoj izložbi*. Ni manje ni više nego *Sbrufadora-Excelsior*. Članak opisuje kako je među mnogim pulskim izumima ovaj pljenio najviše pozornosti, a kako mnogi neće moći otići u Pariz, Općinska je uprava sačuvala jedan primjerak u Puli koji će svakodnevno prolaziti današnjim i tadašnjim *Giardinima*. Dakle, radi se o sistemu namakanja makadamskih putova koji se dotada vršio malim kolima s jednim konjem („si usavano dei miseri carretti ad un cavallo“). Sada postoji, kako ga nazivaju u novinama – *furgone acquatico*, odnosno *voden kombi*, kojemu trebaju dva konja i čak tri čovjeka. Mislilo se, radi dekoracije, uvesti dodatne promjene i uvesti veći kojemu bi trebalo šest konja i 24 osoba. Članak se nastavlja u ironičnom tonu govoreći o ljubaznosti samoga izuma koji polijeva vodu ne samo po putovima, već i po slučajnim prolaznicima, a dakako ne mogu izostati izložbeni prostori trgovina. Sljedeće će godine onaj od šest konja zalijevati i prve katove privatnih kuća. Čitajući dalje, nazire se već malo crniji ton autora koji govori o tome kako nakon polijevanja u 5 – 6 sati ujutro sunce čini svoj dio, a prašina ga nastavlja dajući građanima sva zadovoljstva jer polijevanje vode ne kvari ni jedno ni drugo. Za sam kraj ostala je ironična autorova primjedba: „Insomma da Adamo in quà non si è ancor veduto qualche cosa di più perfetto, di più pratico, e di più divertente. – No, od Adama do danas nije se još vidjelo ništa tako savršeno, tako

praktično, i tako zabavno.“

Humor ne staje, navodi se podatak da se predsjednik Charnot slikao s izumom kada ga je prvi put ugledao te da je odmah htio tu fotografiju smjestiti na svoj radni stol. Autor pozdravlja čitatelje najavom da će se u sljedećim brojevima pisati o drugim izumima.

U ostalim se sačuvanim časopisima i novinama iz te godine ne navodi ništa zanimljivo, tek informativno početak izložbe ili čak ni to.

Dakle, možemo zaključiti da je *Svjetska izložba* u Parizu 1889. odigrala važnu ulogu u kulturi, arhitekturi i turizmu, no zaboravlja se u koje se svrhe tada koristila. Zasigurno je predstavljala napredak, ali prije svega bila je krinka političkih zbivanja, a kao što smo vidjeli u posljednjem primjeru uspjela se povezati s političkim stanjem u Puli tih godina. Zanimljivo je to da jedan događaj može sakrivati mrežu zbivanja, vrijednosti, previranja i humora.

Igor Stanić

90 GODINA MIROVNE KONFERENCIJE U VERSAILLESU

Nakon četiri godine krvavoga rata, godina 1918. donijela je slom centralnih sila. Jedna za drugom, kapitulaciju su potpisale Bugarska, Turska, Austro-Ugarska i na kraju Njemačka. Sile pobjednice nisu dugo čekale da realiziraju svoje vojne uspjehe. Pred njima su stajali krupni i neodložni problemi, stoga je bilo potrebno sazivanje mirovne konferencije i zaključivanje mirovnih ugovora s pobijeđenim zemljama.¹ Na mirovnoj konferenciji u Versaillesu sudjelovale su samo savezničke i pridružene zemlje, tj. zemlje pobjednice. Iza paravana o tisućugodišnjem miru krio se njezin osnovni motiv, a to je bio „...sebični nacionalni i klasni interes buržoazija pobjedničkih zemalja.“²

Mirovnu konferenciju u Versaillesu svečano je otvorio francuski predsjednik Raymond Poincare svojim govorom u dvorcu francuskih kraljeva. Sudionici konferencije zasjedali su godinu dana, od 18. siječnja 1919. do 18. siječnja 1920. godine. U tom periodu uočavaju se dvije osnovne vremenske faze. Prva je faza trajala od 18. siječnja do 28. lipnja 1919. godine. U njoj su najvažniji zadatci bili pripremanje mirovnoga ugovora s Njemačkom i osnivanje Društva naroda. Ovu fazu karakterizira jak moralno-politički utjecaj Sjedinjenih Američkih Država. Naime, SAD su na konferenciju došle sa slavom one sile koja je odlučila ishod rata, a njezin predsjednik Wilson kao mirotvorac i branitelj ljudskih prava. Druga se faza protezala od 28. lipnja 1919. do sredine siječnja 1920., a njezin je zadatak bila priprema mirovnih ugovora s ostalim pobijeđenim zemljama i preciziranje ugovora s Njemačkom. Ovu fazu obilježava opadanje američkoga i porast anglofrancuskoga političkoga utjecaja. Na konferenciji je sudjelovalo preko trideset savezničkih i pridruženih zemalja. Međutim, njihova je uloga bila minimalna, a glavnu su riječ vodile velike sile SAD, Velika Britanija, Francuska, Italija i Japan. Sve su zemlje pobjednice na konferenciju došle s velikim ambicijama i apetitima, ali sve se vrtjelo oko pet velikih sila koje su odbile da o najvažnijim pitanjima raspravljaju s manjim zemljama. Jedina je stvar svim sudionicima bila zajednička – pohlepa. U novoj rasподjeli političke, vojne i privredne moći u svijetu svi su htjeli prigrabiti što je bilo više moguće na račun drugih.³

Japanski su interesi bili vezani za ekonomsku i političku ekspanziju prema

1 Čedomir POPOV, *Od Versaja do Danciga*, Beograd 1995., 157.

2 *Isto*, 159.

3 *Isto*, 160.

zemljama istočne Azije (Kini, Koreji, Mandžuriji) i s tim su ciljevima i zahtjevima došli na konferenciju.

Italija je na konferenciji pretendirala na Balkanski poluotok gdje se vidjela kao nasljednica Austro-Ugarske te na Jadransko more na kojem je također željela dominirati. Pozivala se na tajne ugovore koji su joj obećavali velike teritorije.

Francuska je došla na konferenciju s jasnim ciljem da što više moguće uništi Njemačku. Naime, računala je na to da će svoje materijalne gubitke nadoknадiti na račun te države. Prije svega, Francuzi su namjeravali direktnim vojnim zaposjedanjem zauzeti Sarsku i Rajnsku oblast koje su bile privredno najrazvijeniji dijelovi Njemačke. Najcjelovitiji program izradio je Georges Clemenceau. Program je sadržavao zahteve za vraćanjem pokrajina Alsace i Lorraine Francuskoj, zatim demilitarizaciju lijeve obale Rajne te obnovu Poljske. Francuska je željela osigurati prevlast u Europi, a to je značilo što je više moguće oslabiti Njemačku reparacijama, direktnim vojnim zaposjedanjem njezinih teritorija i diplomatskim vezama s njemačkim susjedima, prije svega s Poljacima.⁴

Velika Britanija nije skrivala svoje imperijalističke interese. Ona je željela uništiti Njemačku kao kolonijalnu i pomorsku silu, ali je očuvati kao element ravnoteže snaga u Europi. Takva Njemačka koja bi bila demilitarizirana, ali cjelovita bila bi protuteža francuskoj hegemoniji, ali i blok protiv sovjetske revolucije.

Karakter politike Sjedinjenih Američkih Država najteže je otkrivaо njihove imperijalističke težnje. Amerika na konferenciji nije išla za neposrednim teritorijalnim dobitcima, ona se zalagala za principe samoopredjeljenja i ravnopravnosti, a predlagala je i osnivanje Društva naroda, čija je svrha bila očuvanje mira i sigurnosti. Međutim, Društvo naroda je trebalo biti instrument koji bi poslužio velikim silama, a među njima i Sjedinjenim Američkim Državama. Imperijalističke pobude Amerike bile su duboko skrivene i mogle su se pročitati između redaka Wilsonovih *Četrnaest točaka*, a osobito u točkama koje su govorile o diobi teritorija, interesnih sfera te ekonomskih beneficija. Jednostavnije rečeno, Sjedinjene Američke Države su jednom „laganom zaobilaznicom“ stvorile u svijetu ekonomske i političke uslove u kojima bi im svi putovi bili slobodni.⁵

Mirovna je konferencija bila organizirana na način da se o najvažnijim teritorijalnim i vojno-političkim pitanjima budućega ustrojstva Europe i svijeta raspravljaljalo i odlučivalo u uskome krugu ljudi, a to je bilo Vijeće desetorice sastavljeno od dva predstavnika svake od pet velikih sila.⁶ Učešće Japana bilo je znatno umanjeno i ograničeno na pitanja vezana za Daleki istok. Nakon što se Japan povukao, o pitanjima od općega značenja raspravljaljalo se u krugu velike

4 Jochen BLEICKEN, et al., *Povijest svijeta*, sv. III., Split 2005., 620.

5 Č. POPOV, n.dj., 165. - 166.

6 J. BLEICKEN, et al., n.dj., 620.

četvorice (Vrhovnog savjeta), a to su bili tajni sastanci Wilsona, Clemenceaua, Loyd Georgea i Orlanda.⁷ Na tim su sastancima velika četvorica uvijek u prvom planu imala interes vlastitih država i naroda te je među njima često dolazilo do nesuglasica i zahlađenja odnosa. Osim Vijeća desetorice i velike četvorice bile su formirane komisije koje su odradivale veliki dio posla. Tijekom rada konferencije bile su osnovane pedeset i dvije komisije, a najznačajnije među njima bile su: Komisija za teritorijalna pitanja, Komisija za Društvo naroda, Komisija za ratnu odgovornost i Reparacijska komisija. Sve su komisije bile oruđe velike četvorice.

Osim raznih načela koja su se nalazila u *Četrnaest točaka*, Wilson je ubacio i ideju o stvaranju Društva naroda. To je trebala biti organizacija koja bi jamčila svim zemljama političku neovisnost i teritorijalni integritet, ali i mirno rješavanje problema. Zanimljivo je to da je Wilson zamišljao Društvo naroda kao organizaciju koja bi omogućavala da sve države ravnopravno i demokratski odlučuju o pitanjima međusobnih odnosa. Time bi se stalo na kraj tajnim i zakulisnim igrama i sporazumima. Međutim, vrijeme je pokazalo da se Društvo naroda samo deklarativno zalagalo za ravnopravnost sviju te da su i dalje o svemu odlučivale velike sile. Također, treba spomenuti da Sjedinjene Američke Države nisu ušle u Društvo naroda, već su se okrenule same sebi. Pakt o Društvu naroda usvojen je u Versaillesu 28. travnja 1919.

Pojam „versajski sistem“ javio se u međuratnoj publicistici i odatle je prešao u povjesnu znanost. Pod pojmom „versajski sistem“ podrazumijevamo odnos snaga u svijetu i međunarodnih odnosa koji je nastao u prvim godinama poslije Prvoga svjetskoga rata. „Versajski sistem“ nastao je mirovnim ugovorima na Konferenciji mira u Versaillesu.⁸ Izgrađen je da bi u svijetu stvorio stabilne međunarodne odnose, no također je bio izvor nesigurnosti i kriza u međunarodnoj politici. Takav su sustav krojili pobjednici koji su težili ostvarenju i izgradnji sustava koji će duže vrijeme osigurati njihovu hegemoniju. Kada se spomenu zemlje pobjednice i njihova hegemonija jasno je da se to odnosi na Francusku i njezina nastojanja u Europi, Japan i Sjedinjene Američke Države i njihove pretenzije na Dalekom istoku i na američkom kontinentu te Veliku Britaniju i njezina djelovanja na kolonijalnim područjima Azije i Afrike. Sjetimo se i Društva naroda i ideje o funkciji ove organizacije, tj. ono što je ona trebala biti, a u stvarnosti je slika bila sasvim drugačija. Hegemonističke težnje velikih sila bile su u proturječnosti sa željama o vječnom miru i demokratskom djelovanju.

Mirovna je konferencija u Versaillesu imala isti imperijalistički karakter kao i rat koji je bio upravo završen. S jedne se strane nalaze zemlje pobjednice

7 Č. POPOV, *n.dj.*, 170.

8 *Isto*, 286.

koje su se otimale za što veći dio kolača i tu su se često nalazile u sukobima. S druge strane nalaze se poražene zemlje kojima su nametane visoke reparacije, koje su trpjeli velike teritorijalne gubitke, a najvažnije od svega, povrijeđen im je nacionalni ponosom. U takvim će se okolnostima u mnogim zemljama stvoriti snažni nacionalistički, šovinistički, revanšistički i osvajački pokreti koji će imati veliki utjecaj na planu međunarodne politike.

Nakon mirovne konferencije u Versaillesu u Europi je nastala nova geopolitička situacija. Prije svega raspala se Austro-Ugarska Monarhija. Habsburgovci su svrgnuti s prijestolja i proglašena je republika. Umjesto Austro-Ugarske Monarhije nastale su nove države. Stvorena je država Mađarska koja je sporazumom u Trianonu 1920. izgubila dvije trećine teritorija. Hrvatska, Slavonija i Međimurje ušli su u sastav Kraljevine SHS. Slovačka se ujedinila s Češkom u Čehoslovačku, a Erdelj je pripao Rumunjskoj. Rusija je u Prvom svjetskom ratu sudjelovala na strani Antante, ali zbog separatnog mira i revolucije nije mogla sudjelovati na konferenciji. Upravo takvo stanje omogućilo je osamostaljenje nekih naroda. Već 1917. proglašena je nezavisna Finska, a njezin su primjer slijedile Estonija, Latvija i Litva, ali i obnovljena Poljska. Osim novonastalih država pojavili su se problemi s granicama i graničnim područjima. Problem između Kraljevine SHS i Mađarske bilo je područje Baranje i Banata, Austrija i Kraljevine SHS sporile su se oko Štajerske i Koruške, Rumunjska i Mađarska oko Transilvanije i Banata, Rumunjska i Bugarska oko Dobruđe, Rumunjska i SSSR oko Besarabije i Bukovine, Grčka i Bugarska oko Istočne Trakije, Grčka i Albanija oko Južnog i Sjevernog Epira, Poljska i Čehoslovačka oko Galicije, Rutenije, Šleske i Tešina, Poljska i Njemačka oko Danciga, Čehoslovačka i Njemačka oko Sudeta, Italija i Austrija oko Tirola, Italija i Kraljevine SHS oko Jadrana i Julijskih Alpi, Austrija i Mađarska oko Burgenlanda, Mađarska i Čehoslovačka oko Rutenije te Poljska i Litva oko Vilne.

Zbog svega toga slobodno možemo zaključiti da je Mirovna konferencija u Versaillesu u sebi nosila sve uzroke budućih odnosa u svijetu, a prije svega to će biti razdori i sukobi.

Aldo Šuran

15 GODINA ODSJEKA ZA POVIJEST U PULI: INTERVJU S PROF.DR. MAURIZIJOM LEVAKOM

Maurizio Levak rođen je u Puli 1967. godine. Godine 2000. diplomirao je povijest i hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Puli, a od tada i radi kao asistent na Odsjeku za povijest. Magistrirao je 2005., a doktorirao 2009. na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Glavno mu je područje zanimanja srednjovjekovna povijest s naglaskom na rani srednji vijek. Trenutačno na Odsjeku predaje tri kolegija, i to Uvod u srednji vijek, Križarski pohodi i Istra u ranom srednjem vijeku. Do sada je objavio više znanstvenih radova i jednu knjigu te sudjelovao na nekoliko znanstvenih skupova.

Povodom 15. obljetnice Odsjeka za povijest u Puli odlučili smo ga intervjuirati zato što je uz prof. Mariju Mogorović-Crljenko, koja također radi na Odsjeku za povijest u Puli, diplomant prve generacije studenata na Odsjeku.

Usporedite jučer i danas pulskog Odsjeka za povijest.

Petnaest je godina dovoljno dugo razdoblje da bi se mogla sagledati postignuća s obzirom na očekivanja i mogućnosti. Uvjeren sam da se sa zadovoljstvom možemo osvrnuti za sobom i usporediti početno stanje sa sadašnjim. U petnaest godina puno se toga može postići i puno je, po mome sudu, i postignuto. Od 1994. godine, kada je osnovan Odsjek i pokrenut studij povijesti praktički od ništice, što treba zahvaliti malobrojnim, ali "dalekovidnim" osnivačima, do danas, kada na Odsjeku radi 13 predavača (s tendencijom daljnog brojčanog rasta), uspješno su svladane neizbjegne početne poteškoće i postavljeni vrlo čvrsti temelji za stabilan rad i daljnje napredovanje. Ne govorim samo o kvantiteti; držim da je pulski Odsjek za povijest u stručnim krugovima stekao ugled ozbiljnog i produktivnog središta znanstvenog rada, kao i prenošenja znanja. Velik udio mladih ljudi u njemu koji su tek na početku znanstvene karijere jamči da i ubuduće možemo očekivati rast u svakom pogledu. Stoga nema bojazni da će nas postignuti rezultati opustiti – imamo snage i volje za još više!

Kakvi su studenti bili prije 15 godina, a kakvi su danas?

Ne vidim bitnih razlika među njima, ne zamjećujem da su današnji studenti

ni marljiviji ni ljeniji od onih prije 15 godina. Danas se studira drugačije, uveden je studij prema bolonjskom sustavu, pa postoje, naravno, određene razlike u načinu ispunjavanja obveza u odnosu na nekadašnji sustav studiranja, ali dobrim je studentima svaki sustav dobar, kao što lošima niti jedan ne valja. Ipak, čini mi se, a to su zamijetili i drugi profesori, da na studij dolaze sa sve nižom razinom predznanja. S druge strane, u prosjeku su puno aktivniji u nastojanjima za izazivanjem korjenitih promjena u sustavu visokog obrazovanja, što je jako dobro, iako zapravo znači da studiraju u težim financijskim uvjetima od generacija prije petnaestak godina.

Stari ili novi sustav obrazovanja? Ili možda neki treći?

Kako vrijeme prolazi, sve su uočljiviji nedostatci novog sustava. Mnoge od njih treba pripisati propustima ili krivim procjenama pri pisanju programa, što se dade popraviti i popravlja se u hodu. Ima poteškoća uzrokovanih birokratskim zaprekama, s kojima se je teže boriti jer rješenja ne ovise samo o odlukama Odsjeka, a problem je dodatno otežan činjenicom da je novi sustav – suprotno najavama – daleko birokratiziraniji od staroga, ponekad i do iracionalnih razmjera. Zbog svega toga mnogi članovi sveučilišne zajednice smatraju da je sustav dobar, a da su problemi vezani uz njegovu lošu ili pogrješnu primjenu; drugim riječima, sustav je dobar, ali smo mi nešto krivo shvatili ili primijenili. Dobrim studentima povijesti poznata su takva tumačenja, nailazili su na njih u svim povijesnim razdobljima. Ne, sustav je loš: studentima daje manje nego stari i traži od njih manje nego stari. Pustimo pisanje seminarčića i esejčića (živio internet!) i dizanje dva prsta; koliko vremena studenti utroše na pripremanje ispita (da, računajući i utrošene sate kroz semestar na kontinuirani rad)? Više ili manje nego stari, iako imaju više ispita? Koliko studenata radi uz studij, kako to da imaju vremenskog prostora za to ako je pohađanje predavanja obvezatno i ako bi morali doma studirati literaturu? Kada to stignu? Stignu, naravno, zato što sustav nije dovoljno zahtjevan. S druge strane, koliko im profesor može prenijeti na predavanjima uza sve nove obveze (“Bravo, kolega! Kako se zovete? Trenutak, samo da zapišem peticu iz zalaganja...”) i prepolovljenu satnicu temeljnih kolegija, skraćene popise literature, čitanje i ispravljanje raznih uradaka i računanje postotaka uspješnosti? Grohotom se nasmijte kada gdje budete pročitali općeprihvaćenu frazu kako je Austro-Ugarska bila visokobirokratizirana... Uostalom, sam sustav sebe smatra lošim jer vlastiti proizvod, prvostupnika (?), ne vidi ni kao stručnjaka ni kao prenositelja znanja (iako je odslušao više ili barem jednako sati iz skupine pedagoških predmeta koliko student starog sustava u četiri godine). Podrazumijeva se, stoga, da morate studirati pet godina, što znači da studij (u odnosu na stari sustav) nije skraćen nego je produžen. Uveden je bez dubljeg promišljanja, a kamoli stručne rasprave i istraživanja. Uveden je

zato jer odgovara neoliberalnokapitalističkom tržištu rada koje treba djelatnika koji nema osobitih općih znanja, ali ima specijalističkih i koji je već kroz studij razvio vještini natjecanja s drugima i gledanja na druge kao na konkurente koji će mu preoteti stipendiju, a sutra radno mjesto. Nemojmo se zavaravati, nije sustav smisljen zbog humanističkih znanosti, one su samo kolateralna šteta u provedbi tog sustava. Kako nije smisljen zbog njih, na njima i puca jer im nije primjereno. U prirodnim znanostima puno bolje funkcioniра, ali o tome neka govore njihovi predstavnici. Smatram da je u humanističkim znanostima on jednostavno štetan, i to jako štetan jer ćemo posljedice osjećati desetljećima.

Sve to ne znači da veličam stari sustav. Samo tvrdim da je bio bolji. Imao je ozbiljnih mana i trebalo ga je modernizirati, možda i zamijeniti novim. Novim koji bi bio i bolji. Bolonjski to, općenito gledano, nije. No, ima u njemu rješenja koja smatram dobrim i koja bi trebalo zadržati kada bude došlo vrijeme za radikalne promjene (bodovanje kolegija je dobra stvar jer stvara razliku između temeljnih i ostalih, izborni kolegiji kroz module su također kvalitetno rješenje...) do kojih će sigurno doći (kako ne bi priznali poraz i odgovornost za nanesenu štetu, ne će to nazvati ukidanjem nego temeljitim revizijom "bolonje") jer se o njima u Njemačkoj, Austriji i Italiji već vrlo ozbiljno raspravlja.

Što mislite, kakvi studenti izlaze sa studija? Jesu li kvalitetni?

Nakon što sam izgrdio sustav studiranja, trebalo bi očekivati da smatram kako iz toga proizlazi da ne proizvodi dovoljno kvalitetne stručnjake. Pa, općenito i smatram. No, to ne znači da su svi koji završe po bolonjskom sustavu slabije obrazovani od svojih kolega koji su studirali po starom sustavu. Loš sustav ne može uništiti dobrog studenta, pa stoga i među "bolonjcima" prepoznajemo sjajne pojedince. Problem je, međutim, u tome što se sustav mora osmišljavati za prosječnog studenta, a ne za najbolje ili najlošije. Ovaj je pisan vodeći računa prvenstveno o najlošijima; jedino tako mogu razumjeti neprestano pozivanje na "protočnost", što je zapravo poziv na spuštanje kriterija. Sustav čini sve da student dobije pozitivnu ocjenu, umjesto da čini sve kako bi stekao znanje.

Kako vidite Odsjek za 15 godina?

Za 15 godina ponosno ćemo obilježavati tridesetogodišnjicu, bit će nas dvostruko više, imat ćemo više dvorana i kabineta, bit će viši studentski standard, na izbornim kolegijima ćemo raditi s malim skupinama, ne će biti školarina i bolonje... Nerealno? Pa, ako ne vjeruješ, ne ćeš ni uspjeti!

Studenti i profesori imali su (a može se reći da još imaju) problema s prilagodbom na novi način studiranja. Kakva je situacija bila prije 15 godina kada je Odsjek bio u nastajanju?

S prilagodbom na nov način studiranja prvenstveno imaju problema profesori, što je i očekivano. Oni su studirali, a potom i radili po starom sustavu i zatim se morali prilagoditi novom, bitno različitom. Studenti nemaju taj problem, ali imaju drugi: njima je svaki sustav nov jer se moraju prilagoditi novom načinu rada; prelazak s učenja na studiranje, to jest sa srednjoškolske na visokoškolsku naobrazbu, nije nikada bio lak i oduvijek su se mnogi spoticali već na toj stubi. Kao u životu, tako i na studiju najbolje prolaze oni koji se najbrže prilagode novim uvjetima.

Kakva je bila situacija prije 15 godina? Odsjek se je nosio s drugim problemima – nedostatkom vlastitoga kadra, nedostatkom predavaonica (tada je u našoj zgradi bila i Talijanska srednja škola), borbom za opstanak studija...

Dosta se bivših studenta Odsjeka zaposlilo upravo tamo gdje su i studirali. Kakva su predviđanja za budućnost?

Nije nimalo čudno što na Odsjeku rade i njegovi bivši studenti. Svakako će i ubuduće među njima biti prepoznati kandidati za novake i asistente. Ako pratite studenta kroz studij, znate što od njega možete očekivati i nakon studija. To, naravno, ne znači da su vrata zatvorena onima koji su negdje drugdje diplomirali; naprotiv, naša dosadašnja praksa pokazala je otvorenost prema svima, o čemu svjedoči visok udio kolega koji su diplomirali u Zagrebu, Zadru, Rijeci...

Što mislite o sadašnjosti Odsjeka? Funkcionira li dobro i kvalitetno teima li kakvih poteškoća i problema?

Mislim da možemo biti zadovoljni. Uvijek se, naravno, može bolje, ali smatram da Odsjek vrlo dobro djeluje s obzirom na okolnosti – kadrovsку popunjenošć, financijske i prostorne okolnosti i dr. Odnosi među profesorima su izuzetno dobri, što studenti sigurno zamjećuju, a to bitno pridonosi zdravom i konstruktivnom ozračju. Odnosi između studenata i profesora također su na zavidnoj razini, zahvaljujući, pored ostalog, i tome što relativna malobrojnost studenata omogućava daleko bolju komunikaciju s profesorima nego što je to slučaj na velikim fakultetima sa stotinama studenata.

Iz Pomoćnih povijesnih znanosti smo po starom načinu studiranja slušali tri kolegija u ukupnom trajanju od pet semestara, a danas samo jedan kolegij kroz samo jedan semestar. Nije li to premalo za jedan tako važan dio povijesne znanosti?

Nakon što smo praktički uklonili latinski (navodno je to studentima preteško), kao i strane jezike (pogađate, zato jer je to preteško), a kolegije stranih jezika za povjesničare s četiri skratili na dva semestra, nacionalnu povijest srednjeg vijeka s četiri skratili na jedan kolegij, ne trebamo se pitati zašto su

kolegiji iz pomoćnih povijesnih znanosti također znatno reducirani. Nastavimo li s izmjenama i "prilagodbama" programa u tom smjeru, dospjet ćemo do točke na kojoj će se tko odgovoran prije ili poslije dosjetiti zapitati treba li se izgradnja "društva znanja" zasnivati na usvajanju znanja ili omogućavanju "protočnosti" spuštanjem kriterija i ukidanjem "preteških" kolegija.

Mislite li da bi se Odsjek morao više otvoriti i prema drugim institucijama, tako da bi se omogućio veći izbor za terenski rad i kasnije zapošljavanje?

Odsjek je otvoren prema drugim ustanovama u svakom, pa i tom smislu. Studentima je omogućeno da određen broj bodova prikupe radom u muzejima, arhivima, knjižnicama... To im je sjajna prigoda da nešto nauče o radu tih ustanova, a istovremeno i da se tamo iskažu radom i znanjem, kako bi tim ustanovama skrenuli pozornost na sebe.

Kako je Vama predavati na Odsjeku? Jeste li zadovoljni poslom?

"Najveća mudrost u životu je da čovjek pronađe pravu ludost." (Meša Selimović, Tvrđava) Radim posao koji volim i trudim se raditi ga najbolje što mogu; koliko u tome uspijevam, neka procjenjuju drugi. Zbog toga što odnos nije samo hladno profesionalan žaloste me stremljenja u visokom školstvu (zapravo, u školstvu uopće) koja ne ocjenjujem pozitivnim, ali svakako sam kroz rad doživio neusporedivo više zadovoljstava nego razočaranja. Volim raditi sa studentima, volim razgovarati i družiti se s njima, saslušati njihova razmišljanja o raznim pitanjima iz prošlosti ili svakidašnjice.

Čestitamo Vam na nedavno obranjenoj doktorskoj disertaciji i zahvaljujemo što ste bili naš gost u ovom broju Epulona. Imate li kakvu poruku za naše studente?

Hvala vama, bilo mi je zadovoljstvo. Iskoristit ću prigodu i poručiti studentima da ne žale vremena i truda provedenog u studiranju i neka pritom veću pozornost posvećuju razvijanju kritičkog mišljenja jer je to preduvjet da jednoga dana budu mogli biti aktivni članovi društva. Želim i njima da rade posao koji vole i da se sjećaju fakulteta kao mjesta na kojemu su stekli korisna znanja i upoznali dobre ljude.

Dario Petković,

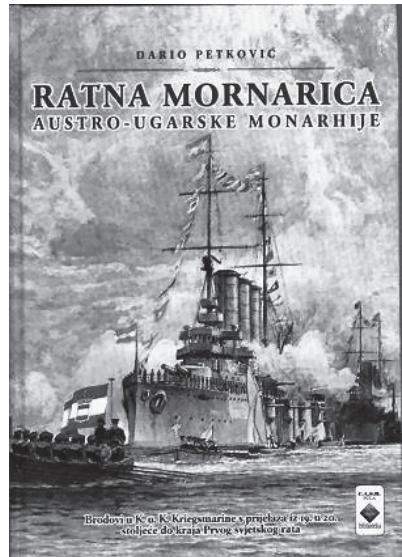
Ratna mornarica Austro-Ugarske monarhije: brodovi u K.u.K. Kriegsmarine s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće do kraja Prvog svjetskog rata

C.A.S.H., Pula, 2004.

Knjiga „Ratna mornarica Austro-Ugarske monarhije“ Darija Petkovića povjesna je knjiga, ali i svojevrsna pomorska enciklopedija. Glavna tema kreće se oko povijesnih činjenica, vojnih plovila, ali i kulturnih ostavština vezanih za Carsku i Kraljevsku mornaricu s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće, pomorsku vojnu silu koja je uvelike oblikovala Pulu kakvu danas poznajemo, ali i ostatak hrvatske obale. Treba istaknuti da je većina sadržaja skup vjerojatno potpuno nepoznatih informacija i detalja za današnjeg građanina Pule, kao i za stanovnike ostalih krajeva. Uzroka za jedno opće nepoznavanje tih podataka ima mnogo, ali vjerojatno je najvažniji taj što su nama iz toga razdoblja naše povijesti ostale samo mrvice. Naime, pobjednici su u Prvome svjetskome ratu nakon poraza Austro-Ugarske u potpunosti razgrabili i razrezali njezinu skoro pa netaknuta mornaricu.

Prvi dio knjige prepričava povijest razvoja habsburškoga imperija na Jadranu i podizanja mornarice. Opisani su događaji kao što su Viška bitka, intervencija tijekom slamanja Bokserkog ustanka u Kini 1900. (uz obvezatne popise brodova koji su u tim događajima sudjelovali), razne pomorske znanstvene ekspedicije i na kraju Prvi svjetski rat s kronologijom događaja za svaku godinu. Na kraju je veoma detaljno opisana i tragična epizoda potapanja broda *Viribus Unitis* u Pulskoj luci pod zastavom Države SHS, 31. listopada 1918. Autor nije zanemario ni važne ličnosti koje su obilježile to razdoblje, kao ni postignuća na polju kulture vezane za mornaricu. Drugi dio knjige prava je baza podataka o brodovima i ostalim plovilima koja su operirala od 1914. do 1918. Navedeni su tehnički detalji i kratka povijest svakoga plovila: od najvećih bojnih brodova tipa *dreadnought* preko krstarica i razarača pa sve do svake od mnogobrojnih torpiljarki, i sve to uz velik broj povijesnih fotografija i nacrta.

Povijest ove velike mornarice, neviđene na ovom tlu ima malo prostora u današnjoj svijesti i historiografiji, ova knjiga jedna od rijetkih na hrvatskome jeziku koja govori o toj slavnoj povijesti naših prostora.

Nevio Šetić,

Istra za talijanske uprave. O istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918.-1941.

Dom i svijet, Zagreb, 2008.

Nova knjiga Nevija Šetića *Istra za talijanske uprave. O istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918. – 1941.* svojevrstan je nastavak knjige *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870. – 1915.* izasle 2005. godine. I dok je u prethodnoj knjizi analizirao *Našu slogu* kao jedan od najvažnijih faktora nacionalne integracije istarskih Hrvata, u novome djelu nastavlja svoje proučavanje, ovaj put kroz emigrantski tisak u Zagrebu. Naime, burno je međuratno razdoblje istarskim Hrvatima donijelo talijansku vladavinu na istarskome poluotoku čiji je glavni cilj bio potalijančivanje naroda. Budući da je nacionalna svijest već bila probuđena, došlo je do masovnih migracija, prvenstveno na područje Kraljevine SHS. U Zagrebu se, kao najvećemu hrvatskome gradu, skupila istarska inteligencija te je započet živ kulturni i politički život. Jedan on načina djelovanja bilo je i tiskanje listova, revija ili kalendara. Bili su to listovi *Istra*, *Mali Istranin*, *Istranin*, *Istarski glas* te kalendari *Emigrant*, *Soča*, *Jadranski kalendar*.

Šetić zaključuje da je uloga ovih tiskovina bila višestruka. Osim što su služile povezivanju emigranata, donosile su svježe informacije iz njihova rodnog kraja. Ne smije se zanemariti ni njihov doprinos širenju antifašističkih ideja koje su zasigurno bile jedan od temelja kasnijega antifašističkoga pokreta.

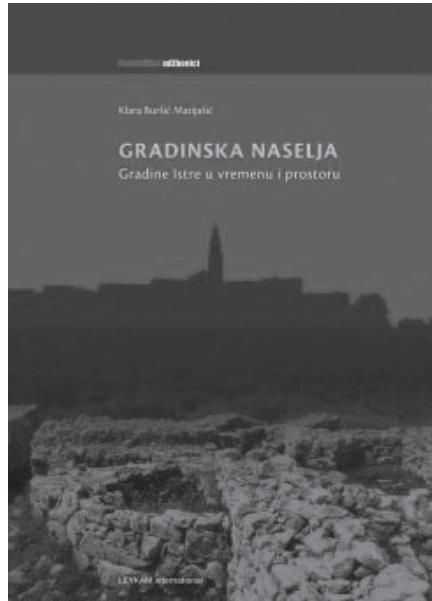
Ovo djelo valja proučavati u kontekstu ukupnoga Šetićeva historiografskoga interesa. Osim što daje nove priloge za istraživanje zavičajne povijesti, rasvjetljavajući jednu etapu *Istra za talijanske okupacije* biva od izuzetnoga značaja za bolje razumijevanje cjeline, u ovome slučaju nacionalne integracije. Ona je, posebice na istarskome prostoru, dugotrajan proces koji još uvijek traje.

Klara Buršić-Matijašić,
Gradinska naselja; Gradine Istre u vremenu i prostoru
Leykam international, Zagreb, 2008.

Nakon knjige *Gradine Istre, Povijest prije povijesti* u kojoj smo dobili konkretni i opsežan pregled svih prahistorijskih lokaliteta s njihovim karakteristikama, datacijom i geografskim položajem, autorica Klara Buršić Matijašić daje novi doprinos proučavanju te povijesne tematike. Naime, nova knjiga izdana 2008. godine sveučilišni je udžbenik, sažet i koncizan sa svim bitnim činjenicama koje će pomoći studentima da uđu u srž prapovijesne problematike.

U uvodu se autorica bavi gradinskom toponomijom, geološkim sastavom tla, zemljopisnim karakteristikama istarskoga poluotoka, klimom, vodom, bilnjim i životinjskim svijetom te granicama Istre. U sljedećim se odlomcima opisuje gospodarstvo prapovijesnoga čovjeka te njegov način života čija je slika napravljena po analizama prapovijesnoga materijala nađenoga na arheološkim lokalitetima. Posebno je mjesto autorica posvetila prijašnjim istraživačima koji su se bavili problematikom gradina i gradinskih naselja u Istri. Tu se tako nalaze kratki životopisi Pietra Kandlera, Carla de Franceschija, Richarda Burtona, Raffaella Battaglia i dr. Slijede oblici, veličina i tipologija gradina te detaljna karta sa svim lokalitetima. Autorica analizira i građevinske elemente gradina, bedeme, zidove i ulaze vraćajući nas djelomično u duh toga vremena. Time nam dočarava i glavni problem svakog građevinskog naselja, a to je obrana koja se vršila posebnom gradnjom ulaza, bedema te samim biranjem pozicija na uzvisini. Opisani su i stambeni objekti koji su usko povezani s još uvijek živućom istarskom tradicijom – kažunima. Osim kronologije, opisan je i položaj gradina u današnjem vremenu s posebnim osvrtom na Nezakciju i Monkodonju. Posebnost je i pregled gradinskih naselja na širemu hrvatskom prostoru i susjednim zemljama čime se dobiva uvid u brojnost i gustoću naselja te šarolikost života u prapovijesti. Knjiga obiluje mnoštvom zanimljivih ilustracija te fotografijama lokaliteta. Neupitno je hoće li ovaj udžbenik biti koristan studentima, ali i zaljubljenicima u prapovijest i Istru.

Sanja Orepić

HETITSKA UMJETNOST

Hetiti, indoeuropski narod koji je oko 2000. g. pr. Kr. prodrio u Malu Aziju, zavladali su starosjedilačkim Protohatima i u istočnoj Maloj Aziji osnovali jaku državu s glavnim gradom Hatušom (Boğazköy ili danas Boğazkale).

Arheološkim iskopavanjima i istraživanjima Francuza, Engleza i Čeha (od druge polovice 20. stoljeća) i u najnovije vrijeme Turaka, otkriven je veliki broj spomenika hetitske kulture (arhitektura, plastika, keramika i dr.). U maloazijskoj grupi spomenika ističu se nalazi u Boğazkaleu, gdje su H. Winckler i O. Puchstein otkrili, među ostalim, bogat arhiv koji sadržava tekstove zakona, ugovora, pisama, molitava itd. U mlađoj sjevernosirijskoj grupi spomenika ističe se nalazište u Sençirliju i važnija nalazišta: Alaca Hüyük, Yazılıkaya, Pazarli, okolica Izmira te Maraş. Istraživanjima spomenika dokazano je da su Hetiti preko Lidijaca, Frigijaca, Likijaca i drugih maloazijskih naroda prenijeli Grcima tradicije mezopotamske kulture.¹

Lavlja vrata u Hatuši

Hetitska umjetnost nastaje u zajedničkome djelovanju domaće hatske kulture i kulture Indoeuropljana koji su uselili u Anatoliju pri kraju ranoga brončanoga doba.

Za vrijeme Ranoga hetitskoga razdoblja i prvih dinastija (2000. pr. Kr. – 1680. pr. Kr.) najvažnija su nalazišta Kültepe (Kaniš), Ališar i Bogazköy.² Pretpostavlja se da je u to vrijeme prevlast postigla dinastija kneza Pitane

od Kusare koji je osvojio grad Nesu. Dosad se nije moglo sa sigurnošću ustaviti je li Nesa zapravo bio grad Kaniš, ali kasniji hetitski tekstovi spominju Nesu kao novu rezidenciju velikoga kneza Pitane i njegova sina Anitte. Jedan dokument

1 Skupina autora, "Opća enciklopedija (Svezak treći, od Foc-Iw)", Zagreb 1977., 410.

2 Skupina autora, "Velika ilustrirana povijest svijeta: drugi svezak (2500. pr.n.e. do 1200. pr.n.e.)", 1995., 632.

staroasirskoga teksta, iako se ne zna je li donesen iz nekoga drugoga mjesta, kazuje: „Rukom kneza Pitane i velikaša stuba Anitte“.

Za to su doba karakteristični novi polikromni tipovi keramičkih posuda koji su samo dijelom izrađeni na lončarskome kolu. Kapadocijska keramika koja je još uvijek rađena rukom pokazuje samo stroge geometrijske ukrase. Predstavljaju je jednobojne posude životinjskoga oblika iz kojih se pije, dok ima i posuda u obliku puževa i čizama.

Grupa Kültepe razvila se iz kapadocijske, izrađena je na lončarskome kolu dok se ukras uglavnom sastoji od valovitih linija. Domaću hatsku keramiku predstavljaju tipični vitki vrčevi oštih profila s isturenim dugim kljunastim izljevkom. Glina je razmuljena, a površina je tamnocrvena i polirana.

U spomenutima trima nalazištima naišlo se na brojne idole od olova. Tip lica tih olovnih likova je hatsko-anatolijski, ali se mogu prepoznati i mezopotamski utjecaji. Poznati su zlatni i bjelokosni kipići bogova koji sjede. Za muške je likove tipična nabранa šiljasta kapa. Isti oblik pokazuje i jedno zlatno pokrivalo za glavu što je nađeno kao grobni prilog. Velike plastike iz toga vremena nisu očuvane, ali može se prepostaviti da ih je bilo. Na pečatima, od kojih su mnogi zlatni, ima prikaza životinja.

Podatke o hetitskome graditeljstvu daju tragovi građevina koje su najvjerojatnije bile rađene u hramske svrhe, otkriveni na brežuljku na kojem se nalazio grad Kaniš (Kültepe). To su monumentalne građevine s jakim kamenim temeljima i zidovima poput stupova potpornjaka velikim dijelom građenim od kamena (a ne opeke). Jedna palača u Karatepeu pokazuje sličan način gradnje. Ona je prvotno imala dva kata. Gradski zidovi u Ališaru i Karatepeu pokazuju gradnju zida u kalupu kao što se vidi na kasnijim hetitskim utvrdama Hatuše.³ U Alaca Hüyüku koji se nalazi sjeverno od Boğazkale, otkrivena su glavna vrata toga maloga i dobro utvrđenoga naselja koje čuvaju dvije sfinge, dok su vanjski zidovi kula koje okružuju vrata ukrašeni niskim reljefima s prizorima žrtvovanja, svečanosti i lova.⁴

Jednokratne stambene kuće u tim gradovima najčešće imaju više (do pet) prostorija u kojima se već nalaze lijepo ukrašena ognjišta. Ulice u mjestima bile su većinom popločene i kanalizirane. U palači je bila čak i kupaonica s glinenom kadom za kupanje sjedeći.⁵

Umjetnost Stare hetitske države (1680./1650. – 1460. pr. Kr.) donosi ponavljanje i variranje onoga što je već postojalo. Može se ustanoviti daljnji razvoj tehnike, ali ni u keramici, ni u graditeljstvu, a ni u sitnoj umjetnosti nema novoga stila.

³ Isto, 633.

⁴ Göran BURENHOLT (gl. ur.), „*Velike civilizacije: ilustrirana povijest čovječanstva: zajednice i kulture starog svijeta*“, Rijeka 2005., 135.

⁵ Skupina autora, „*Velika ilustrirana povijest...*”, 633.

U lončarstvu, ritoni (posude za žrtve ljevanice) postaju umjetnički savršeniji – za razliku od onih iz prethodnoga perioda pokazuju naturalistički stil, a pre-vladavaju posude životinjskoga oblika, dok neoslikane posude više nisu tako brojne. Brojne su i plastike od gline kako pokazuju ostaci jedne velike figure bika (iz starohetskoga sloja u Hatuši – Bogazköyu).⁶

Za vrijeme Velike hetitske države (1460. - 1200. pr. Kr.), hetitska je umjetnost doživjela procvat. Težište sada više ne leži na tzv. minornoj, sitnoj umjetnosti, nego na monumentalnoj arhitekturi i velikoj plastici.

Na lokalitetu na kojem se nalazi hetitska prijestolnica Hatuša otkopano je pet hramova. Najveći od njih, dug 160 m i širok 135 m, posvećen bogu oluje, relativno je dobro očuvan, a zasigurno se može smatrati tipičnim za to doba. Pravi hram sastoji se od pravokutne građevine s unutrašnjim dvorištem. Kroz poprečno položen trijem sa stupovima dolazi se do prigradnje u kojoj je devet kulnih prostorija, a u najvećoj je bio izložen kip božanstva. Velika novina u gradnji u tadašnjoj Mezopotamiji veliki su prozori na vanjskim stranama hrama. Oko pravoga hrama nalazile su se prostorije za spremišta koje su vjerojatno bile dvokatne i služile su za čuvanje hramskoga blaga i zaliha. U trima prostorijama nađeno je mnoštvo glinenih pločica i ostataka knjižnice.

Za hetitsko graditeljstvo iz doba velike države karakteristična je asimetrija građevina. Vrata su jedina simetrično položena, četverokutni stupci služe kao potpornjak, dok stupove nisu poznavali.

U usporedbi s hramskim građevinama palače su manjega razmjera, ali ipak su još toliko velike da se može govoriti o monumentalnim građevinama. Slikom grada Hatuše vlada zamak Byüyükale. Spomena su vrijedne utvrde iz toga doba. Gradski zidovi su vrlo jaki, a njihov se tijek prilagođava i najtežemu terenu te su strateški vrlo dobro služili za utvrđivanje. Utvrđene kule imale su kamene temelje visoke 6 m, a zatim su zidane opekama.

U likovnoj umjetnosti najvažniji su reljefi velikog formata.

U svetištu u Yazılıkayi (2 km sjeveroistočno od Hatuše) isklesane su na grupi stijena slike koje su karakteristične za to razdoblje. U stjeni su dvije prirodne komore, jedna zapadna i jedna istočna. U većoj, zapadnoj komori na jednoj je strani prikazana povorka muških božanstva, a na drugoj strani povorka ženskih. Bogovi nose šiljaste kape, kljunoliko zavijene cipele i kratko, u pasu stegnuto odijelo i veliku naušnicu u obliku prstena; božice nose dugu nabranu haljinu i visoko pokrivalo za glavu. Na začelju ženske povorke nalazi se lik hetitskoga kralja Tuthalije IV. za čije je vladavine to svetište i nastalo.⁷ Taj je kralj prikazan i u manjoj prostoriji u zaštitničkome okrilju svojega boga – čuvara.

⁶ Isto, 635.

⁷ Isto, 645.

Ispred njega se nalazi 3 m dugačak zakriviljeni mač, s drškom u obliku lavljega tijela, balčakom u obliku glave božanstva i oštricom zarinutom u stijenu.⁸ Svako božanstvo ima ime isklesano na ispruženoj ruci. Središnja scena pokazuje hetitske glavne bogove, i to boga oluje, boga neba i “gospodaricu hetitske zemlje”, glavnu žensku božicu. Na stijeni manje komore također je isklesana povorka od dvanaest bogova. Vrijedno je spomenuti da su u reljefnoj umjetnosti ikonografske pojedinosti posvuda jednake. Način češljanja i odijevanja, a i tip lica – oči, obrve, usta i držanje ruku svugdje su jednaki.⁹

Pohod bogova (reljef u stijeni u Yazilikayi)

Povjesno-umjetnički gledano taj je prikaz osobito zanimljiv jer je umjetnik pokušao dati niz likova koji idu jedan pored drugoga. Pred tim je komorama u stijeni bio hram pa je vjerojatno da je veća komora bila hramska kultna prostorija. O samoj svrsi svetišta nema sigurnih podataka, ali prema jednoj pretpostavci, danas najprihvatljivoj, to je trebalo biti pogrebno svetište kralja Tudhalije IV. gdje su se održavali obredi u čast vladara.¹⁰

Kulturni doprinos Hetita, kameni reljefi, nakit, posuđe i prikazi hetitskih vladara, možda nisu tako zanimljivi širemu krugu ljudi kao Egipat na primjer, ali na osebujan su način ugrađeni u temelje naše civilizacije premda to na prvi pogled nije vidljivo. I dok raspravljamo o jeziku, povijesti i kulturi toga naroda, ne zaboravimo da nam jedino slabašno svjetlo na ta područja naše kulturne povijest pružaju tekstovi, slučajno sačuvani na glinenim pločicama starim preko tri tisuće godina.

8 G. BURENHOLT, *n. dj.*, 134.

9 Skupina autora, “*Velika ilustrirana povijest...*”, 641.-646.

10 Ivo GOLDSTEIN (gl. ur.), “*Povijest, 1. knjiga: Prapovijest i stari vijek*”, Zagreb 2007., 420.

Jelena Novoselec

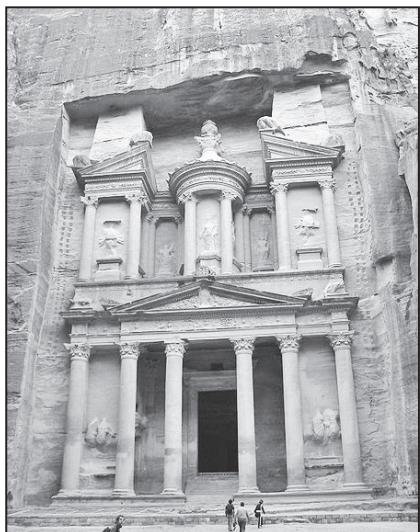
NABATEJCI I CRVENI GRAD PETRA

„*Još sam zapanjen i oduševljen ovim izvanrednim gradom... Svaka izbočina na stijeni, pa čak i vrhovi planina, bili su nastanjeni...*“

David Roberts, istraživač Petre

Spoj izvanredne kakvoće arhitekture u gradu, njegova iznimna lokacija (grad leži među strmim brdima i uskim prostorima između stijena), uz crvenu boju samih stijena čine ga jednim od najdomljivijih prizora na svijetu. Govorimo o gradu Petri i njezinim gospodarima Nabatejcima. Petra se nalazi u južnom Jordanu, a Biblija je spominje pod nazivom *Sela* što ne hebrejskome znači stijena. Arapi su je nazivali *Wadi Musa* što znači Mojsijeva dolina. Prema nekim izvorima čija vjerodostojnost nije dokazana Nabatejci su svoj glavni grad nazvali *Reqem* ili *Reqmu* što znači crveni, a moglo bi se tumačiti kao asocijacija na boje stijena oko Petre. Prvi spomen Nabatejaca nalazimo kod kralja Asurbanipala, kralja Asirije. Navode se kao neprijatelji.

Nabatejci su bili nomadi s Arapskoga poluotoka koji su u 4./5. stoljeću pr. Kr. naselili dio južno od Mrtvoga mora, oko Sinaja i uz obalu Crvenoga mora. Poprimili su sjedilački način života i s vremenom se obogatili trgovinom. Putovi koji su povezivali Petru s Crvenim morem omogućili su, dakle, Nabatejcima uspostavu trgovinskih veza s Arabijom i Mezopotamijom.¹ Znatan prihod pružale su im karavane s juga Arabije koje su prenosile skupocjenu robu: začine i svilu iz Indije, bjelokost iz Afrike, bisere iz Crvenoga mora i tamjan iz Arabije. Trgovali su također grudama katrana koji se

¹ Fabio BOURBON, *Drevne civilizacije*, Zagreb 2002., 174.

dizao na površinu Mrtvoga mora. Katran je uglavnom prodavan u Egipat gdje se koristio u postupku balzamiranja. Osim svega navedenoga, Nabatejci su još bili poznati po izvrsnome sustavu navodnjavanja koji je danas predmet proučavanja znanstvenika s Jeruzalemskoga sveučilišta. Grčki povjesničar Diodor Sicilski (1. st. pr. Kr.) zabilježio je da su Nabatejci živjeli razbojničkim životom i često pljačkali susjedne zemlje. Nisu sijali žitarice niti uzgajali voćke niti pili vino.

Od 3. stoljeća pr. Kr. počinje rast značaja Petre. Stanovništvo, do tada polunomadsko, napušta svoje šatore i zamjenjuje ih trajnim nastambama. Istovremeno raste i učvršćuje se politička moć te se oblikuje stabilna kraljevska vlast. Makabejci prvi spominju u svojim tekstovima kralja Aretasa I. Njemu i njegovim nasljednicima uspjelo je oduprijeti se utjecaju Ptolomejevića u Egiptu. Nabatejci su bili otvoreni utjecajima svojega helenističkoga okruženja.

Napredovanje se Petre nastavilo. U vrijeme kralja Aretasa III. osvajaju Damask, miješaju se u borbe za vlast u Judeji i opsjedaju Jeruzalem. Tada se na tome području pojavljuju Rimljani i napredovanje Petre je zaustavljen. Još 200 godina Petra zadržava unutrašnju samoupravu, blagostanje raste, a i broj stanovnika se povećava. No, 106. godine Rimljani uspostavljaju provinciju Arabiju Petreju za vrijeme cara Trajana. Razvoj grada se usporio, ali ne i prekinuo. Na važnosti dobivaju gradovi poput Palmire. Nakon reorganizacije Carstva koju je proveo Dioklecijan, Petra postaje glavni grad provincije Palestine Tercije. Nakon zauzeća Arapa, Petra propada iako su je u jednome kratkome razdoblju Križari opasali zidinama i branili.²

Već spomenuti naziv Petre, *Wadi Musa*, nalazimo prvi put u zapisima križara. Od vremena križara pa sve do 1812. godine ni jedan Europljanin nije bio u Petri. Arapski su istraživači i putnici uvijek znali gdje je taj grad, ali nisu mu pridavali toliko mistike koliko su to činili Europljani pri otkrivanju novih svjetova. Grad je otkrio švicarski istraživač Johann Ludwig Burkhhardt.³ O Petri su pisali Thomas Edward Lawrence⁴ i škotski umjetnik David Roberts čije riječi nalazimo na samome početku članka. On je napravio iscrpnu grafičku dokumentaciju lokaliteta. Ti se podaci i danas cijene.

U gradu Petri sačuvano je oko 800 građevina i žrtvenika. Obilježeni su nabatejskim, grčko-helenističkim i rimske utjecajima. Postojale su tržnice, hramovi i terme. Ono što je nevjerojatno jest dobra očuvanost kazališta za 6000 gledatelja koje je u potpunosti uklesano u stijeni. Grad krase spomenici poput Ad-Deir, grobnice u stijeni koja se smatra jednim od vrhunaca nabatejske kulture. Zatim su tu Kraljevske grobnice, Ulica kolonada, Hramovi Dushara i Al-Uzza te žrtvenik. Najpoznatiji spomenik je Khasné, pogrebni hram uklesan u

2 Emil HERŠAK, *Drevne seobe*, Zagreb 2005., 378.

3 F. BOURBON, *n. d.*, 174.

4 Poznatiji kao Lawrence od Arabije.

stijenu.⁵ Na temelju rasporeda unutrašnjih prostorija i nedostatka žrtvenika, kao i na činjenici da se nalazi u uskome klancu koji ne potiče na vjerske obrede, znanstvenici su zaključili da je Khasné bio monumentalna grobnica, a ne hram kako se nekoć vjerovalo.

Kao što je bila tradicija tadašnjih naroda da preuzmu neka vjerovanja od drugih, tako su i Nabatejci preuzeli neka vjerovanja ili bogove od Egipta, Sirije, Asirije, Grčke i Rima. Religija je kao i kod većine bila politeistična. Bogovima su posvećivali stijene. Na samome vrhu mnogobroštva nalazi se Dushara. On je bio prvi bog Sunca, ali se poistovjećivao s Dionizijem, bogom vina. Slijede ga Allat, božica Mjeseca, Manat, božica sudbine te Uzza, božica vode. Te tri božice preživjele su dovoljno dugo u arapskoj religiji da bi bile napisljetu spomenute u Kur`anu.

Ono što danas znanstvenici pokušavaju razjasniti jest pomalo tajnovita nabatejska pismena ostavština. Govorili su semitskim arapskim jezikom, služili se aramejskim pismom razvijajući svoju specifičnu varijantu koja je imala i svečani i kurzivni oblik. Postoji i nekoliko primjera njegove upotrebe za bilježenje aramejskoga jezika, pa je vjerojatno upravo iz toga nabatejskoga aramejskoga pisma kasnije nastao arapski sustav bilježenja.⁶ Nabatejski se dijalekt navodi kao narječje aramejskoga jezika kojim su se služili Nabatejci od 4. stoljeća pr. n. e. do 5. stoljeća u trgovini između Bliskog istoka i Arabije. Sačuvan je na natpisima.⁷

I za kraj zanimljivost: Petra je korištena kao lokacija u filmu *Indiana Jones: Posljednji križarski pohod*. Iako navedene tvrdnje u filmu nisu točne što se tiče nekih lokacija u Petri, filmski hit svakako je pridonio popularnosti ovoga odredišta Bliskog istoka.

5 Riječ *Khasné* na arapskom jeziku znači blago.

6 Bernard COMRIE i sur., *Atlas jezika*, Varaždin 2004., 176,

7 Dubravko ŠKILJAN, *Leksikon antičkih termina*, Zagreb 2003., 207.

Petra Valković

VITEZOVI

*“Vitez je tamo, čestit čovjek bio,
Kojem od prvog časa kad je sio
Na konja bješe viteštvu sva strast,
Istina, pravda, uljudnost i čast.”*

- Geoffrey Chaucer, Canterburyjske priče -

Vitezovi su još od srednjega vijeka pobuđivali ljudsku maštu. Svaki je dječak htio postati vitez kada odraste, a svaka djevojčica vitezova dama. Bili su ideal čovjeka – plemenit, udvoran, milostiv, branitelj Crkve, žena i siromaha. No, često se događalo da su bili upravo suprotno. U doba ratova i prisvajanja vlastelinstava bili su instrumenti svojih vladara i borili se za ciljeve koji ponekad i nisu baš bili plemeniti. Tako su za jedne bili junaci, a za druge negativci. Viteški je ideal, vidjet ćemo, bilo teško ispunjavati, ali neki su uspjeli i njihova se djela i danas pamte.

Nakon pada Zapadnoga Rimskoga Carstva, Europu osvajaju barbarska plemena. Među najmoćnije skupine spadaju Franci, a njihov kralj (od 800. godine car) Karlo Veliki smatran je idealnim kršćanskim vladarom. Upravo se u doba Karla Velikoga smještaju početci vitešta. On je sa sigurnošću zaslужan za razvoj poznate franačke teške konjice. Ratnici-konjanici koji su formirali te elitne trupe regrutirani su među franačkim plemstvom i zemljoposjednicima jer su troškovi opremanja bili veliki. U pismu jednome svojemu vazalu 806. Karlo Veliki navodi da osim konja (najmanje tri) i oklopa (žičane košulje, pancira) “svaki konjanik mora imati štit, koplje, mač, bodež, luk i tobolac”.¹ Kao sposoban i uspješan vojskovođa Karlo Veliki je organizirao šezdesetak vojnih kampanja u kojima se dokazala njegova viteška konjica. Jedno od najpoznatijih imena toga doba bio je vitez Roland, upravitelj Bretonske marke, koji je poginuo u zasjadi Baska u Pirinejima, a kojega je kasnije učinila besmrtnim *Pjesan o Rolandu* (*La Chanson de Roland*).

U feudalnome sustavu zapadne Europe vazali su sa svojim seniorom bili povezani prisegom odanosti. Općepoznata shema vazalnoga odnosa bila je kmet

¹ Andrea HOPKINS, *A Chronicle History of Knights*, Leicester 2005., 18.

– vlastelin/plemić – kralj. Kralj i svi njegovi plemići bili su vitezovi, ali postojali su također i vitezovi koji nisu bili pripadnici plemstva. Oni su do 11. stoljeća stvorili novi društveni poredak u kojem su služili lokalnoga plemića, grofa ili vojvodu, a njima su služili kmetovi. Uspjeli su se, dakle, izdvojiti u poseban sloj društva. Hierarchyjski su bili iznad kmetova, ali su, uglavnom zbog svojega skromnoga porijekla, bili daleko ispod plemstva kojemu su služili.

Sve se to promijenilo s križarskim ratovima i stvaranjem vojnih vjerskih redova² koji su pridonijeli jačanju prestiža vitezova u europskome društvu. Vitezovi su postali hrabri kršćanski ratnici veličani u romantičnim pričama kao što su *Pjesan o Rolandu*³, *Tristan i Izolda* te u legendama o kralju Arthuru i vitezovima Okrugloga stola. One su postale poznate pod zajedničkim nazivom *Chansons de Geste* i bile su vrlo popularne u tadašnjoj Europi. Kako je njihov status rastao, tako su vitezovi zadobili svoje zemlje koje su zamaglike granice slojeva između vitezova i plemstva stvarajući proširenu aristokraciju.⁴

Vitezovi su prvobitno bili obvezni služiti svojega gospodara u vremenima rata. Međutim, kako se na različitim područjima mijenjalo vlasništvo, obveze vitezova su se smanjivale; nisu više bili prisiljeni ići u bitke. Sada su mogli svojemu gospodaru ili kralju platiti oslobođanje od vojne službe što je oformilo običaj poznat pod nazivom *scutage*. Taj je novac bio upotrijebljen za pribavljanje vitezova-plaćenika koji su za život zaradivali boreći se.⁵

Viteški turnir

2 U Palestini su za vrijeme križarskih ratova osnovani: Red siromašnih vitezova Salomonovog hrama – *templari*, Red bolničara Sv. Ivana Jeruzalemskog – *hospitalci, ivanovci*, Red Sv. Lazara i Teutonski (njemački) red. Redovi se osnivaju i u Španjolskoj gdje se bore protiv Maura (vitezovi Calatrave, Red Alcantare, Red Sv. Jakova – Orden de Santiago i dr.).

3 Ta je epska pjesma nastala krajem 11.st. i u njoj se Roland, sukladno s odvijanjem križarskih ratova, borio protiv Saracena umjesto protiv kršćanskih Baska. Roland predstavlja junaštvo kršćanstva prožeto vrijednostima feudalnog poretka.

4 Norman CANTOR (gl.ur.), *The Pimlico Encyclopedia of the Middle Ages*, London 1999., 272.

5 Isto, 274.

Do 13. stoljeća stvarao se tzv. kodeks vitešta ili viteškoga ponašanja. Kodifikatorom vitešta smatra se španjolski učenjak i misionar Ramón Lull. Njegovo djelo *Knjiga vitešta* postalo je priručnik za mlade vitezove i zbog svoje je popularnosti bilo prevedeno na nekoliko jezika. Kodeks je zahtijevao hrabrost, vojnu vještinu, krepst, pobožnost i vjernost gospodaru i kralju. Budući da je morao financijski održavati svoj položaj, vitez je također morao biti bogat. Oklopi i oružja bili su izuzetno skupi; mnogi su kandidati za vitezove tako ostali bez titule zbog nedostatka novca.

U kasnijem srednjem vijeku vojna uloga viteza znatno se smanjila. Oružja i strategije postali su razrađeniji – zbog upotrebe dugoga luka i topova vitezovi su postali manje važni na bojnome polju. Svoju energiju usredotočili su na raskoš i pomno osmišljene turnire. Osnovani su novi, svjetovni viteški redovi.⁶ Od oko 1560. ustanovljeni su počasni redovi uređeni za potvrdu prestiža i odlikovanja. Nisu bili povezani s vojnom službom ili viteštvom u užem smislu riječi. Takvi su redovi bili osobito popularni u 17. i 18. stoljeću, a titule viteza i danas se dodijeljuju kao priznanje za određene zasluge (one se, doduše, razlikuju od zasluga srednjovjekovnoga viteza), najčešće poznatim osobama iz javnosti kao što su npr. Sir Paul McCartney, Sir Ian McKellan i dr. Srednjovjekovno viteštvo postalo je uspomena.

Kako se postajalo vitezom? Kada je dječaku plemenite krvi, obično sinu nekoga kraljevskoga vazala bilo oko sedam godina, bio bi poslan (ako je to bila volja njegova oca) u službu nekoga starijega viteza u njegov dvorac gdje bi započela mukotrpna dugogodišnja obuka za viteza. Dječak je tada dobivao naslov paža. Kao paž, dječak bi narednih osam do deset godina služio starijim dvorjanima. Tijekom toga razdoblja život mu se sastojao od napornih treninga kondicije i snage, učenja jahanja, brige o konjima, osnova lova i sokolarenja i osnovnih borbenih vještina. Kada se time ne bi bavio, o njemu bi se brinule žene dvorca koje su ga učile pravilnome ponašanju kao što je pristojnost za stolom, ophodenje sa starijim ljudima i ljudima višega društvenoga položaja. U njegovu obuku spadalo je i učenje kuhanja i spremanja hrane, pjevanje, plesanje te učenje o religiji, a pružala mu se i prilika da nauči čitati i pisati.

U petnaestoj ili šesnaestoj godini paž bi bio promaknut u štitonošu (*squire*) i bio je dodijeljen ili izabran od strane nekoga viteza kao njegov osobni pomagač. Štitonoša se u potpunosti posvećivao treniranju i razvijanju borbenih vještina uključujući i strategijsku teoriju. U ovome bi periodu mladić puno više vremena provodio sa svojim gospodarom gledajući ga u borbi, najčešće prilikom treninga ili turnira, i učio njegove tehnike. Tek mu je nakon nekoliko godina dopušteno

⁶ Npr. *Red Podvezice* (osnivač: Edward III., 1348.), *Red Zmaja* (osnivač: Žigmund Luksemburški, 1408.), *Red Zlatnog runa* (osnivač: burgundski vojvoda Filip III., 1430.), *Red Sv. Mihaela* (osnivač: Luj XI., 1469.) i dr.

pratiti viteza u bitku. Zadaća štitonoše također je bila i briga o opremi, oružju, oklopu i konjima svojega viteza. Od svojega gospodara učio je osnovne viteške vrijednosti kao što su dobrota, velikodušnost, poniznost, odanost Bogu itd. Kada bi vitez odlučio da je njegov štitonoša dovoljno naučio o viteštvu i svemu što ono nosi, štitonoša je postao kandidat za viteza. Iako nije postojala dobna granica, vitezom se postajalo obično u ranim dvadesetima. Obredi proglašenja vitezom znali su trajati i nekoliko dana ne bi li se budućemu vitezu dalo vremena da se pripremi za budući život. Mladi bi vitez izrekao svete zavjete viteštvu u prisutnosti svećenstva i plemstva, a nakon toga bi ga vitez koji obavlja ceremoniju proglasio vitezom pritom mu polažeći tupi dio oštice mača na oba ramena. Štitonoša bi zatim ustao, primio poljubac u obraz (koji je simbolizirao dobrotu za koju će se boriti) i udarac u glavu bojnom rukavicom (da ga pripremi na svu bol koju treba pretrpjeti). Vitez bi mu zatim zatakao mač u korice oko pasa. Činom opasivanja mača službeno bi završila viteška ceremonija. Budući da je viteštvu bilo sveta dužnost i da se za vitezove smatralo da u Božje ime održavaju pravdu na svijetu i da budu oličenje moralnosti na Zemlji, zavjeti koje je vitez izgovarao shvaćani su ozbiljno. Neki vitezovi nisu bili sposobni u potpunosti ih se pridržavati, ali postojali su oni koji su pružali primjer drugima svojim ponašanjem. Tako je npr. engleski vitez William Marshal smatrana najpoznatijim i najboljim vitezom ranijega razdoblja viteštvu dok je njegov, moglo bi se reći, nasljednik iz kasnijega razdoblja bio bretonski vitez Bertrand du Guesclin koji je proglašen ogledalom viteštvu.

Kada nisu ratovali, vitezovi su se, osim udvaranja damama, najradije bavili lovom, sokolarenjem i, naravno, turnirima. Od početka 12. stoljeća turnir je postao najvažniji oblik viteškoga idealja, prilika da vitez pokaže svoju vještina i zadobije slavu, a ujedno je bio i vježbalište za ratovanje. Sastojao se od dva dijela: dvoboja na konjima (*joust*), u kojima su se vitezovi koristili drvenim kopljima, i masovne borbe zvane *mélée*. Dok je za neke to bilo puko raskošno razmetanje boja i perjanica, za sudionike je nadasve predstavljaopasnost. Nerijetko su vitezovi u ranijim razdobljima završavali turnir s težim ozljedama ili smrću. Zato se u 14. stoljeću ovo natjecanje moglo izvoditi na dva načina – „mirovno“ i „ratno“. „Ratni“ susreti odigravali su se s pravim ratnim oružjem, a „mirovni“ tupim mačevima i kopljima. U skladu s time vitez je birao između ratnoga (obiteljski grb) i mirovnoga (vlastita oznaka) grba. Tako je npr. Edward Crni princ za obiteljski grb imao kraljevski grb s leopardima i ljiljanima, a za „mirovnu“ oznaku nojevo pero na crnoj podlozi. Šaroliki štitovi, zastave i plamenci ilustrirani u srednjovjekovnim kronikama u viteškome su svijetu služili za prepoznavanje pojedinih vitezova te za izjašnjavanje statusa i pravila borbe. Na turnirima su se otvoreno pokazivali znakovi privrženosti određene dame poput

rukavica ili rupca. To je bio dio tzv. dvorske ili udvorne ljubavi viteza prema svojoj dami. U kasnove srednjem i u novome vijeku održavali su se uglavnom paradni turniri koji su svoj kraj doživjeli početkom 17. stoljeća kada je vatreno oružje uzelo maha te su stare borilačke vještine postale nepotrebne.

Viteštvu je ostalo zaboravljeni do 19. stoljeća kada ga oživljavaju romantičari. Vitezovi ponovno dobivaju svoje mjesto, ponajviše u djelima Sir Waltera Scotta, začetnika povijesnoga romana. Utjecaj viteškoga idealja i osoba viteza uspjeli su se održati, pogotovo u filmovima, sve do danas. Zasigurno najpoznatiji vitezovi našega modernoga doba su Jedi vitezovi iz *Ratova zvijezda* Georgea Lucasa. Iako su plod ljudske maštete i koriste se modernim oružjem – svjetlosnim mačem, oni također prolaze obuku kod svojega gospodara (*mastera*) i zastupaju iste ideje za koje se borio srednjovjekovni vitez. To samo dokazuje da svijet još uvijek ima potrebe za vitezovima i da oni nisu davno zaboravljena prošlost.

Vedran Stanić

ATENTAT NA HITLERA – OPERACIJA VALKYRIE

Adolf Hitler bio je vrlo kompleksna ličnost. Obilježio je prvu polovicu dvadesetoga stoljeća više od bilo kojeg drugog državnika. To je zasigurno dovoljan razlog zanimanja za njegovu ličnost, a pogotovo za ovakvu, jednu vrlo zanimljivu, temu. Sigurno je jedan od najzanimljivijih pokušaja atentata onaj koji se dogodio 20. srpnja 1944. u tzv. Vučjoj jami.

Profesionalni oficir njemačke vojske, grof Claus Schenk von Stauffenberg, bio je taj koji je među urotnicima imao izravan pristup Adolfu Hitleru pa je bilo logično da on izvrši atentat. Između ostalog, među urotnicima su još bili: Hoeppner, Beck, Olbricht, Mertz te Von Haeften, svi redom viši činovnici i generali, a bilo je tu i još puno niže rangiranih urotnika. Vodili su se izrekom „Etiam si omnes, ego non!“ („Iako svi, ja ne!“) što nam jasno pokazuje protivljenje Hitlerovim, tada već nejasnim potezima, i što je puno bitnije, Hitlerovu režimu. Važno je znati da se operacijom „Walkyrie“ nije samo htjelo izvršiti atentat, nego i započeti rušenje kompletногa režima.¹ Prvi je atnetat bio pokušan u prvoj polovici srpnja na konferenciji u vrhovnoj komandi, no iskrsnule su neočekivane okolnosti pa su odustali. Druga se prilika pružila 20. srpnja u Vučjoj jami i nije smjela biti propuštena. Točno u 12 sati i 30 minuta von Stauffenberg je aktivirao satni mehanizam bombe na 10 minuta i ušao u baraku gdje su započeli razgovori. Pričekao je trenutak i onda neprimjetno otišao iz barake. Čuvši eksploziju, uvjeren da su svi prisutni u baraci mrtvi, sa svojim se adutantom von Haeftenom odvezao do aerodroma. U 13 sati i 15 minuta von Stauffenberg je odletio u Berlin da bi aktivno sudjelovao u državnom udaru. U tim su trenutcima počeli problemi za urotnike. Javljen je da su neki u baraci ozlijedjeni, ali da je nekolicina samo prošla s ogrebotinama, kao i sam Adolf Hitler. Odmah su bile prekinute sve veze Vučje jame s vanjskim svijetom. Šef službe za veze u Vučjoj jami, Fellgiebel, također je bio među urotnicima i u tom mu je trenutku odgovaralo da su veze vanjskoga svijeta i Vučje jame prekinute da narod ne bi saznao da je Hitler preživio. Urotnici su morali raditi jako brzo ako su htjeli ispuniti plan do kraja. Plan je bio da se pokrene operacija Walkyrie (podizanje vojne rezerve u slučaju Hitlerove smrti i zauzimanje svih važnih državnih objekata te organizacija i preuzimanje vlasti). General Olbricht je pokušao uvjeriti komandanta rezervne

¹ Philipp von BOESELAGER, *Htjeli smo ubiti Hitlera: (Operacija Valkyrie)*, Kostrena 2009., 131.

vojske general-pukovnika Fromma da vojska preuzme vlast u Njemačkoj. No Fromm je saznao da je Hitler preživio atentat i urotnici nisu imali drugoga izbora nego da ga uhite. Vrijeme je istjecalo i morali su brzo kontrolirati stvari. Sve je bilo dobro smišljeno, ali teško za sprovesti. Remer, komandant Berlinskoga stražarskoga bataljuna, razgovarao je s Goebbelsom i on mu je objasnio da je Hitler živ te da pobunjenici pokušavaju iskoristiti njega i njegov bataljun za puč. Nakon toga uspostavlja vezu s Hitlerom da bi se uvjerio da je živ, a Hitler mu se javio na telefon na ovaj vrlo zanimljiv način: „Prepoznajete li moj glas, Remer? Dobro.“² Hitler mu je zatim predao vrhovnu komandu u Berlinu i naredio da uguši pobunu. Sada je već bilo jako malo vremena za pobunjenike. U 18 sati i 45 minuta na radiju je objavljeno da je Adolf Hitler živ i zdrav. Urotnici nakon toga više nisu imali nikakvih šansi i bilo je samo pitanje vremena kada će ih uhititi. Neki su od pobunjenika pobegli, a ostali su oni koji su bili u samome vrhu organizacije urote. Kraj je državnome udaru došao uz pucnjavu po hodnicima glavnoga štaba rezervne vojske u Bendlerstrasse. U 23 sata i 15 minuta uhićeni su: Hoepner, Beck, Olbricht, von Stauffenberg, Mertz i von Haeften. Na smrt su osuđeni: pukovnik Mertz, general Olbricht, von Stauffenberg i von Haeften. Hoepner je samo stavljen u pritvor, a Beck je dobio dozvolu da sam sebi okonča život zato što je bio stari načelnik štaba njemačke vojske i bivši prepostavljeni Fromu.

Treba istaknuti jednu zanimljivost vezanu za ovaj vrlo dobro osmišljeni, ali teško izvediv atentat. Naime, kada su Hitler i njegovi suradnici dolazili u Vučju jamu, bile su nesnosne vrućine i bilo je nemoguće boraviti u zatvorenoj prostoriji, pogotovo kada znamo da se sastanak trebao održati u baraci. Odlučeno je da se svi prozori barake otvore da bi ulazio zrak te da bi bilo malo prozračnije. Mnogi su stručnjaci kasnije tvrdili da je upravo to glavni razlog zašto nitko nije teže ozlijeden i zašto Hitler nije mrtav. Naime, kada je bomba eksplodirala, pritisak u sobi je bio vrlo mali iz razloga što je zrak ulazio izvana. Sve to ne bi bio nikakav problem da bomba nije bila napravljena da eksplodira i uništi sve u prostoriji, ali pod uvjetom da je pritisak u prostoriji dovoljno jak što ovdje nije bio slučaj te bomba nije imala razorne posljedice koje je trebala imati. Još je jedna okolnost koja je utjecala na spas života Führeru, a to je tvrdi stol na kojem su se nalazile mape i ispod kojega je bila torba s bombom. Stručnjaci tvrde da je stol od hrastovine bio toliko čvrst i toliko „moćan“ da je uspio izdržati udarac bombe i spasiti život mnogima, pa tako i Führeru. Također je još jedna bitna činjenica tu prisutna, a to je da je netko od nazočnih generala blizu kojega je bila torba s eksplozivom pomaknuo jer mu je smetala da vidi mapu te ju je tako udaljio od Hitlera i pomogao mu da ostane živ. Kao što vidimo, bilo je tu puno

² Miroslav KUTANJAC (gl.ur.), *Drugi svjetski rat, sv.3.*, Ljubljana 1980., 58.

neočekivanih okolnosti koje su utjecale na spas života Hitleru.

Nadalje, Stauffenberg je imao najmanje četiri različita izvora eksploziva, najvjerojatnije da bi se osigurao od eventualne krađe. Kasnije je u istrazi gestapo iznio samo dvije vrste eksploziva na vidjelo tako da se ne može sa sigurnošću reći koliko je ih je još bilo i koji su bili. Mjere sigurnosti poduzete u svakom dijelu lanca sprječavale su istražitelje da rekonstruiraju čitavu sliku.³

Za kraj, mislim da je bitno istaknuti profesionalnog oficira njemačke vojske grofa Clusa Schenka von Stauffenberga. On je riskiranjem svojega života pokušao pridonijeti poboljšanju svijeta. Uvelike se razočarao u Hitleru i njegovim postupcima. Naime, na samom je početku svoje karijere von Stauffenberg bio fasciniran idejom nacionalsocijalizma. Postoji podatak koji govori da je na dan kada su nacisti preuzezeli vlast (30. siječnja 1933.) organizirao slavlje u Bambergu. Njegova mržnja prema Hitleru počinje s Kristalnom noću (9./10. studenog 1938.) kada pripadnici SA i SS počinju masovne napade na ustanove, kuće i trgovine Židova. Nakon što je u Africi izgubio jedno oko, desnu šaku i dva prsta lijeve ruke počeo je sve više pripadati protivnicima Hitlera. Svojom su hrabrošću, on i ostali urotnici, pokazali da je u krugu Hitlerovih ljudi bilo i onih koji su bili zdravijega razuma. Iako su iskrasnule neke neočekivane okolnosti koje su omele operaciju, bitno je cijeniti volju koju su imali ti ljudi da se suprotstave jednome totalno zaluđenome vođi.

Razloge pokušaja atentata na Hitlera ne treba posebno navoditi, dovoljno je vidjeti što je sve učinio svijetu da bude jasno zašto su se čak i njegovi najodaniji generali i časnici okrenuli protiv njega.

3 P. von BOESELAGER, *n.dj.*, 133.

Sara Konić

ČETVRTI JADRANSKI SUSRETI STUDENATA POVIJESTI

Tradicionalni četvrti Jadranski susreti studenata povijesti otvoreni su 13. ožujka u Puli. Tema susreta bila je „Krv, znoj i suze“. Uvodnu riječ na otvorenju susreta održao je profesor Ivan Jurković u ime Odsjeka za povijest Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Na čelu studenata povijesti iz Rijeke bio je Ivan Cerovac, Splićane je predvodio Marijan Buljan, a domaća predstavnica bila je Anita Buhin. Uvodna predavanja na radionicama održali su profesori pulskog Sveučilišta i to: Maurizio Levak u „Krvi“, Igor Duda u „Znoju“ i Ivan Jurković u „Suzama“. Radni se dio susreta održavao u jutarnjim satima, u petak, 13. i subotu, 14. ožujka. U petak popodne domaćini su poveli goste u obilazak gradskih znamenitosti, a u subotu popodne bio je organiziran izlet na Brijune. Nakon toga druženje se nastavilo u istarskoj konobi na zajedničkoj večeri.

Cilj ovih susreta zamišljen je kao upoznavanje studenata s malim povijesnim događajima koji su se dogodili na području na kojem žive i studiraju te da jedni drugima ukažu na bogato naslijeđe jadranskog prostora. To se i pokazalo u radovima kojima se pristupilo s određenom ozbiljnošću i poštovanjem prema značaju tih događaja za jadransku, a i nacionalnu povijest. Pula je tih dana bila središte događanja za nove interpretacije i poglede na prošlost te kulturnu baštinu s ciljem shvaćanja prošlosti i važnosti tih događaja za sadašnjost.

Sudionici su održavali predavanja u trajanju od 20 do 30 minuta, nakon čega bi uslijedila rasprava od otprilike 15 minuta. Sudionici susreta uglavnom su se bavili temama koje su vezane uz područje županije u kojoj studiraju. Nakon izlaganja, rasprave su znale biti dinamične što nam pokazuje koliki je zapravo interes studenata za ovakva okupljanja i razmjenu znanja. Pokazalo se također koliko su ovakvi susreti bitni za razvoj historiografske misli među budućim povjesničarima. Nažalost, kao i prethodne godine, studenti iz Zadra bili su spriječeni sudjelovati na susretima. Postoji inicijativa da se Jadranski susreti prošire i na područja izvan granica naše države, ali to je ideja u nastajanju za koju se nadamo da će se uskoro ostvariti.

Katherine Rein

MULTIKULTURALNOST I BALKAN - JESENSKI SEMINAR ISHA-E U PISI

Termin multikulturalnost danas je rado upotrebljavan, posebno u kontekstu Europske Unije. Historiografski pogled na multikulturalnost i istraživanje „naše“ prošlosti poželjni su, ali s dozom opreza. Ona ne smije biti iskorištavana u svrhu umjetne izgradnje europskoga identiteta. Sudjelovanje na ISHA-inom seminaru u Pisi samo je to potvrdilo. Traženje pozitivnih primjera multikulturalnosti tijekom stoljeća nije ništa drugo doli izmišljanje tradicije. Europska je Unija prvenstveno ekonomski zajednica, složili smo se. Potrebno je održati nacionalne identitete (nasreću, nacionalno ne mora uvijek poprimiti negativne konotacije). Uostalom, nije li geslo Europske Unije *Unity in diversity*?!

Kao što definira suvremena antropologija, identitet uvijek biva potvrđen u opoziciji prema „Drugom“. U ovom bi slučaju to bila Amerika (SAD). Ali svjesni smo, ili smo se osvijestili na seminaru, da ne želimo *melting pot*. Ionako Europa ima svojih problema. Kao što su i posljednji europski izbori dokazali, zamjetan je rast popularnosti konzervativnih desničarskih stranaka. Između ostalog, to znači i netolerantnost prema imigrantima, posebno muslimanima. Zapadna Europa još jednom pada na ispit vlastite savjesti. Za razliku od njih, Balkan se drži svojega „tradicionalnoga“ nacionalizma, danas ipak mnogo manje opasnoga.

Tema „Balkan – od predziđa kršćanstva do baćve baruta“ pokazala se višestrukom korisnom. Rasprava je na seminaru pokazala da je negativna recepcija Balkana i Balkanaca (ne namjeravam u ovim redcima otvarati raspravu naše pripadnosti Balkanu) najvećim dijelom autosugestivna, tj. da Balkanci sami sebi stvaraju osjećaj inferiornosti, dok ostatak Europe najčešće o njima niti ne razmišlja. Ali ipak... Kada izuzmemo akademsku raspravu utemeljenu na argumentima i povijesnim činjenicama, u onome neformalnome dijelu pokazalo se da su ovi prostori „zapadnjacima“ još uvijek *terra incognita*. Ali ne samo to, unatoč temi multikulturalnosti, ili baš usprkos njoj, na vidjelo su izašle sve predrasude prema susjednim državama, ipak, valja napomenuti, više na nekoj simboličnoj razini, nego onoj stvarnoj. Zapravo, imamo sreće što nas najvećim dijelom kralji izuzetan smisao za crni humor i autoironiju te se na kraju krajeva sve svodi na ismijavanje nacionalnih stereotipa, kako vlastitih, tako i tuđih. Uostalom, mi smo budući povjesničari, doduše, još uvijek nedovoljno iskusni, ali dovoljno svjesni toga kuda manipuliranje povijesnom znanosti i iskrivljavanje

povijesnih činjenica može odvesti.

Sve u svemu, ovaj je seminar još jednom pokazao kako ISHA-ini susreti ne služe samo zabavi, druženju i putovanju (što naravno ne znači da je to zanemareno, dapače), već i otvaraju mnoga pitanja koja će autoricu ovoga teksta proganjati do sljedećega ISHA susreta kada slijede nova pitanja i nedoumice, ali i nova nezaboravna iskustva s novim/starim prijateljima.

EPULON, TEHNIČKE UPUTE ZA PISANJE RADOVA

Svi radovi moraju biti pisani na računalu, u nekoj od inačica programa MS Word (od verzije MS Word 6.0. nadalje) te trebaju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenata (*.doc). Obavezno je korištenje fonta Times New Roman (odnosno Times New Romana CE), kako bi se izbjegli problemi s hrvatskim znakovima. U tekstu rada veličina slova je 12, a prored jednostruk (single). U bilježkama veličina slova je 10, prored jednostruk.

Rad pisan za temu broja poželjno je da bude veličine 4-5 stranica (8-10 kartica) te pola stranice (1 kartica) sažetka za prijevod na strani jezik. Radovi za ostale kategorije ne bi smjeli prelaziti 3 stranice (6 kartica).

Rukopise treba dostaviti na adresu **urednistvo@epulon.org** ili osobno uredništvu na CD-u.. Poželjno je predati rad tjedan dana prije isteka roka.

Uredništvo se brine za jezičnu lekturu i za prijevode sažetaka.

UPUTE ZA PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora – verzal (velika tiskana slova)

Naslov članka – kurent (obična slova)

Naslov djela – kurziv (udesno nagnuta slova)

Naslov časopisa – kurziv

isto = kurziv

isti = verzal

n. dj. = kurziv

Citiranje knjige :

Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb 1989., 71.-77. (kod broja stranica ne mora se koristiti skraćenica str. ili s., nego se samo piše broj stranice)

Isto, 60.

Kad se isto djelo ponovno navodi u tekstu na drugome mjestu treba upotrijebiti skraćeni naziv: Npr. B. KRIZMAN, *Hrvatska u I. svj. ratu*. Samo u kraćim rado-vima i s malo bilježaka može se upotrijebiti kratica n. dj. ako se od istog autora spominje samo jedno djelo.

Članci u časopisima:

Ivan JELIĆ, „O nastanku granice između Hrvatske i Srbije“, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 23/1991., br. 1-3, 1.-33.

ISTI, n. dj., 30.

Citiranje priloga u knjigama ili zbornicima radova:

Igor KARAMAN, „Promjene nacionalne strukture pod utjecajem dvaju svjetskih ratova“, *Vukovar-vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, (gl. ur. Igor Karaman), Zagreb 1994., 311.-322.

Citiranje novina:

„Osobna borba u politici“, *Hrvatski branik* (Mitrovica), br. 81, 13. X. 1900., 1.

Citiranje arhivskih fondova:

Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Predsjedništvo zemaljske vlade (dalje: PRZV), 6-14/54-17089/1920., kut 1.

Citiranje iz enciklopedija:

„Austro-ugarska nagodba“, *Hrvatska enciklopedija* (dalje: HE), sv. 1., Zagreb 1999., 477.

Citiranje s World Wide Weba (Interneta):

Vladimir ŽERJAVIC, „The Inventions and Lies of dr. Bulajic on Internet“

(<http://misp.ips.hr/dokumenti/bulajic.htm>)

Tiskanje ovog časopisa financijski su poduprli:

ISTARSKA ŽUPANIJA – REGIONE ISTRIANA

GRAD PULA

